Alexandru Bantoș

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

DIALOGURI

SILVIU BEREJAN
GRIGORE VIERU
NICOLAE CORLĂTEANU
JON CEPOI
VASILE VASILACHE
ION BORȘEVICI
EUGEN HOLBAN
AURELIA RUSU
VALERIU RUSU
PETRU ȚARANU
ANDREI EȘANU
GHEORGHE MIHAI BÂRLEA
NICOLAE MĂTCAȘ
MIHAI CIMPOI
ANATOL CIOBANU
ION DEDIU
MIHAIL GH. CIBOTARU
VASILE PAVEL
ION CIOCANU
THEODOR CODREANU
VLADIMIR BEȘLEAGĂ
MIHAIL PURICE

CASA LIMBII ROMÂNE
CHIȘINĂU 2007

Biblioteca revistei „Limba Română"

Alexandru BANTOŞ

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

Coperta:	Mihai BACINSCHI
Lector:	Veronica ROTARU
Procesare computer:	Oxana BEJAN

Biblioteca revistei „Limba Română"

Alexandru BANTOŞ

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

Cuvânt înainte de Stelian DUMISTRĂCEL

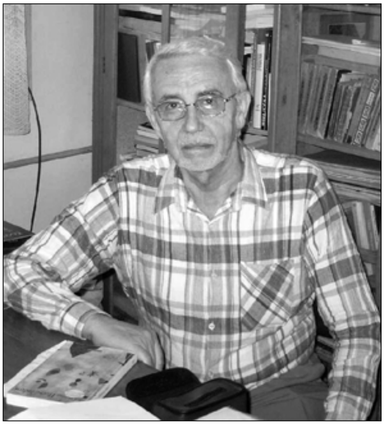
Antologie îngrijită de Viorica-Ela CARAMAN

CASA LIMBII ROMÂNE
Chişinău, 2007

SUMAR

Stelian
DUMISTRĂCEL

CREDINȚA ÎN IZBÂNDA LIMBII ROMÂNE

Acceptând cu satisfacție solicitarea prietenească a domnului Alexandru Bantoș de a prefața volumul de față (aceasta și datorită faptului că, în calitate de membru în colegiul de redacție al publicației, cunosc îndeaproape revista „Limba Română" și chiar am contribuit direct la realizarea unor numere), nu am întrevăzut dificultatea întreprinderii. Dar, repede, aveam să-mi dau seama că unei asemenea provocări nu-i poți face față, măcar onorabil, răsfoind mai mult sau mai puțin fugar un tom oarecare de pagini tipărite, ci asumarea ei te confruntă cu obligația morală de a evalua o sinteză tematică. Or, nu este vorba numai de profilul și realizările în timp ale unei reviste, ci de a pătrunde semnificația și importanța unui moment istoric, așa cum este acesta ilustrat de mărturiile dintr-o perioadă de 17 ani (1991-2007) ale unor selecte categorii de oameni de știință și de cultură, implicați, ad-hoc, *în viața politică, de talentați scriitori și pasionați gazetari, de savanți filologi, care au fost sufletul mișcării de redeșteptare națională în anii de până la și de după 1989, inițiatori și combatanți pentru ideea de limbă română unitară într-un spațiu etnic, limbă ale cărei drepturi se cuveneau proclamate curajos și susținute nu numai cu știință, ci și cu pasiune.*

Îmbinate într-un volum, dialogurile purtate de Alexandru Bantoş cu 22 de astfel de personalităţi se constituie într-un capitol de mărturii de ceea ce, în mod curent, este numit acum „istorie orală”, dar consemnată în scrisul care rămâne, de o impresionantă bogăţie de fapte şi de idei, de o mare diversitate a stilurilor comunicării, de o rară frumuseţe a unor trăiri sufleteşti puternice. Ambiţionând un text de invitaţie la lectură, încercăm o (poate) necesară clasificare, la care ne împinge, vrând-nevrând, condiţia de cercetător ştiinţific şi statutul de profesor (chiar la… Jurnalistică!).

Alexandru Bantoş, ca jurnalist intervievator, se află într-o poziţie privilegiată, chiar ideală, din mai multe motive. Flerul de adevărat gazetar, dar şi responsabilitatea civică l-au dirijat spre interlocutori de marcă din *şi* pentru *viaţa publică din Republica Moldova, căci el poartă discuţii cu personalităţi reprezentându-i pe contemporanii noştri.*

***Basarabeni plecaţi în lume** sunt Jon Cepoi, peregrin după 1944 prin Germania şi stabilit apoi în SUA, cadru tehnic şi om de afaceri, Eugen Holban, fiul fostului deputat în Sfatul Ţării din 1918, Ştefan Holban, stabilit după 1945 în România şi, după 1985, plecat de aici în Franţa, şi Valeriu Rusu, lingvist, venit din Basarabia în 1944, plecat din România în 1987 şi devenit profesor universitar, tot în Franţa, cu o prestigioasă activitate didactică şi publicistică la Aix-en-Provence.*

***Oameni de ştiinţă nefilologi, universitari**, dintre care unii au exercitat importante funcţii politice imediat după 1989, contribuind la progresele, demne de luat în seamă, în materie de legislaţie lingvistică a momentului (dar care, fireşte, nu pot fi socotite astăzi doar ca o primă etapă pe calea deplinei independenţe şi democratizări a ţării lor); aceştia sunt doi istorici, Ion Borşevici, „diplomat” al legislaţiei lingvistice, şi acad. Andrei Eşanu, de asemenea unul dintre aceia pe ale cărui cercetări se fundamentează şi se susţine adevărul istoric asupra trecutului şi se proiectează viitorul Moldovei, acad. Ion Dediu, biolog şi om politic, plenar implicat în lupta pentru statutul limbii române în Moldova din stânga Prutului. În această categorie, a universitarilor cu rol important în politica Republicii Moldova de după 1989, se află şi Nicolae Mătcaş, lingvist, publicist şi scriitor, fost ministru al învăţământului între anii 1990-1994, factor activ pentru un început de schimbare, ce trebuie reţinut, în direcţia modernizării şcolii din ţara sa, prin sincronizarea cu învăţământul dintr-o Românie şi ea aflată în direcţia europenizării contemporane.*

***Scriitorii** constituie un grup semnificativ şi, de altfel, cel mai numeros; ei sunt cei care, în planul artei, au dat glas sensibilităţii trăirilor sufleteşti ale conaţionalilor. În volum apar mărturii datorate lui Grigore Vieru sau Mihai Cimpoi (de notorietate şi în România), Vladimir Beşleagă, Vasile Vasilache, Mihail Gheorghe Cibotaru şi Ion Ciocanu.*

***Filologii**, lingvişti şi literaţi, formează, de asemenea, un grup reprezentativ, ei fiind nu numai teoreticienii, ci şi campionii luptei, continue, pentru drepturile istorice ale românilor basarabeni prin recunoaşterea statutului limbii române în viaţa publică. Dintre aceştia, au dialogat cu Alexandru Bantoş academicienii Nicolae Corlăteanu, cu prestigiul de patriarh al domeniului (decedat în 2005), Silviu*

Berejan (decedat în noiembrie 2007) şi Anatol Ciobanu, profesorii universitari Mihail Purice şi Vasile Pavel, organizatori cu autoritate, insuflând optimism şi speranţă.

***Literaţii şi oamenii de cultură din România**, prezenţi în volum, conturează, în sfârşit, o altă componentă a tabloului: receptarea în Ţară a realităţilor basarabene de după 1989 şi participarea, pe diferite planuri, a românilor la evenimentele conaţionalilor; aceştia aparţin zonei culturale umaniste, dar unii dintre ei au fost şi sunt şi oameni ai cetăţii: Petru Ţaranu, publicist, fost primar în Vatra Dornei, Gheorghe Mihai Bârlea, scriitor, sociolog, profesor, fost prefect al judeţului Maramureş, Theodor Codreanu, critic literar şi cadru didactic de la Huşi, şi, într-o situaţie aparte, Aurelia Rusu, editoare şi exegetă a operei lui Eminescu (stabilită din 1991 în Franţa, soţia lingvistului Valeriu Rusu).*

* * *

În cele ce urmează, ne propunem să ne oprim, în special, asupra notelor aparte privind aportul la cunoaşterea istoriei neamului şi a luptei pentru statutul limbii române pe care ni le oferă oamenii politici şi de ştiinţă şi cultură basarabeni, din diasporă şi reprezentând „ne-profesioniştii" discursului artistic şi filologic, cărora vrem să le dedicăm schiţe de portret incitând la lectură, iar, apoi, să conturăm imagini de ansamblu asupra prestaţiei scriitorilor şi oamenilor de ştiinţă şi de catedră din domeniul filologic, ale căror opere sunt, în cele mai multe cazuri, în continuare, în curs de împlinire. Calitatea umană, bogata experienţă de viaţă şi (chiar) talentul de naratori ale interlocutorilor asigură, în general, un conţinut deosebit de interesant şi o formă aleasă textelor ce apar ca răspunsuri la întrebările percutante şi cu măiestrie formulate de intervievator, respectiv replici de respingere a punctelor de vedere exprimate sau a termenilor folosiţi de acesta. Ne vom permite, aşadar, scurte caracterizări ale oaspeţilor revistei „Limba Română" de la Chişinău.

* * *

Expunerile basarabenilor din diasporă conturează un tablou emoţionant al sentimentelor pe care le-au păstrat şi cultivat, ca români, *pentru locurile natale, pentru cei plecaţi, dar, parafrazându-l pe Eugeniu Coşeriu, niciodată absenţi din mediul în care s-au născut şi şi-au trăit primii ani de viaţă, copilăria şi adolescenţa.*

***Jon Cepoi**, abordat ca eminent inginer, este tipul frumoasei reuşite prin muncă, voinţă şi încredere în forţele sale, este un cuceritor al Lumii Noi, dar al cărui suflet a fost alături de nenorocirile ce s-au abătut asupra pământului şi oamenilor de care era, geografic, departe: secetă, inundaţii, cutremure de pământ, politica de genocid a regimului totalitar sovietic; aceasta şi pentru că în Basarabia trăiau şi trăiesc chiar cei din familia sa. Cuceritorul este activ organizatoric în ceea ce priveşte soarta patriei sale (aceasta fiind „locul în care te-ai născut") şi, ca preşedinte*

al Societății „Viitorul Român" din Los Angeles, polarizează acțiuni și întreține speranțe ale altor români din diaspora, ce se adună în jurul său; interviul cu Domnia Sa ne oferă și o galerie de portrete ale unor mari personalități din lumea politică și culturală a țării aflate în exil (printre care, dintre lingviști, Al. Ciorănescu și Dimitrie Găzdaru). Om cu pronunțat spirit practic, domnul Cepoi transmite sfaturi realiste cu privire la așteptările noastre dinspre diaspora!

Fiu al fostului deputat în Sfatul Țării Ștefan Holban, ***Eugen Holban*** *este abordat, în postura de om de cultură, pasionat de istorie. Din atmosfera Parisului, ca și Jon Cepoi din America, el își recuperează copilăria și tinerețea de pe plaiurile natale și stăruie „acasă" alcătuind o monografie toponimică* Basarabia românească, *ale cărei idei se întâlnesc cu cele din demersuri similare ale colegului toponimist chișinăuian Anatol Eremia. Basarabia nu-i rămâne străină nici atunci când, fiind cu domiciliul în România, spre a se informa cât de cât despre locurile natale, era abonat la „Moldova socialistă" și chiar la „Comunistul Moldovei", pe care le citește descifrând asimilarea forțată a consângenilor, „diluarea" lor în masa rusească, astfel că sunt de înțeles sentimentele pe care le trăiește după 1989. Lucrează intens, publică numeroase cărți de recuperare a istoriei și a tradiției, în care datele din documente sunt proiectate în atmosfera „vremurilor învolburate ale Moldovei dintre Prut și Nistru", evocă figuri basarabene, exilul, și analizează cu știință și conștiință falsitatea dezbinării, ridicole, a dacoromânei, în limbă „română" și „moldovenească"; după ce incriminează atitudinea nefastă a partidului comunist din România față de problema Basarabiei, el nu se sfiește să înfățișeze lipsa de implicare a statului român, mai ales după 1989, în problemele cu care s-au confruntat patrioții de la Chișinău, în etapa în care aceștia aveau un cuvânt greu de spus în conducerea treburilor publice.*

Un loc aparte în acest grup de parteneri de dialog ai lui Alexandru Bantoș îl ocupă profesorul ***Valeriu Rusu****, căruia i se publică, de altfel, două interviuri. Om de știință, dialectolog reputat, coordonator al* Tratatului de dialectologie românească *(1984), el se dovedește, în fond, un sentimental inspirat, dar și un om de acțiune. Întreține legături strânse cu oameni de știință și cu scriitori din Republica Moldova, pe care îi invită în Franța, ale căror drepturi le susține prin demersuri publice, ale căror opere le traduce și le face cunoscute pentru studenții săi de la Aix-en-Provence și pentru publicul francez, preocupat de perspectiva unei* Cărți mari *a Basarabiei. Asemenea celorlalți expatriați, Valeriu Rusu își rememorează scene din copilărie, de pe malul Nistrului, trece în revistă acte de curaj din anii în care a fost cercetător științific la un institut de lingvistică al Academiei Române, în favoarea statutului real al graiurilor populare din întreaga Moldovă, se pătrunde de puternicele trăiri ale poeziei moldovenilor săi. Bogatele-i resurse culturale și spirituale, ca și arta de a comunica, îi sunt puse în valoare de răspunsurile la întrebările intervievatorului, iar aceste calități sunt, în fond, cele care i-au asigurat succesul ca profesor de limbă și civilizație română în Franța, lucru de care am avut plăcerea să mă conving și personal, când, în 1974, am vizitat Aix-ul, participând la un Colocviu de dialectologie franco-română organizat de Valeriu Rusu (îți amintești,* Valerie, *de fermecătoarea excursie la Arles, Avignon și în împrejurimi, dintr-un luminos*

aprilie 1974?). Cel născut la Niorcani, pe Nistru, asumându-şi rolul de ambasador onorific al Moldovei de pe malul stâng al Prutului în Franța, este şi el un basarabean care, după 1989, s-a întors „sub scut" pe plaiurile natale, unde i s-au apreciat opera şi strădaniile culturale.

* * *

Oamenii de ştiință basarabeni „ne-filologi", dincolo de profesia lor de bază, cunoscute fiindu-le preocupările în domeniul culturii, sunt partenerii de dialog ai lui Alexandru Bantoş şi în discuții la obiect asupra statutului limbii de stat din Republica Moldova.

*Istoricul **Ion Borşevici**, apelând şi la perspectiva etnografiei, nu a ezitat să critice viziunea manualelor ce integrau, sub formă de „ghiveci", trecutul şi destinul Moldovei în spațiul est-slav şi, preocupat de scoaterea Basarabiei şi a Bucovinei dintr-o funestă „vale a plângerii" ce-i fusese săpată în cancelariile imperiale de diferite culori, acceptată şi astăzi de „ieniceri" (neprofesionişti), copii de negru suflet ai acestora, este factor activ în Parlament în anii 1987-1993, în eforturile de a întrona adevărul şi deschiderea, şi prin politica Departamentului de Stat al Limbilor, spre personalizarea statală şi independența reală a Republicii Moldova. Speranța lui este bazată pe „mintea cea de pe urmă a moldoveanului" şi ne oferă, în răspunsurile din interviul său, una din cele mai avizate analize a momentului politic la care a fost participant.*

*Tot istoric este şi acad. **Andrei Eşanu**; fiind medievist, Domnia Sa este în măsură să lumineze – şi o face cu pătrundere, dintr-o largă viziune interdisciplinară şi cu talent comunicativ – istoria Moldovei ca parte a românismului, chiar prin rezumatul prin care îşi prezintă, în primul rând, volumul* Cultură şi civilizație medievală românească *(apărut în 1996 la Editura ARC). Ca cercetător ştiințific, Domnia Sa îi evocă cititorului atmosfera de suspiciune, de „vigilență", ce paraliza, în anii regimului totalitar, originalitatea şi creativitatea demersului de investigare în institutele Academiei, îndeaproape supravegheată ideologic şi dirijată de politruci cu pretenție de savanți. Cititorul găseşte aici şi relevante reflecții ale specialistului, superior motivate, privind conceperea, rostul şi rolul manualelor din învățământul de toate gradele.*

*La rândul său, acad. **Ion Dediu**, biolog, este antrenat în dialog din perspectiva cunoaşterilor şi convingerilor (şi) în plan sociocultural ale omului de ştiință şi oferă o largă proiecție filozofică şi metodologică privind problemele legiferării, normării şi standardizării, ale strategiilor în domeniu, inclusiv în implementarea acestora în cadrul instructiv-educațional. Dintr-o viziune largă a răspunderii specialistului pentru tot ce reprezintă mediul înconjurător şi pentru modul cum ne influențează acesta în toate, prof. Dediu şi-a asumat, în anii 1990-1994, postura de om politic, fondând* Mişcarea democratică, *pentru o restructurare a mediului politic şi, în spusele Domniei Sale, putem descifra îmbinarea sentimentelor responsabilității pentru societate şi pentru civilizație, chiar din respingerea unui „moldovenism rudimentar", dar şi din grija pe care toți profesorii, aşadar şi cei care predau ştiințele exacte, trebuie să o*

aibă pentru ieşirea din inferioritatea intelectuală provocată de cunoaşterea precară a limbii materne – o aplicaţie sui-generis *a ceea ce mulţi specialişti apreciază a fi respectarea ecologiei limbii. Să ne aducem aminte şi de spusele lui Eugeniu Coşeriu dintr-un interviu (publicat în volumul* Universul din scoică*), în ordinea de idei a interesului marelui savant pentru politica lingvistică şi pentru educaţia lingvistică: „Toţi profesorii ar trebui să se înţeleagă ei înşişi [în această privinţă] pentru că, orice materie ar preda, ei se manifestă şi ca profesori de limbaj. Trebuie să se înţeleagă deci că* expresia lingvistică nu e o obligaţie exclusivă a profesorilor de limba română, germană *etc. În anumite ţări, unde se ţine mult la educaţia lingvistică (în Franţa, de exemplu), fără buna cunoaştere a limbii franceze n-ar putea trece cineva la un examen de istorie sau la matematică".*

*Să ne fie permis ca în încheierea acestei secţiuni, cuprinzând punctele de vedere şi opţiunile privitoare la schimbările din Moldova ale oamenilor de ştiinţă prezenţi în viaţa politică, să ne referim şi la profesorul **Nicolae Mătcaş**, filolog, dar şi scriitor, ce a polarizat aprecierile unor personalităţi implicate în politică în momentele decisive la care ne referim şi a acceptat solicitarea acestora de a ocupa funcţia de ministru al învăţământului. Acestuia, contemporanii îi datorează, în mare măsură, progresele – câte sunt, şi nu sunt puţine, chiar dacă apar ca neîndestulătoare – din şcolile din Moldova de astăzi, sub semnul sincronizării cu învăţământul din România şi, de fapt, din Europa. N. Mătcaş îşi evocă anii copilăriei şi ai lecturilor din clasici cu sensibilitate şi talent scriitoricesc, ce învăluie şi descrierea muncii sale ca profesor (şi regretul că a fost nevoit să renunţe la această misiune de suflet), după cum îşi dezvăluie preaplinul inimii când vorbeşte de colegi, de marele său prieten Ion Dumeniuk, apreciat drept cel mai curajos dintre participanţii la elaborarea legislaţiei lingvistice. Ca poet, Nicolae Mătcaş, doctorand la Leningrad fiind, scria „de dor de Chişinău"; aici scria de „dor de ţară", iar la Bucureşti, unde lucrează în cadrul Departamentului pentru Relaţii Internaţionale al Ministerului Educaţiei, Cercetării şi Tineretului, scrie „de dor pentru cei dragi de acasă".*

* * *

*Tabloul general pe care îl oferă participarea scriitorilor din Moldova la dialogurile cu Alexandru Bantoş este acela al unei îndreptăţite comparaţii a acestora cu generaţii ale scriitorilor români de la 1848 şi din anii Unirii: spirit civic, angajare deplină în slujirea conaţionalilor, nu doar prin scris, ci şi prin fapte, unii dintre ei, în acelaşi timp gazetari sau editori, fiind direct implicaţi în viaţa politică şi publică: **Grigore Vieru** şi **Vladimir Beşleagă**, parlamentari; **Mihai Cimpoi**, preşedinte al Uniunii Scriitorilor; **Mihail Gh. Cibotaru**, ministru al culturii; **Ion Ciocanu**, director al Departamentului de Stat al Limbilor. A făcut politică, prin opera sa şi prin implicarea în viaţa comunităţii, şi **Vasile Vasilache**.*

Componenta scriitoricească a acestui tablou, retrospectiv, dar, în acelaşi timp, şi de permanentă actualitate, determinată de realităţi, se dovedeşte o necesitate, căci volumul se adresează, pe lângă cititorii „Limbii Române", unui public care nu citeşte numaidecât revistele pur literare, şi, apoi, celor care au frecventat şcoala

având studiul literaturii doar ca obligaţie didactică. Acum aceştia pătrund, pe o cale accesibilă şi atrăgătoare, prin mărturii ale scriitorilor, în laboratorul creaţiei acestora, în viaţa lor, frământată, şi atât de solicitantă şi marcată din punct de vedere psihic şi afectiv.

Ce i-a preocupat şi ce îi preocupă pe scriitorii moldoveni de la est de Prut? Şi acestora Alexandru Bantoş le pune întrebări în cunoştinţă de cauză, prin care joacă necesarul rol de mijlocitor cu publicul, la care ne-am referit. Îi putem avea în vedere, în primul rând, pe cei care au „trecut Prutul" înainte sau imediat după 1989; este cazul lui Grigore Vieru (de a cărui mărturisire mai veche trebuie să ne amintim: „Dacă visul unora a fost ori este să ajungă în Cosmos, eu viaţa întreagă am visat să trec Prutul") sau al lui Mihai Cimpoi, amândoi membri ai Academiei Române.

Spicuim din declaraţiile şi mărturisirile consemnate în volum, pornind de la examenul de conştiinţă al lui Gr. Vieru: responsabilitatea politică, autoevaluarea, din perspectiva raportării la tabloul general al vieţii literare din România (aspect prezent şi la Vl. Beşleagă sau Ion Ciocanu), reumanizarea artei, a literaturii, faţă de -ismele *deformator modernizatoare (şi, pentru comparaţie, nu putem trece peste orientarea pe care Magistrul Eugeniu Coşeriu a readus-o în lingvistica de la sfârşitul secolului trecut şi pentru mileniul următor, reprezentând* umanizarea *acesteia). Scriitorii au luat şi continuă să ia parte la discuţiile (într-adevăr) aprinse privind statutul şi denumirea corectă a limbii din Republica Moldova, referindu-se la punctul de vedere al romanisticii şi al românisticii (Vieru, Beşleagă, Ciocanu), făcând elogiul limbii române literare, cu evaluări drastice referitoare la dezinformarea şi manipularea publicului larg prin redactarea unui monstruos şi hilar (pseudo-) dicţionar moldovenesc – românesc (Mihai Cimpoi), ne păstrează în memorie tenebrele interziceri în fosta R.S.S. Moldovenească a cărţilor din România (care, unora dintre ei, prin mijlocirea părinţilor, le-au luminat copilăria), pe fondul necesarei deschideri spre literatura universală (Vl. Beşleagă, cel ce nu se fereşte de evocarea unor momente din „păcatele tinereţilor", pentru care cere o dreaptă judecată). În ceea ce priveşte rătăcirile din viaţa literară de astăzi, o temă de acut interes o reprezintă aşa-zisa „demitizare" a lui Eminescu (s-a vorbit, chiar, de „contestarea lui Eminescu în stil hip-hop"), atât de iraţională şi de dăunătoare culturii naţionale şi spaţiului spiritual al Moldovei (M. Cimpoi) şi, tot aşa, scriitorii se referă la „cazul Druţă" (Vl. Beşleagă, Gr. Vieru).*

O idee valoroasă privind integrarea prin literatură găsim la Ion Ciocanu: calea râvnitei armonizări este talentul*; de aceea, acest filolog (unul dintre cei mai activi autori de articole de cultivare a limbii publicate în „Limba Română"), preocupat şi el de impasul în care se află cultura (şi) în Basarabia, se referă la destinul cărţilor şi, în tabloul general asupra literaturii din Republica Moldova de dinainte şi de după 1989, nu ocoleşte „minusurile".*

Scriitori cu formaţie universitară solidă îşi analizează rolul şi îşi evaluează actele din perspectiva politologiei şi a sociologiei rurale. ***Mihail Gheorghe Cibotaru****, de exemplu, radiografiază procesul expatrierii „la lucru" a basarabenilor; fost redactor-şef al revistei „Moldova", el ne oferă, aici, o schiţă a istoriei acestei publi-*

cații, prilej pentru o analiză complexă și a jurnalismului moldovenesc în diferite etape, aceea a rezistenței față de presiunea dictatului, de implicare solidară în evenimentele majore pe care le trăia societatea, dar și aceea de (măcar) dezorientare de după momentul redeșteptării naționale. Iar ***Vasile Vasilache****, revoltat în fața „vegetativului" din ființa basarabeanului, îndeamnă la „neastâmpăr", stare de spirit ce l-a caracterizat în scrisul său, în ipostaza de încercare de a-și câștiga libertatea, și lansează un mesaj optimist întru dăinuirea, prin virtuțile țăranului, a „palmei de pământ" scăldată de apa (cândva) dulce a Prutului!*

* * *

În momentul căderii structurilor statale comuniste, toți (sau cei mai mulți dintre noi!) am trăit o mare descătușare sufletească, dătătoare de mari speranțe, care s-a manifestat însă diferit în spațiul etnic românesc. Dacă, în România, în domeniul umanist, în lingvistică și în literatură, efectele principale au fost de reinstaurare a unei normalități întrerupte – uneori numai parțial – câteva decenii, le-a revenit confraților din Moldova să marcheze o fază importantă din istoria culturii românești: lupta pentru afirmarea etniei, revendicarea apartenenței la tradiția și la cultura acesteia și a dreptului la un bun de preț din evoluția ei intelectuală și spirituală pe care îl reprezintă limba română literară.

S-au angajat, conștient și cu entuziasm, în această luptă, demnă de prețuirea și admirația întregului neam, lingviști de seamă din Republica Moldova, dintre care, drept figuri centrale, s-au impus academicienii Silviu Berejan și Anatol Ciobanu, avându-i alături pe colegii lor, de vârste apropiate sau mai tineri, de la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei și de la Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Chișinău și bucurându-se, din 1995, de patronajul patriarhului filologiei din Moldova, academicianul ***Nicolae Corlăteanu****.*

Se afirmă că, după ce a citit interviul pe care acesta l-a dat „Limbii Române" (publicat în volumul de față), președintele de atunci al Republicii Moldova, Mircea Snegur, a acceptat denumirea științifică și, ulterior, a decis să înainteze Parlamentului propunerea de a fi revăzut nefastul articol 13 din Constituție *privitor la numele limbii de stat. Pe baza unei exemplare sinteze asupra dezvoltării limbii de cultură în raport cu graiurile (pentru care face, de exemplu, comparația cu prelucrarea și valorificarea potențelor expresive ale cântecelor populare moldovenești în creația muzicală enesciană), Nicolae Corlăteanu conchidea: „Atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova nu știrbește nici autoritatea, nici demnitatea nimănui" și profețea că politica de dictatură a unui partid poate să impună doar temporar un punct de vedere aberant, dar, într-un regim democratic, „nu are șanse de izbândă definitivă". Cuvinte care, în mod necesar, trebuie coroborate cu memorabile fraze din Testamentul lăsat, cu puțin înaintea morții, de acest savant:*

„Cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul,

faceți să dispară dintre noi, pentru totdeauna, «mărul discordiei»! Numai astfel vom redobândi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent şi suveran. Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT ŞI ADEVĂRAT AL LIMBII NOASTRE şi ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani şi pentru cei ce vor veni după noi. Eu cred, cred sincer, în izbânda limbii române şi a neamului românesc!" (publicat prima dată în revista „Limba Română", nr. 4, 2005, p. 6).

Cu perspectiva cunoaşterii profunde a imperativelor etapei, a gravei responsabilități ce le reveneau științei și forurilor conducătoare ale instituțiilor acesteia, regretatul acad. ***Silviu Berejan****, figură centrală (sufletește, dar și prin funcție: a fost coordonator al Secției de Științe Umaniste a Academiei) fundamentează asumarea, de către lingviști, a rolului de a „deschide ochii" autorităților, iar soluționarea nedreaptă și neadecvată a problemei limbii de stat constituie, după Domnia Sa, o marcă a lipsei adevăratei suveranități și independențe a țării. Răspunsurile acad. Berejan la întrebările lui Alexandru Bantoş evocă şi consemnează cele mai multe aspecte din ceea ce a reprezentat activitatea Institutului de Lingvistică al Academiei (al cărui director a fost și rămâne, mereu), relațiile acestuia cu instituții de profil similar din România, prezența, poziția și prestațiile lingviştilor moldoveni la manifestări științifice internaționale consacrate stării limbii române, în general, şi statutului acesteia din perspectiva progresului cultural şi ştiinţific în Republica Moldova. Dintre numeroasele clarificări aduse aici privind situațiile măcar confuze şi contradictorii, dacă nu de-a dreptul absurde, în care s-au desfăşurat discuțiile privitoare la statutul limbii române în Republica Moldova, o reținem pe aceea ilustrată de replica pe care acad. Silviu Berejan a dat-o celor care îi imputau că, înainte de 1989, a folosit el însuşi glotonimul „limba moldovenească": aceştia sunt, de fapt, ei înşişi sau interpuşii lor, cei care, înainte, „ne impuneau această aberație, insuflându-ne frica de a fi considerați, în caz contrar, duşmani ai puterii şi ai poporului" (semnificativă expresie a limbii de lemn comuniste totalitare!).*

La sărbătorirea celor 80 de ani a acad. Silviu Berejan (27-28.09.07), am subliniat faptul că în „Revista de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", al cărei redactor-şef a fost mai multe decenii, a publicat numeroase şi semnificative studii şi articole privind statutul şi drepturile limbii române în Republica Moldova. Şi îmi permit să fac o mărturisire: citind interviul său din 1995, mi-a provocat o vie emoție, păstrată până astăzi, faptul că acad. Silviu Berejan enumera printre cele mai luminoase trei zile din viața sa şi pe aceea în care a văzut lumina tiparului volumul lui Eugeniu Coşeriu, Lingvistică din perspectivă spațială şi antropologică. *Trei studii, pe care l-am editat în colaborare (tipărit în 1994, la Editura „Știința", Chișinău).*

Şi din răspunsurile academicianului ***Anatol Ciobanu*** *se conturează, cu putere şi culoare, ca și din alte relatări, imaginea omului de știință care își prețuiește foștii dascăli și foștii studenți, dintre care nu puțini sunt, astăzi, figuri proeminente ale lingvisticii, ale teoriei și criticii literare. Domnia Sa evocă, de asemenea, aspecte și fapte din istoricul Facultății de Filologie de la Universitatea chișinăuiană, manifestări științifice importante pentru analiza și fundamentarea punctului de vedere*

al lingviştilor în ceea ce priveşte problemele de actualitate ale limbii române, unele avându-l ca figură centrală pe Magistrul Eugeniu Coşeriu. Pentru mulți cititori, imaginea Profesorului din Dialoguri *este dublată, în memoria lor sonoră, de textul numeroaselor comunicări, de bogata documentare şi de pasionata pledoarie referitoare la situația utilizării limbii române în Basarabia şi la căile de intrare a limbii acestui pământ în drepturile ei fireşti în şi pentru viața publică. O sinteză asupra importantelor contribuții pe această temă ale lingvistului găsim în* Preliminariile *prin care Domnia Sa deschide excepționalul volum* Limba română – adevărata mea patrie*, pe care Anatol Ciobanu l-a îngrijit şi prefațat (apărut în 2005 la Editura Litera Internațional, Bucureşti – Chişinău)* şi în care secvența contemporană privind lupta pentru limbă este precedată de semnificative şi substanțiale secțiuni, de adevărată* antologie filologică, *referitoare la descendența dacoromânească a latinei orientale în viziunea scriitorilor (de la autori de texte ecleziastice şi cronicari până la cei din secolul al XX-lea), a lingviştilor şi a oamenilor politici contemporani. Este, aşadar, o carte ce poate fi apreciată ca fixând un cadru general pentru înțelegerea, motivarea şi evaluarea opiniilor şi contribuțiilor partenerilor de dialog ai lui Alexandru Bantoş.*

Mai ales ca factor de răspundere în organizarea şi conducerea învățământului superior filologic la Universitatea din Chişinău, în calitate de decan al facultății de profil, aduce mărturii prof. ***Mihail Purice****. Cu spirit responsabil şi cu metodă, acesta îşi alătură la cele spuse puncte de vedere ale multor colegi ai săi, pe lângă cei prezenți în volum evocându-i şi pe alți distinşi comilitoni: Ion Dumeniuk, Vitalie Marin, Ion Melniciuc, Irina Condrea, George Rusnac. Mihail Purice se afla în fruntea coloanei Facultății de Litere ce participa la manifestările din Piața Marii Adunări Naționale, dar avea grijă ca orele din programul de învățământ să fie recuperate, pentru a nu da „apă la moara* vigilenților*" care urmăreau limitarea prezenței tineretului studios la respectivele acțiuni revendicative. Opiniile colegului Purice asupra admiterii în învățământul superior, asupra asigurării condițiilor pentru realizarea unei instrucții universitare filologice temeinice, inclusiv prin calitatea manualelor, deci competitiv din perspectiva cerințelor moderne, reprezintă elemente de referință pentru orice profesor de astăzi şi de oriunde.*

Aceeaşi gravitate a tonului, într-o abordare, cu deplină ştiință şi fermă conştiință, a problematicii varietăților teritoriale ale dacoromânei se regăseşte în răspunsurile pe care prof. ***Vasile Pavel*** *le dă întrebărilor la obiect ale pertinentului intervievator care a avut ideea publicării volumului de față. Cunoscutul dialectolog pe care l-am numit, cu o bogată experiență în domeniul geografiei lingvistice, face, cu bună metodă didactică, aşadar deosebit de clar şi de convingător pentru toată lumea, analiza raporturilor dintre* graiuri (subdialecte, dialecte) *şi* limba literară *(numită de Eugeniu Coşeriu şi* exemplară*), care, în cazul nostru, este aceeaşi pen-*

* Majoritatea textelor incluse în această carte au apărut inițial în revista „Limba Română" (1991-2005) şi în volumul *Limba română este patria mea* (344 p.). Antologie de texte publicate în revista „Limba Română" (Chişinău, 1991-1996, selecție şi prefață: Alexandru Bantoş, redactor-şef al revistei „Limba Română", Fundația Culturală „Grai şi Suflet", Chişinău, 1996).

tru moldovenii de la est și de la vest de Prut, ca și pentru maramureșeni, crișeni, bănățeni, olteni și munteni. În lumina acestei indiscutabile realități, proiectate în cadrul teoriei coșeriene asupra limbii, impostura acelui (pseudo-) Dicționar moldovenesc – românesc *la care ne-am mai referit, apărut la Chișinău în 2005, este stigmatizată de la înălțimea științei (universale); din cuvintele (destul de dure, dar îndreptățite) ale specialistului răzbate nu numai indignarea, ci și durerea că noțiunea de „grai moldovenesc" este profanată. Astfel, dedesubturile demersului respectiv se clarifică: pe fondul românofobiei, s-a încropit o ridicolă proptea diversionistă întru susținerea tot atât de puțin fondatului pe adevăr articol 13 din* Constituția Republicii Moldova.

* * *

În încheiere la secțiunea privind opiniile lingviștilor, trebuie să facem o remarcă în legătură cu vehemența și patosul prezente în discursul acestora, dar și al scriitorilor și literaților: să ne amintim răspunsul pe care l-a dat Magistrul Eugeniu Coșeriu la întrebarea unui tânăr lingvist bucureștean, transmisă acestuia de Nadia Anghelescu: „De ce sunt basarabenii atât de patetici?"; Coșeriu, supărat, a dat următorul răspuns: „Pentru că voi (adică românii de dincoace de Prut) nu sunteți cât ar trebui de patetici" (cf. Eugeniu Coșeriu, profesorul nostru, în „Adevărul literar și artistic" din 17 sept. 2002, p. 12).

* * *

Înainte de a încerca prezentarea pe care o binemerită editorul și îngrijitorul acestui volum, ne face plăcere să înfățișăm cititorilor și contribuția pe care o aduc la conturarea temelor în discuție românii din Țară, al căror punct de vedere apare în dialogurile de față, prin reflecții și evaluări ce pun în lumină un aspect demn de întreaga noastră luare aminte și apreciere.

Nu doar basarabenii sunt „cu ochii" pe România, nu doar aceștia sunt preocupați de integrarea culturală (inclusiv prin limba literară), dintr-o justificată nevoie de sincronizare sub semnul exigențelor actualității. Și românii din Țară, ce au publicat în paginile revistei „Limba Română", care au trecut Prutul în 1989 pe „podurile de flori", dar, nu mult după aceea, s-au confruntat, adesea, cu palisadele de spini ale suspiciunilor oficialităților răsăritene (în ultimul timp chiar cu șicanele acestora), așadar și aceștia privesc cu ochi de frate la conaționalii din Basarabia și și-au deschis inima față de ei, din aceeași dorință și voință de conviețuire în respect, înțelegere și prețuire. Există însă și alte similitudini.

Unii dintre interlocutorii din Țară ai domnului Bantoș au avut și ei funcții și responsabilități publice. Fostul primar de Vatra Dornei ***Petru Țaranu****, care este „cronicar al Dornelor" și poet, colaborator asiduu al revistei „Limba Română" (căreia, pe merit, îi aduce omagii), autor al unor publicații apărute în Republica Moldova, fiind chiar membru al Uniunii Scriitorilor din această țară, ne oferă, aici, și un portret*

al zonei natale, revendicată prin valori etnografice şi folclorice. ***Gheorghe Mihai Bârlea****, profesor şi sociolog, a fost prefect al judeţului Maramureş (ni se pare că putem surprinde o firească atracţie a unui basarabean de la Râşcani pentru zonele de munte din Ţară; îmi aduc aminte impresiile deosebite, între uimire şi entuziasm, ale profesorilor din Basarabia şi din Ucraina de câmpie veniţi la Iaşi pentru cursurile de vară ale Universităţii „Al.I.Cuza", când îi conduceam prin cheile Bicazului!). Maramureşeanul îşi prezintă strădaniile pentru organizarea Memorialului de la Sighet şi este printre cei care vizitează susţinut Moldova de peste Prut, având contacte cu personalităţi oficiale ale momentului. Cu el se poate discuta despre poezie, dar şi despre actualitatea ecologică. Pe de altă parte,* ***Theodor Codreanu*** *„veghează" asupra fenomenului literar în general, cu bună aplicaţie şi asupra celui din Moldova, despre care scrie preocupat şi el de sincronizarea literaturii, dar şi de aceea a învăţământului modern. O noutate: profesorul de la Huşi este „*trans*modernist" şi ne explică de ce.* ***Aurelia Rusu*** *este o româncă trăitoare acum în Franţa, de unde vine, împreună cu soţul ei,* ***Valeriu Rusu****, la „baştina" acestuia. Ţine conferinţe la Universitatea de Stat din Chişinău şi la Academie, cu aplicaţia şi farmecul unei ardelence exigente şi eficiente ce este ca naştere (aşadar, Alexandru Bantoş i-a provocat la discuţii pe reprezentanţii aproape tuturor provinciilor româneşti!). Răspunsurile Domniei Sale transmit devoţiunea unei foarte bune cunoscătoare a operei şi a gândirii eminesciene, teme de predilecţie prin care este în dialog cu o întreagă cultură şi se întâlneşte şi cu toţi scriitorii din stânga Prutului.*

* * *

*Măcar protocolul ne-ar obliga să încheiem această prezentare referindu-ne, succint, şi la jurnalistul şi omul de atitudine şi de cultură Alexandru Bantoş, dar trebuie să mărturisim că acest lucru ne face o deosebită plăcere. Încercările iniţiale de a-i analiza prestaţia după grile de evaluare a tehnicii interviului (*evenimenţial *sau de* opinie*, interviu-*portret*, sau, pe de altă parte, „interviu-pâlnie", când porneşte de la general, focalizând apoi un anumit fapt, sau „pâlnie inversată", când particularul este punctul de plecare, interviu „cu ordine mascată" şi, apoi, clasificarea în interviuri* explicative, justificative, directive *etc.) au dat rezultate privind considerarea structurilor, dar s-au dovedit, până la urmă, inoperante pentru aprecierea reconstituirilor lucide, chiar dacă însufleţite, pe care avem satisfacţia să le citim în acest volum. Cel mai important aspect pe care totuşi îl putem prelua din teoria domeniului este acela că interviul este o operă jurnalistică având* doi autori. *Şi, în cazul de faţă, între aceştia nu se instituie un „joc de putere", căci intervievatorul nu pune întrebări insidioase, nu vrea să-l surprindă pe interlocutor, nu urmăreşte senzaţionalul. Împreună, cei doi autori* dialoghează*, construiesc, aproape în fiecare caz, un text de caracterizare a unei situaţii, a unui fapt, printr-un schimb de idei. Mai mult, se întâmplă uneori că Alexandru Bantoş îl „bombardează" pur şi simplu pe invitatul său cu serii întregi de întrebări – de fapt proprii mărturii sau dezvăluiri de opinii, ori că enunţul unei întrebări este mai lung decât răspunsul... Pentru că domnul Bantoş, filolog ca formaţie universitară, nu este doar ziaristul care s-a pregătit cum se cere pentru un interviu cu o* personalitate reprezentativă*, a cărei*

părere contează pentru public (o altă condiție a jurnalismului care este aici din plin respectată); el însuşi s-a aflat în epocă în miezul evenimentelor, în calitate de factor de răspundere la Departamentul de Stat al Limbilor, după cum se află şi astăzi, ca redactor-şef al revistei „Limba Română", director al Casei Limbii Române şi a lucrat în audiovizual, în presa cotidiană şi în redacția unor publicații de cultură, unde a fost chiar coleg cu unii dintre cei intervievați ori evocați. Aşadar, unii dintre aceştia îi apreciază deschis relevanța sau dificultatea întrebărilor şi i se pot adresa cu „dragă Alexandre!", ori, protector, prin „dragul meu!", ceea ce caracterizează stările de spirit ale unor confesiuni, atmosfera acestora: însăşi biografia lui Alexandru *se împleteşte cu aceea a personalităților pe care le-a abordat pentru a* con-vorbi...

Dar, și nu o dată, o întrebare provoacă lungi narațiuni pline de culoare, evocând locuri, oameni și întâmplări, cuprinzând autoportrete sau portete de grup, din viața catedrelor sau a redacțiilor, ceea ce dă textelor savoarea de bună literatură; spiritul și gustul nu s-au retras în fața greutăților și a adversității.

* * *

În sfârșit, și câteva cuvinte de caracterizare a unor alte fațete ale filelor de cronică din Dialogurile *de față, cu note privitoare la stilul discursurilor, care fac din această carte de conștiință și o lectură atrăgătoare și pasionantă.*

Ce aspecte din viața de dinainte de 1989 revin la aproape toți, așadar, la cei mai mulți dintre oaspeții Casei Limbii Române *de la Chișinău? Teroarea deportărilor, foametea, presiunile psihologice exercitate prin suspiciuni privind nerespectarea „liniei Partidului" (dar, unele, nu ne-motivate, din perspectiva oficialităților), acuzațiile de „românism" prin lecturi și creație, dirijarea spre un anumit tip de pitoresc regional și de „neprimejdios" exotism ale unor marginali și marginalizați. Multe dintre aceste stări de lucruri ne sunt cunoscute și nouă, celor din România; de exemplu, în speță, de la un moment dat, chiar pentru publicațiile științifice, s-a dat „directiva" să se ignore viața științifică și literară din fosta R.S.S. Moldovenească (să nu se scrie „nici de bine, nici de rău", de exemplu, să nu fie recenzate cărți scrise de specialiștii de dincolo de Prut! Iar acestora cenzura le impunea să nu-i prea citeze pe autorii români...).*

Ce amintiri le luminează existența și, acum, ni-i apropie sufletește pe colegii basarabeni? Satul natal (eventual cu râpile *și* glodurile *lui), familia, părinții, dintre care unii au făcut „școala la români" (evocarea, pe ton de prețuire, a celor „patru clase la români" am înregistrat-o și noi, în cercetările de teren întreprinse, începând din anul 1992, împreună cu dialectologii de la Chișinău în cadrul proiectului* Graiuri româneşti de la est de Carpaţi. Etno- şi sociotexte, *sintagma respectivă constituindu-se într-o confirmare a mesajului transmis, în registru sarcastic, de Eugeniu Coşeriu în poemul* Jandarmul român*; să ne amintim doar ultimele versuri: „Ce greu era cu Românii! / Ce bine era cu Rușii! / E vremea rănilor ce dor").*

Basarabenii și-i amintesc, cu respect și chiar cu duioșie, pe educatorii de veche formație și conștiință profesională (printre care profesori de franceză ori de latină),

evocă lecturile din clasicii români şi contactele, în mod forţat precare, cu românii şi cu viaţa culturală şi artistică din Ţara ce trebuia să fie a tuturor.

În ceea ce priveşte stilul replicilor sau al naraţiunilor, am putut aprecia adesea expresivitatea vorbirii în registrele public informal şi familiar. Aşadar, stările de suflet ale celor intervievaţi, preaplinul trăirilor acestora când îşi evocă „baştina", părinţii şi prietenii (dar şi duşmanii!) îşi găsesc o firească reflectare în expresia de coloratură populară. Selectăm doar câteva exemple. În discuția despre cazul literar și uman Ion Druță, scriitorul de talent „retras" la Moscova, Grigore Vieru, pornind de la zicătoarea „cine cade în apă se prinde și de șarpe", se întreabă dacă nu cumva scriitorul respectiv nu va fi căzut cândva în vreo „bulboană"!? Iar Vladimir Beşleagă îşi punctează argumentările cu expresii din limbajul sămașilor *săi (și ai noștri) de tipul „Asta-i altă gâscă", „altă făină se macină acum la moară", după cum, pentru o promisiune editorială neonorată, presupune că a fost lăsată „pe la Paştele cailor"! Nu mai puţin colorate sunt mijloacele expresive ale americanizatului de câteva decenii Jon Cepoi: el a reuşit pentru că „meseria e brățară de aur"; să te adaptezi la cerințele vieții americane nu e „floare la ureche", pentru că nici acolo „nu umblă câinii cu colaci în coadă"...*

La rândul său, lingvistul Vasile Pavel, analizând frauda științifică la care ne-am referit, așa-zisul Dicționar moldovenesc – românesc*, constată că deși autorul, Vasile Stati, ca dialectolog, știe cum se prezintă lucrurile în realitate, prin acest act „scuipă în fântână". Iar alt lingvist, acad. Anatol Ciobanu, când amintește că, în 1991, speranțele lingviștilor de a fi revizuită, de către Parlament, legislația anterioară privitoare la statutul limbii oficiale a statului nu s-au realizat, conchide astfel: „în consecință, am rămas cu covata spartă". După cum literatul Ion Ciocanu explică, astfel, refuzul lingviștilor de a colabora, la un moment dat, la emisiunile cenzurate ale radioului și televiziunii: „să te lași mițuit de foarfecele ideologice" ale conducerii Companiei „din dealul Schinoasei" înseamnă „să te dezonorezi". Iată și alte expresii: „a nu ști de unde sare iepurele", „a vorbi cu mâna pe inimă", „dreptatea era cu capul spart".*

Există şi alte, multe, dovezi că, atunci când pledează pentru dreptul la „limba română", moldovenii din Basarabia nu proclamă doar un nobil ataşament la ideea de un singur idiom de cultură, unitar, în spaţiul nostru etnic, ci atestă şi faptul că stăpânesc şi folosesc nuanţat această limbă, cu toate valorile ei expresive.

Nu lipsesc nici cuvintele sau expresiile „tari", de stigmatizare sau de dojană; acestea marchează oralitatea exprimării, ceea ce adaugă un plus de autenticitate textelor aparţinând speciei jurnalistice pe care o ilustrează volumul de faţă: „normele" de scriere de la un moment dat reprezentau „o ticăloșie"; autorul uneia dintre lucrările aspru criticate este „un criminal al culturii"; pentru că sunt jurnalişti care „sar dintr-o luntre într-alta", un scriitor îi adresează intervievatorului interogaţia retorică „Nu simţi că în aer pluteşte o duhneală greţoasă?". Dar despre patosul *discursurilor incriminatoare ale basarabenilor am mai vorbit şi nu este cazul să-l mai justificăm!*

Deşi moldovenii ar fi totuşi cam „mălăieţi", după cum consideră Grigore Vieru (pe poet chiar nu-l „doare capul că străinul nu doreşte să ne înveţe limba"), speranţele lor nu au apus, iar tot ce fac lingviştii şi literaţii în lupta pentru a-şi cuceri drepturile, fireşti, le dă şi ne dă încredere în viitor.

* * *

Din toate aceste motive, Dialogurile, *constituind o concludentă și frumoasă ilustrare a profilului și a reușitelor revistei „Limba Română" de la Chișinău, reprezintă, într-adevăr, o carte de rememorare* necesară. *Dacă, direct (sau printre cuvinte), intervențiile românilor din Basarabia – participanți la aceste convorbiri – sunt străbătute de un sentiment de insatisfacție, de neîmplinire, tabloul general nu este acela al unei lupte pierdute; pentru cititor, ansamblul este luminat de victorii de etapă asupra dictatului și neadevărului, asupra inerției și nepăsării. Și lumină aduce, în primul rând, curajul, conștientizarea situației, dreapta judecată, permanenta preocupare pentru mai bine în viitor.*

Iar toate acestea sunt mărturii ale credinței în „izbânda limbii române", ce însoțește lectura și care mai stăruie după ce ai încheiat-o. Cu această stare sufletească și cu speranța că va avea aceleași trăiri și satisfacții, îi recomandăm cititorului Dialogurile, *ca frescă mereu de actualitate, care ne vorbește cu adevăr, cu forță și inspirat despre limba noastră, despre viața noastră.*

Dar și despre datoriile noastre!

Stelian DUMISTRĂCEL s-a născut la 19 august 1937 în Zvoriștea, jud. Suceava. Este absolvent al Facultății de Litere de la Universitatea „Al. I. Cuza", Iași (1958); doctor în filologie al aceleiași universități (1974). Specializări și stagii de documentare în Germania (1967, 1969 și, ca bursier DAAD, 1975, 1991) și în Franța (1977). Membru în Comitetul Național Român pentru *Atlas linguarum Europae* și *Atlas linguistique roman* și colaborator la aceste proiecte internaționale. Conducător de doctorat la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în specialitatea filologie (10 doctorate susținute și recunoscute, începând din anul 2001). Între 1958-1997 este cercetător științific (principal) la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide" al Filialei Iași a Academiei Române. Cercetări în domeniul dialectologiei române și generale, al romanisticii, al lexicologiei, al etnostilisticii și al pragmaticii comunicării. Între 1997-2000, profesor titular la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos", Galați. Din anul 1997, profesor asociat, iar din 2001, profesor titular la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Al. I. Cuza". Profil didactic: cursuri în domeniile „Discursul jurnalistic" (fonetică aplicată, gramatică, lexic; stilistică și retorică), „Pragmatica comunicării", la masteratul de profil de la Departamentul de Jurnalistică, Stilistică generală și Filozofia limbajului, la Școala Doctorală de la Facultatea de Litere (din anul 2005). Autor a 8 volume: *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului* (1978); *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii* (1980); *Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române* (1993); *Sate dispărute – sate amenințate* (1995), *Până-n pânzele albe*, ediție revăzută și augmentată (2001); *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale* (2006); *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media* (2006) ș.a. Colaborator la „Iașul literar", „Convorbiri literare"; cu rubrici permanente la „Cronica", „Revista Română", „Contemporanul" (1996) și la cotidienele „Monitorul", „Ziarul de Iași", „Lumina" (Lumea cuvântului) și la revista „Dacia literară" (Spațiul cuvântului): peste 300 de articole cu tematică generală de cultivare a limbii. Este membru al colegiului revistei „Limba Română" (Chișinău). Realizator al unei emisiuni de profil („Limba ce-o vorbim") la canalul TV „Europa Nova" (în anii 1995-1997); colaborări permanente la Studioul de Radio Iași și, intermitente, la „Radio România Cultural" (cu aceleași preocupări).

Silviu
BEREJAN

„LIMBA OFICIALĂ ÎN ORICE STAT ESTE, DE REGULĂ, UNA SINGURĂ...”

– Într-un dialog pe care l-am avut acum doi ani, afirmaţi că numai „suveranitatea va soluţiona şi problemele lingvistice”. Ce credeţi despre aceasta acum, când suntem suverani şi independenţi?

– Acum cred acelaşi lucru: suveranitatea reală, dacă ea ar fi fost instaurată, ar fi trebuit să rezolve şi aceste probleme, aşa cum sunt rezolvate ele în statele cu adevărat suverane şi independente, unde funcţionează normal limba ţării. Dar, spre profundul nostru regret, noi nu suntem încă pe deplin nici suverani, nici independenţi (de C.S.I., se înţelege). Tocmai imposibilitatea practică a soluţionării problemelor limbii constituie indiciul lipsei noastre de suveranitate şi independenţă, este o dovadă în plus că atât una, cât şi cealaltă au fost doar proclamate, nu şi realizate în fapt, rămânând a fi şi în continuare doar deziderate ale unei perspective pe cât de îndepărtate, pe atât de ceţoase.

Cu frontierele din vest apărate tot de forţele armate ale C.S.I.-ului, cu rămânerea pe o durată nedeterminată în zona economică a rublei, cu toate legăturile externe efectuate aproape exclusiv prin Moscova, cu limba rusă ca a doua limbă oficială în republică, cu dependenţa de un

nou „Centru” pe multe alte linii, nu ştiu dacă vom soluţiona cândva problema limbii, aşa cum ar fi fost firesc s-o facem.

– Deşi s-a întreprins câte ceva, nu putem susţine că legislaţia despre limbă se respectă, se transpune în viaţă, iar trecerea la limba de stat continuă „să fie amânată”. Cum credeţi, care sunt motivele ce „favorizează” tărăgănarea trecerii la limba de stat?

– Nu putem spune, este adevărat, că am avansat prea mult în problema limbii, dar un pas important a fost făcut totuşi, în sensul că limba română a fost admisă, în organele de conducere şi în documentaţia curentă, alături de cea rusă.

Cât despre motivele tărăgănării trecerii pe toate liniile la limba de stat, ele sunt legate direct de ceea ce am menţionat deja mai sus: ne lipseşte baza – un stat suveran şi independent nu numai *de jure*, ci şi *de facto*. Şi nu un stat multilingv, cum ar vrea să ne vadă mulţi, ci un stat obişnuit, ca marea majoritate a statelor pe care le cunoaştem, adică în fond unilingv.

Deşi ţări fără minorităţi naţionale, practic, nu există, limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură, iar minorităţile, pe teritoriul pe care ele locuiesc compact, se pot folosi de limba lor maternă, pot să aibă instituţiile social-culturale pe care le doresc (grădiniţe, şcoli, teatre, biserici) în această limbă, pot să editeze gazete, reviste, cărţi în limba lor naţională ş.a.m.d. Dar nu în detrimentul funcţionării plenare a limbii de stat a ţării.

– Cum apreciaţi legile despre limbă în noile condiţii ale republicii? Nu credeţi că ar trebui să fie revizuite, precizate în conformitate cu noua realitate social-politică sau poate chiar abrogate în situaţia în care Constituţia va legifera etnonimul „român”, glotonimul „limba română” şi statalitatea acesteia în republică?

– În conformitate cu noile condiţii, cu noua realitate social-politică din republică, dacă ea n-ar fi numai declarată, n-ar mai trebui, de fapt, nici un fel de legi despre limbă (aşa cum nu sunt asemenea legi în Franţa, Germania, Anglia, Suedia, Polonia, Bulgaria ş.a., unde e de la sine înţeles că limba oficială a statului este respectiv franceza, germana, engleza, suedeza, poloneza ş.a.m.d.). Ar fi fost suficient ca în Constituţie să fie menţionat faptul că vorbitorii de alte limbi din statul românesc Moldova, în care limba oficială este româna, au dreptul inalienabil să se folosească de limbile lor materne acolo unde consideră că e necesar şi posibil.

În orice caz, acum, când Republica Moldova nu mai face parte dintr-o formaţiune statală superioară, suprapusă (nici C.S.I.-ul, nici, cu atât mai mult, Rusia n-ar trebui parcă să pretindă a fi tratate ca asemenea formaţiuni!), chestiunea cu bilingvismul obligatoriu, cu necesitatea folosirii în paralel în documentele oficiale şi în toate domeniile vieţii şi activităţii societăţii noastre a limbii române şi a limbii ruse (limbă a altui stat tot suveran şi independent) îşi pierde rostul, ba chiar este de-a dreptul neavenită (vă imaginaţi cam ce ar fi dacă în Franţa, de exemplu – care e, precum se ştie, un model de ţară democratică – dat fiind că acolo, în afară de francezi, locuiesc şi germani, italieni, spanioli şi reprezentanţi ai altor popoare, s-ar cere ca peste tot să fie admise, paralel cu franceza, şi limbile acestora; personal cred că în momentul în care chestiunea ar fi pusă astfel, Franţa s-ar dezagrega, ar apărea veleităţi federaliste – şi chiar separatiste – şi ar începe conflictele interetnice, inevitabile în asemenea cazuri).

În lumina acestei logici, legilor despre limbă (dacă le mai păstrăm) li s-ar putea aplica binecunoscuta aserțiune a tot atât de binecunoscutului domn Farfuridi: „Să nu se revizuiască, primesc! Dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele... esențiale...”.

– Care urmează să fie în noile condiții statutul limbii ruse aici, în Moldova? Dar al limbii ucrainene, al celei bulgare, găgăuze?

– Statutul limbii ruse, în ipoteza că vom rămâne ca stat în sfera C.S.I.-ului, ar trebui să fie acela al limbii engleze în partea francofonă a Canadei (regiunea Quebec, aşa-numita Belle-Provence), unde în ultimii câțiva ani s-a produs francizarea tuturor întreprinderilor (anterior anglofone); sau, în ipoteza că vom deveni într-adevăr stat suveran şi independent, limba rusă ar urma să aibă statutul limbilor minorităților naționale din orice stat suveran şi independent: al germanei în Franța, al românei în Ucraina, al ucrainenei în Canada, al polonezei în Germania, al bulgarei în România ş.a.m.d. (respectiv al ucrainenei, bulgarei, găgăuzei în Moldova).

– Mass-media din Rusia postpucistă continuă să susțină că situația social-politică din republică a fost şi continuă să fie tensionată din cauza legilor despre limbă, care, în opinia separatiştilor şi a protectorilor lor de la Moscova, lezează drepturile reprezentanților altor naționalități ce locuiesc în Moldova. Ziariştii şi politicienii din Rusia „trâmbițează” că situația de conflict de pe Nistru îşi trage începuturile de la adoptarea legilor cu privire la limbă. Cum ați comenta Dumneavoastră această problemă?

– A considera că se lezează drepturile reprezentanților altor naționalități ce locuiesc într-un stat suveran şi independent prin simplul fapt, absolut logic şi firesc, că în acest stat se foloseşte în calitate de mijloc oficial de comunicare limba populației majoritare autohtone este mai mult decât o pretenție prin nimic justificată, mai mult decât o aberație, este, pur şi simplu, o rătăcire.

Cât priveşte situația de conflict de pe Nistru, ea nu are la bază legile despre limbă şi alfabet, care au servit doar ca pretext pentru confruntări zise interetnice, ci cu totul altceva: neîmpăcarea foştilor diriguitori cu pierderea pozițiilor prioritare de mai înainte, ambiția de a fi şi mai departe conducători şi îndrumători ai băştinaşilor şi de a exercita aceste funcții într-o singură limbă – cea adusă din exterior pe aceste teritorii, nedorința de a recunoaşte limba băştinaşilor drept limbă oficială, nici măcar alături de limba rusă (care, în virtutea stării vechi de lucruri, era dominantă în toate sferele). E vorba deci de pierderea privilegiului ca, fiind monolingv (adică numai rusofon), să ocupi posturi de conducere în toate domeniile.

Şi, atunci, s-a lansat pretenția, care a avut priză la toți monolingvii rusofoni, privind lezarea drepturilor naționalităților conlocuitoare, care, de fapt, ar putea fi formulată în orice țară din lume (numai că oamenii civilizați din alte părți ale lumii nu pornesc pe această cale alogică).

Mai rău e că această pretenție deşănțată continuă şi va continua să dăinuiască atâta timp cât ea va fi încurajată, şi un Ruțkoi, în calitatea sa de demnitar în conducerea de vârf a Rusiei, va fi gata să trimită o coloană de tancuri (sovietice!) oriunde îi va părea Domniei Sale că sunt lezate drepturile vreunui reprezentant al poporului rus, chiar dacă el se află cu traiul în

afara granițelor Rusiei, „în altă țară" (cum credem noi și, cu atât mai mult, balticii).

– Referiți-vă la activitatea desfășurată de Institutul pe care îl conduceți în condițiile suveranității republicii. Care sunt relațiile lui cu instituțiile similare din România? Care este efectul legăturilor pe care le aveți? Cum credeți, care sunt sarcinile Institutului în noile condiții, dar ale intelectualității din Basarabia?

– Institutul de Lingvistică al A.Ș.M. desfășoară în prezent o destul de amplă activitate de studiere a limbii române sub toate aspectele ei principale (gramatica, vocabularul, istoria, graiurile, cultura vorbirii, ortografia, terminologia ș.a.), realizând acest lucru în cea mai mare parte în colaborare cu colegii de breaslă de la instituțiile de profil deocamdată de la Iași (Institutul de Filologie Română „Al. Philippide") și de la București (Institutul de Lingvistică al Academiei Române și Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti"), iar cu timpul și cu cercetătorii de la filialele Academiei Române și Universitățile de la Timișoara, Cluj și alte centre (planurile noastre de cercetări în comun, bazate pe convențiile de colaborare încheiate, au fost publicate în nr. 2/1992 al organului de presă al Institutului – „Revistă de Lingvistică și Știință Literară"). Am avut deja și vom avea și în viitor multiple întâlniri aici, la noi, și în Țară cu specialiști-lingviști, precum și manifestări științifice în toate domeniile noastre de activitate: a devenit tradiție participarea noastră la sesiunile (de vară) de comunicări și la zilele academice (de toamnă) realizate la Iași, am participat masiv la Congresul al IV-lea al Filologilor Români ce și-a ținut lucrările la Timișoara, am organizat cercetări dialectologice pe teren în Țară și la noi în republică (precum și în republica vecină Ucraina, unde locuiește compact populație românească), au avut și vor avea loc participări active, atât dintr-o parte, cât și din cealaltă, la manifestări științifice importante, majoritatea legate de îndeplinirea planurilor de colaborare, publicăm în revista noastră și în culegeri de studii articole și cercetări ale colegilor din Țară și prezentăm, la rândul nostru, materiale în publicațiile din România (a apărut la Iași broșura *Ortografia limbii române: prezent, trecut, viitor*, cu participarea lingviștilor din Moldova, inclusiv de la Institut), sarcina principală a Institutului fiind integrarea noastră plenară în procesul general românesc de studiere științifică a limbii române la toate nivelurile accesibile nouă. Deși avem cadre puține și nu întotdeauna gata de a se încadra efectiv în rezolvarea tuturor problemelor, sperăm să ne aducem contribuția la lucrările inițiate și aflate deja „pe șantier".

Cât privește intelectualitatea de la noi, dorința supremă este ca ea să-și însușească în timp util limba română sub aspectul ei practic, s-o posede într-o formă cel puțin acceptabilă, s-o utilizeze corect în toate sferele de activitate. Asta e sarcina noastră, a tuturor.

– Manualele de limba română, dar și cele de literatură, editate aici, la Chișinău, au multe, prea multe neajunsuri, unul dintre ele, de altfel principal, e că au o structură complicată, sunt scrise într-un limbaj defectuos și, lucru extrem de important, nu suscită interesul elevilor, studenților pentru limba maternă. Cum vedeți soluționarea problemei manualelor, deoarece se știe că numai prin școală, cu ajutorul ei vom rezolva problema limbii române?

– Manualele, cred, ar trebui să fie comune, căci cum vom realiza unitatea mult râvnită a limbii, a vieții sociale, a culturii, dacă vom instrui și mai departe generația tânără după manualele ce ar sublinia mereu specificul nostru local, regionalismul nostru, care ne-a ținut atâta timp rupți de matca românismului? Trebuie să înțelegem odată și odată acest lucru.

– Acum, când suntem deschişi pentru democraţie, cine mai opune rezistenţă măsurilor de reîmpământenire a limbii române sub forma ei literară ca limbă de stat a Republicii Moldova?

– Cei (şi ştim cine-s ei) pe care îi aranjează (şi ştim de ce) perpetuarea existenţei cât mai îndelungate a două state româneşti: unul cum ştim că este şi unul mai aşa, mai simplist cumva, dar al nostru şi, mai ales, separat.

Încheind, aş vrea să subliniez că singura noastră salvare sub raportul cunoaşterii limbii este întreţinerea de contacte permanente cu partea dreaptă a Prutului, cu Ţara adică, în toate domeniile şi sub toate formele, căci dacă nu se poate pune deocamdată problema unităţii politice cu Ţara, cel puţin unitatea culturală, spirituală să tindem a o înfăptui într-un termen cât mai scurt. Fără aceasta vom continua încă mult timp să nu ştim nici cine suntem, nici ce limbă vorbim.

„Limba Română", 1992, nr. 2-3, p. 123-127

Silviu BEREJAN s-a născut pe 30 iulie 1927 în satul Bălăbăneşti, azi raionul Criuleni. A decedat la 10 noiembrie 2007, la Chişinău. A studiat la Liceul „B. Hasdeu" din Chişinău (1938-1944), la Liceul „C. D. Loga" din Timişoara (1944-1945), la şcoala rusă din Comrat (1945-1946), la şcoala nr. 4 din Chişinău (1946-1947) şi la Facultatea de Filologie a Universităţii de Stat din Moldova (1947-1952), după care au urmat studiile de doctorat la aceeaşi universitate (1952-1955). A activat în calitate de lector la Institutul Pedagogic din Tiraspol (1954-1955) şi la Universitatea de Stat din Moldova (1955-1956), cercetător ştiinţific superior la Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a A.Ş. a U.R.S.S. (1956-1958), secretar ştiinţific (1958-1961), şef de sector (1961-1978), şef de secţie (1978-1987), director al Institutului de Limbă şi Literatură al A.Ş.M. (1987-1991), academician, coordonator al Secţiei de ştiinţe socioumane (1991-1995), director (1995-2000) al Institutului de Lingvistică al A.Ş.M. Din 2000 este cercetător ştiinţific principal la Institutul de Filologie. A ţinut prelegeri la Institutul Pedagogic din Bălţi (1973-1983). Este fondator al şcolii naţionale de lexicologie şi semantică lingvistică. Aria preocupărilor ştiinţifice o constituie gramatica, lexicologia, lexicografia, stilistica, istoria limbii, cultura vorbirii limbii române, semantica generală, lingvistica teoretică, romanistica, slavistica, lingvistica comparată, sociolingvistica. A contribuit la dezvoltarea teoriei lexicografice în direcţia implementării noţiunii de sistem lexico-semantic şi a aplicării unor metode noi de cercetare în studiul lexicului. A elaborat teoria echivalenţei semantice a cuvintelor. Este autor a peste 400 de lucrări ştiinţifice şi ştiinţifico-didactice publicate atât în ţară, cât şi în străinătate, inclusiv a 3 monografii, între care: *Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc* (1962); *Семантическая эквивалентность лексических единиц* (1973); autor şi redactor a 4 dicţionare, inclusiv *Dicţionar explicativ şcolar* (1960, 1969, 1976, 1984, în colab.); *Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti* (cu 2 vol., 1977, 1985); *Dicţionar explicativ uzual al limbii române* (1999, coord. al lucrării) etc.; autor a 6 manuale. A exercitat funcţiile de secretar de redacţie (1958-1988) şi de redactor-şef (din 1989) al „Revistei de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", de membru (din 1992) al Comitetului Internaţional de Patronaj al *Atlasului Lingvistic Romanic* (ALiR) (Grenoble, Franţa), de membru al Comitetului Internaţional al Slaviştilor, de membru al Comisiei Interdepartamentale pentru limba de stat şi grafia latină. Doctor Honoris Causa al Universităţii de Stat „Alecu Russo" din Bălţi, membru de onoare al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române. A fost distins cu titlurile de laureat al Premiului de Stat, laureat al Premiului Prezidiului A.Ş.M., Eminent al Învăţământului Public, premiant al Academiei Româno-Americane. A fost decorat cu „Ordinul Republicii" şi cu Medalia A.Ş.M. „D. Cantemir".

---

* Fişierele biobibliografice ale protagoniştilor acestui volum au fost întocmite după: *Dicţionarul scriitorilor români din Basarabia (1918-2006)*, Editura Prut Internaţional, 2007, Calendarele Naţionale editate de B.N.R.M. şi revista „Limba Română" (numere sau rubrici omagiale).

Grigore VIERU

„FĂRĂ LIMBA ROMÂNĂ N-AŞ FI AJUNS POET”

– Stimate Grigore Vieru, Nichita Stănescu mărturisea: „Patria mea este Limba Română”. Ce crede despre limba maternă Grigore Vieru? Cum apreciaţi, domnule poet, destinul de astăzi al limbii române în Basarabia?

– Metafora lui Nichita este minunată. Dar în cazul nostru, al românilor din Basarabia, ea exprimă numai jumătate de adevăr.

O patrie clădită numai pe datul lingvistic, cu o populaţie educată doar în cultul unei istorii false sau în cultul unei istorii străine, o patrie fără o economie şi o armată naţională este numai pe jumătate patrie.

– Destinul limbii noastre, dezvoltarea firească, chiar supravieţuirea ei – în situaţia când „bilingvismul armonios” continuă a fi promovat în stânga Prutului – depind în mare măsură de adevărul spus şi conştientizat despre obârşia graiului străbun. Deşi au fost aduse suficiente dovezi în favoarea adevăratei denumiri a limbii noastre care este Limba Română, Parlamentul a introdus în *Constituţie* glotonimul „limba moldovenească”, votând şi legiferând demult compromisa

teorie a celor „două limbi”. Cum credeți, care este logica acestei decizii antiştiințifice?

– S-a mizat, indiscutabil, pe necunoaşterea de către populație a istoriei neamului nostru. Dar şi pe laşitatea multor moldoveni, pe moliciunea lor (suntem prea mălăieți, ce mai vorbă!), pe capacitatea unora de a-şi schimba culoarea în funcție de împrejurări şi de a se vinde uşor pe trei arginți străinului.

Dacă eram ceceni, rămâneam Patrie, chiar dacă nu aveam la îndemână altceva decât limba maternă.

Nici puterea de la Chişinău, nici cea de la Moscova nu se tem de limba română. Se tem de altceva: că limba română ar putea renaşte în noi sentimentul românismului. De asta se tem tovarăşii. S-ar putea ca buclucaşa *Constituție* să accepte glotonimul pentru care ne zbatem, dar va refuza categoric şi cinic etnonimul „popor român”. Or, numai dreptul la istoria Neamului ne-ar putea reuni cu Țara.

Vorbeam de cameleoni şi aş vrea să-ți povestesc o întâmplare autentică. Există un nebun care se plimbă, cântând, pe lângă blocul în care locuiesc conducătorii republicii şi prin fața hotelului „Codru” din Chişinău. Într-o zi, observându-mă, nebunul începuse, chiar sub nasul polițistului, să cânte o frumoasă romanță românească. Avea o perfectă dicție, și polițistul, cu un perfect simț al responsabilitățiii „limbii moldoveneşti”, a încercat (este adevărat că delicat) să-i închidă gura. Atunci nebunul a încercat să cânte ceva ruseşte şi polițistul a tăcut. După cum vedeți, la noi şi nebunii au însuşit perfect anumite deprinderi moldoveneşti...

– Cunoaşteți conținutul noii *Constituții a Republicii Moldova*?

– Da, și pot afirma că dincolo de inepția glotonimului „limba moldovenească” şi alte câteva, noua Constituție este în linii generale frumoasă. Dar este proastă constituția ale cărei cuvinte frumoase nu pot acoperi fundul gol al mulțimii.

– Unii demnitari ne previn că cei care vor utiliza glotonimul *limba română* vor fi trași la răspundere. Cum însă ar trebui să procedăm cu cei care nu vor în mod ostentativ să învețe și să vorbească limba statului?

– Nu se ştie încă cine va fi pedepsit mai întâi: noi, pentru dorința firească de „a ne ține de neamuri” cu limba strămoşilor, sau tovarăşii, pentru sărăcia groaznică în care au aruncat biata lume.

Pe mine nu mă doare capul că străinul nu doreşte să ne învețe limba. Să n-o învețe, dacă aşa crede el că este mai bine și mai civilizat. Dar să nu-mi dea lecții de istorie. Să nu mă conducă. Să-şi ştie locul!

– O lecție falsă de lingvistică şi istorie ne-o oferă, cu părere de rău, nu numai străinii. Unii dintre politicienii noştri, care pretind că dețin adevărul în ultimă instanță şi că exprimă vrerea poporului, le-au luat-o cu mult „înainte” celor care nu vor să ne cunoască limba...

– Până mai ieri justificam într-un fel rătăcirea agrarienilor prin necunoaşterea istoriei neamului. Am declarat de câteva ori, public, cu toată sinceritatea, că,

dacă dumnealor vor lăsa în pace limba şi istoria strămoşilor noştri, voi deveni unul dintre cei mai aprigi susţinători ai lor în viitoarele alegeri parlamentare, neatingându-mă de sârma ghimpată de la Prut şi răbdând-o atâta vreme cât o rabdă Dumnezeu şi Istoria.

Azi, după ce au hăcuit puţinul pământ ce ne-a rămas, împărţindu-l cui se nimereşte („mulţi avari ticăloşi, bând vin, au răspândit în lume dărnicia”), numai pentru a ne îndepărta şi mai tare de matcă, mi-am dat seama că tovarăşii din partidul de guvernământ, cu unele excepţii, nu sunt nişte rătăciţi, ci acţionează programatic şi împăcare cu ei nu poate fi.

Agrarienii au rămas, din păcate, aceiaşi bolşevici. Or, iată ce spune despre comunism un filozof autentic, Petre Ţuţea: „Comunismul e cea mai mare aflare-n treabă din istoria omenirii. Comuniştii au vrut să ne facă fericiţi cu forţa: bă, să fiţi fericiţi, că vă ia mama dracului! Adică să mănânci bine, să dormi bine şi la loc comanda!”. Tristeţea cea mare este azi, când, sub comanda necomuniştilor, nici măcar n-am ajuns să mâncăm bine, lumea s-a trezit atât de săracă, amărâtă, că numai izmenele nu şi le-a scos de vânzare. Dar tot ei au neobrăzarea să mintă omul că sărăcia au adus-o scriitorii şi Frontul Popular, că România ne mănâncă ouăle şi carnea...

Din păcate, nu văd nici o ieşire din acest dezastru economic. Pentru că tot Ţuţea afirmă: „Nu se poate face economie în comunism şi de către comunişti. Ăştia nu sunt în stare să conducă nici măcar o comună rurală. Încurcă apele, înfundă fântânile. Comunismul este un cancer social. Unde se instalează, rămâne pustiu”.

– Un rol deosebit în schimbarea atitudinii faţă de limbă ar trebui să-l aibă şcoala. Ce părere aveţi despre manualele şcolare? Ce le lipseşte? Cum ar trebui să fie ele şi cine ar trebui să le elaboreze pentru a răspunde necesităţilor timpului? Ce fel de manuale, ce fel de învăţători ar trebui să aibă Basarabia pentru a depăşi trista situaţie lăsată moştenire de către regimul totalitar?

– Pentru a fi români întregi, copiii noştri nu pot avea o altă limbă decât cea pe care o au copiii de peste Prut, nu pot avea alte manuale, nu pot avea nişte învăţători şi profesori cu alt nivel profesional decât cei de peste Prut. Îmi spunea cineva că o învăţătoare, neputând explica prin cuvinte elevilor verbul „a tropăi”, începuse să tropăie prin clasă ca un cal. Ei bine, cu o şcoală în care se tropăie astfel nu putem ajunge decât la fundul prăpastiei.

– Poetul Grigore Vieru a trecut Prutul. Este apreciat în Ţară, dar şi ostracizat incredibil de vehement, de altfel, ca şi alţi scriitori basarabeni. Cum interpretaţi acest fenomen? Ce credeţi despre destinul literar al lui Grigore Vieru proiectat pe fundalul literaturii române moderne?

– Înainte de a fi fost contestat, aflǎ că am fost apreciat de către unele dintre cele mai de seamă personalităţi scriitoriceşti din Ţară: Nichita Stănescu, Constantin Noica, Edgar Papu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru, Adrian Păunescu, Ion Gheorghe, D. R. Popescu, Fănuş Neagu, Romul Munteanu, Adrian Popescu, Eugeniu Coşeriu, Constantin Ciopraga, Eugen Simion, Mihai Ungheanu,

Theodor Codreanu, Victor Crăciun, Tiberiu Utan, Ion Coja, Stelian Gruia, Fănuş Băileşteanu... M-a contestat cine? Grid Modorcea, bunăoară, şi alţii ca el. M-aş îndoi să fi auzit de Modorcea. De ce-am fost atacat? Pentru că am văzut literatura şi lumea de dincolo de Prut prin lacrima mea, iar nu prin ocheanul pe care or fi vrut unii să mi-l pună în mână.

Cât despre destinul meu literar îţi pot spune că aproape tot ce am scris a fost publicat şi preţuit în Ţară, sunt membru corespondent al Academiei Române, sunt inclus în manualele şcolare, apoi mi-ar trebui două vieţi, nu una, pentru a onora solicitările diferitor licee şi instituţii de învăţământ superior, pentru întâlnirile de creaţie cu admiratorii mei.

Bătut cu pietre la Chişinău de către copiii veneticilor, împroşcat de la balcoane cu ouă, ameninţat telefonic şi în scris cu moartea, mi-aş dori oare un alt destin decât cel de bucureştean?!

– Unii spun că aţi plecat în România. Alţii că aţi fi fugit...

– În primul rând, află că nu am plecat. Plec din când în când ca să iau o gură de aer. Pe urmă nu „plecarea” mea îi supără pe tovarăşi, ci faptul că am unde pleca. Cât despre „fugă”, ce să-ţi spun? Dacă nu aş fi român, aş fugi în România, vorba ceea. N-am săvârşit nici o crimă şi tocmai de aceea nu-mi este frică de nimeni – de ce să fug?

– Unde este Grigore Vieru mai acasă: la Chişinău, la Bucureşti, la Pererâta? De ce?

– M-aş simţi cel mai bine la Pererâta, dacă aş fi din nou copil într-un sat prietenos, neîncrâncenat, ferit de vrăjile negre ale vodcii frăţeşti... Dacă aş fi student, aş alege, desigur, Bucureştiul cu marii lui profesori, savanţi şi oameni de cultură. Îmbătrânit, cum să mă simt bine la Chişinău?!

Sar dintr-o zi în alta peste prăpastia nopţii nedormite, în căutarea celui mai frumos poem pe care nu l-am scris încă. Mă simt bine numai în acest zbor nocturn.

– Cum vă descurcaţi la Bucureşti?

– Nu mai uşor decât la Chişinău. La Bucureşti sunt şi oameni săritori la nevoie. M-au ajutat mult domnii Matei Vintilă şi George Vultur, directori de firme. Domnul Matei, bunăoară, mi-a sponsorizat, ca să zic aşa, casa. Tot dumnealui i-a sprijinit mult pe Doina şi Ion Aldea-Teodorovici, Dumnezeu să-i ierte. Faţă de nici un necaz de-al meu n-a fost străin Adrian Păunescu. Sunt un om norocos, mai ales de când am început să mă obişnuiesc cu muşcăturile duşmanilor.

– Aveţi şi duşmani?

– Destui. Mai mulţi decât îi are sârma ghimpată de la Prut. Dar infinit mai mulţi prieteni am.

– Nu v-au obosit interviurile şi răspunsurile la atacurile din presă?

– Toată viaţa am fost întrebat, ba cu blândeţe, ba cu mânie: *de ce?* Am impresia că şi după moarte voi fi întrebat: *de ce?* Am învăţat şi această

meserie deloc uşoară: *de a răspunde.* Astfel am ajuns a mă cunoaşte pe mine însumi.

– De atenția căror scriitori şi oameni de artă din Țară v-ați bucurat?

– Zaharia Stancu, Laurențiu Fulga, Constantin Chiriță şi Dumitru Radu Popescu m-au invitat oficial în Țară prin intermediul Uniunii Scriitorilor.

Revista „Steaua", condusă de Aurel Rău, este cea care a îndrăznit prin '68 să pomenească numele unui scriitor basarabean şi să-i traducă din... ruseşte un poem. Basarabeanul acela eram eu.

Andi Andrieş, Corneliu Ştefanache şi Horia Zilieru mi-au publicat în „Iaşul literar" şi „Convorbiri literare" primele versuri.

La Bucureşti cele dintâi grupaje de poezii au fost găzduite de către „Luceafărul", condus de Nicolae Dragoş, Mihai Ungheanu şi Nicolae Dan Fruntelată.

„România literară" nu m-a prea invitat, dar mă bucuram că acolo erau doi poeți minunați care se cheamă Ion Horea şi Tiberiu Utan.

Alecu Ivan Ghilia şi Victor Tulbure mi-au publicat în „Arici-Pogonici" primele versuri pentru copii.

Călin Gruia şi Victor Crăciun mi-au dat la radio nişte bucăți literare.

Stelian Gruia a publicat în „Luceafărul" primul eseu despre creația mea, mai exact, despre *Albinuța*.

Adrian Păunescu şi Alexandru Andrițoiu mi-au dedicat poeme.

Tudor Gheorghe mi-a cântat generos versurile în diverse spectacole.

Mircea Radu Iacoban, Mircea Sântimbreanu, Romul Munteanu mi-au publicat cu multă iubire cele trei cărți, în condiții grafice excepționale: *Steaua de vineri*, *Izvorul şi clipa* şi *Rădăcina de foc*, prefațate de Nichita Stănescu, Marin Sorescu şi Ioan Alexandru, ultima îngrijită de Arcadie Donos, având o postfață de Victor Crăciun. În fond, aceste cărți mi-au binecuvântat numele poetic în partea dreaptă a Prutului şi tot ele au început să-l prigonească, oficial, în Basarabia.

M-au invitat în casele lor şi m-au omenit Zaharia Stancu, Constantin Chiriță, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru, D. R. Popescu, Adrian Păunescu, Romul Munteanu, Mircea Sântimbreanu, Dinu Săraru, Victor Crăciun, Radu Cârneci, Gheorghe Tomozei, Corneliu Ştefanache, Mircea Radu Iacoban, Horia Zilieru, Constantin Ciopraga, Aurel Rău, Patriarhia, Nestor Vornicescu, Antonie Plămădeală, Mitzura Arghezi, Corneliu Leu, Ion Coja, Petre Ghelmez, Petru Got, Corneliu Vadim Tudor, Victor Tulbure, Andrei Ciurunga, Aurel Buiciuc, Lucia Olaru Nenati, Ioana Ieremia, Dumitru Țiganiuc, Ion Popescu Gopo, Sabin Bălaşa, Anatol Vieru, Dina Cocea, Mihai Bandac...

Toate aceste minuni s-au întâmplat până la prăbuşirea imperiului roşu, până la evenimentele din decembrie. Prin urmare, au fost şi până în '89 nişte mari şi inimoşi români care şi-au asumat nişte riscuri de drag de noi. Fără toți aceşti minunați oameni, apoi fără Ministerul Învățământului şi Ştiinței şi fără Editura Didac-

tică şi Pedagogică din Bucureşti (director Constantin Floricel), care mi-au editat *Albinuţa*, fără Editura Scrisul Românesc şi fără Editura lui Dumitru M. Ion, dar şi fără Radioteleviziunea naţională aş fi rămas un anonim. Două monografii despre osteneala mea au scris Stelian Gruia şi Fănuş Băileşteanu. Postul de televiziune 7ABC mi-a acordat un premiu care mă va scoate o vreme din grija zilei de mâine.

– V-aş ruga să ne povestiţi o întâmplare frumoasă trăită la Bucureşti.

– Mă conduce la hotel într-o seară (care seară? Era după miezul nopţii) Nichita Stănescu. Deodată, se opreşte emoţionat ca un copil. „Uite, Grigore, zice, aici, în casa aceasta, Eminescu a citit pentru prima oară *Luceafărul*". Mi se jilăveşte de emoţie sufletul. Casa aproape că nu se vede, fiind acoperită de un zid înalt. Nichita mă ia în braţe şi mă ridică pe umerii săi. „O vezi?". „O văd, Nichita". De fapt, nu exista nici o casă, era demolată încă prin anii '50, era numai dorinţa lui Nichita de-a fi rămas la locul ei.

Eu mi-am văzut Ţara ridicat pe umerii lui Eminescu şi Creangă, Coşbuc, Sadoveanu, Blaga, Rebreanu, Arghezi, Bacovia, dar şi pe umerii generaţiei lui Labiş şi Stănescu.

Natura mi-a dat har numai atât cât a putut, dar limba şi literatura română mi-au dat totul. Fără literatura şi fără limba română n-aş fi ajuns poet.

Iată şi o întâmplare amuzantă. Eram în casa lui Marin Sorescu, după premiera unui spectacol – *Iona*, pare-mi-se. Multă lume. Mă ia doamna Virginia Sorescu de-o parte să-mi arate atelierul în care pictează Marin. În podul casei (acolo era atelierul) mi-a spus în mare taină o ştire minunată: aceea a Premiului Herder pe care-l primise Marin. (Noi credem că i se cuvine pe deplin şi Nobelul.) „Dar să nu spui nimănui asta, m-a rugat doamna Virginia, încă nu s-a anunţat oficial şi mi-e teamă să nu i se facă vreun rău lui Marin, ştii cum sunt românii, ar putea să amâne ori să-i anuleze premiul..."

– Fiindcă tot am lunecat pe panta întâmplărilor, mi-ar plăcea să invocaţi şi una... hazlie.

– Bine, îţi spun una, dar nu prea hazlie, pentru că eu nu prea am umor.

Prin '89, adică la începutul luptei noastre pentru eliberare naţională, eram torturat barbar la telefon şi ameninţat cu moartea prin scrisori anonime. Am dus o parte din scrisori lui Boris Vieru (unde o fi dispărut oare acest minunat ziarist?!), dânsul le-a publicat în „Literatura şi Arta". Sunt invitat, repede după asta, la Securitatea moldovenească de către adjunctul şefului, domnul Munteanu, pentru o conversaţie. I-am mulţumit pentru amabilitate, dar nu m-am dus. Peste câteva luni sunt bătut cu pietre de nişte copii care strigau în ruseşte „Faşist!" în faţa blocului vecin cu blocul în care locuiesc, iar nu mult după asta sunt lovit în cap de la balconul aceluiaşi bloc cu un ou. Pietrele parcă le-am răbdat, dar oul nu. Auzisem că hoţii şi criminalii pot fi găsiţi după amprentele digitale. Învelesc câteva coji de ou în băsmăluţă, le pun în buzunar şi pornesc spre Securitate, amintindu-mi de invitaţia mai veche a domnului Munteanu, cu gând să găsesc făptaşul. În faţa Securităţii, mă uit împrejur să nu observe nimeni unde intru şi ţâşnesc pe furiş în clădirea organizaţiei de prost renume

pe atunci. Chiar lângă ușa de la intrare sunt oprit de un ofițer. „Sunt chemat de domnul Munteanu", zic. „Dânsul, Munteanu, va fi după prânz!", zice ofițerul. Ei bine, nu vă puteți imagina cât de fericit eram eu că domnul Munteanu lipsea! Astfel am fost eu prima (și ultima) oară la Securitate.

Iată încă o întâmplare, nostimă de tot. Mă întâlnește nu demult prin părțile Bistriței un cetățean „aghezmuit" binișor. Scoate o hârtie din buzunar și mă roagă să las pe ea un autograf pentru copiii săi. Întreb cum se numesc copiii și cum îl cheamă pe el. Îmi spune numele copiilor, iar pe al său – nu. „Pe mine în seara asta nu mă cheamă nicicum. În seara asta eu n-am nume", mi-a răspuns dânsul, cerându-și astfel scuze într-un mod atât de original și frumos pentru starea în care se afla. Deci n-a murit rușinea și demnitatea la români!

– În 1994, se pare că ați văzut pentru prima dată, la Vatra Dornei, cum arată munții noștri iarna. Care este metafora ce ar defini bucuria sufletească produsă de priveliștea montană?

– Dacă munții noștri s-ar găsi în altă țară, m-aș muta cu traiul în țara aceea. Aș putea să mă strămut de oriunde, numai din două locuri nu: din munții Carpați și din Limba Română. Dacă vine, într-adevăr, sfârșitul lumii, de ce oare s-a căznit Dumnezeu să clădească aceste două minuni?!

– Diaspora românească. Ce știți despre ea? Cum credeți, care ar fi misiunea ei astăzi?

– Știu prea puține lucruri despre diasporă. Și cred că nici ea nu ne cunoaște, informată mai mult fiind de domnul Nicolae Lupan, care în ultima vreme nu are altă grijă decât aceea de a lovi în Nicolae Dabija sau în subsemnatul, adică în cei în care lovesc publicațiile chișinăuiene „Moldovanul", „Dreptate", „Pământ și oameni", „Moldova Suverană". Cred că nu trebuie să explic ce prezintă aceste publicații.

Misiunea de bază a diasporei românești ar fi sprijinirea financiară a publicațiilor naționale, a teatrelor, a muzicii, a tipăririi cărților. Ce minunat ar fi dacă ar fonda la Chișinău un complex tipografic pentru editarea literaturii naționale, a publicațiilor de orientare democratică! Apoi ar fi bine să investească în construcția unor întreprinderi mixte pe teritoriul Basarabiei. Cu alte cuvinte, să sprijine economia națională, ajutându-ne astfel să ne eliberăm politic.

– O problemă mereu discutată și foarte adesea fals interpretată la Chișinău este istoria Basarabiei. Or, tragismul și dramatismul ei, perspectiva istorică marcată de incertitudine au lăsat (lasă!) amprente adânci în conștiința conaționalilor noștri. Cum, cu ce ochi să privim viitorul?

– Istoria Basarabiei a fost întotdeauna o rană și o lacrimă. Noi privim lumea printr-o rană și printr-o lacrimă. Dacă nu ne încălzeam la sacrul lor foc, mai venea oare mărețul an 1918?!

Vom izbândi numai atunci când vom scutura steagul de praful indiferenței naționale. După atâtea dureri și umilințe nu se poate să nu vină și la noi, din urmă, o generație de ceceni...

– Personalităţile au făurit întotdeauna istoria, poporul a urmat îndemnul lor vizionar. Cine, credeţi, dintre oamenii politici de azi, poate constitui pentru noi un exemplu demn de urmat?

– Cred că avem un singur asemenea exemplu: Ilaşcu. Ceilalţi (din păcate, puţini încă) sunt nişte buni ostaşi, nu mai mult. Dar cine ştie de unde poate sări iepurele? Iorga spunea: „Sunt unele personalităţi sărace, prinzând în ele uneori curentele mari ale societăţii în care trăiesc, devin torente uriaşe, care înlătură cele mai mari piedici. Te miri apoi înaintea unui om liniştit şi slab, auzind ce a săvârşit”.

– Ce este politica? Vă pasionează? Care este crezul Dumneavoastră politic?

– Politica ţâşneşte prin toate crăpăturile urâte, prin toate găurile ruşinoase şi prin toate scorburile putrede ale falsei limbi moldoveneşti, pe baza căreia pseudopatrioţii noştri înhăitaţi cu puterea imperială încearcă a clădi o tot atât de falsă naţiune nouă.

Am un singur crez politic: reunirea cu Ţara-mamă. După asta să mă lase Dumnezeu să mă ocup numai şi numai de credinţa în El.

– Domnule Grigore Vieru, se zvoneşte că o seamă de scriitori din Republica Moldova „vor fi scoşi din manuale”. Ce efect va avea „măsura”? Care este destinul de mâine al literaturii basarabene, cum explicaţi „letargia” actuală a multor scriitori? Literatura basarabeană e cumva în derivă?

– „Casa noastră comună”, cum fals dezmierdător i se spune Republicii Moldova, stă şi aşa prăvălită pe-o coastă. Fără nişte scriitori din nişte manuale, fără nişte cântăreţi, fără nişte savanţi „casa noastră” s-ar prăbuşi cu totul. Nu cred că vor să rămână fără republică guvernanţii de la Chişinău.

Nu cred că sărăcia leagănă în braţele ei nişte genii artistice. Mai degrabă îi sugrumă. Şi tot ea sugrumă şi cititorii. Vor rămâne numai câţiva scriitori fanatici, îndârjiţi să facă literatură, îndârjirea lor fiind alimentată numai de credinţa şi speranţa că au rămas nişte cititori la noi şi dincolo de Prut care mai au nevoie de osteneala lor.

Unor scriitori încă le este frică să nu se întoarcă vremurile bolşevice, alţii le aşteaptă disperaţi, iar alţii nu vor să-şi mânjească... harul cu asemenea „nimicuri” – iată cum se explică letargia dânşilor.

– La Chişinău, şi nu numai, se discută în contradictoriu despre Uniunea Scriitorilor. Se afirmă că ea a pierdut calităţile de odinioară care au situat-o în fruntea mişcării de eliberare naţională.

– În condiţiile economiei de piaţă un scriitor adevărat nu are nevoie de Uniune. În noua realitate (cruntă, este adevărat) scriitorul îşi este sieşi Uniune, ceilalţi membri ai ei fiind editurile particulare, oamenii de afaceri, sponsorii. Lumea cea trează are însă nevoie în continuare de Uniunea Scriitorilor. Ea nu se poate lipsi de Uniunea Scriitorilor ca simbol al rezistenţei naţionale. Omul, pentru a parafraza pe cineva, iubeşte în Uniunea Scriitorilor nădejdea lui că nu-i încă totul pierdut, că există o colectivitate gata oricând a se sacrifica pentru el.

– Cum credeți, domnule Grigore Vieru, care ar trebui să fie rolul scriitorului basarabean în procesul de reafirmare a idealurilor noastre naționale?

– Putem vorbi deocamdată de un rol al afirmării, iar nu de unul de re-afirmare a conştiinţei naţionale. La noi, din păcate, nu există o conştiinţă naţională colectivă. Sunt numai câteva exemple izolate, dar ele nu pot avea un rol hotărâtor în zidirea destinului național.

Scriitorul trebuie să încerce să dărâme sârma ghimpată ce trece prin sufletul basarabeanului, care, în mod paradoxal, se mândreşte agresiv cu ea. Acesta ar fi rolul scriitorului basarabean în procesul de care vorbeşti.

– Care vă sunt cei mai buni prieteni? Ce prețuiți mai mult la ei?

Oricine gândeşte şi simte româneşte, apoi oricine dintre străini care nu jigneşte această comoară de simțire şi gândire românească îmi este mai mult decât prieten – îmi este frate.

– Prieteni apropiați au fost pentru Dumneavoastră regretații Doina şi Ion Aldea-Teodorovici. Îi visați?

– Sunt atât de legat de ei – cum să nu-i visez?! Cred că este cea mai mare pierdere artistică de la război încoace. Numai Dumnezeu şi ei ştiu cum şi de ce au murit. Dacă nu mă înşel, tot Iorga spunea că bătrânii ştiu moartea care sărută, iar tinerii ştiu moartea care sugrumă. Eu cred că i-a ucis mizeria politică şi materială în care s-au zbătut. Ce folos că-i ridicăm în slăvi azi?! De ce nu i-am ocrotit atunci când erau în viață? La români un mare artist este mângâiat și plâns numai după ce moare.

– Vă este frică de moarte?

– Moartea ne priveşte din fiecare floare de la începutul vieții noastre – de ce ne-am teme de ea? Nu mi-i frică de moarte, „mi-i somn” de ea.

– În rândul prietenilor este (a fost?) şi Ion Druță. Cum credeți, cine este totuşi Ion Druță? Cum poate fi explicat (înțeles, interpretat) „labirintul” prin care trece acest prozator al nostru?

– Acțiunile politice din ultima vreme ale marelui prozator au consolidat, fără voia lui, granița de la Prut, au schițat o primejdioasă graniță între Domnia sa şi cititori, au conturat nişte granițe, mai puțin vizibile înainte, în chiar opera sa.

Nimeni dintre marii scriitori pe care i-a născut pământul românesc nu s-a autocondamnat la o mai tragică izolare. Am spus „izolare”, pentru că mulți dintre cei care l-au îndrăgit şi s-au aplecat cu dragoste peste opera sa nu-i mai caută azi cărțile cu aceeaşi nerăbdare şi emoție, iar cei care îl mângâie pe creştet, mai mult sau mai puțin oficial, neobişnuiți să țină o carte în mână, nu l-au citit şi nu-l vor citi nicicând. Nimeni, în afară de el, nu poate ridica şi repune pe locul cuvenit autoritatea sa obştească de odinioară. A greşi este omeneşte, dar a te spovedi în felul lui Panait Istrati este creştineşte. Îl aşteptăm în mijlocul nostru. Ne vine greu fără Domnia sa şi tot atât de greu – muşcați de greşelile sale.

Aştern pe hârtie aceste cuvinte la numai câteva zile după ce noul Parlament şi noul Guvern au tăiat şi vândut către găgăuzi, ca din moşia lor, o bucată din pământul strămoşilor noştri. Iată că avem o a doua graniţă în chiar interiorul Ţării. Am spus o a doua şi nu a treia, deoarece cu graniţa de la Nistru, personal, nu am nici o treabă.

Iar cu o zi în urmă, bustul marelui Blaga, marelui nedreptăţit de fostul regim comunist, a fost smuls, banditeşte, în puterea nopţii, de pe Aleea Clasicilor din Chişinău şi dus nu se ştie unde. Eu cred că sinistra operaţiune a fost realizată cu autorizaţie. Un bust aflat la câţiva paşi de casa în care locuiesc conducătorii republicii nu-l poţi lua şi ascunde în buzunar ca pe un stilou de sub chiar nasul poliţiştilor care păzesc cu străşnicie Puterea. Explicaţia răpirii bustului este, după noi, foarte simplă: Blaga a spart într-un fel cercul scriitorilor moldoveni de pe Aleea Clasicilor. Cu alte cuvinte, a spart zidul limbii „moldoveneşti", a spart într-un fel graniţa de la Prut. Iar Puterea de la Chişinău nu poate dormi liniştită dacă nu se înveleşte cu minciunile ei lingvistice şi etnice.

Desigur, nici oficializarea Găgăuziei, nici răpirea bustului nu au vreo legătură cu Druţă. Puterea, după cum bine ştii, a binecuvântat Constituţia cu articolul 13 în ea, chiar dacă Ion Druţă s-a pronunţat public pentru limba română. Nu pot înţelege defel de ce un scriitor, urmărit ieri şi ostracizat de puterea bolşevică, îngăduie azi pe creştet aceeaşi mână trădătoare. De ce? Înţelepciunea populară spune că cine cade în apă se prinde şi de şarpe. Să fi căzut marele scriitor în vreo bulboană?! De ce se prinde de şarpe?

– Vorbiţi-ne despre spiritul de sacrificiu.

– Mă uit la ceceni şi cred că au fost, cu adevărat, la fel şi strămoşii noştri – dacii. Cremlinul imperial îşi poate înfige steagul pe acoperişul Parlamentului cecen sau chiar pe munţii ceceni, dar nu şi pe inima cecenă – acolo, pe culmile ei, nu pot ajunge decât cei drepţi şi viteji.

– Aţi putea să daţi o definiţie gloriei?

– Gloria este o rană. Gloria pe care nu o simţi ca pe o rană este ca o podoabă – străluceşte, dar nu încălzeşte.

– O glorie se poartă greu pe umeri?

– Foarte greu când eşti cinstit cu tine însuţi şi când ai şi conştiinţa că gloria de care te bucuri n-o meriţi pe deplin.

– Cum credeţi, ce este invidia?

– Invidia este un animal sterp. Puternic, dar sterp. Oamenii invidioşi trebuie compătimiţi – sunt cei mai nenorociţi oameni din lume, sunt sterpi.

– V-a obligat vreodată viaţa să fiţi şiret?

– Pe mine nici moartea nu mă poate obliga să fiu şiret.

– Ştiu că aveţi şi clipe mohorâte. Cum reuşiţi să vă scuturaţi de ele?

– Scriind un cântec pentru copii, un cântec de dragoste sau un articol. Ori întâlnindu-mă, la Chişinău, cu Nicolae Sulac, iar la Bucureşti cu Vasile Blendea, care, prin nesecatul lor umor, îmi înveselesc inima.

– Ce vă displace mai mult la noi?

– La români, adică la noi, nu este exclus că se gâlcevesc şi se vând unii pe alţii chiar morţii din cimitire. Dacă am fi stăpâniţi de tot atâta spirit de disciplină de muncă şi morală câtă vrajbă ne împovărează, am deveni cea mai frumoasă şi bogată ţară din lume.

– Ce părere aveţi despre tineretul nostru?

– Am întâlnit tineri minunaţi, dar izolaţi şi răzleţiţi. Avem nişte tineri, iar nu şi un tineret. Tineretul nu se vede. Aţi auzit cumva de vreo mişcare a studenţilor care să lupte pentru eliberarea lui Ilaşcu? A deschis gura tineretul când s-a vândut către găgăuzi pământul strămoşilor noştri? Aminteşte-ţi cum pichetau mai ieri studenţii şi profesorii sub ferestrele fostului ministru al învăţământului Nicolae Mătcaş cerându-i majorarea burselor şi salariului, ca şi cum banii depindeau de el. Bursele au rămas azi aceleaşi, iar profesorii nu sunt remuneraţi cu lunile. Ai văzut azi pe cineva să picheteze?! Nu! S-au liniştit. Pentru că s-a liniştit şi Puterea, izgonindu-l din post pe incomodul Nicolae Mătcaş. Mare ruşine, dragul meu! Îmi pare rău, dar tineretul de azi îşi va merita ziua de mâine. Iar ea va fi aşa cum şi-o clădeşte chiar el – strâmbă.

– Când aţi simţit că sunteţi român şi că vorbiţi româneşte?

– Cred că am simţit româneşte de când mă ştiu. Din copilărie mi s-a jilăvit inima ori de câte ori am auzit un cântec popular românesc. În studenţie nu aveam palton. Ştii ce mi-am cumpărat atunci pe întâile colaborări poetice? Un aparat de radio la care ascultam Bucureştiul. Ascultam absolut totul, inclusiv buletinul meteorologic. De drag de limbă. Era singura mea bucurie, dar bucuria nu a ţinut mult, pentru că intendentul căminului mi-a confiscat aparatul. Cred că atunci m-a luat KGB-ul la ochi.

Am un unchi la Pererâta la care ţin mult – unchiul Petru. I se topeşte şi lui inima după cântecul românesc. A cântat în fanfara satului, desfiinţată repede, deoarece cânta melodii de pe vremea românilor... Am fost la Pererâta acum câţiva ani cu cineva din Bucureşti. Fiind la curent cu oficialele noastre inepţii lingvistice, bucureşteanul l-a întrebat cine se consideră că este: moldovean sau român? Ştii ce i-a răspuns unchiul? „Dacă n-am fi români şi noi, oare am putea să cântăm atât de frumos?”

– Dumneavoastră, domnule poet, sunteți nu numai un admirator, un mare prețuitor al muzicii, ci și autor de melodii. Când și cum ați început a scrie muzică?

– Am crescut într-un mediu muzical. Unele rude de-ale mele, printre care şi Dumitru Blajin, au cântat la diverse instrumente muzicale. După ani şi ani, prin ’70, auzeam unele versuri pentru copii odată cu melodia. Cred că auzeam melodiile copilăriei mele. Într-un fel al meu, desigur. La început credeam că nu sunt sănătos... Am spus într-o zi, în taină, compozitorilor Tudor Chiriac

şi Iulia Ţibulschi ce se întâmplă cu mine. M-au ascultat şi m-au găsit sănătos, preţuind cântecele mele. Ei bine, din ziua aceea începuse adevărata mea nebunie. Însufleţit şi entuziasmat de preţuirea celor doi compozitori, alergam la ei acasă cu fiecare melodie nouă pentru a o „înveşnici” pe hârtia de note. În drum spre ei, pentru a nu uita melodia, o cântam pe stradă sau în troleibuz şi lumea se uita la mine ca la unul bun de legat... Era destul să-mi iasă cineva în cale, salutându-mă, că uitam pe loc cântecul. Câte melodii am pierdut!... Într-o zi Tudor s-a apucat să mă înveţe notele. Dar s-a lăsat repede de această idee. Mi-a spus că frumuseţea melodiilor mele izvorăşte din „întunericul” meu muzical.

– Cum văd ochii lui Grigore Vieru poezia basarabeană?

– Din destul balast conjunctural putem scoate nişte poeme frumoase din cărţile generaţiei vechi: George Meniuc, Nicolae Costenco, Paul Mihnea, Andrei Lupan, Bogdan Istru, Liviu Deleanu. (Sunt urâte atacurile din presă contra acestuia din urmă, care în anii chirilici a fost singurul poet scriindu-şi manuscrisele cu litere latine şi într-o frumoasă limbă românească.)

Poeme antologice vom găsi şi la poeţii generaţiei de mijloc: Petru Zadnipru, Valentin Roşca, Aureliu Busuioc.

Sunt mai legat (şi este firesc să fie aşa) de generaţia lui Liviu Damian. Cred că nici o antologie a poeziei româneşti nu poate face abstracţie de ea. În generaţia noastră până şi cei mai rătăciţi sau chiar netrebnicii au har poetic. Păcat că nu au grijă de el.

Minunată generaţia lui Nicolae Dabija, sub toate aspectele.

Dacă tinerii ar împleti inovaţiile poetice cu puţintică suferinţă, cred că ar domina sufletele tuturor iubitorilor de poezie. Îmi place, îndeosebi, Nicolae Popa, tocmai de aceea că reuşeşte să facă acest lucru.

O nouă generaţie după cea a lui Emilian Galaicu-Păun nu s-a conturat încă. Chestia ceea cu optzeciştii, nouăzeciştii este o prostie. Au fost oare douăzecişti şi cincizecişti Blaga şi Labiş?!

– Ce primează în poezie: forma sau fondul?

– Primează şi una, şi alta. O pasăre nu poate zbura cu o singură aripă. Unii poeţi complică prea mult limbajul poetic, probabil, de teamă să nu creadă cititorul că nu sunt... poeţi. Dar, nasul oricât de frumos ar fi, dacă ochii sunt spălăciţi, n-ai ce vedea la om.

– Scrierea versurilor e unica meserie a Dumneavoastră?

– În afară de a curăţa cartofi, poezia e singurul lucru pe care pot să-l fac. Nu cred că aş fi arat mai bine, rămas la coarnele plugului.

Ştiu că lumea de azi nu prea citeşte poezie. Ştiu că lumea nu prea crede în Mântuitor, dar asta nu mă împiedică să intru în biserică şi să mă închin Puterii Divine. Continuu să mâzgălesc hârtia. Mort este poetul care nu crede în Mântuire prin cântec.

– Ce cărți preferați?

– Prefer cărțile care sunt frumoase la orice pagină le-ai deschide: *Biblia*, Proverbele românești, Folclorul poetic românesc, Eminescu, Blaga, Bacovia, Goga, Arghezi, cărțile generației Stănescu. La ele revin mereu. Eu nu citesc trei cărți noi pe săptămână, eu recitesc trei poeți care mi-s dragi. Şi mi-e de ajuns.

– Să ne referim la literatura pentru copii.

– Avem un adevărat scriitor pentru copii – pe Spiridon Vangheli. El este unul dintre cei mai importanți scriitori contemporani pentru copii, din lume, și cel mai de seamă prozator contemporan de limba română în acest domeniu.

– O predilecție permanentă a poetului Grigore Vieru este în ultimul timp *Albinuța*, recent apărută la București într-un tiraj de masă, dar la care știu că mai continuați să lucrați, revizuind, redactând, îmbogățindu-i textul.

– Dragostea mea pururi nouă și pururi trudită pentru *Albinuța* se explică prin dorul meu permanent pentru puritate. Pentru că numai copilăria este curată și cu dreptate. Apoi, doresc să las după mine o carte. Una, dar bună. Şi o voi lăsa.

– Această carte, cartea pe care veți lăsa-o, împreună cu cititorii ei de azi, copiii, va trece pragul anului 2000. Cum ați dori să arate următorul mileniu?

– Fără de războaie. Iar dacă nu se poate fără ele, atunci să le conducă Voia lui Dumnezeu, dar nu voia lui Jirinovski.

– Ce ați dori să le spuneți oamenilor în prima zi a următorului mileniu?

– „Ați văzut că nu-i nimic pe lună? Proștilor!”...

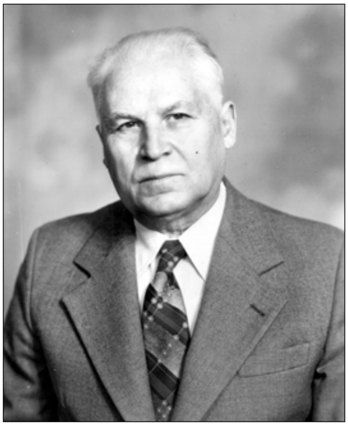
Decembrie 1994

„Limba Română”, 1995, nr. 1, p. 7-21

Grigore VIERU s-a născut la 14.02.1935 în Pererâta, județul Hotin. Poet. Studii la Facultatea de Istorie și Filologie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău (1953-1958). Redactor la revistele „Scânteia leninistă” și „Nistru” (1958-1960). Activează la editurile Şcoala Sovietică și Cartea Moldovenească (1960-1963). Consultant (secția poezie) la Uniunea Scriitorilor din Moldova (1963-1969). În 1989 este ales deputat în Parlamentul U.R.S.S. Debutează editorial în anii studenției cu placheta pentru copii *Alarma* (1957), urmată de alte cărți pentru cei mici. Volume pentru maturi: *Versuri* (1965, Premiul Tineretului, 1967), *Numele tău* (1968); *Duminica cuvintelor* (1969), *Versuri* (1971), *Aproape* (1974), *Un verde ne vede* (1976, Premiul Național, 1978), *Steaua de vineri* (1978), *Fiindcă iubesc* (1980), *Cel care sunt* (1987), *Rădăcina de foc* (1989), *Curățirea fântânii* (1993), *Rugăciune pentru mama* (1994), *Văd și mărturisesc* (1997), *Izbăvirea* (1999), *Strigat-am către Tine* (2002), *Întregul cer* (2002), *Cântec de leagăn pentru mama* (2003), *Acum și în veac* (2004). Versurile sale au fost traduse și editate în 15 țări (Franța, Macedonia, Bulgaria, Rusia, Ucraina, Georgia, Țările Baltice ș.a.). Diploma de Onoare „H. Ch. Andersen” a Consiliului Internațional al Cărții pentru Copii și Tineret (1988). Laureat al mai multor publicații din România. Ordinul „Insigna de Onoare” (1967); Maestru Emerit al Artei (1985); Scriitor al Poporului din Republica Moldova (1992); „Ordinul Republicii” (1996). În 1990 este ales Membru de Onoare al Academiei Române, iar în 1993 – membru corespondent al acesteia; în 2007 i se conferă titlul de Doctor Honoris Causa al Academiei de Științe a Moldovei.

Nicolae CORLĂTEANU

„ATRIBUIREA DENUMIRII DE LIMBĂ ROMÂNĂ PENTRU NOŢIUNEA DE LIMBĂ LITERARĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA NU ŞTIRBEŞTE NICI AUTORITATEA ŞI NICI DEMNITATEA NIMĂNUI”

– Stimate domnule academician, aţi participat împreună cu domnii Silviu Berejan, Nicolae Bileţchi, Anatol Ciobanu şi Haralambie Corbu la elaborarea textului privind opinia specialiştilor filologi ai Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova privind denumirea limbii noastre. Răspunsul formulat şi acceptat apoi în unanimitate la şedinţa lărgită a Prezidiului Academiei din 9 septembrie 1994 constituie pe drept cuvânt o victorie a oamenilor de ştiinţă de la noi, cea mai temerară acţiune din istoria lingvisticii basarabene. De la înălţimea acestei „redute” vă invităm la o discuţie retrospectivă... Aşadar, domnule academician, în calitatea Dumneavoastră de martor şi făuritor al istoriei noastre din ultima jumătate de secol, cum apreciaţi evoluţia mişcării pentru renaşterea naţională de la sfârşitul anilor ’80? Cum credeţi, ce va rămâne în istorie din efortul general de a proiecta un alt destin Republicii Moldova?

– Nu este de competenţa mea a vorbi despre destinul istoric în general al Republicii Moldova. Cât priveşte lo-

cul mişcării pentru renaşterea naţională de la sfârşitul anilor ’80 ai secolului nostru în istoria culturii, literaturii şi lingvisticii, consider că ea a însemnat o adevărată revelaţie, o descoperire de idei şi concepţii noi, mai ales pentru generaţiile mai tinere.

E vorba despre un proces de modernizare a mijloacelor de expresie, a concepţiei privitoare la dezvoltarea literaturii, a culturii noastre în corespundere cu evoluţia firească a lor în stadiul contemporan de progres ştiinţific, tehnic, cultural. Modernizarea limbii şi a culturii în Republica Moldova înseamnă, de fapt, o revenire la trecut, la însuşirea deplină a moştenirii clasice literare, despre care nu se poate spune că nu se vorbea şi după 1940, mai ales în anii ’50-’60, dar acest patrimoniu cultural era prezentat cu multe rezerve, fiind divizat în cel din dreapta Prutului, adică din Moldova istorică împreună cu cel din alte regiuni româneşti, pe de o parte, şi în cel din Basarabia şi Transnistria, pe de altă parte, unde se studiau cărturarii Varlaam şi Dosoftei, cronicarii moldoveni, dar nu se pomenea activitatea culturală a diaconului Coresi, care a pus bazele limbii literare româneşti prin traducerile mai multor cărţi bisericeşti în limba slavă şi română. Aceasta numai din cauza faptului că el îşi tipărise lucrările la Târgovişte şi Braşov. Dintre cronicari se studiau numai Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, dar erau uitate cronicile lui Constantin Cantacuzino stolnicul, Radu Hrizea Popescu, cea anonimă brâncovenească. Perioada clasică a literaturii era reprezentată doar prin C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, B.-P. Hasdeu ş.a., dar nu se vorbea despre părintele limbii şi literaturii române, I. Heliade Rădulescu, care împreună cu C. Negruzzi şi cu ardeleanul G. Bariţiu au stabilit normele limbii literare de pe întregul masiv romanic oriental. Nu mai vorbim despre scriitori ca M. Sadoveanu, L. Rebreanu, L. Blaga, ale căror opere erau puse la index. În felul acesta firul tradiţiei literar-culturale era rupt.

– Se ştie însă că între tradiţie şi modernizare există o legătură indisolubilă. Dacă aceasta lipseşte, are loc o izolare de tradiţie, iar modernizarea mijloacelor expresive devine efemeră, incompletă.

– Exact! Şi atunci se recurge la o imitare sau un împrumut direct nemotivat. Or, meritul mişcării noastre naţionale din perioada actuală se constituie, are la temelie tendinţa activă de a realiza o îngemănare reală şi completă a tradiţiei în toată complexitatea ei cu modernizarea resurselor de vocabular, cu pronunţia şi sintaxa limbii literare naţionale româneşti. Modernizarea poate şi trebuie să respire aerul, să simtă atmosfera vitală a tradiţiei literare şi culturale de pe întreg masivul dacoromân. S-ar putea spune că e vorba de realizarea unei tradiţii moderne, ţinându-se cont de progresul ştiinţific, tehnic, cultural al zilelor noastre şi prevăzându-se în măsura posibilităţilor – în virtutea faptelor prezente — evoluţia evenimentelor viitoare.

– Chiar după ce au fost aduse – în special în 1994 – suficiente şi mult prea convingătoare argumente ştiinţifice privind unitatea limbii române, unii politicieni din republică, sfidând adevărul, mai continuă să susţină că realităţile istorice, sociale, politice ce au survenit după 1812 au determinat apariţia în Basarabia a unei limbi diferite de cea vorbită peste Prut. Dum-

neavoastră, domnule academician, care cunoaşteţi ca nimeni altul legităţile de constituire a unei limbi, ce aţi avea de spus în problema dată?

– Consolidarea fundamentului, dezvoltarea şi perfecţionarea unei limbi literare care constituie chintesenţa, forma sublimată a unei limbi naţionale nu se înfăptuiesc în zece sau o sută de ani de existenţă. Secole întregi le-au fost necesare celor mai diverse popoare civilizate ca să ajungă la stabilizarea normelor literare. Două exemple în această privinţă: francezilor le-au trebuit opt secole ca să ajungă la scriitorii clasici – P. Corneille, J. Racine şi J.-B. Molière – consideraţi modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze, devenită limbă literară, iar ruşii au avut nevoie de cinci secole ca să citească şi să scrie aşa ca Al. Puşkin, F. Dostoievski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română şi până la clasicii literaturii române au trecut nu mai puţin de patru sau cinci secole. Până la 1812 limbajul vorbit pe teritoriul dintre Prut şi Nistru, precum şi dincolo de Nistru, a fost inclus în procesul general de dezvoltare a limbajului vorbit pe tot arealul romanic est-european. După acea dată limbajul vorbit în Basarabia timp de 106 ani s-a dezvoltat incidental, cu intermitenţe, fără să participe efectiv la perioada clasicismului român, neavând posibilitatea – aflându-se în condiţii precare – să dea la iveală anumiţi scriitori ce ar fi putut pune bazele unei noi limbi literare, deosebite de cea română. În Basarabia şi în Transnistria au rămas să fie în uz mijloacele de conversaţie, sub forma unor graiuri ale subdialectului moldovenesc, care – ca element component alături de celelalte graiuri dacoromâne – era de acum inclus peste Prut în limba literară română.

– Deşi prin anii ’20 ai secolului trecut în Basarabia s-au deschis unele şcoli în limba băştinaşilor, a fost editat şi un abecedar moldovenesc, au fost tipărite cărţi bisericeşti în limba noastră, după un răstimp relativ scurt a început procesul de rusificare masivă, de altfel ca şi în oricare altă gubernie ţaristă.

– În cunoscuta sa lucrare din 1952 academicianul rus Vl. F. Şişmariov descrie amănunţit acest proces. Din 1878 Prutul a fost închis, devenind un hotar de netrecut. Abia după 1905 s-au făcut simţite şi în Basarabia elemente timide de renaştere naţională, inclusiv predarea limbii materne a moldovenilor în şcoli, însă fără prea mari rezultate, din cauza revenirii din şoc a ţarismului, care până la urmă s-a prăbuşit definitiv în 1917. Între 1918 şi 1940 limbajul vorbit în Basarabia a fost inclus din nou în procesul general de dezvoltare a limbii române, dar cu o restanţă de 106 ani de existenţă precară în timpul rusificării ţariste, care a continuat, poate chiar mai intens, în timpul dominaţiei totalitarismului (1940-1989). Este o realitate istorică pe care trebuie s-o conştientizăm şi care impune, în special acum, îmbinarea strânsă a tradiţiei cultural-lingvistice a patrimoniului naţional general românesc cu ceea ce s-a conservat în vorbirea maselor populare ale românilor din Basarabia şi Transnistria din timpurile de stăpânire rusească şi sovietică. Vl. F. Şişmariov sublinia în mod deosebit că, deşi populaţia băştinaşă din R.S.S.M. se află în strânse legături cu ruşii şi cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbeşte o limbă romanică dominată de legile sale interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în statornicirea

normelor unei limbi, dar nici în prima, nici în a doua perioadă în Basarabia n-a apărut vreun scriitor de talia clasicilor, care să poate fi considerat întemeietor al unei limbi literare, vorbirea de aici menținându-se doar la nivel de grai sau subgrai.

– În opinia unora denumirea limbii nu contează și nu va influența viața social-politică a statului moldovenesc. Ce părere aveți Dumneavoastră în acest sens? Care sunt dificultățile ce pot surveni în școala de toate treptele după legiferarea glotonimului „limba moldovenească”?

– Implementarea glotonimului „limba moldovenească” în școlile de toate gradele generează o mare încurcătură – aș spune chiar harababură – în procesul de predare. Elevilor și studenților de la toate specialitățile li se spunea în anul trecut de învățământ că limba noastră e cea română, manualele erau intitulate la fel. Iar la 1 septembrie 1994 învățătorul și profesorul este pus în situația stupidă de a le spune discipolilor săi că obiectul și-ar fi schimbat denumirea. Și aceasta se întâmplă după ce Academia de Științe a Republicii Moldova s-a pronunțat, în mai multe rânduri, absolut clar, fără echivoc, că limba noastră de stat urmează să fie numită limba română, fapt motivat istoric și științific.

– Din momentul angajării generale în inutila discuție despre „corectitudinea” denumirii limbii noastre, am intrat într-o fază când este, se pare, tot mai mult neglijată cultivarea limbii. Radioul, televiziunea, ziarele și revistele abordează doar sporadic problema. Ce ar trebui să întreprindem în acest sens la nivel republican, cum ar putea fi orientate și concentrate forțele pentru a demara la un nivel nou, calitativ, procesul de îngrijire a limbii vorbite și scrise, lărgind, astfel, sfera ei de funcționare în republică?

– Într-adevăr, din cauza ezitării în legătură cu denumirea limbii noastre se constată o anumită neglijare a procesului de cultivare a limbii. În această situație, chiar dacă mai există pentru cineva unele nesiguranțe privind denumirea ei, pentru toți este absolut clar că normele literare (fonetice, morfologice, sintactice și lexicale) sunt unice pentru limba noastră de pe tot întinsul spațiului dacoromân. De aceea, procesul de cultivare a limbii (la radio, TV, în ziare, reviste, lucrări aparte etc.) trebuie intensificat pentru a face să pătrundă normele literare cât mai adânc în toate cercurile de vorbitori. În acest mod se va lărgi și funcționarea plenară a limbii române literare în Republica Moldova. Important este însă ca fiecare cetățean al republicii noastre să simtă necesitatea de a se mândri că este cetățean liber într-o țară democratică, să se considere un demn urmaș al atâtor oameni de seamă cunoscuți în multe țări din lume ca D. Cantemir, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, L. Blaga ș.a., care au dus gloria neamului nostru, a limbii și literaturii române pe întregul glob pământesc.

– Un vechi dicton spune: *Nec regnum non est supra grammaticos*. Altfel zis, dacă e să ne referim la situația de la noi, Parlamentul nu este investit cu dreptul de a stabili legi pentru gramatică, nu are dreptul să neglijeze adevărul științific, unanim recunoscut. Ce ar trebui să întreprindă oamenii

politici de la Chişinău pentru a ieşi din impasul în care s-au pomenit după impactul cu ştiinţa?

– Răspunsul la această întrebare vreau să-l anticipez cu următoarea remarcă. La Conciliul catolic din oraşul elveţian Konstanz, din 1414, împăratul Sigismund de Luxemburg, deşi promisese nevătămarea reformatorului ceh Jan Hus, totuşi a încuviinţat arderea de viu pe rug a acestuia. Din aroganţă, împăratul – atunci când arhiepiscopul Placentius l-a corectat pentru o greşeală gramaticală – i-a replicat: „Ego sum rex romanus et supra grammaticam" (Sunt împărat roman şi mai presus de gramatică"). Prelatul i-a răspuns: „Caesar non est supra grammaticos" („Împăratul nu este mai presus de gramatici"). M-aş încumeta să afirm că Parlamentul nostru a abuzat de drepturile sale când şi-a asumat răspunderea de a fixa denumirea limbii literare, care nu trebuie confundată nicidecum cu vorbirea obişnuită, de conversaţie în familie, pe stradă, în alte situaţii similare, vorbire care în ştiinţa limbii se numeşte *dialect*, *subdialect*, *grai*, *subgrai* etc. B.-P. Hasdeu sublinia că funcţia principală a limbii literare este „de a unifica toate dialectele, de a şterge sau cel puţin a slăbi provincialismele, de a spori puterea graiului din statul întreg printr-o centralizare cam analoagă cu centralizarea cea menită a mări forţa administraţiei".

Limba literară are un caracter supradialectal, ea înglobează din dialecte şi graiuri tot ce prezintă o valoare expresivă mai adecvată. Ea selecţionează în mod conştient din creaţii literare, lucrări ştiinţifice elementele lingvistice care coexistă în limba naţională la etapa actuală sau fac parte din rezerva lingvistică a trecutului. În raport cu limba literară, dialectul (cu toate subdiviziunile sale) se află cam în aceleaşi relaţii ca şi melodiile populare moldoveneşti (*Am un leu şi vreu să-l beu*, *Ciocârlia* ş.a.), ca elementele componente iniţiale întrunite în mod genial de G. Enescu în Rapsodiile sale, în Sonata a III-a (pentru vioară şi pian „în caracter popular"), în suita a III-a *Sătească* pentru orchestră, în Suita pentru vioară şi pian *Impresii de copilărie* etc. G. Enescu a realizat o sinteză genială între melosul popular românesc şi marile tradiţii muzicale europene, ajungând la maturitate la o surprinzătoare originalitate de limbaj general european, bazată pe valorificarea potenţelor expresive ale cântecelor populare româneşti din Moldova.

Comparaison n'est pas raison spun francezii, şi totuşi cred că perfecţionarea limbii literare româneşti i-a dat posibilitate marelui nostru Luceafăr să creeze opere nemuritoare prin împletirea potenţelor expresive ale tuturor graiurilor şi subgraiurilor de pe tot cuprinsul românesc, incluzând şi Moldova, şi Muntenia, şi Transilvania, şi Basarabia, şi Bucovina ş.a.m.d. A apărut şi s-a dezvoltat acea muzicalitate tulburătoare şi armonie în spirit folcloric ce dăinuieşte de veacuri, au fost făurite capodopere ale literaturii noastre şi s-au creat posibilităţi de exprimare pentru toate noţiunile ştiinţifice şi tehnice specifice contemporaneităţii.

În toate ţările lumii de aceste probleme filologice s-au ocupat de-a lungul veacurilor instituţii speciale, academii, aşezăminte de învăţământ şi tot felul de organizaţii de cultură.

În primele articole ale regulamentelor unor asemenea instituții (începând cu Accademia Nazionale dei Lincei de la Roma, înființată în 1603, Académie Française, 1635; Royal Society (Londra), 1662; Academia din Madrid, 1713; Academia din Petersburg, 1725 ș.a.) se arăta că scopul principal al academicienilor este studierea problemelor privitoare la limba și literatura țărilor respective.

La 1 aprilie 1866 a fost semnat decretul de înființare a Societății Literare Române, iar la 1 august 1867, la deschiderea acestei Societăți (devenită în 1879 Academia Română), a fost adoptat regulamentul, al cărui prim articol suna astfel: „Se va forma în București o Societate literară cu misiunea specială:

a) de a determina ortografia limbii române,

b) de a elabora gramatica limbii române,

c) de a începe și a realiza lucrarea dicționarului român".

Vreau să spun prin aceasta că problemele de știință țin de competența forurilor științifice. Și numai de a lor.

– Domnule academician, cum ar putea fi spulberate odată și pentru totdeauna speculațiile ce se fac în jurul problemei denumirii limbii noastre?

– Denumirea unei limbi nu poate fi decretată, ea rezultă din conceptul și definiția de limbă literară – forma superioară a oricărei limbi naționale –, spre deosebire de dialecte, subdialecte, graiuri, subgraiuri, care pot fi diverse (moldovenesc, muntenesc, bucovinean, ardelenesc, crișean, bănățean, maramureșean etc.), indiferent de faptul dacă ultimele sunt sau nu vorbite în state aparte. Cred că atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova nu știrbește nici autoritatea și nici demnitatea nimănui. Ea are însă avantajul că prin această recunoaștere avem tot dreptul de a folosi întreaga moștenire clasică literară și lingvistică de pe întreg spațiul est-romanic, se creează posibilitatea de a pătrunde mai lesne și mai adânc în contextul general european, în care limba română nu este în nici un chip pusă la îndoială. Trebuie să înțelegem cu toții, odată și pentru totdeauna: încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă romanică diferită de română n-au dat nici un fel de rezultate.

– În continuare vă rog să vă referiți la corelația dintre principialitate, consecvență în promovarea adevărului științific și Putere. Au putut oare oamenii noștri de știință, mulți dintre ei onești, de la '40 încoace să impună adevărata denumire a limbii sau premisele reale au apărut abia acum câțiva ani?

– Puterea politică a unui singur partid – în condițiile unei democrații veritabile, care se extinde tot mai mult pe întreg globul pământesc –, deși poate să se impună pentru o anumită perioadă și în domeniul literar lingvistic (în cazul nostru – la denumirea limbii), tocmai datorită faptului că nu se sprijină pe argumente, pe dovezi științifice și adevăr, pe cunoașterea istoriei, a faptelor concrete ale limbii noastre și a multor alte limbi, cred că nu are șanse de izbândă definitivă, ci doar temporară. Limbile literare, limbi de contact cu alte limbi au existat, dăinuiesc și vor trăi și în viitor la toate popoarele civilizate. Oamenii de știință nu pot fi

acuzaţi de lipsă de principialitate sau de onestitate într-o anumită perioadă a vieţuirii lor. În condiţiile de absolutism politic şi de dictatură era vorba de evitarea unor consecinţe nefaste, adeseori chiar tragice, consecinţe referitoare nu numai la anumite persoane, ci chiar la popoare întregi, care puteau fi supuse deportărilor, surghiunurilor, exterminării fizice. În asemenea împrejurări se recurgea la limbajul lui Esop, pentru a se evita unele afirmaţii directe, deşi aluziile de multe ori erau totuşi înţelese adecvat de cei vizaţi direct. Se putea numai, în acele condiţii, menţine trează conştiinţa de neam şi de credinţă, de apartenenţă la unul şi acelaşi popor, la una şi aceeaşi entitate naţională. Încă înţeleptul călugăr şi medic al evului mediu francez François Rabelais, care credea în esenţa umană şi în ştiinţă ca generatoare a progresului, afirma pe bună dreptate că „ştiinţa fără conştiinţă înseamnă ruina sufletului".

– Domnule academician, în ce context limba vorbită şi scrisă în stânga Prutului ar putea să funcţioneze nestingherit, să atingă nivelul de dezvoltare din dreapta Prutului?

– Neavând posibilitatea de a se dezvolta liber, în strâns contact cu matca românească în perioada 1812-1918 şi apoi în anii de stăpânire sovietică, limbajul vorbit şi mai ales limba literară au fost lipsite de o evoluţie normală, în special în privinţa îmbogăţirii vocabularului cu caracter romanic, a însuşirii terminologiei ştiinţifice şi tehnice. Limbajul vorbit pe malul stâng al Prutului şi, mai ales, pe cel al Nistrului a fost inundat de multe elemente alogene ruseşti, forme calchiate, cuvinte create artificial, care ameninţau destrămarea lui completă în lipsa tradiţiei lingvistice şi literare clasice şi a dezvoltării limbii literare în corespundere cu procesele comunicative specifice epocii moderne din viaţa popoarelor civilizate.

În încheierea interviului m-aş referi la unele aspecte ale comportării noastre într-un stat care a pornit de curând pe calea democraţiei şi a independenţei. În diverse ţări contemporane au loc mari schimbări în rândurile populaţiei, datorită unor fapte şi evenimente ce se produc în viaţa curentă (războaie civile, conflicte interetnice, persecuţii, deportări, acte teroriste etc.). În acest mod se creează situaţia când, într-un singur stat, trebuie să convieţuiască oameni de diverse origini etnice. Drepturile şi obligaţiile convieţuitorilor trebuie să aibă un caracter reciproc: majoritatea să respecte prin toate legile patrimoniul lingvistic şi cultural al etniilor minoritare în statul dat şi invers – minorităţile sunt datoare nu numai să nu neglijeze în nici un fel moştenirea literară, lingvistică şi culturală a populaţiei de bază, majoritare, ci şi s-o respecte. În lipsa unei atare înţelegeri a fenomenelor sunt inevitabile şi conflictele. Cu alte cuvinte, se cere creată o unitate în diversitate în toate privinţele, inclusiv în plan lingvistic şi literar. Ideea aceasta nu este nouă. La ea s-au gândit predecesorii noştri. Astfel marele ierarh-cărturar Dosoftei, aflându-se în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în condiţii grele, poate chiar mai grele decât ale noastre de astăzi, a găsit totuşi cuvinte înţelepte de propovăduire a bunei înţelegeri nu numai între fraţii de aceeaşi limbă şi neam, ci şi între aceştia şi străini:

„Cine-şi face zid de pace,
Turnuri de frăţie

Duce viață fără greață
'Ntr-a sa bogăție.
Că-i mai bună, de-mpreună,
Viața cea frățească
Decât arma ce destramă
Oaste vitejească".

Să luăm aminte la sfaturile înaintașilor, căci ele pot avea efecte benefice și asupra comportamentului nostru acum, la sfârșit de mileniu, când se impune în mod imperios frăția între cei de un neam și de-o lege:

„Fraților, rămâneți frați
Într-o țară, într-o lume,
Într-o limbă, într-un nume.
Asta v-o doresc anume –
Fraților, rămâneți frați".
(V. Romanciuc)

„Limba Română", 1995, nr. 1, p. 44-51

Nicolae CORLĂTEANU s-a născut la 15.05.1915 în Caracui, jud. Lăpușna. A decedat la 23.10.2005 în or. Chișinău. Lingvist și scriitor, academician, doctor habilitat în filologie, specialist în domeniul lexicologiei, foneticii, stilisticii, romanisticii. A absolvit Facultățile de Litere, Filozofie și de Drept ale Universității din Cernăuți (1939). Șef al Catedrei de Limba și Literatura Română a Universității de Stat din Moldova (1946-1949), cercetător științific superior (1943-1946), șef de sector (1947-1981), director adjunct (1958-1961), director (1961-1969) al Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești. Din 1969 profesor la Universitatea de Stat din Moldova. A elaborat un șir de studii, în care relevă contribuția substanțială a clasicilor la dezvoltarea limbii literare, la valorificarea potențialului stilistic al limbii, la formarea, dezvoltarea și perfecționarea normelor literare contemporane. În lunga, intensa și prodigioasa activitate științifică (peste 60 de ani) N. Corlăteanu a cercetat cel puțin 10 direcții, pe care le-a acoperit cu peste 600 de titluri de lucrări (monografii, manuale, broșuri, articole științifice etc.). „Arborele științific" al academicianului Corlăteanu are următoarele ramificații: vocabular (lexicologie și lexicografie), latina vulgară și romanistica, istoria limbii literare, limba și stilul scriitorului, cultivarea limbii, sociolingvistica, istoria filologiei, istoria limbii. Câteva lucrări de rezistență ale profesorului N. Corlăteanu: *Codicele voronețean* și *„Lucru apostolicesc"* al lui Coresi (1960), *Cultivarea limbii și problemele ei actuale* (1961), *Studiu asupra sistemei lexicale moldovenești din anii 1870-1890* (*Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan*) (monografie – 1964), *Dezvoltarea stilurilor funcționale și problema evoluției limbii literare* (1967), *Dicționarul rus-român* (în colaborare cu E. Russev. Moscova, 1967), *Studiul asupra latinei vulgare și a relațiilor ei cu limbile romanice* (monografie, Moscova, 1974), *Limba noastră* (monografie, 1977), *Cuvântul în vâltoarea vieții* (1980), *Scriitorul în fața limbii literare* (monografie, 1985), *Lexicologia* (manual, în colaborare cu Ion Melniciuc, 1992), *Fonetica* (manual, În colaborare cu Vl. Zagaevschi, 1993), *Răspântii* (monografie, 1995), *Nandrișii* (monografie, 1998), *Așa am trecut până acum prin viață* (monografie, 2000), *Încadrarea lingvistică în realitățile europene* (monografie, 2001), *Neologismul în opera eminesciană* (monografie, 2004) etc. Distincții: Om Emerit în Știință (1975), Doctor Honoris Causa al Universității de Stat din Moldova, Premiul de Stat al R.S.S. Moldovenești (1979), „Ordinul Republicii".

Silviu
BEREJAN

„DENUMIREA LIMBII NOASTRE E CEA PE CARE O ŞTIE TOATĂ LUMEA – *ROMÂNĂ*"

– Stimate domnule academician Silviu Berejan, învingând conjuncturismul politic, riscând să intre în conflict cu Puterea, Institutul de Lingvistică, al cărui director sunteţi, apoi un grup temerar de oameni de ştiinţă, urmaţi în fine de întreaga Academie a Republicii Moldova, a afirmat adevărul ştiinţific despre denumirea limbii noastre. Firesc era ca Parlamentul, dând dovadă de respect faţă de cea mai reputată instituţie ştiinţifică a statului, să ia operativ în dezbatere răspunsul formulat şi să facă modificările de rigoare în Constituţie. Or, lucrurile nu s-au întâmplat astfel. Parlamentul neglijează opţiunea academică, unica valabilă, posibilă şi acceptabilă, sfidând astfel onoarea instituţiei ce are mandatul să se pronunţe în problema respectivă. Cum ar trebui să procedeze în această penibilă situaţie Institutul, Academia, în sfârşit, oamenii de ştiinţă, care – vede o lume – sunt împinşi în cursa oportunismului, a minciunii şi a trădării misiunii lor?

– O instituţie cum este Institutul de Lingvistică, ca şi Academia în ansamblu, nu are căderea decât să spună care e adevărul. Aceasta e misiunea, sacra misiune, pe care i-a hărăzit-o însuşi Dumnezeu, cum spuneţi Dumneavoastră, domnule Bantoş. Mai mult ştiinţa nu poate face; altă armă decât argumentul ştiinţific ea nu are. Să constrângă, deci să forţeze pe cineva să accepte adevărul demonstrat ştiinţa nu e în stare. Cei ce iau hotărâri şi decizii, cei ce au nevoie de acest adevăr, dacă ei înşişi nu-l cunosc, trebuie doar să-l pună în aplicare. Dar dacă pe ei adevărul nu-i interesează, dacă ei nu au încredere în ştiinţă şi consideră că ştiu totul, *deciziile şi hotărârile luate rămân pe conştiinţa lor şi îi va judeca istoria*. Deci unicul lucru pe care îl poate face ştiinţa în această cu adevărat penibilă situaţie este să nu accepte minciuna. Altceva nu este în puterile ei.

– **Care este misiunea unei Academii în procesul de consolidare a independenţei şi suveranităţii unui stat tânăr? Ce rol ar trebui să i se atribuie acestui templu al ştiinţei?**

– Am menționat deja că misiunea Academiei în orice stat, mai tânăr sau mai vechi, în proces de consolidare a independenței și suveranității sau în orice altă perioadă, este aceeași: de a furniza fapte și argumente ce țin de adevărul științific și istoric. Iar statul, vechi sau tânăr, să se bazeze numai pe adevăr, dacă vrea să fie respectat de comunitatea internațională.

Rolul Academiei este cel pe care îl au toate academiile și centrele de cercetări din țările civilizate în toate timpurile: *să stabilească adevărul și să-l pună în serviciul statului și al omenirii.*

– Care este astăzi resortul obștesc al Academiei, al oamenilor de știință în general, în situația când puterea legislativă, executivă, partidul de guvernământ pun la îndoială oportunitatea, probitatea și, în ultimă instanță, importanța argumentului științific?

– Oamenii de știință, iar în cazul nostru istoricii, care au fundamentat unitatea neamului românesc, și lingviștii, care au demonstrat unitatea limbii române, nu mai au, după cum am spus deja, nici un resort în situația penibilă care s-a creat. Presupun chiar că ei vor fi puși la un moment dat în imposibilitate practică de a se ocupa de istoria neamului și de lingvistica națională. Vă închipuiți, probabil, că la noi azi nu se mai poate face, de exemplu, nici un manual, nici o gramatică, nici un dicționar, nici un studiu care *după materie* să nu fie de limbă română. Or, dacă limbii nu-i putem spune pe nume, cum să faci lingvistică?

Dar cine ar putea să alcătuiască astăzi manuale și alte materiale didactice de limba moldovenească? Nespecialiștii? Pentru că specialiștii-lingviști nu pot alcătui decât manuale de limba română în situația când toți scriitorii din trecut sunt români, iar scriitorii actuali scriu românește.

Că doar numai pe material din operele lui I. Canna, L. Corneanu și ale altor câtorva nu poți face manuale de limbă și, cu atât mai mult, de literatură națională!

– Se știe, teoria „limbii moldovenești" este harnic promovată de câțiva „ideologi", care adesea nici nu au curajul să-și semneze opurile, împânzind presa, aservită Puterii, cu o sumedenie de pseudonime. Este oare în firea lucrurilor, domnule academician, ca într-un stat ce purcede pe calea democrației, care jinduiește a intra în rândul țărilor civilizate, să fie pusă la îndoială opțiunea unei instituții științifice cum este Academia, care, spre onoarea ei, după o lungă și neagră perioadă de lașitate și conjuncturism, a întreprins o acțiune cu adevărat istorică? Cum poate fi oprit tăvălugul minciunii împins peste Academie la îndemnul câtorva amărâți politicieni?

– Aveți dreptate, domnule Bantoș, nu sunt mulți „ideologii" (și, din fericire, deocamdată cel puțin, nimeni dintre specialiștii onești nu li se alătură!), și publică ei variații pe aceeași temă sub diferite pseudonime (toate „arhimoldovenești", tip: Herghelegiu sau Băjenaru!), și e pusă la îndoială opțiunea academicienilor și a Academiei ca instituție științifică supremă, dar tăvălugul minciunii

nu poate fi oprit prin demersuri ştiinţifice. Acest lucru ne-a fost demonstrat deja foarte ilustrativ: demersurile respective ale Institutului nostru, ale Prezidiului Academiei au fost, pur şi simplu, ignorate. Ca să nu mai vorbesc despre apelurile, declaraţiile, moţiunile altor instituţii, foruri şi personalităţi reputate din lume.

– Unii afirmă că dacă Institutul de Lingvistică ar fi luat atitudine „promptă, activă" în preajma adoptării *Constituţiei* şi în special a votării nefastului articol 13, dacă unitatea şi coeziunea oamenilor de ştiinţă s-ar fi manifestat până la aprobarea Constituţiei, consecinţele ar fi fost altele... Ce credeţi Dumneavoastră în această privinţă?

– Eu cred că o atitudine „mai activă" şi „mai promptă", decât a luat Institutul de Lingvistică, n-a putut fi luată. Iar cine afirmă altceva, fie că nu cunoaşte, fie că ignorează lucruri general cunoscute.

Altă chestiune este că nu s-a ţinut seama, cum aţi subliniat tot Dumneavoastră în prima întrebare, nu numai de atitudinea Institutului de Lingvistică, ci nici de cea a lingviştilor din România, care şi-au exprimat în câteva rânduri opinia mult mai hotărât decât oricând înainte, şi nici de cea a specialiştilor din alte ţări europene (şi nu numai), care s-au adresat direct parlamentarilor Moldovei. Dar, dacă oamenii nu vor să ţină cont de nimic, ce poţi să mai faci?

Că doar Congresul al V-lea al Filologilor Români, la care problema s-a discutat pe larg, a avut loc anume în preajma adoptării Constituţiei şi hotărârile lui au fost aduse la cunoştinţa forurilor de decizie din Republica Moldova, după cum o ştiţi prea bine, însoţite de o adresă pe care stătea şi semnătura directorului Institutului de Lingvistică.

Şi ce folos?

– Ce ar trebui să întreprindă Institutul de Lingvistică, Academia pentru a obţine câştig de cauză în problema limbii?

– Institutul de Lingvistică a obţinut câştig de cauză atunci când a putut spune, în sfârşit, că obiectul lui de cercetare este limba română. Dar dacă acest câştig de cauză îi este contestat, atunci nu se mai poate întreprinde nimic. Toate mijloacele adecvate ştiinţei au fost epuizate.

S-a scris atât de mult în problema dată, încât numai bibliografia ei ar cuprinde zeci, dacă nu chiar sute de pagini.

Dar cine citeşte cele scrise? Asta-i întrebarea.

Cine dintre intelectualii noştri, dintre factorii de decizie din republică – parlamentari, funcţionari la guvern sau preşedinţie – citeşte, de exemplu, ce e scris în revista Institutului de Lingvistică şi a celui de Istorie şi Teorie Literară (dar sunt scrise acolo multe lucruri foarte utile pentru cei care nu cunosc bine situaţia)?

Dar care e efectul celor publicate în revista „Limba Română"?

Ce ar trebui să întreprindă în situația aceasta „Revista de Lingvistică și Știință Literară" (pe care o conduc eu) și revista „Limba Română" (pe care o conduceți Dumneavoastră) pentru ca argumentele științifice oferite în ultimii ani de publicațiile noastre – argumente mult prea suficiente, convingătoare și pe înțelesul tuturor – să răzbată și la cei care, după false criterii politice, continuă să rămână surzi, orbi și muți în fața adevărului știut și recunoscut de o lume?

Cel puțin revista noastră nu poate face altceva, decât să popularizeze în continuare studiile de limba română și să contribuie la cercetarea cât mai profundă a tuturor formelor ei de manifestare.

– Descrieți, vă rog, chipul, situația socială, economică a unui cercetător științific în domeniul limbii. Care este starea lui morală în contextul actual?

– Portretul social și economic al cercetătorului-lingvist este la fel ca al tuturor celorlalți oameni de știință și, probabil, ca al tuturor intelectualilor de la noi.

Cât privește starea lui morală, ea nu poate fi calificată în contextul actual altfel decât ca deprimantă și lipsită de orice perspectivă. Căci la noi și atitudinea față de limbă (română sau moldovenească) este cam aceeași ca atitudinea față de stilul calendaristic (nou sau vechi) în zona de influență a bisericii ruse: deși știința a demonstrat cu argumente categorice adevărul obiectiv, elementele conservatoare îl ignorează totalmente și apără orbește atitudinea demult perimată. Ele nu vor să țină cont de faptul evident, la îndemâna oricui, că echinocțiul de primăvară, de exemplu, vine la 22 martie după stilul nou (meteorologia demonstrează acest lucru pe bază de date temporale absolute), nu la 22 martie după stilul vechi (când ziua a crescut de acum în comparație cu noaptea cu aproape jumătate de oră), și continuă să mențină în biserică stilul vechi (cu toate contradicțiile ce apar la tot pasul), după cum în sferele parlamentare și guvernamentale din Moldova se menține denumirea „limba moldovenească".

Numai că problema limbii este cu mult mai gravă: în timp ce stilul vechi nu este impus practicii oficiale, naționale, denumirea improprie a limbii se încearcă a fi impusă și oficial prin presiune administrativă.

– Cum ar trebui să arate la modul ideal un Institut de Lingvistică al unui stat tânăr, suveran și independent, decis să se debaraseze de trista „moștenire lingvistică" rămasă de la regimul comunisto-sovietic totalitar, care a distrus programatic limbile naționale? Care ar trebui să fie problemele majore, la soluționarea cărora ar urma să fie antrenat un atare institut?

– Am spus că Institutul de Lingvistică al oricărui stat trebuie să studieze sub toate aspectele limba statului, să propage forma ei exemplară, să ceară respectarea normelor ei. Lucru pe care îl și face Institutul de Lingvistică din Chișinău în colaborare cu instituțiile de profil din România, scriind și publicând studii de limba română, participând la manifestări consacrate limbii române, vorbind corect limba română și solicitând același lucru de la cei din jur.

– Domnule academician, care este destinul Institutului pe care cu onoare îl conduceți în cazul perpetuării aberantei idei a „limbii moldoveneşti”?

– Un institut de profil ştiințific cum este Institutul de Lingvistică nu poate accepta, am spus deja acest lucru, idei aberante; or, ideea „limbii moldoveneşti” este anume o astfel de idee. De aceea consider că, atâta timp cât se va putea, lingviştii oneşti se vor ocupa de limba română şi vor numi limba studiată cu numele ei adevărat. Nu altfel.

Până când, se înțelege, se va pune în aplicare forța, nu numai cea psihologică, adică timorarea, înfricoşarea, băgarea în spaimă, dar şi cea fizică – lipsirea de pâinea cea de toate zilele.

Acesta va fi „destinul” Institutului, dacă se va aplica forța.

În acest caz mă întreb însă, de unde vor fi luate cadre calificate (cu grade şi titluri ştiințifice), care să poată substitui colectivul destituit al Institutului de Lingvistică? Sau poate că la Academia de Ştiințe a Moldovei nu se va studia deloc limba (deoarece e română prin materie şi grafie)?

– Sunt oare capabili filologii, colectivul pe care îl conduceți, să organizeze, să participe la o grevă de protest, revendicând dreptul la opțiunea ştiințifică în privința denumirii corecte a limbii?

– Nu cred că greva unui colectiv de 35-40 de oameni ar putea avea un efect mai mare decât lucrările despre limba română elaborate de el pe baza cercetărilor efectuate. Pe lângă faptul că asemenea acțiuni într-un stat civilizat sunt incompatibile cu activitatea ştiințifică. Noi trebuie să studiem limba română şi s-o numim aşa cum ne dictează materia studiată.

Institutul de Lingvistică nu trebuie să întreprindă nici un fel de acțiuni speciale ca să se impună şi să-şi asigure prestigiul. El trebuie, pur şi simplu, să realizeze lucrări de certă valoare ştiințifică şi de mare pondere națională, prin care s-ar afirma în sfera lingvisticii din țară şi din alte țări.

– Poate fi găsit un „consens” în problema denumirii limbii noastre?

– Ce „consens” mai vrem? Adevărul privind limba noastră e unul singur. Şi Institutul de Lingvistică, şi Academia de Ştiințe a Moldovei, în cunoscutele luări de atitudine, au afirmat, în temeiul unor argumente ştiințifice incontestabile, că denumirea limbii noastre (cel puțin a formei ei literare, exemplare) e cea pe care o ştie toată lumea – *română* (vorbirea moldovenească din Republica Moldova, ca şi cea din Bucovina, Sudul Basarabiei, Transcarpatia, Federația Rusă ş.a., este doar o formă dialectală a limbii române ca noțiune generică, unul din graiurile acesteia).

– Cum trebuie să procedeze pedagogii, ziariştii, toți cei care sunt obligați la locul lor de serviciu să se conformeze articolului 13 din Constituție?

– Tot aşa cum procedează oamenii de ştiință. Să nu accepte neadevărul! În *Constituție* a fost promovat un neadevăr. Deci trebuie revizuită *Constituția*, nu adevărul!

– O întrebare adresată Dumneavoastră în calitate de director al Institutului, dar și de om de știință, care urmărește de câteva decenii evoluția limbii române în Republica Moldova: în ce stare se află limba vorbită și scrisă la noi? Cum apreciați evoluția ei de la 1989 încoace? Cum s-au îndreptățit pronosticurile făcute acum câțiva ani privind ameliorarea situației lingvistice?

– Limba română vorbită la noi continuă să fie prost știută, continuă să funcționeze doar în unele sfere ale societății zise moldovenești (deși ea e amestecată), societate în care se perpetuează bilingvismul, rămas, practic, același: național-rus; limba română continuă să rămână, după gradul de cunoaștere de către vorbitori (fără șansa de a schimba cândva ceva), sub nivelul limbilor din toate statele mononaționale. În limba scrisă s-au înregistrat, e adevărat, anumite progrese, dar acest lucru nu poate duce la ameliorarea globală a situației într-un viitor previzibil. Mai ales că prin desființarea Departamentului de Stat al Limbilor a fost paralizat și controlul asupra utilizării limbii oficiale în instituțiile de stat din republică.

– Numiți câțiva oameni de știință din Moldova care întrunesc calități de veritabili promotori ai adevărului științific și concretizați prin ce s-au manifestat calitățile evidențiate?

– În fond, oamenii de știință nu pot să nu întrunească calități de promotori ai adevărului științific (aceste calități fiind inerente tuturor celor prinși în activitatea de cercetare). Numai că în majoritatea domeniilor nu se face caz de acest lucru: e ceva obișnuit.

Problema capătă proporții de caracter social și chiar moral în științele umanistice, care sunt strâns legate cu politica și cu ideologia promovată de factorii de decizie. Aici interesul politic, de partid duce la exercitarea unor presiuni asupra oamenilor de știință în scopul „fundamentării științifice” a unor falsuri. Sunt bine cunoscute acțiunile forurilor diriguitoare din regimul totalitar comunist în privința istoriei, limbii, culturii, etnologiei, economiei, sociologiei ș.a.m.d.

În aceste domenii puțini oameni au putut rezista presiunilor regimului. Putea-vor ei rezista în condițiile presingului de astăzi?

– În unul din interviurile acordate subsemnatului cu ani în urmă, Dumneavoastră afirmați că numai suveranitatea reală a Republicii Moldova va soluționa problema funcționării optime a limbii de stat. Ce credeți despre această problemă astăzi?

– Am mai răspuns în două rânduri la această întrebare a Dumneavoastră și acum, a treia oară, vreau să spun același lucru: suveranitatea soluționează problema funcționării limbii de stat (în cazul nostru – a limbii române), dacă însă ea nu e numai declarată, ci și reală, și dacă se instaurează un mediu de limbă adecvat pentru o țară cu adevărat suverană și independentă (ca în România, de exemplu, sau în Franța).

– Presa oficială a partidului de guvernământ, prin gura unor persoane cu vederi nedisimulat antiromânești, afirmă că Dumneavoastră ați spus una pe

vremea regimului comunist (că limba e „moldovenească”) şi alta acum, în perioada democraţiei (că ea e română). Când aţi avut dreptate, întreabă ei?

– Atunci „au avut dreptate” ei, pentru că deţineau puterea, iar acum – eu, pentru că pot spune adevărul fără a mă teme că aş putea fi pus la zid. Atunci însă nu numai eu numeam limba în singurul fel admis, ci toţi lingviştii (fără excepţie), toţi cercetătorii-filologi în general, toţi scriitorii, toţi ziariştii şi publiciştii de aici. Cine e temerarul luptător pentru dreptate care atunci, înainte de 1988-1989, ar fi îndrăznit să spună public că limba pe care o vorbim este română? Numiţi-mi-l!

Şi, atunci, pe ce bază mi se reproşează mie că n-am făcut acest lucru?

Oare nu tot cei ce-mi impută acum că numeam pe vremea lor limba română „moldovenească” ne impuneau această aberaţie, insuflându-ne frica de a fi consideraţi în caz contrar duşmani ai puterii şi ai poporului?

Iar acum tot aceşti inşi cu mină de mieluşei inocenţi fac pe fariseii! Ei, care în luările de cuvânt din 1990-1993, numeau, ca şi mine, limba noastră limbă română! Recitiţi presa timpului şi-i veţi găsi numaidecât.

Adevărul este cel pe care l-am ştiut dintotdeauna: n-am avut şi nu avem altă limbă aici decât limba română, şi ei sunt conştienţi de acest lucru, dar îi manipulează *acum* pe cei neiniţiaţi, după cum îi intimidau *atunci* pe cei iniţiaţi. Speriindu-i cu năluca „românizării”.

– Mişcarea pentru renaşterea naţională în Basarabia... Care sunt dimensiunile ei reale?

– Mişcare de renaştere naţională *în adevăratul înţeles al cuvântului*, după părerea mea, de fapt nici n-a fost, căci masele largi ale populaţiei nu erau pregătite pentru aşa ceva, nu aveau cunoştinţele necesare şi erau marcate de ideologia comunistă antinaţională, cultivată cu mult succes de conducerea de partid. Masele de oameni simpli s-au alăturat unei mâini de intelectuali, căci le-a părut la un moment dat că aceştia îi vor elibera de jugul sovietic de până atunci, iar când unii „intelectuali”, promovaţi la posturi de conducere, s-au compromis prin acţiuni ilicite şi prin dezbinarea dintre ei, s-au lăsat manipulaţi din nou de aceiaşi slujitori şi partizani ai regimului vechi.

– Ce datorii neachitate are academicianul Silviu Berejan?

– Rog cititorii să nu considere drept lipsă de modestie din partea-mi afirmaţia că cercetătorul ştiinţific Berejan şi-a făcut datoria civică până la capăt. Dar să se ia la harţă meschină cu oameni neştiutori, rău intenţionaţi sau, pur şi simplu, necinstiţi în acţiuni nu are nici un rost. A spus-o şi Ion Druţă (apropo, de Ion Druţă: Domnia Sa, în decurs de mulţi ani şi în mai multe scrieri, a luat în ţeapă Academia şi, în mod special, fostul Institut de Limbă şi Literatură tocmai pentru faptul că denatura adevărul ştiinţific în privinţa limbii).

Dacă cei de care vorbeam mai sus au plăcerea să debiteze parascovenii şi bizarerii, făcând, prin bulversarea realităţilor obiective, politică din ştiinţă, şi capătă

satisfacţie de pe urma acestei îndeletniciri, lingvistul Berejan a avut şi continuă să aibă satisfacţii de altă natură, satisfacţii de creaţie şi, în parte, de rezultatele muncii şi meritele sale de om de ştiinţă, de cercetător al fenomenului „limbă" care sunt cunoscute şi recunoscute în cercurile ştiinţifice. Iar aceste satisfacţii nu pot fi comparate în nici un caz cu cele în care se complac activiştii politici de moment.

Tocmai de aceea nu consider că Berejan ar avea vreo datorie neachitată ca om de ştiinţă (în afară, poate, de faptul că n-a scris încă vreo 2-3 cărţi serioase de lingvistică teoretică, cum şi-ar fi dorit; şi asta din cauză că şi-a consumat timpul cu activităţi de alt ordin, mult mai puţin plăcute, care, pe deasupra, nici apreciate nu sunt).

– Care au fost cele mai luminoase zile pentru academicianul Silviu Berejan?

– Mă văd nevoit din nou să previn cititorul a nu lua drept lipsă de modestie răspunsul meu la această întrebare. Au fost mai multe asemenea zile. Voi numi doar trei dintre ele.

Prima. Ziua când am realizat că sunt recunoscut ca om de ştiinţă şi acceptat ca egal în comunitatea lingvistică internaţională (prin citarea studiilor mele serioase, prin recenzarea lor în presa de specialitate, prin invitări la diverse întruniri internaţionale, prin aprecieri ale vederilor şi ideilor mele în opere de referinţă).

A doua. Ziua când am primit aici, la Chişinău, avizul de susţinere a candidaturii mele la alegerile pentru titlul de membru titular al Academiei din partea lingvistului de talie mondială profesorul dr. Eugeniu Coşeriu (Germania), în care se menţiona: (citez!): „...În calitatea mea de profesor emerit de Filologie romanică şi Lingvistică generală la Universitatea din Tübingen, de fost preşedinte al Societăţii Europene de Lingvistică Romanică, al Societăţii Europene de Lingvistică (Societas Linguistica Europaea), al Asociaţiei de Cercetări Umanistice (Modern Humanities Research Association) etc. şi de bun cunoscător al întregii opere a candidatului propus, îmi permit să susţin în modul cel mai călduros această candidatură. Meritele domnului Berejan în domeniul lingvisticii sunt incontestabile şi unanim recunoscute în ştiinţa naţională şi internaţională. Domnul Berejan este astăzi savantul cel mai de seamă din Republica Moldova în acest domeniu, şi, anume, atât în ce priveşte lingvistica generală (mai ales semantica), cât şi în ce priveşte lingvistica românească, atât sincronică, cât şi diacronică. În afară de aceasta, e de remarcat atitudinea luată şi consecvent menţinută de dl Berejan în chestiunea limbii naţionale. Interviul acordat de curând de Domnia Sa în această privinţă revistei „Limba Română" e un model de rectitudine şi de etică ştiinţifică" (D-7400 Tübingen 1, 22.XII.1992, Fax.).

E una din cele 13 aprecieri sosite în ajun de alegeri de la diverse personalităţi şi instituţii din Est şi din Vest, apreciere care m-a mişcat însă cel mai mult.

Şi a treia – ziua concretă din anul trecut, când a văzut lumina tiparului cartea *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică*. Trei studii de E. Coşeriu, pe

care am avut onoarea să o prefaţez şi, împreună cu lingvistul ieşean Stelian Dumistrăcel, am reuşit totuşi s-o edităm (depăşind toate dificultăţile).

– Cum suportă povara „comediei minciunii" omul Silviu Berejan?

– Omul Berejan o suportă foarte greu, dar s-a resemnat total de când a înţeles că de „comedia minciunii", impusă pe bucata de pământ românesc pe care a avut a se naşte, nu va putea scăpa până la sfârşitul vieţii sale.

– Ce proiect, din anii tineri, ce vis neîmplinit aveţi?

– De fapt, pot spune că toate proiectele majore de la începuturile existenţei mele conştiente au rămas neîmplinite, au rămas o „nirvană interioară" mereu sperată. Pesemne, am fost un visător iremediabil!

– Cum aţi proceda dacă printr-o minune aţi fi pus în situaţia de a relua de la capăt viaţa...

– Dacă într-adevăr ar fi posibilă o atare minune, aş prefera să fac matematică, cum începusem de fapt. Şi aş fi fost fericit, cred.

Lingvistica de la noi, cea care se încadra în „Frontul ideologic", m-a ţinut mereu în tagma celor neagreaţi de puterea oficială şi m-a obligat să accept în tăcere mulţi ani la rând că româna din Moldova Sovietică este altceva decât româna din celelalte regiuni româneşti (strecurând numai în subsidiar ideea că ea e tot română), iar acum, când lingvistica parcă nu mai este ideologizată, în loc să poţi spune deja deschis adevărul elementar, interzis atâta amar de timp, conducerea, prin poziţia pe care o deţine, te sileşte să demonstrezi axiome evidente (că româna e română, că laptele e alb, adică) şi iarăşi nu-i eşti pe plac.

Aşadar, cu toate că şi conducerea, şi regimul s-au schimbat, atitudinea faţă de limbă şi lingvişti a rămas la noi absolut aceeaşi. Situaţie de neinvidiat, precum vedeţi.

Şi încă ceva: dacă aş lua-o tot în lingvistică de la început, aş prefera să fiu apreciat exclusiv de specialişti, nu de şefi (prin prismă politico-ideologică).

Dar dacă n-a fost să fie aşa cum aş fi vrut, nu regret totuşi viaţa trăită, căci, la urma urmei, am studiat şi mi-am apărat, cât şi cum am putut, limba neamului. Şi asta vreau s-o afirm acum, înspre apusul vieţii, deschis: mi-am iubit dintotdeauna limba şi neamul şi anume aceste sentimente mi-au insuflat energie şi putere de rezistenţă. Le voi iubi şi în continuare cu aceeaşi intensitate şi le voi apăra cu aceeaşi perseverenţă în orice situaţie.

Cu convingerea fermă şi cu credinţa nestrămutată că numai aşa e bine, îmi voi duce crucea până la capăt.

„Limba Română", 1995, nr. 3, p. 53-60

Jon
CEPOI

„AM CĂUTAT SĂ MĂ IDENTIFIC CU ȚARA MEA, INDIFERENT DE LOCUL UNDE MĂ AFLAM...”

– Stimate domnule Jon Cepoi, vă aflați la Chișinău tocmai în zilele când au fost reluate acțiunile protestatare ale cadrelor didactice, studenților și elevilor. Ce părere aveți despre caracterul acestei greve (anul 1995 – *n.r.*)? Cum este receptat evenimentul de către românii din diasporă?

– Am urmărit cu atenție și interes puținele informații care au ajuns și în California despre această grevă. Tinerii români-basarabeni cer constituționalizarea numelui autentic al limbii lor materne, dreptul de a studia istoria neamului, adică istoria noastră cea adevărată. E un semn bun pentru Basarabia! Dar, dacă analizezi mai profund starea de lucruri, constați că e trist totuși că a fost necesară o asemenea acțiune, mai ales acum, când republica se confruntă cu atâtea dificultăți. Mă miră faptul că mai există basarabeni neaoși care consideră că vorbesc „limba moldovenească” și nu româna. Înțeleg bine scopul unor politicieni interesați să perpetueze această absurditate, dar nu mi-am închipuit să fie atât de naivi unii dintre dragii mei basarabeni, încât să nu-și dea seama care este adevărul istoric și științific și care este minciuna

inoculată în conştiinţa lor de fostul regim comunist. Mă bucur că greva este făcută de tineri, o dovadă că aceştia îşi respectă originea şi neamul şi nu mai vor să accepte minciuna.

– Sunteți o personalitate cunoscută în Los Angeles, California, mai puțin însă se ştie despre Dumneavoastră la noi. Cine este, aşadar, Jon Cepoi? Care îi este obârşia?

– Sunt originar din satul Ochiul Alb, raionul Drochia, fosta plasă Râşcani. Părinţii mei au fost ţărani. Tata a mai încercat şi comerţul şi a fost şi primar cu ţărăniştii. Acum, în Basarabia, mai am trei fraţi la Chişinău şi o soră la Râşcani, şi, desigur, nepoţi. Pe majoritatea verilor nu i-am văzut de aproape 60 de ani.

– Cei care se află departe de pământul strămoşesc sunt, de regulă, întrebați sub presiunea căror evenimente şi-au strămutat locul şi modul de trai. În ce împrejurări ați ajuns în California? Cum a devenit american basarabeanul Ion Cepoi ?

– Am plecat de acasă la vârsta de 13 ani la Iaşi, pentru studii. În vâltoarea războiului al doilea mondial am ajuns în mai 1944 în Germania, la o şcoală militară de specializare. După terminarea războiului nu m-am întors acasă, pentru că auzisem şi chiar am fost avertizat de un inginer rus, care se refugiase din U.R.S.S., că dacă mă întorc în Basarabia, nu voi ajunge acasă, ci în Siberia, pentru reeducare. De asemenea, veştile primite din România erau triste şi atunci am decis să emigrez în America. Cred că a fost o decizie bună. Am trăit primii zece ani în estul Americii. În 1961 am avut o ofertă de serviciu în California, şi aceasta fiind foarte bună, am acceptat-o. Astfel am ajuns în Los Angeles, oraş care mi-a plăcut mult şi pe care încă îl mai consider cel mai frumos loc din lume.

– Care a fost episodul cel mai răscolitor, cel mai şocant, cel mai profund pe care l-ați trăit în viață? Dar în S.U.A.?

– Tinerețea mi-a trecut într-o perioadă politică, socială şi economică cu totul anormală, în circumstanțe de-a dreptul neomeneşti. Am suportat multe, foarte multe greutăți, accidente, incidente, am înfruntat mari pericole, încât adesea mă mir singur cum de am trecut peste toate. Cred că pot afirma, fără rezerve, că generațiile născute între 1915 şi 1925 au fost cele care au suferit cel mai mult în secolul XX. Aceste generații nu au avut parte de cei mai frumoşi ani ai lor, şi-au petrecut tinerețea pe front, în lagăre de prizonieri, de concentrare, de refugiați, prin spitale etc. Mulți dintre noi am fost martorii unor scene apocaliptice. Am văzut deținuți politici murind de foame. Alții mergând în coloană spre lagărele de exterminare. Am vizitat mai târziu lagărul Dachau şi nu puteam suporta mirosul de cadavre. Am văzut camarazi sfârtecați de bombe, de gloanțe. Personal am evitat clipa fatală... fugind de sub paza gardianului. Numai astfel am scăpat cu viață şi nu am fost împuşcat... Evenimentele, desigur, au avut o mare influență asupra mea, dar nu m-au demoralizat, ci, dimpotrivă, m-au întărit sufleteşte şi m-au ajutat să mă acomodez mai uşor printre străini

şi să-mi croiesc un viitor sigur. Soarta, într-un fel, mi-a „aureolat” intrarea în America. Am avut norocul să cunosc de la început un grup de intelectuali care m-au ajutat să-mi determin direcţia vieţii. Natural, nu a fost totul, cum se spune, „floare la ureche”. Am trecut şi în America prin multe încercări. Principalul este că am avut tăria să le depăşesc şi să-mi continuu drumul ales.

– Să evocăm unele detalii despre „adaptarea” Dumneavoastră la viaţa americană. Cu ce „avere” aţi plecat în America?

– Am ajuns în America în mai 1951, cu o valiză în mână şi cu o doză mare de naivitate şi ignoranţă, fără profesie şi fără să cunosc bine limba engleză. Dar am avut multă ambiţie şi perseverenţă. O anume experienţă deja aveam: din cei şapte ani petrecuţi în Germania, jumătate m-am aflat prin spitale, iar restul prin lagăre de deportaţi, aşteptând să emigrez în America. În altă ţară n-am vrut să mă duc. În Germania n-am putut să obţin o profesie, atât din cauza sănătăţii, cât şi, mai ales, din lipsă de mijloace financiare. Am avut însă mult timp pentru lectură şi am citit tot ce am găsit în micile biblioteci ale spitalelor sau lagărelor. Mi-a plăcut mult literatura clasică germană şi cred că această literatură a influenţat orientarea mea intelectuală. Războiul, cu toate greutăţile şi suferinţele, m-a maturizat repede. De obicei, în astfel de condiţii omul devine sceptic, pesimist. Eu însă am ajuns în America cu o viziune şi o perspectivă realistă, având şi entuziasm. Eram, cum se zice, gata să cuceresc America. N-am aşteptat câini cu covrigi în coadă.

– Vă rugăm să ne vorbiţi despre cariera Dumneavoastră profesională.

– În America am început viaţa cu 20 de dolari şi cu o cameră pe care am închiriat-o gratuit timp de o săptămână. Noroc că după 4 zile am găsit de lucru la o fabrică. Era, de fapt, prima întreprindere în care intrasem vreodată. Lucram de la 11 şi până la 7.30 p.m., verificând piese pentru automobile. După 10 zile am urmat un curs de limbă engleză. În toamnă am susţinut un examen de maturitate, un fel de bacalaureat, şi m-am înscris la Universitatea din Toledo, la seral. Când am sosit în America, am contactat Comitetul Naţional Român. Cum plănuiam să mă înscriu la o instituţie de învăţământ superior, le-am cerut sfat membrilor Comitetului, specificând şi condiţiile mele financiare precare. Dr. Sabin Manuilă a răspuns în numele Comitetului, îndemnându-mă să frecventez o şcoală de meserii, fiindcă în America meseria este „brăţară de aur”. Pentru cei de la Comitet „brăţară de aur” era politica. N-am mai vizitat acest Comitet decât după terminarea studiilor. Sigur, aş fi preferat să studiez filozofia, medicina sau istoria. La sugestia prietenilor mei americani am urmat ingineria, aceasta considerându-se cel mai potrivit lucru pentru un nou-venit în America. Mai târziu mi-am dat seama că ei au avut perfectă dreptate. Astfel, cu puţini bani economisiţi şi cu o bursă de la Universitatea Purdue – una din cele mai mari instituţii politehnice din America – am studiat patru ani. Am învăţat lucrând seara, sâmbăta şi duminica. Nu am avut o zi liberă în cei patru ani. Purdue avea şi are şi acum una dintre cele mai vestite facultăţi de astronautică. Aici i-am avut în calitate de colegi pe Virgil Grisom şi Neil Armstrong, unii

dintre primii astronauţi americani. Eu am studiat electronica. După absolvire am fost angajat la Compania Westinghouse, de unde se retrăsese la pensie cu câţiva ani înainte Nikola Tesla. Am lucrat în telemetrie şi microunde. La invitaţia Companiei Hughes Aircraft am plecat în California, unde am fost angajat la RADAR şi microunde până în 1971, când am acceptat oferta de a lua parte la „developarea" avionului B-1 de la Rockwell International, de unde m-am pensionat acum vreo câţiva ani. Aş vrea să menţionez că tot timpul am lucrat pentru apărarea naţională a S.U.A. şi deci am avut acces la lucruri secrete, în rândul lor înscriindu-se misiunile RADAR, avioanele militare despre care nu aveam dreptul să discut cu nimeni în afara serviciului. În anii 1964-1967 am fost într-un lung proces judiciar, care m-a determinat să studiez dreptul şi astfel în 1972 am devenit posesorul diplomei „Juris Doctor".

– Durerea cea mare a celor „desțărați", cum afirma Aron Cotruş, este neîndurătorul, neîmpăcatul dor de casă, de ai tăi. Cum s-a manifestat acest dor, cum ați reuşit „să-l împăcați"?

– Dorul „de acasă" este relativ. Depinde de caracterul, de educaţia şi împrejurările în care o persoană a crescut şi s-a format, şi de abilitatea ei de a se adapta la un mediu nou. La acestea se mai adaugă şi succesul profesional, financiar şi social al înstrăinatului. Dacă persoana în cauză vine de la ţară şi a simţit cu talpa brazda de ţărână caldă, dacă a fugit prin roua dimineţii cu picioarele goale, dacă a mirosit fânul de curând cosit, dacă a umblat cu colinda şi pluguşorul, este mult mai nostalgic decât un orăşean. Marea cântăreaţă de operă Stella Roman, de exemplu, când a revenit în Ţară după 30 de ani, a luat cu ea la întoarcere puţin pământ din ograda casei părinteşti şi puţină apă din râul copilăriei pentru a le duce la Hollywood, unde locuia. Dar se mai întâmplă şi contrariul. Am întâlnit persoane cărora nu numai că nu le era dor de ţara lor, dar chiar o urau. Am cunoscut şi din cei pentru care ţara, limba maternă, credinţa nu înseamnă nimic dacă acestea nu le aduc profit. Părerea mea este că cine şi-a iubit ţara cu adevărat nu poate să nu-i fie dor de ea, oriunde s-ar afla. Mi-a fost întotdeauna dor „de acasă", de sărbătorile noastre, de oamenii noştri, de văile şi dealurile noastre, chiar şi de drumurile noastre pline de praf în iulie şi împotmolite în glod până la genunchi în martie. Am cunoscut conaţionali de-ai noştri, veniţi de la ţară, manifestând o nostalgie patologică, nemaifiind în stare să funcţioneze normal din cauza dorului excesiv „de acasă". Unul care a suferit enorm de mult pentru dorul de ţara lui a fost Aron Cotruş. Ura lui faţă de comunişti, din cauza cărora nu se putea întoarce acasă, devenise o obsesie, împiedicându-l în ultimii ani să scrie efectiv. Poetul gravita din acest motiv doar în jurul unui singur subiect. Cât mă priveşte, mărturisesc că dorul meu „de acasă" a fost întotdeauna mare, dar l-am „alinat" prin activitatea desfăşurată pentru cauza României pe toată durata înstrăinării mele. Am căutat să mă identific cu ţara mea, indiferent de locul unde mă aflam. Am încercat să fiu un fel de ambasador al ei. Să o laud şi să o apăr când era atacată verbal sau în presă, fără motive adevărate. Am plâns cu cei „de acasă" când au năboit necazuri peste ei şi m-am bucurat şi mi s-a umplut inima de lumină când am auzit lucruri bune despre ţara mea.

– Societatea „Viitorul Român” v-a avut în frunte 19 ani. Cum şi de ce a fost ctitorită această organizaţie?

– Societatea „Viitorul Român” este o branşă a Uniunii şi Ligii Societăţilor Fraternale Române din America de Nord, cu sediul central la Cleveland, în statul Ohio.

Aceste societăţi fraternale au fost constituite în primii ani ai secolului nostru, majoritatea lor avându-şi sediul în statele Ohio, Pennsylvania, Michigan, Illinois şi New York, unde erau concentraţi români. În California au început să se stabilească familii de români în număr mai mare doar după primul război mondial. Cei mai mulţi dintre conaţionalii noştri au sosit în California în ultimii 30 de ani. Societatea „Viitorul Român” a fost fondată de nouă familii de români la 18 aprilie 1926. Scopul societăţii era de a organiza acţiuni culturale şi de a acorda asistenţă conaţionalilor noştri. Acum 80-90 de ani nu existau ajutoare sociale şi nici asigurări. Majoritatea românilor sosiţi în America doreau să adune o sumă de bani şi să se întoarcă acasă. Dacă unii din ei se îmbolnăveau sau nimereau în accident, singurul ajutor era acordat de prietenii români. Când membrii societăţilor fraternale au învăţat limba engleză şi au progresat din punct de vedere economic, şi-au construit săli de recepţii şi biblioteci. Mai mult chiar. Au căutat să ajute şi pe cei rămaşi acasă. Câteva exemple. În 1928, când în România s-a celebrat *Unirea*, societăţile fraternale din America au trimis o delegaţie de peste 500 de persoane cu 150 de stindarde. Sever Bocu, preşedintele comitetului organizatoric al acţiunii, a scris în raportul său final: „Prin participarea românilor din America serbarea unirii a câştigat în amploare, importanţă şi istoricitate”. În timpul primului război mondial, cu toate că Uniunea şi Liga erau în formare, s-au colectat şi trimis în România 50.000 de dolari, îmbrăcăminte şi alimente în valoare de peste 60.000 de dolari. Alte sume şi ajutoare au fost expediate în mod individual. Au fost trimise ajutoare la seceta din 1946, la inundaţiile din 1968, la cutremurul de pământ din 1977 şi la revoluţia din 1989. Unul din marile beneficii ale acestor societăţi a fost menţinerea spiritului şi obiceiurilor noastre pe plaiurile americane, precum şi crearea în America, şi nu numai, a unei imagini cât mai bune a ţării noastre. Continuând o tradiţie, în calitate de preşedinte la „Viitorul Român”, am întocmit diverse programe culturale. Cu sprijinul soţiei mele, Stela, care era Director Cultural al Societăţii, am organizat serbări şi banchete cu artişti de mare prestigiu din România. Am sărbătorit cu regularitate zilele noastre naţionale, în special 27 martie. Activitatea societăţii a determinat ca Los Angelesul să fie considerat drept un centru în care românii sunt uniţi şi bine organizaţi. Artiştii români, invitaţi pentru spectacole, ne făceau o bună publicitate la întoarcere în Patrie. Or, tocmai viaţa culturală, bogată în evenimente cu participarea unor celebri compatrioţi, ne înduioşa sufletele şi ne mai tămăduia rănile noastre de pribegi în lume.

– Aţi cunoscut pe parcursul vieţii foarte multe personalităţi marcante ale neamului care, în virtutea unor vitrege împrejurări, s-au pomenit în diaspora. Evocaţi, vă rog, numele şi, în măsura posibilităţilor, chipurile acestor figuri. Cine dintre românii din diasporă v-a impresionat mai mult? De ce?

– Într-adevăr, circumstanţele mi-au dat şansa de a cunoaşte multe personalităţi marcante. În 1948 l-am întâlnit la Hanovra, Germania, pe celebrul dirijor Sergiu Celibidache, pe atunci directorul Filarmonicii berlineze, român care a făcut mare onoare ţării. Pe un alt mare dirijor, Ionel Perlea, l-am întâlnit prima dată la New York prin 1958. Contrar „renumitului" său temperament, l-am găsit foarte modest şi prietenos. Avea nevoie de cetăţenie americană, dar nu vroia s-o piardă pe cea română. Tot în aceeaşi perioadă, când locuiam la New York, i-am cunoscut pe mulţi dintre membrii Comitetului Naţional Român, printre care Constantin Vişoianu, fraţii Sabin şi Camil Manuilă, Brutus Coste, (fostul ministru la Washington în timpul războiului), Augustin Popa, fost secretar al Partidului Naţional Ţărănesc, Farcăşanu şi alţii. Am fost surprins de naivitatea politică a multora dintre ei. Era prin 1956, chiar pe timpul revoluţiei maghiare, când John Foster Douglas, ministrul de externe al S.U.A., declarase că „America nu va declanşa război pentru eliberarea statelor satelite din Estul Europei", dar „politicienii" noştri mă îndemnau să obţin o pregătire profesională temeinică şi multilaterală. În „câţiva" ani, considerau ei, ne vom întoarce în ţară şi va fi nevoie de specialişti cu studii făcute în America. Atunci mi-am dat seama de ce politica interbelică a României a fost atât de slabă.

Când în 1944 principesa Ileana ne-a servit cafea şi biscuiţi în gara Braşov, nu mi-am închipuit că undeva, pe alt continent, voi mai avea ocazia să o revăd. Am întâlnit-o de multe ori, în New York, la Vatra Românească în Michigan, şi apoi la mănăstirea ei în Pennsylvania. Întrevederile şi conversaţiile cu principesa produceau întotdeauna o mare bucurie şi o necesară pentru noi mângâiere sufletească. Uniforma de soră la „Crucea Roşie", vorba domoală, însoţită de un zâmbet blajin, completau imaginea ei de mare principesă.

O persoană mult apreciată şi respectată a fost Preasfinţitul Arhiepiscop Valerian. Ne-am cunoscut vreme îndelungată şi ne-a onorat vizitându-ne ori de câte ori trecea prin Los Angeles. Am avut ocazia să discut pe îndelete diverse probleme, inclusiv personale, legate de viaţa Domniei sale şi, trebuie să mărturisesc, n-a şovăit să abordeze direct, fără ezitare, multiplele aspecte ale existenţei noastre. Activitatea rodnică a Domniei sale desfăşurată pe parcursul anilor în favoarea comunităţii române din America mă obligă să-l calific ca pe unul dintre cei mai mari patrioţi din diasporă.

Pe Aron Cotruş, figură inedită în literatura română, l-am cunoscut în 1956 la Youngstown, în Ohio. Venise din Spania ca invitat de onoare al Uniunii şi Ligii la Congresul bianual al Societăţilor. După cinci ani l-am întâlnit din nou, numai cu câteva zile înainte de moartea lui, produsă la Los Angeles. Era bolnav, avea probleme cu inima. Planificasem o serbare pentru 1 Decembrie cu participarea lui, dar atacul de cord i-a curmat viaţa câteva zile mai târziu. Din admiraţia şi respectul pe care le-am avut faţă de maestrul Cotruş şi pentru a asigura păstrarea preţioaselor poezii scrise după sosirea lui în America, am colectat aceste lucrări şi le-am publicat pe cont propriu. Titlul cărţii este *Aron Cotruş. Antologie selectivă*. Exemplare din antologie mai pot fi comandate la „Viitorul Român". Aron Cotruş în ultimul an al vieţii fiind bolnăvicios, de el s-a îngrijit actriţa Paula

Gibson (fostă Paula Iliescu), o bună prietenă a noastră. Paula i-a acordat ajutor medical şi cele necesare pentru trai. Cotruş a dus-o mai greu înainte de a-l lua Paula sub ocrotirea ei. Acest lucru se ştie bine şi nu este adevărat ce s-a scris în Calendarul „Credința" cu referință la problema în cauză.

După sosirea mea în America am citit foarte des – până prin 1968 – despre faimosul regizor Jean Negulesco. După 1969 însă, timp de vreo zece ani n-am mai auzit nimic de el. Atunci m-am decis să-l caut şi să aflu cu ce se ocupă. L-am găsit în Mirabella, Spania, unde îşi cumpărase o casă, fără a renunța la domiciliul din Beverley Hills, California. Negulesco mai avea o altă casă şi în Londra. Din informațiile furnizate de maestru, din documentarea făcută la Biblioteca *20 Century Fox* şi a Uniunii Regizorilor am scris o comunicare, pe care, cu accepția regizorului, am prezentat-o în 1982 la congresul ARA de la Clermont. Am devenit cu timpul buni prieteni şi ori de câte ori Negulesco venea la Los Angeles, ne vedeam, împărtăşindu-ne gândurile şi sentimentele. S-a stins din viață în 1993, la 93 de ani. Soția lui, Dusty, locuieşte şi în prezent în Mirabella. La propunerea mea, Negulesco a fost făcut membru de onoare al ARA în 1984 la Congresul de la Berkeley. Negulesco a fost autodidact, s-a format în Franța, după primul război mondial, fiind influențat de dadaism şi suprarealism. I-a cunoscut bine pe Modigliani, Tzara, Pescin, Cocteau şi Brâncuşi.

Primele spectacole după piesele lui Eugene Ionesco le-am văzut prin 1957, pe autor însă l-am întâlnit abia după 20 de ani la Hollywood, şi mai târziu, în 1983, la Congresul ARA de la Davis. Am fost impresionați de modestia lui şi a soției sale, Rodica. Aşteptam să fie mult mai sarcastic.

Am fost surprins când la un congres, discutând cu Edward Teller (bomba cu hidrogen), mi-a mărturisit că se născuse la Lugoj, dar nu-şi amintea nici de Lugoj, nici de Banat. Promova o politică mult mai clară contra Sovietelor decât ceea ce făcea pe atunci guvernul american.

Am urmărit mulți ani în presa din exil activitatea politică anticomunistă a lui Ion Rațiu şi deci eram familiarizat cu ideile lui politice. Ne-a făcut plăcere când am avut ocazia să-i fim gazdă câteva zile şi să-l ascultăm vorbind la banchetul Societății „Viitorul Român". Şi nu ne-a dezamăgit. Putem conchide, fără rezerve, că întreaga lui viață şi-a consacrat-o țării. Cinste lui.

Câteva detalii despre Stella Roman, nume cu care țara noastră se poate mândri. În 1944, când a fost rugată să cânte la radio pentru militari, apoi la un concert la Casa Albă, a introdus în repertoriu şi cunoscutele cântece *Cine mă aude cântând* şi *Steluța*, dedicate românilor din armata americană. După pensionarea de la Metropolitan Opera, s-a consacrat picturii. Aproximativ 150 de tablouri au fost duse din Los Angeles la New York. Unele pânze erau ținute în subsolul casei Luciei Albaneze, o bună prietenă a Stellei.

Pentru sărbătorirea zilei de 24 ianuarie (Unirea Principatelor) şi cu ocazia a 40 de ani de la abdicarea Regelui Mihai, l-am invitat pe Maiestatea Sa să ia parte la această serbare. Prezența Regelui şi a Reginei a dat amploare manifestării.

Mii de români au dorit să-l întâmpine pe Înaltul Suveran, adunându-se la bisericile româneşti din zona Los Angeles. Peste 600 de persoane au luat parte la ceremonia organizată în onoarea oaspeţilor la Beverley Hills. Era pentru prima dată când Regele a acceptat invitaţia unei comunităţi româneşti din Occident. A fost mulţumit şi plăcut surprins de frumoasa primire ce i s-a făcut. Am petrecut cu el trei zile şi am avut deci suficientă posibilitate să-mi dau seama cât de mult şi cât de bine cunoaşte situaţia din ţară, precum şi cauzele lipsei de eficacitate a politicienilor din exil. Era mult mai bine informat decât mulţi dintre cei ce se cred lideri ai diasporei. Sinceritatea şi prietenia românilor din Los Angeles au asigurat un mare succes vizitei.

Fostul primar al oraşului Chişinău (1937-'39), mai târziu preşedinte al Curţii de Apel din Bucureşti, Constantin Dardan, a ajuns în California prin 1970. M-a căutat, având adresa mea de la Anton Crihan. Îi plăcea să vină pe la noi şi treptat am devenit buni prieteni. Mi-a povestit multe despre membrii „Sfatului Ţării", punându-mi la dispoziţie informaţii care nu au fost publicate în presă. Era foarte disciplinat şi corect.

Pe Anton Crihan îl ştiam de copil, când tata era primar cu ţărăniştii, prin 1932-'34. Îi memorizasem imaginea din ziare. Tata primea vreo 20 de ziare şi noi, copiii, decupam poze şi le lipeam pe pereţi. Crihan era cel mai simpatic. Halippa era lesne de remarcat graţie „ciocului" său, iar Porfine Fală putea fi recunoscut după burtă. Cine şi-ar fi închipuit că Anton Crihan îmi va fi naş de cununie şi că mie îmi va reveni misiunea de a-i „întoarce" corpul neînsufleţit „acasă", aşa cum a dorit el! Crihan a plecat din Basarabia, dar a rămas mereu alături de mult pătimitul nostru neam, inima lui n-a părăsit niciodată Sângereii dragi. Gândurile, sentimentele lui erau mereu îndreptate spre Basarabia, şi mai ales la ţăranii basarabeni. Pentru „talpa Ţării" Anton Crihan a luptat întreaga viaţă. Mărturie sunt faptele. Dovadă o fac şi cărţile sale depozitate acum în Biblioteca Naţională din Chişinău, care, sperăm, îşi vor găsi cititorul.

Citisem „Ora 25" în germană şi în engleză şi văzusem şi filmul cu Anthony Quin şi îmi făcusem o oarecare imagine despre Constantin Virgil Gheorghiu, însă când l-am întâlnit, nu l-am găsit aşa cum mi-l imaginasem cu ani în urmă. Poate că nici el nu mai era în 1985 cel care a fost în 1950. Mi-a lăsat impresia de om sarcastic şi superficial.

Mult mai exact mi l-am imaginat, evident, din scrieri, pe Vintilă Horia. Când l-am întâlnit, pentru mine a fost o revelaţie să descopăr omul pe care îl cunoşteam din cărţi şi pe care îl respectam. El şi soţia sa, Olga, ne-au primit cu atâta căldură când ne-am aflat în treacăt pe la ei.

Desigur, am cunoscut multe personalităţi ale exilului, unele marcante, altele cu o reputaţie mai modestă. Le-am purtat întotdeauna un respect profund pentru performanţele lor ştiinţifice, culturale etc. Mulţi dintre aceşti adevăraţi patrioţi, aflaţi departe de ţara lor, nu au căutat cu orice preţ faimă sau recunoştinţă, ci au muncit fără istov, apărând cu onoare numele de român. În rândul lor sunt, bineînţeles, şi Jean Ţăranu şi Nicolae Pora din Canada, Aurelio Rautu, Al. Ciorănescu

şi Traian Popescu din Spania, Octavian Bârlea şi George Ciorănescu din Germania, Nicolae Iliescu şi Anghel Rugină din Boston, Ilie Smultea din Arcade, California, Dumitru Găzdaru din Argentina şi mulţi alţii.

Natural, am cunoscut şi americani „marcanţi". Pe Richard Nixon l-am întâlnit în 1959 şi în 1972, pe H. Humphrey, când ruşii au intrat în Cehoslovacia. Era pe atunci vicepreşedinte al Americii şi „mi-a promis" că ruşii nu vor intra în România. În 1964, de exemplu, i-am sugerat lui Ronald Reagan să candideze pentru postul de preşedinte în locul lui B. Goldwater, care, după părerea mea, nu avea şanse să câştige alegerile. După doi ani am colaborat în cadrul campaniei lui pentru funcţia de guvernator al Californiei, iar în 1978 în cadrul campaniei pentru preşedinte...

– Ce înseamnă pentru Dumneavoastră Basarabia? Cum s-a conturat imaginea ei în anii de regim sovieto-comunist? În ce mod diaspora urmărea situaţia de la noi? S-au făcut încercări de a influenţa destinul nostru?

– Noi, care ne-am format în perioada interbelică, aveam ştiinţă numai de o singură Românie. Cuvântul „Basarabia" apărea doar când ne refeream la ea ca provincie a Ţării. Când trebuia să concretizăm o localitate sau alta, apelam la vechea împărţire administrativă. Dacă cineva întreba: „De unde eşti?", răspundeam: „Sunt din judeţul... Bălţi!", de exemplu. Niciodată nu mi-a trecut prin gând să afirm că sunt din Basarabia. De altfel, aş dori să fac o precizare: noi, basarabenii, am fost prea naivi, strângând la piept toţi „străinii" care, în virtutea împrejurărilor, ajunseseră la noi. Am fost şocat în 1940 când, „refugiindu-se" din România în Basarabia, unii celebrau cu fanfare sosirea trupelor sovietice la Ungheni. Aceşti reprezentanţi ai altor naţiuni, cetăţeni cu drepturi depline ai României, nu fuseseră niciodată consideraţi „străini". Oricât de necopt eram, mi-am dat seama că noi vom avea probleme serioase din cauza naivităţii noastre. Concluzia „a fost verificată" patru ani mai târziu de către aşa-zişii partizani ce sabotau din spate trupele române în nordul Basarabiei şi în Bucovina. La fel de şocat am fost când am văzut câtă bucurie manifestau „străinii" din oraşul Bălţi la sosirea trupelor sovietice. Ei, alolingvii, cum sunt botezaţi azi, o duceau foarte bine în România. Mai mult, majoritatea se refugiaseră din „raiul sovietic" şi deci ştiau ce le poate oferi puterea sovietică. De aceea, noi, în diasporă, după război, am considerat că aveţi de înfruntat doi inamici: unul extern – trupele sovietice – şi altul intern – partidul comunist condus de cei ce au celebrat sosirea trupelor sovietice în 1940.

Ştiam că toată intelectualitatea din Basarabia a fost complet lichidată prin deportări, execuţii, refugii şi închisori. Speram, dar nu ştiam ce se va întâmpla, că va apărea o nouă generaţie, mândră de obârşia ei milenară. Speranţa noastră era ţăranul basarabean, unicul păstrător al limbii şi credinţei strămoşeşti. Eram siguri că renaşterea naţională tot de la ţăran va veni. Ştiam, de asemenea, că inamicii interni vor încerca prin tot felul de minciuni, apelând la arsenalul lor propagandistic, să deromânizeze populaţia indigenă. Ne durea mult când auzeam că şcolile moldoveneşti se închideau şi în locul lor se deschideau şcoli

în limba rusă. Evenimentele ulterioare, survenite în 1989, au confirmat că ființa unui popor nu poate fi uşor exterminată. Minunea s-a întâmplat, deşi mi se pare că în prezent, în 1995, pe străzile Chişinăului se vorbeşte mai mult în limba rusă decât acum doi ani. Şi eu care credeam că se va întâmpla tocmai contrariul. Sper că ceea ce are loc azi în Republica Moldova să fie calificat peste ani drept derută de moment. Deşi cred, domnule Bantoş, că a venit timpul să spunem lucrurilor pe nume: aşa cum a fost şi cum, din păcate, încă este.

– Cum se profilează din Los Angeles situația de azi a Basarabiei? Cum ați caracteriza convulsiile social-politice de la noi?

– Dumneavoastră ştiți bine că populația Basarabiei s-a schimbat mult, mă refer la compoziția ei etnică, fapt care a provocat probleme social-politice pe care le cunoaşteți mult mai bine decât noi, cei din diasporă. Aceste schimbări etnice dictează acțiuni ce trebuie întreprinse cu mult tact diplomatic. Chiar mult mai diplomatic decât felul meu de a vorbi acum. E cunoscut faptul că populația autohtonă (moldovenii) a fost supusă unei propagande mincinoase timp de 45 de ani, scopul fiind distrugerea mentalității conaționalilor noştri, lucru care în anumită măsură, cu regret, a reuşit. Personal însă nu mi-am închipuit că efectul distructiv al politicii comuniste va fi atât de mare. Oare basarabenii sunt atât de naivi, încât nu îşi dau seama că o eventuală nouă „cooperație" cu cei din răsărit va însemna autodistrugere? Mai crede cineva că Stalin a înjghebat o republică moldovenească de dragul moldovenilor din Transnistria?

– Ce părere aveți despre făgaşul economic urmat acum de Republica Moldova? Cum credeți că ar trebui „regizată" etapa de tranziție la economia de piață, având-se în vedere actuala situație economică (moştenită de la fostul regim), psihologia țăranului basarabean, tradițiile, obiceiurile neamului, capacitatea de muncă proverbială a noastră, adaptabilitatea etc.?

– Nu cunosc capacitatea industrială a Moldovei, prin urmare, îmi este greu să fac o evaluare. În aprilie 1960 am ținut o conferință la New York referitor la capacitatea agricolă a Basarabiei, conferință care a fost publicată la Cleveland în ziarul Uniunii şi Ligii „America". Consultasem surse la Biblioteca Congresului din Washington. O scurtă examinare a hărții reprezentând estul Carpaților Răsăriteni ne oferă imediat certitudinea că zona dintre Prut şi Nistru este o parte integrantă legată geografic şi economic de Carpați. Schimbul de mărfuri dintre regiunea muntoasă şi cea dinspre câmpie este simplu şi firesc. Această poziție a favorizat acum 600-700 de ani dezvoltarea naturală a Principatelor. Basarabeanul a muncit mult şi va continua să muncească, dar pentru a progresa şi a merge în rând cu țăranul din Occident, va avea nevoie de mecanizare. Apa pentru irigare lipseşte, îngrăşăminte chimice lipsesc, ploaia naturală este nocivă, iată de ce munca, oricât de multă, nu va putea substitui aceste importante neajunsuri. Va fi nevoie de investiții străine pentru utilizarea sub altă formă a forței de muncă. Este, deocamdată, insuficient „exploatat" turismul. Pivnițele din jurul Chişinăului nu sunt rațional folosite pentru atracții turistice. Este o neglijență mare, deoarece ar fi o bună sursă aducătoare de valută.

Deschiderea către Vest trebuie făcută cât mai curând. Trebuie urgent efectuată o privatizare corectă şi onestă. În nici un caz nu trebuie admisă îmbogăţirea unora pe spinarea maselor de ţărani.

– Cum ar putea Republica Moldova ieşi mai lesne din impas?

– Prin unire cu România. Amândouă ar profita foarte mult de pe urma unirii cât mai rapide, Basarabia însă mai mult. Sunt necesare aranjamente cu firme mari din America şi Europa Occidentală pentru fondarea unor unităţi de producţie rentabile, chiar dacă avantajele financiare ar fi neînsemnate la început. Un pas înainte l-ar constitui introducerea de echipament modern, a unor metode avansate de muncă şi organizare a procesului de producţie. Modernizarea industriei agricole / alimentare va mări exportul acestor produse şi deci va crea posibilităţi pentru revigorarea economiei.

– Cum vedeţi destinul de mâine al Basarabiei?

– Dacă situaţia de acum este un indiciu al acţiunilor actualului guvern, atunci nu pot presupune ce destin pregăteşte viitorul apropiat acestui popor atât de încercat. Cei cincizeci de ani de dictatură comunistă au băgat frica în oasele basarabenilor, au întronat supuşenia, lipsa de iniţiativă, apatia. Vine însă, neapărat vine o generaţie nouă, nealterată de comunism, curată, onestă, având idei noi de organizare şi administrare. Resursele Basarabiei sunt atât de limitate, încât va fi necesar un efort enorm pentru a ieşi din impasul în care sunteţi. Luaţi exemplu de la Ţările Baltice. Şi ele au resurse naturale foarte limitate, cu excepţia apei, dar în schimb au mai multă educaţie, mândrie naţională, perseverenţă şi chiar, pot să adaug, mult mai mult patriotism. Desigur, cum am mai menţionat, unirea cu România ar fi cea mai bună soluţie...

– În ce mod diaspora românească, dar nu numai, ar putea urgenta procesul de integrare a Republicii Moldova în viaţa social-politică, şi mai ales economică, occidentală?

– Trebuie să clarific o iluzie, un paradox, dacă vreţi: de la diaspora românească se aşteaptă mult mai mult decât aceasta poate să facă. De exemplu, românii americani au ajuns în America prea târziu ca să poată lua parte la distribuirea de pământ sau alte bunuri materiale coloniale. Mai mult, primele generaţii care au venit în America erau analfabeţi din fosta Austro-Ungarie. Ţinând cont că românii nu sunt nici mari meşteşugari şi nici mari negustori, a durat mult timp până când au avansat economic şi social / intelectual, ca să aibă influenţă în societatea americană. Nu avem nici *lobby*-ul şi nici bogăţiile pe care le au alte naţionalităţi în America. Avem profesori buni aproape la toate universităţile importante din lume. Aceşti profesori, dacă ar fi bine organizaţi, ar putea forma un fel de *lobby* pentru imaginea românilor şi ar putea organiza congrese şi conferinţe care ar promova interesele culturale şi economice ale Moldovei şi României.

– Să revenim din sfera economică la cea spirituală. Ce a constituit pentru Dumneavoastră literatura în general şi cea naţională, românească, în special? Cum explicaţi ataşamentul pentru literatură?

– Când eşti înstrăinat, cea mai simplă şi mai sigură metodă de a păstra legătura cu ţara ta este literatura. Prin intermediul ei rămâi fidel obiceiurilor şi datinilor strămoşeşti, comunici cu cei de acasă, te afli în elementul tău. Atunci când eşti izolat, nu există mai potrivit leac decât o carte bună la îndemână. Cineva spunea că literatura este hrană sufletească. Cărţile, muzica, sportul, teatrul nu numai ne distrează, ci ne şi deschid orizonturi noi. Ne determină să pătrundem idei, alte concepţii. Cărţile ne învaţă să înţelegem trecutul şi să scrutăm mai lesne viitorul. Râdem de metehnele unora şi admirăm virtuţile altora.

– Ce înseamnă pentru Dumneavoastră limba maternă – româna? Cum şi cât se vorbeşte limba română în Los Angeles?

– Limba maternă pentru mine este limba în care am învăţat să spun primele cuvinte şi să mă rog lui Dumnezeu. Copil fiind, n-am cunoscut altă limbă decât cea română. Mie nu-mi sună în urechi mai bine altă limbă decât limba română, fiindcă este limba în care îmi place să conversez, să aud cântece şi poveşti. Cu soţia mea conversez numai în limba română. În sudul Californiei sunt aproximativ 15.000-16.000 de români. Deci aici la noi se poate auzi frecvent limba română.

– Ce părere aveţi despre mult discutata denumire a limbii noastre?

– De copil am deprins că sunt român, că basarabenii, aidoma românilor de pretutindeni, sunt coborâtori din neamul romanilor şi al dacilor, care au dat naştere poporului român şi limbii române. Noi eram basarabeni, vorbeam limba română, iar cei din dreapta Prutului erau moldoveni şi vorbeau... tot limba română. Dar a venit marele filolog / istoric Iosif Stalin şi a declarat că noi suntem moldoveni (şi de drept suntem), iar cei din dreapta Prutului sunt români. Într-o secundă a creat două naţiuni. A mai rămas ca un alt filolog, tot ca Stalin, să apară şi să declare că moldovenii sunt din neamul slavilor, ci nu al romanilor. N-am auzit, cel puţin până acum, un argument ştiinţific că aşa-zisa „limbă moldovenească” nu ar fi de origine latină. Ştim că romanii au ajuns până la Nistru şi peste. Cred că ar fi o absurditate să se considere limba pe care o vorbesc basarabenii o ramură separată a limbii latine...

– Care sunt trăsăturile definitorii ale unui bun român?

– Un român îşi iubeşte ţara, oriunde ar fi, păstrează limba română, datinile, obiceiurile şi face tot ce îi este posibil pentru a-şi glorifica Patria. Un bun român se bucură de orice veste bună sosită din ţară şi îl întristează toate noutăţile proaste de acasă. Un bun român combate zvonurile şi minciunile despre români, iar critica o face numai în sens constructiv.

– Ce este pentru Dumneavoastră Patria? Dar Basarabia?

– Patria pentru mine este locul unde m-am născut, unde vrei să te întorci, de dor, nu pentru interese. Este locul unde îţi sunt îngropaţi părinţii şi bunicii, unde ai văzut lumina zilei şi unde Dumnezeu ţi-a hărăzit să trăieşti. Sunt ceta-

ţean american de 40 de ani şi iubesc America, dar asta nu înseamnă că nu pot să iubesc şi Basarabia. Cum am mai spus-o, mie mi-a rămas inima în glodul de pe valea Răutului când am plecat. Nu pot să uit ultima privire a fratelui care se întorcea spre casă, lăsându-mă singur în gara Drochia. Nu l-am mai găsit în viaţă când m-am întors după 40 de ani.

– Aţi fost tentat să scrieţi, să adunaţi izvoare tipărite doveditoare ale istoriei şi spiritului nostru. Cum veţi pune în valoare documentele adunate? În ce măsură Basarabia ar putea „beneficia" de importantele cărţi din biblioteca Dumneavoastră?

– Colecţia, de clasici, pe care am avut-o în Germania, a rămas acolo, în primii 10 ani trăiţi în America n-am putut colecta nimic valoros. Rodnici au fost în acest sens numai ultimii 30 de ani, când m-am străduit să achiziţionez tot ce găseam despre Basarabia. Nu am decis ce voi face cu biblioteca. Cărţile, numeroasele mărturii şi documente vor fi, probabil, depozitate „UNDEVA", pentru a fi folosite de cei ce doresc să cunoască în toată amploarea dramaticul nostru destin, sperând că noua generaţie de români basarabeni îşi va face lecţiile mai bine ca noi şi nu va repeta greşelile noastre.

Octombrie-noiembrie 1995, Chişinău – Los Angeles

„Limba Română", 1996, nr. 2, p. 30-40

Destinul basarabenilor care au emigrat după sovietizarea teritoriului dintre Prut şi Nistru completează zbuciumata istorie a Basarabiei. O biografie impresionantă în acest sens, de excepţie chiar, are şi Jon CEPOI, deşi Domnia sa vorbeşte cu modestie despre itinerarul propriei vieţi. Jon Cepoi s-a născut în 1927 în comuna Ochiul-Alb, jud. Bălţi. La vârsta de 13 ani a plecat la Iaşi pentru a face carte. În 1944 se înscrie la o şcoală militară din Germania, iar peste şapte ani emigrează în S.U.A., unde a devenit un inginer remarcabil şi o figură importantă în viaţa diasporei româneşti. Contactul nemijlocit şi îndelungat cu Anton Crihan, Constantin Dardan, Aron Cotruş şi alte personalităţi din diasporă (Jon Cepoi a fost timp de 19 ani preşedintele Societăţii „Viitorul Român" din Los Angeles), promovarea consecventă şi identificarea adevărului despre noi, basarabenii, i-au facilitat acumularea unor mărturii necesare pentru o mai deplină şi mai obiectivă cunoaştere a trecutului şi prezentului nostru. A publicat numeroase articole, studii, a acordat interviuri în presa din S.U.A., România şi din Republica Moldova. Recent a publicat un volum de memorii *Pe urmele mele* (404 p.), Editura Pontos, Chişinău, lansat la Casa Limbii Române din Chişinău. În acest tulburător volum de reexaminare a propriului destin, Jon Cepoi afirmă: „Dorul meu «de acasă» a fost întotdeauna mare, dar l-am «alinat» prin activitatea desfăşurată pentru cauza României pe toată durata înstrăinării mele. Am căutat să mă identific cu ţara mea, indiferent de locul unde mă aflam. Am încercat să fiu un fel de ambasador al ei. Să o laud şi să o apăr când era atacată verbal sau în presă, fără motive adevărate. Am plâns cu cei «de acasă», când au năboit necazurile peste ei şi m-am bucurat şi mi s-a umplut inima de lumină când am auzit lucruri bune despre Ţara mea".

Vasile VASILACHE

„NICIODATĂ NU MĂ SIMT MAI LIBER, DECÂT ATUNCI CÂND SCRIU”

– Într-un recent interviu accentuaţi necesitatea aventurii spirituale de care nu e capabil intelectualul nostru. Lumea noastră nu e în stare, nu vrea, nu îndrăzneşte să-şi răscolească fiinţa, vorba Dumneavoastră, acceptând un mod de viaţă rectiliniu. Cum reuşiţi să învingeţi inerţia vieţii cotidiene?

– Cum de reuşesc? Protestând... contra caracterului vegetativ al fiinţei basarabeanului. De altfel, nu-mi este nici mie străină această trăsătură, vezi bine, şi omul e o plantă: are vlagă şi îl cuprinde „suficienţa”. Un franţuz, precursor al epocii moderne, îşi obligase servitorul ca în fiecare dimineaţă să-l zgâlţâie în aşternut: „Stăpâne, scoală, te aşteaptă treburile cele mari!”. Orientalii au o parabolă cu două broaşte care au nimerit în marcoteţul cu smântână. Prima s-a şi scufundat pe loc zicându-şi: „Aici îmi este sfârşitul, în smârcul ăsta acru şi duhnitor. La ce bun zbaterea zadarnică?”. A doua broască s-a îndârjit însă, având şi ea patru labe, ca şi cealaltă. Mai mult, şi-a zis, cât timp se mişcă lăbuţele, am să dau din ele. Închipuiţi-vă, dimineaţa s-a trezit că sub pântec simte ceva tare – se alesese untul!..

Întocmai ca acelei broaşte, zbaterea, neastâmpărul ne aduc bucurii. Omul peşterii, odinioară, în timpuri preistorice, ce

să facă, dacă afară e zloată ori viscol? Păi, a luat o aşchie de gresie şi a prins a zgâria peretele grotei.... I-a ieşit o vânătoare dintre cele dragi şi neuitate. Ăsta e omul! Să zăbovească asupra rosturilor, chiar şi atunci când e în grotă şi nu-l duce mintea cum să omoare timpul. Într-adevăr şi cu adevăratelea l-a omorât, adică a învins Timpul, anonimul acela Adam izgonit în peşteră!

Honoré de Balzac spunea undeva: „Chiar dacă peste cinci sute de ani nu va mai exista Franța, cineva, rătăcind pe aici, va descoperi o pagină tipărită din *Comedia umană* şi atunci va să exclame: «O! Cândva aici a locuit neamul francilor!»”...

La 19 ani aveam casă, aveam familie, aveam trei hectare şi jumătate de pământ, un cal, o căruță şi... un vis: să fiu un „mijlocaş exemplar”. Da, da, în obştea nouă socialistă, care, se zicea, îi apără pe cei mici şi anonimi. Aveam casă cu pridvor, dăruită de străbunicul meu, răposatul Mihalache Vasilache, eu având cinci ani la moartea lui. Pe atunci nu ştiam ce e acela „act de danie”. Apropo, se mai află în arhiva mea, îl citesc şi mă crucesc: Doamne! O, voi, bunicilor, taților! Imprevizibile ne-au fost cărările închipuite de voi, nu le-am urmat din vina... Nu din vina noastră, să ştiți! Făcusem şi poartă cu deschidere în două părți, cu horbote frumoase, dar în trei ani mijlocaşul de mine s-a văzut nevoit, constrâns de colectivizare, să depună o cerere: primeşte, colhozule, pământul meu! Între timp calul mi-l sfâşiase cu adevăratelea lupul, poarta cea nouă şi frumoasă se răstignise în taraşi. De altfel, mărturisesc, tâmplarul a plecat în lumea celor drepți fără ca să-i plătesc munca. Cu cererea aceea am nimerit în grupul de inițiativă pentru fondarea colectivei. Am fost al patrusprezecelea, țin bine minte lista. Colegul meu de bancă şi de pozne şcolăreşti devine preşedintele colhozului, proaspăt înființat. Mai mult, în repaosul dintre două dansuri în club, el flăcău, eu însurat, mi s-a destăinuit: „Vasile, am intrat în partid...”.

Mi-am bolovănit ochii la el, căci bunicu-său fusese căpitan de mazili, adresarea din acea jumătate de sat totdeauna era „căpitane!”. L-am întrebat: „Ce-i cu tine?! Ai pierdut pofta de mâncare?”. De atunci între noi s-a aşezat o mocnită ostilitate. Din partea lui, nu a mea! Nu a spulberat-o nici încercarea.. de a-l înțelege – am făcut o schiță laudativă despre el, că e activist şi fruntea satului.

Făcuse şi el, bietul, un an sau doi de şcoală normală la Iaşi, însă căile vieții ni s-au bifurcat: setos de putere, a dominat satul răstimp de cincizeci de ani. A obținut medalia lui Lenin în piept, mereu a fost preşedinte şi „partorg”. Pe când eu, ăsta rămas la carte, nu am vrut să-mi domin decât ființa mea. Astăzi sânt gata să mă spovedesc satului, oamenilor, el însă, politizatul, nu e în stare de aşa ceva, căci atunci ar fi nevoit să-şi ceară iertare față de acest sat: i-a arat grădinile până pe sub prispe, i-a răsturnat imaşurile, a interzis cireada particulară, a surghiunit *culacii,* şi mai câte încă. Doamne, câte altele!...

– De ce ați scris, de ce v-ați dedicat acestei „zăbave”, oarecum dificilă, în toate timpurile, dar mai cu seamă în cele de „tranziție”.

– De ce am îmbrățişat scrisul? Pentru că este o încercare de a câştiga cât de cât libertatea. Niciodată nu mă simt mai liber, decât atunci când scriu. Nu-mi pasă ce o să urmeze... Într-un cuvânt, creativitatea este eliberarea ființei tale şi pui întrebări chiar lui Dumnezeu sfântul: Doamne, sucită ființă ai mai zidit!

– Care sunt virtuțile literaturii basarabene? Ce s-a întâmplat cu literatura

din Republica Moldova după 1989: parcă este, parcă nu este, parcă avem scriitori, parcă nu-i mai avem...

– Literatura noastră poartă pecetea „culturalului”. Prin anii ’44-’45 satul meu a dat raionului 27 de învăţători. Vă închipuiţi, ce învăţători erau aceştia? Mai trece un deceniu şi noi trebuie să demonstrăm că suntem republică-soră în cele patrusprezece-cincisprezece. Dar cum, pe ce căi? Cu volume de versuri scrise de X sau Y (Petru Darienco, Petru Cruceniuc, Fiodor Ponomari). Tot pe atunci se scrie *Foc* de către Iacob Cutcovețchi, în care redactorul cărţii Igor Creţu îmi povestea că eroul nu purta cu sine mai mult decât o gamelă, mereu preocupat să fie alături de erou însăşi gamela cea plină. Prin ’50 am încercat şi eu să trimit „Moldovei socialiste” o schiţă. Eu, învăţătorul satului meu natal. Ironia timpului, anul acesta am dat de răspunsul redacţiei. Peste atâta amar de vreme uitasem că am vrut să colaborez pe atunci cu „Moldova socialistă”. Semnează răspunsul Fiodor Ponomari, poet cu şapte clase. Te rog frăţeşte, domnule Bantoş, fotografiază-l şi pune-l prin intermediul revistei sub ochii lui Moţpan, Lucinschi. Citească-l ca să-şi dea seama domniile lor (copii pe atunci!) în ce climat lingvistico-cultural au crescut aceşti parlamentari, care legiuiesc constituţional încă o limbă pe pământ. Reţineţi, Fiodor Ponomari era inclus pentru studiere în programa şcolară. Citesc acest răspuns al şefului secţiei de cultură şi îmi revine în memorie strălucita definiţie a lui Heidegger: „Limba este lăcaşul fiinţei noastre”. Când citeşti însă răspunsul „Moldovei socialiste”, ai senzaţia că venim dintr-o peşteră, domnule! Rămâi total dezolat peste aproximativ alţi 46 de ani, când actuala Constituţie şi actualul Parlament ne întoarce în lutăria prăbuşită din care încercăm să ieşim.

– De ce totuşi aţi afirmat că literatura noastră poartă pecetea „culturalului”?

– Voi da un simplu exemplu: toate formaţiile noastre cultural-muzicale poartă nume folclorice. Avem „Joc”, „Doina”, avem piesa *Casa mare*, romanul *Codrii*, o basnă care se cheamă *Povestea cu cocoşul roşu*, altfel zis, conştienţii au încercat prin rudimentele creaţiei populare şi tradiţiei folclorice să-i întoarcă acestui neam memoria. E mult? E puţin? Nu dea Domnul nimănui încercările prin care am trecut când limba moldovenească o declara I. D. Ceban... limbă de origine slavă! Am ani mulţi, mi-a dăruit Dumnezeu şi memorie şi nu uit nimic de pe atunci, din anii ’48-’49, când am fost acuzat că vorbesc... româneşte. Oameni buni, luaţi seama, toţi diriguitorii statului moldovenesc de azi şed în jilţurile şi birourile ce le aveau în anii ’70. Evoluăm, ne simţim alţii? Aş, de unde!

– Care este misiunea scriitorului basarabean în noile condiţii sociale, politice, economice?

– Domnule Bantoş, să mai uităm de... „misiuni”. Le-am avut odinioară, le-am îndeplinit oare? Scriitorul nu e un acordeon, un instrument muzical care, schimbându-şi registrul, trece în cheia lui *do major* ori *fa minor*.

– Cum s-ar putea manifesta mai eficient contribuţia scriitorilor de la noi (din Ţară!) la asanarea climatului spiritual basarabean?

– Inima scriitorului. Inima şi cugetul. Bâcul, azi firicel de apă curgătoare cu malurile pavate, îşi prelinge din lacul Ghidighici nişte vlagă. Ca să se scrie *Război şi pace în Basarabia*, e nevoie de-un Rebreanu, de un Tolstoi. Acesta doar că auzise că a fost un război în 1812-1815, el născut fiind în 1828. Voise dintru început să scrie un roman despre răscoala decembriştilor, nevoia însă

l-a împins cu câteva decenii mai înapoi. S-a văzut silit să recreeze perioada antedecembristă. De ce Nicolae Bălcescu scrie peste un sfert de mileniu de la prima întregire *Istoria lui Mihai Viteazul*? Pentru că bătea un alt ceas ai istoriei... Literatura mereu ară, desfundă băteliştile, drumurile, unde, zice-se, zac seminţele neîncolţite.

Să revenim însă la secolul trecut. Pe atunci Europa pălălăia în partea ei răsăriteană sub revoluţiile naţionale, popoarele năzuind a-şi forma state pe bază de istorie comună, limbă, obiceiuri. Dar iată-ne în veacul 20, dragă! Acest sfârşit de mileniu trage o acoladă în care ne include *volens-nolens* în actuala istorie planetară. Ştiai că fiecare al cincilea neamţ e de altă etnie? Adică e un neamţ adoptiv...

Drepturile omului îi tulbură pe nemţi, pe francezi, pe englezi, necum pe nişte basarabeni vegetând. Din Orient spre Apus migrează cu sutele de mii, hoarde nevăzute, asta e!

– Într-o recentă nuvelă vorbeaţi despre *drum* drept categorie filozofică. Cum calificaţi calea „aleasă" de basarabeni? Ne aşteaptă mântuirea sau pierzania?

– Vorbeam mai sus, domnule Bantoş, vegetăm, asta e boala noastră. Care drum, ce drum să urmeze basarabenii? Din clipa când le-ar întoarce ţăranilor noştri pământul, le-ar plăti pensiile şi lefurile, credeţi-mă, ei s-ar implica în muncă şi s-ar mântui, căci sunt economicoşi şi harnici. Ştiai că azi, iulie 1996, în satele noastre se munceşte cu ziua doar pe mâncare?!

– Corelaţia: destin – limbă – Basarabia... Care este legătura dintre procesul de conştientizare a adevărului despre originea noastră, inclusiv despre limba noastră şi viitorul acestei palme de pământ?

– Viitorul acestei palme de pământ? Am ferma speranţă şi încredere că o să dăinuim. Pierzania e de altă natură: ecologia ne dărâmă! Avem stringenta, ţipătoarea nevoie să ne salvăm natura, astfel salvându-ne pe noi înşine! Avem cântecul *Prutule, apă dulce, tot te-aş bea şi nu m-aş duce.* Dar azi piere în el peştele de „dulceaţa" otrăvurilor revărsate.

– Afirmaţi că roata vremii s-a oprit. Cum s-o urnim din loc?

– Am afirmat din disperare. Sper să o urnim cu puteri comune, inclusiv sprijinindu-ne pe cele spuse, dar şi pe cele tăcute.

„Limba Română", 1996, nr. 3-4, p. 129-132

Vasile VASILACHE s-a născut la 4.07.1926, în Unţeşti, jud. Bălţi. Prozator, eseist şi traducător. A absolvit Institutul Pedagogic „Ion Creangă" din Chişinău, Facultatea de Filologie (1958) şi Cursurile Superioare de Scenaristică din Moscova (1964). Îşi câştigă notorietatea cu romanul-parabolă *Povestea cu cocoşul roşu* (1966). Universul ideatic şi estetic al prozelor sale este unul parabolic, etic şi moralizator. Grotescul, limbajul esopic, parodia sunt alte caracteristici ale operei scriitorului: *Mama-mare – profesoară de istorie* (1988), *Navetista şi pădurea* (1989), *Elegie pentru Ana-Maria* (1983, Premiul Uniunii Scriitorilor şi al Comitetului de Stat pentru Edituri, Poligrafie şi Comerţul cu Cărţi). Alte volume: *Scrieri alese* (1986), *Surâsul lui Vişnu* (1993). Vasilache a tradus din creaţia lui Şukşin, Rasputin, Haşek, Konstantinov, Cehov, Puşkin ş.a. Premiul Naţional (1994); „Ordinul Republicii" (1996); Premiul „Opera Omnia" al Uniunii Scriitorilor din Moldova (2002).

Ion BORŞEVICI

„SALVAREA NOASTRĂ E ÎN TÂNĂRA GENERAȚIE...”

– Stimate domnule Profesor, propun să începem dialogul cu gândul la baştină: unde v-ați născut, ce amintiri vă leagă de satul natal...

– Cobor dintr-un mare şi pitoresc sat din Codrii Hotinului, Dinăuți, aşezat la poalele Carpaților. Localitatea e atestată istoric pentru prima oară în anul 1437. Satul Dinăuți era împărțit în patru coturi. Numeroasa familie a Borşevicilor – țărani mucaliți şi harnici – trăia în „Cotul de Jos”. În fiecare an, tradițional, flăcăii satului îşi alegeau calfă, mai-marele „pe cot”. Alegerile erau pregătite minuțios şi se desfăşurau cu mare pompă. Câteodată aveau loc încăierări între taberele „beligerante”. Dar numai până la alegeri. Autoritatea calfei era definitorie în problemele tineretului. Calfa era animator la frumoasele nunți şi, bineînțeles, principalul organizator al jocurilor de pe „toloaca satului”, precum şi al distracțiilor organizate de hram.

Vreau să evoc aici o întâmplare cu totul ieşită din comun. Dinăuțenii, de obicei cuminți şi răbdători, dar oameni cu caracter, cum se va vedea, au ignorat legile draconice staliniste care interziceau categoric zidirea noilor locaşuri sfinte. Îndată după terminarea războiului, lucrătorii serviciilor speciale au nimicit frumoasa biserică strămoşească

construită din lemn. Podoaba de biserică, incendiată mişeleşte, a fost mistuită de flăcări până la temelie. Practic, *într-o noapte* înfuriaţii dinăuţeni, susţinuţi de şoferii de camioane din sat şi din împrejurimi, au ridicat o nouă biserică din piatră albă – o *storojovcă* destul de încăpătoare. Printre şoferi era şi fratele meu, Dumitru. Roiurile de miliţieni se învârteau în jurul satului ca lupii în jurul stânei, dar nimeni nu s-a încumetat să pedepsească dârzenia şi *vrerea* unei întregi comunităţi.

– Să invocăm perioada studiilor Dumneavoastră şi, evident, cum vi s-a „orânduit" cariera profesională.

– În 1951 am absolvit Institutul Învăţătoresc din Bălţi, iar în 1954 pe cel din Chişinău. Mai târziu, destinul a vrut să ocup postul de rector şi-n prima, şi-n cea de-a doua instituţie de învăţământ. Ambele sunt pentru mine *alma mater*. Specialitatea obţinută este cea de profesor de istorie pentru şcoala medie. Mai întâi am predat istoria în clasele a V – VII-a, iar apoi în clasele a VIII – X-a ale şcolii medii din oraşul Bălţi – şcoala de aplicaţie a Universităţii Pedagogice „Al. Russo". Am predat istoria timp de zece ani. În clasele mari – istoria U.R.S.S. Mai sunt pe undeva conspectele mele cu cele „10 lovituri staliniste" ale celui de-al doilea război mondial. Îmi amintesc cum cu ajutorul cretei colorate fixam pe tablă schema marilor bătălii... În anii 1958-1961, fiind director de şcoală, predam istoria Moldovei studenţilor bălţeni. Şi iată că, odată, în mijlocul unui grup de istorici, mi-am permis să critic manualul respectiv. Reproduc din memorie cele spuse de mine atunci: „Istoria Moldovei e un fel de ghiveci. În ea e şi istoria Rusiei, şi a Ucrainei şi cam „a cincea pătrime" e şi istoria Moldovei. Nici una din aceste istorii nu este scrisă până la capăt, cu excepţia mai fericită a celei „frăţeşti", care „ne-a salvat Moldova de turci". Pentru această părere am fost pedepsit şi pus în situaţia de a abandona predarea istoriei în general. În 1963 m-am „recalificat" la Kiev, devenind specialist în filozofie-materialism istoric, mai apoi şi-n politologie sovietică. Predarea şi comentarea orală şi scrisă a ideologiei totalitariste constituie o pagină regretabilă din cariera mea de pedagog. E păcat că abia la finele secolului al XX-lea începem a înţelege şi conştientiza adevărul istoric despre românii de la răsărit de Prut. Or, pe parcursul mai multor decenii ideologia bolşevică trata istoria pornind de la interesele arhiexpansioniste şi deznaţionalizatoare ale Imperiului. Aceasta în esenţă a fost o istorie mincinoasă. Mai ales erau neglijate cu neruşinare şi falsificate în mare măsură înseşi rădăcinile naţionale ale „republicilor surori", „călărite" de monstrul roşu – bolşevismul înarmat cu arme de marca „Gulag". Din acest motiv, consider, istoricului de azi, şi pedagogului, şi omului de ştiinţă îi revine un rol cu totul aparte. Descătuşarea şi „revenirea la normal" a tinerei generaţii, a tineretului studios depind de pofesionismul istoricului, dar şi de tăişul conştiinţei naţionale şi cumsecădeniei lui civice. În istoria noastră de până la 1989, bineînţeles, falsificată, un mare rol, premeditat, l-au jucat unii istorici străini, dar nu mai puţin şi unii dintre istoricii localnici – ieniceri crescuţi din rândurile conaţionalilor noştri. Asemenea tipuri de „vânzători de neam" au fost, sunt şi vor fi. Astăzi baba Cloanţa încearcă să ni se prezinte în scrierea istoriei erijată într-o nouă ţinută vestimentară – cu pretenţii de „rezidire de ţară" – de exemplu faimoasa Istorie a Patriei.

– Ce înseamnă a scrie o istorie obiectivă, cine ar trebui să se ocupe de această întreprindere?

– Istoria noastră – istoria românilor de la răsărit de Prut – urmează a fi scrisă în cadrul integral românesc, în strânsă legătură cu evoluţia economică, politică, culturală etc. a celorlalte provincii româneşti şi a vecinilor noştri. În această ordine de idei trebuie să trecem cu hotărâre de la predarea preponderent informaţională la cea ştiinţifică, punând baza unei solide activităţi de cercetări istorice de către tineretul studios, mai ales la facultăţile de istorie. Ridicarea nivelului profesional, reciclarea cadrelor istorice se vor desfăşurate nu numai în centrele de instruire din Moldova, ci şi în cele ştiinţifice de peste hotare. Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe din Moldova va crea centrul naţional de istorie în care (poate prin rotaţie) vor fi incluşi reprezentanţii tuturor instituţiilor în care se scrie şi se predă istoria naţională.

– Cum apreciaţi destinul Basarabiei şi al Bucovinei proiectat pe firmamentul istoriei românilor şi al celei universale: purgatoriu, jertfă pe altarul neamului, pedeapsă a lui Dumnezeu sau poate aveţi o altă formulare?

– Basarabia şi Bucovina, aproape întotdeauna, şi-au dus existenţa pe „valea plângerii". Istoria pământului basarabean şi bucovinean nu poate fi examinată şi mai ales înţeleasă într-un cadru îngust, izolat, nici la nivelul istoriei naţionale, nici al celei universale. *Ţara fagilor*, de exemplu, are multe pagini de glorie, de strălucire, dar nu mai puţine pagini triste, înjositoare, aş zice chiar tragice, cum de altfel le-a trăit şi mai continuă să le trăiască întregul nostru neam. Astăzi e una să fii bucovinean în vechea capitală, Suceava, şi cu totul alta în Cernăuţi, oraşul tinereţii lui Eminescu, or, şi astăzi, la sfârşit de mileniu doi, se mai găseşte câte un troglodit în materie de istorie care face afirmaţii de te cruceşti. Astfel, bucovinenilor din regiunea Cernăuţi li se insuflă că ei ar fi nişte „venetici" (vezi publicaţia „Plai românesc", nr. 6, iunie 1996, Ştefan Broască). Însă cu cât lupta e mai grea, cu atât mai mult cresc speranţele şi se întăreşte unitatea basarabenilor şi a bucovinenilor – principalele surse de păstrare a verticalităţii naţionale, a valorilor ei atât de necesare nu numai pentru zilele noastre, ci mai ales pentru viitorul acestor pământuri înstrăinate de matca lor firească...

– Să trecem de la istorie la politică, una dintre sferele de activitate care vă preocupă în ultimii ani. Să ne referim la Parlamentul precedent. Deşi e considerat drept un legislativ democratic şi reformator, să recunoaştem că deputaţii, în special cei de orientare „intelectual-naţională", au făcut prea puţin pentru a-şi justifica acel calificativ de aleşi ai poporului. Ar fi putut adopta legi, dacă nu mai multe, cel puţin mai eficiente, mai necesare din punct de vedere strategic pentru afirmarea elementului naţional în toate domeniile vieţii. Unii consideră că au fost şanse absolut sigure pentru adoptarea unei noi legi privind funcţionarea limbii de stat sau cel puţin pentru modificarea celei existente. Fostul Departament de Stat al Limbilor – lichidat imediat după venirea la putere a agrarienilor – susţinut de Institutul de Lingvistică al Academiei, de Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului, a pregătit documentele necesare în acest scop... O atitudine oarecum mai principială, consecventă în domeniu ar fi soluţionat problema şi azi nu

am fi avut interminabila discuție despre denumirea și modul de funcționare a limbii noastre.

– Deputații de orientare democratică și națională au putut activa eficient doar în primele luni, când majoritatea agrarienilor, sub influența bătăliilor câștigate de popor în 1989 în condițiile restructurării gorbacioviste și impunătoarelor acțiuni ale mișcării democratice – Frontul Popular, acceptaseră anumite valori naționale. Însă, fiind exponenți ai nomenclaturii comunist-colhoznice, unii conducători ai c.c. al p.c.m. și ai eșalonului din conducerea raională a partidului comunist, inclusiv cei mai barosani „moșieri roșii" – președinții de colhozuri și directorii de sovhozuri –, n-au depășit mentalitatea sovietică și, bineînțeles, n-au putut să se dezică de privilegiile pe care le aveau în societate, „votând" doar câteva lucruri simbolice. Când însă au simțit marele pericol al schimbării raporturilor de proprietate, imediat au făcut bloc (pe multă vreme) cu interfrontiștii. Astfel, partida națională, mai ales după destrămarea Uniunii Sovietice, s-a pomenit în minoritate, neputând influența consecvent procesele legislative. Forța de convingere a partidei naționale, de cele mai multe ori excelentă din punct de vedere calitativ, a fost contracarată cantitativ de majoritatea parlamentară, nu totdeauna prielnică intereselor naționale. În nucleul acestei forțe parlamentare, ce era condusă nu numai de analiștii locali, în esență prosperau gândirea și acțiunile antinaționale, se contura viitorul partid – PDAM. Astfel a demarat procesul invers: stoparea, apoi demolarea cuceririlor democratice obținute în anii eliberării și renașterii naționale. S-a început euforia majoritarilor (deși euforia e o puternică, aproape în orice condiții, capcană politică). În această ordine de idei nu pot fi de acord cu afirmația Domniei voastre precum că „au fost șanse pentru adoptarea unei noi legi privind funcționarea limbii de stat sau, cel puțin, pentru modificarea celei existente" (subl. îmi aparțin – I.B.). Mai mult ca atât, s-a creat o situație de-a dreptul periculoasă. Putea avea loc revizuirea acestor legi lingvistice în sensul ridicării și a limbii ruse la nivel de limbă de stat în Republica Moldova (mai ales în timpul extinderii rebeliunii din Transnistria și a ieșirilor în Parlament a deputaților de dincolo de Nistru cu unele manifestări separatiste). Simțind pericolul acesta, democrații și comisia parlamentară în frunte cu dl Petru Soltan au formulat propuneri de reexaminare nu a legii privind limba de stat, ci a mecanismului de implementare a acesteia. Se cerea reexaminarea termenelor necesare pentru traducerea mai eficientă în viață a legii cu privire la limba de stat, mai ales în raioanele din stânga Nistrului. O atare abordare a problemei putea să elimine disensiunile cu partea transnistreană. Dar majoritatea n-a acceptat. De ce? Cred că e lesne de înțeles. În același timp cuplul impostor antimoldovenesc Smirnov – Șevțov, capii separatiștilor din Transnistria, au decretat abrogarea pe teritoriul Transnistriei a tuturor legilor adoptate la 31 august – 1 septembrie 1989. Apropo, venind la putere în 1994, blocul majoritar agrosocialist și interfrontist a procedat cu legea despre limba de stat ca și smirnoviștii. Astfel, în noua constituție adoptată de ei nu s-a specificat (nici măcar în preambul) una dintre cele mai importante cuceriri ale Sesiunii a 13-a a Sovietului Suprem al R.S.S.M. – recunoașterea identității limbii vorbite pe ambele maluri ale Prutului. Mai mult ca atât, în noua *Constituție* nu s-a ținut cont de *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, în subalineatul șapte al căreia e fixat: „Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile... privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabe-

tului latin...”. Astfel, în acest document se recunoştea unitatea limbii literare în întreg spaţiul spiritual al neamului românesc. Deci constituţia agrosocialistă-interfrontistă nu recunoaşte cuceririle democratice, procesele şi actele adoptate în condiţiile renaşterii şi eliberării naţionale, ale independenţei republicii: inclusiv identitatea limbii deschis votată în vechiul parlament sovietic. Unde mai pui faptul că, la sugestia echipei de consilieri prezidenţiali, preşedintele republicii, făcând uz de dreptul constituţional la iniţiativă legislativă, la 31 august 1992, cu ocazia ediţiei a treia a Sărbătorii Limba Noastră, declară deschis că limba de stat în Republica Moldova e limba *română*. Cu părere de rău, la promulgarea noii *Constituţii*, preşedintele Mircea Snegur n-a ţinut cont de utilizarea corectă a glotonimului „limba română”. Abia după abandonarea PDAM-ului, care s-a împotmolit de-a binelea în politica sa antinaţională, preşedintele ţării lansează cunoscuta declaraţie: *Limba română este numele corect al limbii noastre* – declaraţie respinsă cu răutate şi venin de către fracţiunile majoritare ale actualului Parlament: aceştia n-au ţinut cont nici de concluziile ştiinţifice ale A.Ş.M., nici de cele ale iluştrilor savanţi romanişti şi românişti din alte ţări.

– Guvernanţii actuali continuă să apere cu îndârjire etnonimul „popor moldovenesc”. Argumentul suprem invocat este că „de vreme ce la început am fost moldoveni şi am vorbit moldoveneşte, aşa trebuie să rămânem pe veci şi nimeni nu e în drept să ne schimbe numele”. Cum comentează această afirmaţie omul de ştiinţă şi omul politic Ion Borşevici?

– Etnonimul „popor moldovenesc” nu este de azi sau de ieri. Vreme de două secole el a fost inoculat băştinaşilor români de către administraţia imperială rusească şi sovietică. Deznaţionalizarea, asimilarea, deportările băştinaşilor, românofobia reprezentau doctrina de stat ocupaţionistă. Marele moldovean Mihai Eminescu spune răspicat: Suntem români şi punctum! Acest adevăr cunoscut este în stadiul de conştientizare de către tânăra generaţie. Anume ei, tinerii, ne vor spulbera rătăcirile noastre care sunt principalul opiu de sorginte imperială folosit de către forţele antinaţionale în elaborarea faimosului moldovenism primitiv.

– În ce măsură parlamentul precedent a fost afectat de conjuncturism, oportunism? Dar actualul?

– Parlamentul reprezintă oglinda societăţii, e adevărat. Această formulă clasică însă suportă schimbări cel puţin din două cauze. *Primo*. Parlamentarii de atunci, în condiţiile înfiripării relaţiilor de piaţă (de la „socialism” la „capitalism” – e primul caz în istoria dezvoltării societăţilor), nu puteau să treacă pe lângă interesele materiale. *Secundo*. Pe eşichierul politic de la noi, atât în parlament, cât şi în societate se înfiripau două aripi: *dreapta* şi *stânga*. Însă în Republica Moldova aceste procese au o particularitate, o nuanţă aparte. Bunăoară, în Spania, Olanda, Franţa şi în alte ţări civilizate problema naţională este de mult „aşezată”. Pe cetăţeanul acestor ţări îl interesează nu culoarea politică, ci programele economice şi sociale care i-ar face pe oameni mai descătuşaţi economiceşte, apoi crearea condiţiilor favorabile pentru prosperarea lor. La noi însă, acţiunile „dreptei” ori „stângii”, atât în parlament, cât şi în societate, sunt apreciate, susţinute ori dezaprobate în funcţie de atitudinea partidelor faţă de cauza naţională. Mulţi dintre parlamentari, fiind sub influenţa mentalităţii sovietice, nu au conştientizat ce

înseamnă interes național (nici azi lucrurile nu stau cu mult mai bine). Unii dintre ei au căzut pradă conjuncturismului. Slăbiciunea filistinului din noi deforma tot mai puternic imaginea Parlamentului din 1990. De altfel, şi întreaga societate se împotmolise în procesele refacerilor imprevizibile. Acest adevăr crud ne cere să recunoaştem încă o fațetă a tragicului: în desfăşurarea tendințelor neprielnice ființei noastre naționale un loc aparte le revine şi anumitor servicii care au lucrat pentru deteriorarea şi destrămarea fostului parlament... Sforarii din centrele analitice autohtone şi străine au găsit şi în legislativul nostru teren prielnic pentru a paraliza activitatea apărătorilor revenirii noastre la firesc. Democrații, încă mulți la număr, apărând interesele naționale, nu violau, aşa cum se afirma eronat, dreptul internațional al omului, indiferent de etnie. Actualul Parlament, prin majoritarii lui, elimină treptat din societate cuceririle renaşterii noastre naționale. Și e oare numai păcat?

– Cum explicați scindarea deputaților (din parlamentul precedent) de orientare democratică şi cum s-ar putea explica trecerea unora în tabăra adversă?

– Această stare de lucruri este rezultatul alegerilor parlamentare din 1990 ce au avut loc pe bază de alternativă şi au oferit şansa victoriei candidaților preferați de majoritatea alegătorilor. În condițiile destrămării lente a totalitarismului, deputații aveau diverse opțiuni, fapt ce ne dă posibilitatea să explicăm comportamentul unora dintre ei, inclusiv trecerea în tabăra adversă.

– Ați fost în vâltoarea evenimentelor politice de la Chişinău în perioada când republica se zbătea în convulsiile fostului imperiu şi în zvâcnirile desperate ale naşterii unei noi formațiuni statale. Care sunt greşelile (marile greşeli!) comise în procesul de constituire a celui de-al doilea stat românesc?

– S-au făcut multe încercări de a orienta republica pe un făgaş democratic, sănătos. Am propus nu o dată constituirea unei comisii de experți de cea mai înaltă probă, atât din republică, cât şi din afara ei, în scopul elaborării unei concepții, al trasării unor linii definitorii în politica internă şi externă a statului. Preşedintele acceptase ideea. Dar guvernanții din executiv, şi nu numai, stopau inițiativa sub cele mai diferite pretexte (de exemplu, lipsa mijloacelor financiare pentru remunerarea experților). Această atitudine ostilă față de anume proiecte a adus multe prejudicii țării. Nu s-au întreprins acțiuni de stat având drept scop formarea, creşterea liderilor din generația celor de 30-50 de ani, mai ales recrutarea lor din mijlocul conducătorilor talentați, care au reuşit deja să se afirme. Unii dintre ei, pe lângă faptul că dispun de un înalt potențial intelectual, organizatoric şi profesional, mai sunt şi buni pragmatici, cărora le este proprie abordarea inovatoare în dezvoltarea economiei naționale. Calea acestor lideri, mai ales acum, este barată din diverse cauze, cum ar fi nonconformismul lor, incoruptibilitatea. Pentru ei sunt închise studiourile TV şi, în genere, majoritarii îi țin conştient în antecamera antinațională a Republicii Moldova. Mediocritatea se lățeşte peste societate.

– Ce părere aveți despre motivul declanşării războiului de la Nistru? Este vreo legătură între acest conflict militar şi grija „unora" pentru stoparea mişcării de renaştere şi eliberare națională a românilor moldoveni?

– Scenariile au fost bine zămislite şi realizate de serviciile speciale proimperiale (precum în Georgia şi în alte republici naţionale ale fostei U.R.S.S.), pentru a menţine cu orice preţ avanposturile geopolitice ale fostului imperiu. Marea tragedie a unor politicieni din fosta metropolă constă în faptul că, în pofida declanşării acestor evenimente sângeroase, nu vor să accepte un deziderat: o convieţuire paşnică, civilizată e posibilă (a câta oară ne învaţă istoria!) doar atunci când nu numai *de jure,* ci şi *de facto* naţiunile sunt libere. Istoria ţărilor civilizate ne învaţă cu lux de amănunte cum se poate statornici o convieţuire efectivă între naţiunile mari şi mici. Dumnezeu să le dea mintea cea din urmă a moldoveanului şi acelor politicieni atinşi de morbul imperial, de jirinovskism.

– Care sunt trăsăturile distinctive ale opoziţiei de la noi? Putem vorbi despre nişte greşeli ale ei? De ce forţele democratice nu reuşesc să se unească într-un singur bloc pentru a deştepta cu adevărat poporul? Cum se întâmplă că forţa conducătoare trece toate greşelile ei pe seama opoziţiei?

– Pare-mi-se, nu o dată am spus şi am scris că problema coeziunii forţelor democratice de orientare naţională în spaţiul spiritual al neamului nostru are o „tradiţie" tragică pentru prosperarea fiinţei noastre naţionale. Îmi permit să-l citez pe publicistul Mircea Radu Iacoban. Analizând retrospectiva existenţei noastre, Domnia sa scrie: „Conduita politică a naţiunii noastre n-a avut răbdarea ca floarea să dea rod". Să fie asta o exagerare? Chiar în interiorul opoziţiei parlamentare şi extraparlamentare nu o dată suntem martori ai proceselor de scindare... Lipsa culturii politice, slaba cunoaştere a istoriei neamului, mediocritatea şi chiar îngustimea conştiinţei naţionale de cele mai multe ori ne joacă festa. Câteodată şi lenea sufletească, tradiţională, exprimată în dictonul „Las' că o să fie bine...", dă apă la moara adversarilor opoziţiei.

– Cum pot câştiga (recâştiga) deputaţii de orientare democratică „votul" electoratului la viitoarele alegeri?

– Cred că, în cele din urmă, vom merge pe calea formării unui partid puternic de orientare liberală, cu o doctrină ce ar ţine cont de specificul nostru geopolitic şi, bineînţeles, e necesar să ne suflecăm mânecile pentru a munci cu dăruire de sine, contribuind la formarea unei conştiinţe naţionale autentice a populaţiei, avansând astfel redeşteptarea ei, ceea ce-i va permite, prin coeziune, să-şi apere drepturile naturale în spaţiul în care dăinuim de milenii.

– Ce probleme ar trebui să soluţioneze acum în primul rând un Parlament care exprimă cu adevărat interesele populaţiei majoritare din republică?

– E nevoie de o politică capabilă să unească societatea în jurul atingerii unor scopuri ce ar exprima doleanţele majorităţii populaţiei. E necesar să respectăm omul de orice naţionalitate ar fi el, să-i acordăm fiecăruia drepturile cuvenite, pornind de la cadrul drepturilor internaţionale ale omului, în acelaşi timp creând condiţii de naturalizare a alogenilor în cadrul asociaţiilor etnice, care pot pretinde la autonomie culturală, şi nu la cea statală. De altfel, tendinţe de a face state în stat, cu părere de rău, există. Ele trebuie contracarate, dat fiind faptul că lezează drepturile băştinaşilor. Tendinţele de a face state în spaţiul Republicii

Moldova în esenţă sunt de sorginte ocupaţionistă, antisuverană şi introduc o permanentă instabilitate în societate.

– Istoriceşte privind lucrurile, în plan local, dar şi european, ce înseamnă pentru tânărul stat moldovean acceptarea existenţei „Gagauz Yeri" şi a R.M.N.?

– Pe întreaga planetă o astfel de rezolvare a problemei e unică. Acest tip de autonomie culturală este acceptabil, dar dacă ea are şi tendinţe de statalitate, fapt ce încurajează reacţia extremismului naţionalist din alte ţări, atunci ea este absolut inadmisibilă. O astfel de abordare a problemei naşte separatism, izvorul confruntărilor interetnice şi al xenofobiei.

– O problemă care generează suficiente incomodităţi guvernanţilor de astăzi este Mitropolia Basarabiei. Cum credeţi, de ce este amânată legalizarea reactivării acestei instituţii?

– Amânarea rezolvării acestei probleme majore contravine drepturilor enoriaşilor. În cazul nostru, această stare de lucruri e duşmănoasă intereselor neamului nostru. Sunt sigur că ea se va rezolva curând.

– De ce parlamentul precedent nu i-a salvat pe Ilaşcu şi pe confraţii lui?

– Nu s-a putut. În mare măsură aceşti martiri „zidiţi în piatră" n-au fost eliberaţi şi din cauză că forţele democratice n-au fost consecvente, n-au promovat o politică unitară şi univocă în această direcţie. Amăgitor e drogul politicii ...

– Tăcerea şi răbdarea moldovenilor, a românilor basarabeni, după explozia, hai să-i zicem revoluţionară, din '88-'89, derutează. În calitate de istoric, de om politic, cum explicaţi, domnule Profesor Ion Borşevici, acest comportament oarecum straniu?

– Asemenea evenimente au loc o dată în jumătate de mileniu. Pauperizarea, lupta nemijlocită pentru existenţa fizică a omului de rând, politica tot mai antinaţională a blocului majoritar din Parlament şi din Guvern – iată groapa la care ne-a dus colapsul economic, şi nu numai. Salvarea noastră e în tânăra generaţie, care, pe zi ce trece, ţine tot mai sigur drapelul marii respiraţii naţionale de la 1989, drapel pe care euforia puterii crede că l-a trecut în arhiva istoriei. Se înşală amarnic guvernanţii şi acoliţii lor!!!

– Când aţi ezitat cel mai mult în viaţă şi de ce?

– Când mi s-a propus să candidez alternativ la postul de preşedinte de parlament. Problema era deja soluţionată în spiritul bolşevismului, deci procedura de alternativă se referea nu la cadrul *de facto*, ci la cel *de jure*. Şi mai era încă una: mândra corabie din 1989 era deja în mâna cunoscutului sforar românofob din Ţara Căpcăunilor, care acţiona metodic din umbră...

– Considerând actuala situaţie din Republica Moldova doar un segment din spirala istoriei românilor basarabeni, cum calificaţi conjunctura politică creată şi cum credeţi că vor evolua evenimentele? Ce pronosticuri s-ar putea face analizând obiectiv realitatea?

– După cum se ştie, forţele agrosocialiste au ocupat destul de sigur posturile-cheie ale Puterii: Parlamentul şi Guvernul. Acum la rând vine Preşedinţia.

Măsura în care vom putea bara calea acestor forţe către fotoliul prezidenţial va demonstra maturitatea noastră politică şi nivelul instinctului nostru de autoapărare. În această ordine de idei încerc în contradictoriu două sentimente: *Primo.* Al pesimismului, dat fiind faptul că în independenţa noastră se trage intens (o fac cei care o apără fariseic atât de sârguincios!) cu tunul de bătaie lungă. *Secundo.* Al optimismului, deoarece, cred, controversele dintre Est şi Vest, relaţiile de bună vecinătate, plus mintea bine cântărită a moldoveanului descurcăreţ vor salva suveranitatea noastră de pericolul „lukaşencizării" Republicii Moldova.

– Istoria o face poporul sau personalităţile?

– Şi un factor, şi altul. Dar înzecit mai mult poate face poporul în situaţia când conducătorii lui au minţi luminoase, dispun de experienţă şi dragoste nemărginită faţă de pământul natal şi faţă de oamenii lui. Dacă dragostea orgolioasă a conducătorului pentru propria persoană, pentru buzunarele lui prost cusute este mai mare decât pentru glia strămoşească, atunci îngenunchem. Dar, cine ştie, poate pământurile acestea născătoare de mari personalităţi eroice, vizionare, vor mai da încă un Ştefan cel Mare, un Mihai Viteazul! Să sperăm că o asemenea personalitate nu va întârzia să vină... Mare e puterea Domnului! Fără sfârşit durerea şi nestrămutată e vrerea poporului de a avea alt destin.

– Să vină oare, în sfârşit, timpul când se va împlini, pentru noi, spusa vechilor latini: *Vox populi, vox Dei*?!

– Cu speranţă, credinţă, carte, muncă şi multă-multă răbdare toate se dobândesc. Aşa să ne ajute Dumnezeu!

„Limba Română", 1996, nr. 3-4, p. 24-31

Ion BORŞEVICI este profesor universitar, academician, politolog, politician şi diplomat. S-a născut la 21 martie 1929, în satul Dinăuţi, actualmente regiunea Cernăuţi din Ucraina. A urmat şcoala din localitatea natală, apoi o şcoală profesională din Hotin (1941-1944) şi Colegiul Agroindustrial Grinăuţi (Ocniţa) (1945-1947). A studiat la Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă" din Chişinău (1951-1954). În 1967 susţine teza de doctor în filozofie şi e numit în funcţie de rector al Institutului Pedagogic „A. Russo" din Bălţi (până în 1975). Între anii 1975 şi 1992 a fost rectorul Institutului Pedagogic (actualmente Universitatea Pedagogică) „Ion Creangă" din Chişinău. Deputat în Parlamentul Republicii Moldova şi membru al Prezidiului Parlamentului (1990-1993). Membru al Consiliului Prezidenţial, director al Cabinetului Prezidenţial şi prim-consilier al Preşedintelui Republicii Moldova (M. Snegur) (1990-1993). Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al Republicii Moldova în Ucraina (1993-1994). Este autorul şi coautorul a mai mult de 290 de lucrări tipărite în domeniul filozofiei, pedagogiei, sociolingvisticii, politologiei. A condus grupul de deputaţi şi experţi care a elaborat concepţia şi proiectele de legi cu privire la statutul limbii de stat şi funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S.M. (1988-1989). S-a aflat în fruntea Comisiei Parlamentare, în calitate de preşedinte şi coautor la elaborarea concepţiei şi adoptării în cadrul Parlamentului a Declaraţiei despre Suveranitatea Republicii Moldova. Eminent al Învăţământului Public (1960) şi Om Emerit al Învăţământului Public (1987) din Republica Moldova. „Ordinul Republicii" (1996).

Eugen HOLBAN

„CONSIDER CĂ VICTORIA LIMBII ROMÂNEŞTI ÎN BASARABIA ESTE ASIGURATĂ"

– Sunteți unul dintre românii basarabeni care, deşi aflați departe de meleagurile natale, continuă să fie „aproape" de noi.

– Sentimentele care mă leagă de Basarabia au fost permanente după părăsirea ei, din motive cunoscute, în 1940 şi apoi în 1944. Anii cei mai frumoşi ai vieţii trăiţi pe acest pământ numit Basarabia, ambianța în care ne-a trecut tinerețea, bucuriile noastre juvenile au rămas întipărite în minte şi în suflet pentru totdeauna. Altfel spus, rădăcinile noastre au rămas aici. Şi este firesc ca ele să ne nutrească întreaga viață. Atât cât am locuit în România, şi mai ales atunci când am emigrat în Franța, acum aproximativ 11 ani, dorul de Basarabia şi de locurile natale a crescut. Străinătatea nu face decât să-ți adâncească acest dor. Pentru că oricât i-ar fi de bine omului sub aspect material în străinătate, el are nevoie şi de o relație spirituală, una sufletească. Şi aceasta n-o poate avea decât legat de locurile natale, de tradițiile neamului lui, de oamenii cu care a copilărit şi de toată tinerețea lui.

– Cărțile Dumneavoastră, frecventele luări de atitudine în presă denotă interesul neslăbit pe care îl mani-

festaţi faţă de Basarabia. Aveţi o imagine limpede, clară despre ceea ce a fost şi ceea ce este acum această palmă de pământ românesc...

– Eu am ţinut indirect legătura cu Basarabia şi până la 1989. Eram abonat la ziarele şi revistele ce se editau la Chişinău. Pentru a cunoaşte situaţia de aici citeam „Moldova socialistă" şi chiar revista „Comunistul Moldovei". Şi trebuie să vă spun foarte sincer că fiecare an ce trecea îmi întărea gândul că aici românismul va muri, că ruşii vor pune stăpânire deplină pe acest teritoriu prin asimilarea noastră, prin „diluarea" noastră în masa rusească. Aşa se explică faptul că prin '88, '89, când aici s-au vădit primele tresăriri de românism, am trăit o bucurie imensă: tot ce s-a întâmplat aici, în Basarabia noastră după 1989 încoace, e un adevărat miracol. Eu, care îmi făcusem în decursul anilor cât am stat în România diverse note, diverse însemnări legate de istoria Basarabiei, m-am văzut obligat să le revăd pe toate şi să pun bazele unor lucrări pe care le-am editat şi pe care m-am grăbit să le trimit în Basarabia, ştiind vidul care există aici, ştiind neadevărurile care s-au spus în decursul celor câteva decenii. Eram convins că scrierile mele vor trezi interes. Or, fiecare lucrare a avut o anumită destinaţie şi, dacă îmi permiteţi, aş vrea să mă opresc asupra lor.

– Da, vă rog!

– Prima mea lucrare, *Basarabia românească*, este un studiu toponimic în care explic cum s-a născut, cum a evoluat fondul toponimic al satului românesc pornind de la denumirile de localităţi pe care ni le-au lăsat dacii, apoi romanii şi în continuare neamul românesc nou-format. Analiza este concretizată prin tabele şi o hartă în care sunt reprezentate localităţile cu denumiri identice de pe cele două maluri ale Prutului, dreapta Prutului înţelegând până în apusul Ţării, până în Banat şi Crişana. Acest studiu demonstrează cu prisosinţă unitatea noastră de limbă şi de neam, care nu poate fi contestată. Deci este într-un fel o istorie a perioadei în care s-a născut poporul român, în care a evoluat şi s-a stabilizat în cele din urmă.

În ordine cronologică, a doua lucrare reprezintă o scurtă şi fragmentată istorie naţională şi culturală ilustrată cu date calendaristice şi cuprinde perioada celor mai vechi timpuri şi până azi. Titlul lucrării – *Prin veacurile învolburate ale Moldovei dintre Prut şi Nistru*.

A urmat *Figuri basarabene* (1992) – un fel de dicţionar al personalităţilor basarabene, cuprinzând 378 de nume. *Un al treilea refugiu. Exilul* (1993) cuprinde articole, apeluri, unele luări de cuvânt legate de Basarabia, cea mai mare parte din ele fiind inserate în diverse publicaţii din exil şi apoi în presa de la Chişinău.

Lucrarea *Ostaşii Moldovei* (1994 şi 1995), ediţie reeditată la Chişinău, cuprinde momentele istorice ale anilor 1917-1918, dezvăluie rolul jucat de ostaşii moldoveni în renaşterea naţională şi înfăptuirea actului Unirii.

În volumul *Contribuţia Basarabiei la cultura românească* (1995), este reliefat aportul oamenilor de cultură basarabeni la propăşirea culturii româneşti până la ocuparea în 1944 a Basarabiei.

Menţionez că toate aceste lucrări au fost realizate în cadrul Editurii Căpriana din Paris cu mijloace proprii.

– Destinul a vrut ca Prutul să devină apă de netrecut, frontieră...

– Prutul a împărţit în două nu numai poporul românesc, luat în totalitatea lui, în înțelesul de popor format şi cu unica lui limbă română, aşa cum ea s-a definitivat în ultimul secol. Dar i-a împărţit şi pe moldoveni, locuitori ai vechiului Principat, în două. Fatidic s-a dovedit a fi anul 1812, an în care răpirea Basarabiei a avut loc drept urmare a înțelegerii dintre marile puteri, în special Turcia, Rusia, şi cu amestecul altor state mari din Europa. Această tragedie la timpul său a fost deosebit de greu resimțită, deoarece o serie de sate erau situate jumătate pe stânga Prutului şi jumătate pe dreapta Prutului. Şi cum la noi satul are atâtea legături de rudenie, s-au văzut părinţi rupţi de copii, fraţi de surori... Câtă durere, ce tragedie s-a produs în sufletul acestor oameni care s-au văzut despărţiţi. Aceeaşi durere s-a resimţit şi în celelalte sate, pentru că Moldova dintre Carpaţi şi Nistru a avut o istorie voievodală, în sensul că aproape cinci secole până atunci a existat ca stat, ca un stat distinct. Moldova deci şi-a avut istoria ei, cu trăirile ei, cu bucuriile, cu tragediile ei, aşa cum au avut-o toate ţările româneşti la această încrucişare de interese, de imperii – imperiul turcesc, austro-ungar, rusesc –, care căutau să-şi exercite influenţa, să ne subjuge, să ne răpească teritoriile.

– Aţi vorbit despre neadevărurile ce au acoperit cu o ceaţă densă istoria noastră. Unul dintre aceste mari neadevăruri a fost promovarea falsei teorii a „limbii moldoveneşti”.

– Este o teorie cu substrat politic şi care nu are suport ştiinţific şi nici viitor. Ideea existenţei unei limbi moldoveneşti şi a unui popor moldovenesc pare un fapt total absurd, de neconceput pentru românii din dreapta Prutului, dat fiind faptul că există o Moldovă la dreapta Prutului, care a rămas în componenţa României, unde de mai bine de un veac şi jumătate ideea unităţii româneşti, a denumirii corecte a limbii s-au încetăţenit pretutindeni, fie că e vorba de Ardeal, de Banat, fie că de Oltenia, unde, odată cu formarea limbii culte, denumirea corectă a limbii este un lucru firesc şi logic dedus din studiile lingvistice. Perpetuarea unei concepţii de limbă moldovenească este nu numai artificială, ci şi ridicolă. Deci spuneam că teoria limbii moldoveneşti şi a poporului moldovenesc are un substrat politic pe care Rusia l-a „consolidat” permanent şi la maximum, profitând şi de nivelul cultural scăzut din mediul ţărănesc. Este bine cunoscut, de exemplu, că în 1918 Rusia ne-a lăsat acest teritoriu cu o populaţie în care ştiutorii de carte erau în proporţie de doar câteva procente. Nici zece la sută din bărbaţi nu puteau citi, nu ştiau să scrie, femeile – şi mai puţin, un procent-două. În cei douăzeci de ani care au trecut după Unire s-au constatat anumite progrese, dar nici pe departe suficiente. În perioada celei de-a doua ocupaţii, ruşii, profitând de acest stadiu de cultură limitat al populaţiei, recurgând la „mijloacele specifice” de convingere, au infiltrat cu intensitate ideea neamului moldovenesc, a limbii moldoveneşti. Or, „temelia” acestei

aberante teorii fusese pusă în 1924 odată cu formarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti. Din fericire, adevărul nu poate fi ascuns şi el întotdeauna învinge. Astfel, constatăm cu mare bucurie că tot mai multă lume în Basarabia conştientizează că aparţine neamului românesc, că limba vorbită este limba română.

– Deşi în ultimul timp se vorbeşte frecvent despre restabilirea punţilor de legătură dintre cele două maluri de Prut, totuşi ne mişcăm foarte anevoios spre fireasca şi mult râvnita integrare. Statul român, e adevărat, acordă asistenţă multilaterală Republicii Moldova. Dar, cu părere de rău, nu putem afirma că există un interes constant al oamenilor de cultură faţă de Basarabia. Referinţele din presa editată în Ţară, de regulă, sunt ocazionale, superficiale... Cei care trec Prutul, mă refer la scriitori, ziarişti, artişti, politicieni, vizitează în majoritatea cazurilor doar Chişinăul şi instituţiile lui, „viaţa la ţară" continuând a fi „o terra incognita". Involuntar, mă gândesc la Onisifor Ghibu, Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Gala Galaction, Felix Aderca şi atâţia alţii care, la începutul secolului, dar şi mai târziu, au traversat Basarabia în lung şi în lat în căutarea imaginii autentice a ei...

– Părerea mea este că cele patru decenii şi jumătate de comunism au lăsat urme greu vindecabile în spiritualitatea românească. Consecinţele în Ţară au fost de altă natură, desigur, decât în Basarabia, totuşi foarte regretabile. A fost deformat în mod premeditat tot ce era legat de Basarabia. În dreapta Prutului, răpirea Basarabiei a fost aplaudată din capul locului chiar de către partidul comunist din România. Şi dacă el a aplaudat răpirea Basarabiei, bineînţeles că acelaşi partid, ajuns la conducerea Ţării, a continuat să aibă aceeaşi atitudine faţă de estul Moldovei. Cuvântul Basarabia era şters din cărţi, nu se pronunţa, n-aveai voie să scrii articole despre această provincie, nu se putea comenta fenomenul şi în aceste condiţii este oarecum explicabil că deja câteva generaţii nu cunosc aproape nimic despre Basarabia. Apoi dacă între ţările occidentale şi ţările estice a existat cortina de fier bine cunoscută, între România şi Basarabia a existat o a doua cortină de fier, un zid aproape de nepătruns. Ideile româneşti – câteva – „circulau" doar pe calea undelor, „cernute" dincolo de cenzura românească, dincoace – de cenzura rusească, şi este explicabil în asemenea condiţii că Basarabia nu a putut fi cunoscută. Totuşi am fi nedrepţi dacă nu am constata că a existat iniţial un entuziasm din ambele părţi, poate datorită faptului că pe cele două teritorii au rămas la conducerea statului tot vechii ideologi comunişti, care, mai mult din oportunism, au propagat democraţia, libertăţile, mai cu seamă pentru a-şi păstra puterea şi privilegiile. Această categorie de oameni politici au avut şi de o parte, şi de alta foarte multe rezerve faţă de ceea ce numim Basarabia. Noi, românii, spre deosebire de alte ţări, nu am beneficiat de o schimbare politică reală. Este greu de acceptat că milioane, sute de mii de comunişti peste noapte au devenit democraţi. Trecerea de la o doctrină marxistă la una democratică, capitalistă, este foarte clar, s-a făcut din oportunism politic şi nu din convingere politică. Deci după destrămarea comunismului toate condiţiile au fost nefavorabile unei integrări spirituale, unor

legături mai mari, unei asistențe echilibrate şi continue. Este de neconceput ca Moscova să trimită publicații, cărți, manuale pentru ruşi, Kievul – pentru ucraineni, Sofia – pentru bulgari, Ankara – pentru găgăuzi, iar Bucureştiul să rămână pasiv la dificultățile şi deficiențele din Basarabia. Se cunoaşte ce greu e să editezi aici la Chişinău un ziar, o revistă de expresie românească. Cât de mult lipseşte aici un cotidian național, cu adevărat independent, care ar trebui să prezinte obiectiv realitatea, fără a face partizanat, astfel ca opinia publică, toate categoriile de cetățeni să poată înțelege şi cunoaşte adevărul, aşa cum este, ci nu cum îl doresc unii. Deci drumul este lung, dar, iarăşi folosesc acest dar, ceea ce s-a realizat deja – folosirea corectă a limbii româneşti în presă, în uzul oficial, apoi, şi mai cu seamă!, la spectacole, la festivități arată că principalul lucru s-a realizat. Mai e mult de făcut, dar consider că victoria limbii româneşti în Basarabia este asigurată.

– Cum se simte un basarabean în Franța?

– Un basarabean, ca şi orice român, care simte româneşte, constată că el este acolo un străin cu dorul şi nostalgia permanentă de patria lui, de țara lui de origine. Dorul acesta de țară este un sentiment universal. Totuşi anii trăiți în Franța mi-au demonstrat că pe măsură ce trece timpul acest dor sporeşte în intensitate. Pentru că ne dăm seama că tradițiile noastre, obiceiurile noastre, gândirea noastră sunt total diferite. Acei care încearcă asimilarea îşi dau seama cu timpul că – asemenea unui implant de organ străin – acesta este respins. Suntem cu gândul mereu la cei de acasă, ne sfâşie dorul de locurile noastre natale. Anii tinereții sunt ani care rămân, pentru tot restul vieții, esențiali. Şi din acest considerent Basarabia e permanent în sufletul meu. Dacă aş fi sigur că voi fi mai util aici în Basarabia decât în Franța, aş reveni definitiv la baştină. Vreau ca în anii care mi-au mai rămas de trăit să pot servi cât mai mult Basarabia.

– Vorbiți-ne despre comunitatea românească din Franța, despre legăturile ei cu Țara, cu Basarabia.

– Comunitatea românilor din Franța s-a dovedit receptivă, sensibilă la tot ce s-a întâmplat, la toate evenimentele. Mai ales prima perioadă – anii ’88-’89-’90 – a fost privită cu un entuziasm deosebit şi românii au răspuns cu dăruire la solicitările care s-au făcut. Au fost diferite ocazii de manifestare a ataşamentului față de redeşteptarea spiritului național de la est de Prut: trimiterea maşinilor de scris cu litere latine, a medicamentelor etc. S-au făcut donații, au fost trimise diferite ajutoare românilor de aici. Ulterior a urmat un şir de acțiuni culturale, între care aş aminti concursul la *Istoria românilor* şi *Istoria literaturii române* pentru elevii din liceu şi de la cursurile superioare. Ne bucură nespus pe noi şi pe conaționalii noştri din Franța ecoul pe care l-a avut în Republica Moldova acest concurs. Am primit nenumărate scrisori de la participanții la acest concurs. Le citim cu mare plăcere şi ne bucurăm de rezultatul acestei acțiuni la organizarea căreia am fost ajutați de românii din comunitatea din Franța.

– Stimate domnule Holban, ori de câte ori aţi vorbit despre destinul Basarabiei mi-am dat seama că scrutaţi... cu încredere viitorul ei şi deci aş vrea să faceţi referinţă la motivele ce vă determină să fiţi optimist în acest sens.

– Sunt optimist pentru că este vizibil progresul realizat aici în plan naţional. Din '91 vizitez anual Republica Moldova, locurile natale şi de fiecare dată constat un progres, datorat în primul rând intelectualilor români moldoveni proveniţi de la sate, care au rămas fideli tradiţiei, obârşiei. Adesea mă întreb: de unde atâta forţă spirituală care s-a menţinut în decursul acelor ani negri? Forţa elementului naţional creşte; în ciuda vitregiilor politice care încă mai există, după mine, firesc. Prea mare a fost duşmanul şi prea dificile condiţiile în care s-a trăit aici pentru ca trecerea la normalitate să se facă în linişte. Este un zbucium firesc după care vor urma transformări politice şi sociale naţionale la care aspirăm cu toţii.

– Ce mesaj aţi vrea să transmiteţi cititorilor noştri – profesori de limba şi literatura română, studenţi, elevi, intelectuali?

– Mesajul meu nu poate să fie decât unul: să continue această luptă frumoasă pe care au dus-o până acuma pentru promovarea ideii de românism, pentru propagarea cuvântului românesc, pentru reabilitarea adevărului în istoria noastră, care a fost atât de mult deformat. Datori suntem să apărăm adevărul despre limba, istoria şi fiinţa noastră naţională.

– Vă mulţumim pentru acest interviu, vă dorim multă sănătate, drumuri cât mai dese spre Chişinău.

„Limba Română", 1996, nr. 5-6, p. 6-10

Eugen HOLBAN s-a născut pe 22 decembrie 1920 la Chişinău. Copilăria şi vacanţele le-a petrecut în satul Cărpineni, locul de baştină al tatălui său Ştefan Holban, fost deputat în Sfatul Ţării. A absolvit Liceul „Alexandru Donici" din Chişinău şi Politehnica „Gh. Asachi" din Iaşi. Refugiat peste Prut, a funcţionat în domeniul industriei şi chimiei alimentare, publicând un şir de lucrări ştiinţifice. Acum locuieşte la Paris. Pasiunea ce i-a marcat întreaga viaţă a fost istoria, în special cea a Basarabiei. Ani în şir a adunat cu răbdare şi migală argumente în măsură să contureze destinul nostru autentic. Rodul acestor strădanii sunt câteva cărţi scrise cu durere şi cu dorinţa neogoită de a spune adevărul: *Basarabia Românească. Mărturii*; *Figuri basarabene*; *Prin veacurile învolburate ale Moldovei dintre Prut şi Nistru*; *Ostaşii Moldovei. Momente istorice – 1917/1918*; *Contribuţia Basarabiei la cultura românească*; *Toponimie şi identitate naţională*. Lucrările au fost editate din propriile economii la propria Editură Căpriana, al cărei autor, redactor, corector, tipograf şi difuzor este Eugen Holban, basarabean mândru de obârşia sa.

Aurelia
RUSU

„PENTRU A ÎNTÂMPINA NEVOILE DE STUDIERE A OPEREI EMINESCIENE NE-AR FI DE IMEDIATĂ NECESITATE O EDIȚIE DE CONSENS UNANIM, CORECTĂ...”

– Stimată doamnă Aurelia Rusu, prelegerile ținute la Universitatea de Stat din Moldova, alocuțiunile rostite la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei și la Uniunea Scriitorilor din Moldova denotă că opera eminesciană constituie o preocupare constantă pentru Dumneavoastră. Ați fost și sunteti o fidelă, împătimită și foarte principială valorificatoare a inegalabilului nostru patrimoniu național pe nume EMINESCU. Sunteți – precizarea o fac pentru cititorii revistei noastre – de asemenea unul dintre puținii cercetători care s-au aflat timp îndelungat în preajma manuscriselor lui Eminescu. Cum se înfățișează poetul nostru în intimitatea gândului așternut pe fila de hârtie?

– Apropierea de manuscrisele eminesciene a fost o nesperată favoare care putea să-i fie rezervată unui redactor-editor în teritoriul literaturii clasice românești. Căci aceste manuscrise sunt emanație de lumină, aură ce se revarsă peste lume, ca o putere magnetică, în fluxul căreia au fost antrenați cei mai mari cercetători și oameni de cultură, de la I. Scurtu și Ilarie Chendi, Nicolae Iorga, Perpessicius, Călinescu, Noica sau Murărașu până la

cei mai recenţi. Acolo, nici un rând, nici un semn nu e profanator – totul promovează forţa magică a spiritului, chiar şi gândul articulat pe jumătate, abia încrustat în grafia din filă şi abandonat pentru o altă versiune, sau reţinut pentru mai târziu..., un prea târziu. Sensurile se acumulează progresiv, înţelesurile se ramifică, se fac şi se desfac întreţesându-se cu alte proiecte în multiple configuraţii literare. De aceea, de fiecare dată, aplecându-te pe acelaşi context, cuvintele se orânduiesc în noi câmpuri de semnificaţie, în noi nuclee tematice – textura rămânând mereu aceeaşi şi totdeauna alta, neaşteptată, secretă, singulară.

O concretizare a tuturor energiilor şi posibilităţilor care au scăpărat în mintea unui creator genial!

Nu poţi atunci să nu te întrebi, cum au mai făcut-o şi alţii, cum se poate explica încetineala poticnită, temporizarea neloială, pe motive extraestetice deci, inerţia atât de păgubitoare pentru spiritualitatea românească, atât în privinţa tipăririi operei omnia, cât şi în difuzarea ei, de-a lungul timpului, prin traduceri onorabile şi care să transmită străinătăţii expresia cea mai înaltă a originalităţii unui popor.

Răspunsul trebuie găsit tot în ceea ce Eminescu numea „varga măsurătorii”, care a tot fost ţinută cam de acelaşi capăt!

– Să sperăm că cel puţin acum, la sfârşit de mileniu, şi la un secol şi jumătate de la naşterea poetului, lucrurile se vor schimba. Rămânând însă cu gândul la îngălbenitele file moştenite de la poet, aş îndrăzni să vă întreb: care a fost cea mai surprinzătoare, neaşteptată, şocantă revelaţie, emoţie, descoperire provocată de lectura / cercetarea minuţioasă a manuscriselor eminesciene?

– Ştiam, ca toată lumea, că poetul, încă din adolescenţă, fuma, după cum spune însuşi în *Geniu pustiu* şi *Sărmanul Dionis*, şi era atras în cafenele de „aroma îmbătătoare a unei cafele turceşti”. Cei care l-au vizitat acasă îşi aminteau că-şi făcea cafeaua singur, pe o maşină mică de tinichea, în mizeria putredă a unei încăperi friguroase şi mai mult goală. Frecventele pete de cafea, ca şi urmele rotunde ale ceştilor, pe foile manuscriselor fac aproape palpabilă prezenţa poetului, „sătul de lucru”.

În perioada de după 1980, de mare penurie de combustibil şi de toate celelalte, locuiam într-un apartament, de altfel spaţios şi frumos, dar care pe timpul iernii devenea o peşteră, a cărei umezeală îngheţată distrugea orice rezistenţă, anula orice voinţă. În indiferenţa ostilă a iernii (caloriferele erau golite din octombrie până în martie pentru a nu plesni de ger), am băut o cafea turcească, fierbinte şi mare, întorcându-mi ceaşca pentru a decide vremea să se îndure, şi... dintr-o dată am auzit un zumzet subţire şi melodios, ca bâzâitul „lacrimei scurse în cafea”! Căci mi-am adus aminte că într-una din prozele literare, pe care chiar Eminescu o intitulase în finalul textului *Istoria unei lacrime*, se afla un context al cărui sens mi se păruse bizar, difuz, prea fantezist: „O lacrimă... căzuse scursă în cafea şi bâzâie”. Lucram, pe atunci, mai mult la Biblioteca Academiei Române, în sala de manuscrise, pentru colaţionarea şi definitivarea textelor ce urmau să apară în 1982, în volumul al şaselea din seria *Scriitori ro-*

mâni, cel al *Prozei literare*. Paragraful în care este inclus contextul în discuție fusese reprodus, cu mari lacune și false lecțiuni, în *Opere*, vol. VII, din seria Editurii Academiei, 1977, p. 323, și era cu totul ilizibil. Să fi imaginat poetul o lacrimă încinsă, ca un cărbune aprins, ce bâzâie căzând în lichidul din ceașcă? Dar o lacrimă de asemenea consistență nu se poate imagina și, apoi, prin scurgere se răcește, amalgamându-se cu lichidul, nu bâzâie! Bând însă repede fiertura și întorcând pe farfurioară ceașca, încă fierbinte, în camera neîncălzită și aerul înghețat, căldura din interior, împingând picăturile de cafea pe sub buza ceștii, bâzâie: „zzâ... zââ... Sul mare luccica l'astro d'argento". Trebuie să dispui de idealismul lui Eminescu și de pasiunea sa față de „la musica de Dio" (cf. ms. 2262, 4r.), pentru ca în odaia mucegăită („Uh! ce frig... îmi văd suflarea – și căciula cea de oaie/ Pe urechi am tras-o zdravăn – iar de coate nici că-mi pasă", *Sărmanul Dionis*), la lumina propriei țigări, să poți asculta, chiar și în gând măcar, *Santa Lucia*. Căci acestea erau șirurile care, descifrate, recompuneau sensul finalului meditației. Prin lecturarea lor (cf. M. Eminescu, *Opere*, VI, *Proza literară*, 1982, p. 342) am restabilit schema circulației acestui motiv muzical în manuscrise. Eminescu transcrisese în timpul studiilor universitare prima strofă, din „romanța italiană", în ms. 2285; fredonase sub efectul bâzâitor al zațului de cafea primul vers din același cântec popular italian, în *Istoria unei lacrime* (ms. 2255), făcând „glose asupra unui famen" (nu: femei, ca în ediția academică), pentru ca, ulterior, la Iași, în prima versiune a poeziei *Te duci*..., așternută prin 1877, în ms. 2306, aparținând ciclului veronian, să o reia, posibil laitmotiv incantatoriu, traducând-o, spre finalul versificărilor de acolo.

În metamorfozele apei, ca rezervor și memorie a vieții, picătura de lacrimă, „cristalul" atât de prețios este concentrat de viață și reflect al durerii de moarte, al întregii condiții umane.

Dar toată această repunere în sensul originar al unei file de manuscris, la care deși am ajuns după îndelungate reveniri și migăloasă investigare a grafiilor manuscrise, îmi dă acum plăcerea unui divertisment.

Cea mai surprinzătoare, șocantă revelație, cum spuneți, a fost aceea pe care manuscrisele au oferit-o cititorului de literatură românească. Punerea pentru prima oară sub ochii profesorilor, studenților, elevilor în două masive tomuri – în 1978, vol. IV, cca 700 p.; în 1979, vol. V, 815 p. –, a creației dramatice eminesciene, creație de care înșiși profesorii de literatură română ai epocii nu știau mai nimic și care amplifică structural cercetarea literară, a fost o revelație, cu toate reținerile criticii literare față de caracterul fragmentar al acestei creații.

– Împrejurările v-au determinat să vă aflați departe de Țară și de tot ce are – bun-rău – neamul nostru. Cum interpretați acum, locuind în Franța, corelația Eminescu – destin românesc?

– România trebuie să fie un stat de cultură, anticipa Eminescu în articolul de fond din „Timpul", 2 nov. 1879. Vechimea și continuitatea tradiției noastre culturale justifică nevoia pe care jurnalistul o resimțea, de a determina, mai întâi, formula specifică a spiritului românesc și, apoi, de a căuta căile cele mai favorabile pentru sporirea acestei zestre de valori.

Înţelegând ce voia să spună Şincai cu al său: „Deşteaptă-te, drept aceea, o, iubite neamul meu, şi ai minte'", cheamă şi el, la rândul său, la o deşteptare profundă, ca o renaştere. Atunci când la 17-18 ani se înflăcăra, în *Geniu pustiu*, proclamând:

„Schimbaţi opinia publică, daţi-i o altă direcţiune, răscoliţi geniul naţional – spiritul propriu şi caracteristic al poporului din adâncurile în care doarme – faceţi o uriaşă reacţiune morală, o revoluţiune de idei, în care ideea românesc să fie mai mare decât uman, genial, frumos, în fine, fiţi români, români şi iar români" – nici nu avea cum să-şi imagineze că acest loc de veche tradiţie şi cultură de la „gurile Dunării" va naşte prilejul care să determine lumea civilizată, atât de saturată de cultură, să admită valabilitatea absolută a unor personalităţi geniale ce vor purta în apogeu numele George Enescu, Brâncuşi, Mircea Eliade, Eugen Ionescu şi încă mulţi alţii. Îmi voi permite să amintesc aici cuvintele lui Constantin Noica despre judecarea din afară a culturii, pentru că fiecare cultură „se face cu alte culturi; din alte culturi, iar dacă se face cu întreaga cultură a lumii – cum a fost cazul lui Eminescu – atunci se poate obţine miracolul" (*Jurnal de idei*).

– În acest context, stimată doamnă Aurelia Rusu, vă rog să reliefaţi trăsăturile definitorii, aşa cum le-aţi conştientizat Dumneavoastră în urma cunoaşterii subtile a laboratorului eminescian de creaţie, ce îl caracterizează pe Eminescu drept „om deplin al culturii româneşti".

– Umanismul său, sau ceea ce în zilele noastre se poate numi o etică a respectului faţă de celălalt. Lumea pe care o dorea a o imagina ca pe o prismă, ale cărei laturi să fie „egal favorizate de lumina ce le formează" (*Geniu pustiu*). Romantismul a fost umanismul secolului trecut, la care au contribuit cei mai mari lirici, toate geniile literaturilor europene.

„Fără naţiunea mea nu e lume", notase încă în fragedă tinereţe poetul. Iar într-o reluare de mai târziu, următoarea parafrază explicativă: „Marea n-ar face valuri şi n-ar avea nici o mişcare ci apa ei ar putrezi şi s-ar băhni, dacă temperatura ei ar fi pretutindeni egală; omenirea ar putrezi în corupţie, speculă şi pornocraţie dacă n-ar exista în..., între popoare deosebiri de cultură şi mai cu seamă deosebiri de vrâstă".

Este afirmată aici forţa infinit creatoare a materiei (Natura-Mamă)?

Este exprimată „hieroglifa" apartenenţei ereditare la un loc şi la un timp?

Această reflecţie asupra lumii, ca înlănţuire intrinsecă a părţii la tot, a specificului la universal, stă pe o dimensiune morală, ce fundamentează relaţia individ – lume: spaima de decădere – pornocraţia – putreziciunea mâloasă; şi pe una estetică: ieşirea din formă şi descompunerea din culoare – catastrofale pentru individul, grupul din care face parte, şi, în ordinea lucrurilor, pentru omenirea întreagă – chiar dacă în planul devenirii marchează începerea unui nou ciclu recuperator.

Valorizând la extrem potenţele, posibilităţile creatoare specifice, poetul se plasează în inima umanităţii. Omul însă rămâne „sub vremuri"; conexiunile, chiar dacă au fost făcute în logica adevărului, au fost nu o dată supuse intereselor

momentane. Aşa ne explicăm faptul că în secolul trecut am avut o discutabilă selecţie maioresciană şi nu opera tipărită sub supravegherea autorului, iar mai pe urmă ne-a mai trebuit un secol pentru ca să ajungem a face cunoscut public, prin achiziţii totuşi provizorii şi parţiale, ansamblul scrierilor poetului.

În ceea ce priveşte răspunderea contemporanului nostru de propriile sale acte – acest lucru ţine tot mai mult de relaţionarea fiecăruia dintre noi faţă de celălalt şi de mai multe ansambluri „conjuncturale".

– Vă rog să vă referiţi în continuare la o calitate inconfundabilă a lui Eminescu, şi anume la aceea de cunoscător şi apărător al limbii române.

– „Noi cunoaştem aproape tot ce s-a scris în româneşte", declara la 27 de ani redactorul de la „Curierul de Iaşi" (23 ian. 1877). Aşadar, pornind de la elementele de etnogeneză şi de la limba vie a poporului, parcurgând cu atenţie firul istoriei, fără a lăsa să-i scape detaliul semnificativ şi pitoresc, tot ce s-a scris în limba română veche (cronici, manuscrise laice şi religioase) şi până în epoca modernă creatorul limbii române literare, care poartă numele Eminescu, scria, în ms. 2275 B, fila 74 r., următoarele preafrumoase gânduri despre limba noastră cea română: „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră.

Precum, într-un sanctuar reconstruim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantazia sau inspiraţia noastră momentană, ci după ideea în genere şi în amănunte, care-a predomnit la zidirea sanctuarului – [tot] astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspiraţie întâmplătoare e un cuvânt de-a ne atinge de această gingaşă şi fină zidire, în care poate că unele cuvinte aparţin unei architecturi [vechi] dar în ideea ei generală este cum floarea sufletului etnic al Românimii".

Însemnarea reprodusă mai sus e încadrată între două notiţe istorice, de meditaţie asupra continuităţii noastre în spaţiul de la Tisa la Nistru şi la Mare, căci, gândind istoria organic, Eminescu plasează limba, „măsurariul civilizaţiunei unui popor", la fundamentul sistemului său de filozofie a istoriei.

– S-au făcut numeroase încercări – unele reuşite, altele mai puţin – de a oferi cititorului o imagine obiectivă, unitară a operei clasicului nostru. Cum ar trebui să arate, în opinia Dumneavoastră, o ediţie Eminescu ca ea „să lucreze" cu şi mai mult efect pentru neam?

– În ultimele decenii interesul public faţă de scrisul eminescian s-a accentuat în asemenea măsură, încât înainte de a fi dispus de o ediţie-depozit încheiată – sau poate tocmai datorită incertitudinilor şi tărăgănelilor de peste o sută de ani – întârziere în finalizarea acestei întreprinderi de însemnătate naţională şi universală, a fost reclamată ca imperios necesară o nouă ediţie critică reverificată cu sursele de bază şi care să beneficieze de texte integrale, cu includerea tuturor achiziţiilor istorico-literare ca şi a rectificărilor textologice, corijărilor de sensuri, simbolism literar, conceptual, filozofic sau doctrinar (în cazul articolelor, mai ales), şi, mai mult chiar: ediţia facsimilată a întregii arhive de manuscrise (Constantin Noica), împreună, adică în paralel cu transcrierea interpretativă, date fiind locurile unde creionul negru, roşu etc., şterse de vreme, au

devenit irecuperabile (după cum optasem noi, editorii de atunci, entuziasmaţi de o asemenea grandioasă perspectivă).

După cum se ştie, aceste proiecte nu au putut fi duse la capăt. Destin rău? inconştienţă culturală? reactivare a blestemului sisific!

Totuşi în ultimii 30 de ani progresul înregistrat în privinţa tipăririi ediţiilor critice, pe ansamblul literaturii româneşti, a fost covârşitor. Din punctul de vedere al acurateţei transcrierii textelor de bază, dar şi al valorificării arhivelor de manuscrise, a colecţiilor de documente, a informaţiei ştiinţifice, editarea din ţara noastră a atins cele mai înalte performanţe, punând la îndemâna cercetătorului, studenţilor, elevilor, cititorilor obişnuiţi spaţii noi de cunoaştere şi reflecţie critică, sectoare întregi de creaţie artistică deloc sau parţial cunoscute. Este şi cazul editării operei lui Eminescu.

Eforturile acestea au structurat, au completat şi au înnoit cercetarea de specialitate, ca şi studierea creativităţii româneşti, în interiorul ţării şi, vai! atât de întârziată, dar cât de necesară impunere în circuitul universal a operelor clasicilor noştri.

Pentru realizarea unor asemenea deziderate, ediţia critică îşi asumă responsabilităţi de cuprindere – exhaustivă, dacă se poate, a întregii opere eminesciene; de organizare – prioritar, cronologică; de receptare publică – aparat ştiinţific adecvat, comentarii aduse la zi, indici şi tabele sinoptice, liste de manuscrise, bibliografie, material iconografic.

– Subliniaţi în una din prelegerile Dumneavoastră că aparţineţi unei generaţii care a terminat o facultate de litere româneşti fără să fi audiat un curs sau o introducere în opera lui Eminescu, la vremea când Călinescu, Perpessicius, Edgar Papu, Al. Piru erau în culmea activităţii lor literare!

– Da, este paradoxal, dar foarte adevărat. Or, tocmai din dorinţa de a mă apropia de o operă pe care o simţeam inegalabilă, unică, fundamentală, am vegheat, pe durata unui sfert de secol, ca redactor, la apariţia aproape a tuturor ediţiilor eminesciene: Perpessicius, Murăraşu etc., în seriile şi colecţiile Editurii Minerva. Invitată încă de Perpessicius să colaborez la editarea dramaturgiei eminesciene, am continuat, după dispariţia sa, ediţia critică din colecţia *Scriitori români*, de la al treilea volum până la al optulea, când mi s-a interzis continuarea.

– Îndelungata Dumneavoastră experienţă de editor mă determină să cred că aveţi o imagine clară a ceea ce s-ar putea numi o ediţie Eminescu capabilă să satisfacă necesităţile publicului larg...

– Pentru orice cultură, ediţia critică stă la baza cercetării istorico-literare, a procesului pedagogic-formativ, a valabilităţii aprecierii estetic-interpretative. Depinde de ea aprofundarea, corecta argumentare a punctelor de vedere emise, întregul eşafodaj istorico-literar. La rândul său, critica şi istoriografia literară contemporană şi-l caută pe un Eminescu al său, la o altă altitudine interpretativ-teoretică şi într-o altă sinteză decât cea tradiţională, restrânsă până acum cincizeci de ani la ediţia Maiorescu (61 de poezii + 3 versiuni pentru *Mai am un singur dor*), la *Sărmanul Dionis* şi *Făt-Frumos din lacrimă* şi la o selecţie

limitativă de articole politice. Al. Piru își intitula ultima carte: *Eminescu azi*; N. Georgescu, *A doua viață a lui Eminescu*, de fapt o nouă viață, de amarnică coborâre în infernul tiranic și ucigător al „cercului strâmt"; Mihai Cimpoi se arată atras *Spre un nou Eminescu*.

În momentul de față, pentru a întâmpina nevoile de studiere a operei eminesciene, ne-ar fi de imediată necesitate o ediție de consens unanim, corectă ca selecție de texte și corijată în privința lecțiunilor, restabilirii paternității unor articole ca și atribuirii unor notițe și însemnări manuscrise, așadar, un text integral și riguros, însoțit unde e cazul de trimiteri corecte și eficiente la sursele de bază și la edițiile cu un aparat de comentarii metodice și variante edificatoare, cu indici de nume, locuri, simboluri, metafore-cheie, bibliografie, facsimile, material iconografic etc. Cinci volume compacte ar putea reuni: poezia tipărită și postumă, inclusiv scrierile dramatice; dicționarul de rime; proza literară și traducerile anexe; articolele culturale și politice, dimpreună ca excerptele și, în fine, traducerile din Rotscher, Kant, Hurmuzachi etc. Lucrarea ar presupune pasiune, bună școlire de editor, posibilități materiale și, desigur, mari, depline disponibilități de onestitate și tenacitate – ceea ce n-ar fi peste măsură de greu de reunit!

– Să abordăm un alt subiect, și anume: Eminescu și școala.

– Cum în privința concepțiilor despre limbă, educație și învățământ bibliografia eminesciană numără mai multe titluri și volume, ne vom mărgini a reproduce doar acest scurt avertisment din articolul de fond, din „Timpul", nr. 170, 4 august 1878: „Cine ne alungă limba din biserică și instrucția educativă (a școalelor elementare și secundare), cine nu ne lasă să fim ceea ce suntem, a rupt-o cu conștiința noastră națională și cu simpatiile noastre intime".

– Și tot în relație cu subiectul pomenit se impune cu deosebită pregnanță misiunea neordinară a profesorului de limbă și literatură, pe care într-o prelegere ținută la Chișinău îl numiți „maestru în cunoaștere".

– Ceea ce-l caracterizează pe profesor este în primul rând caracterul, apoi, desigur, talentul și buna-credință. Într-un articol, identificat de noi ca fiind al lui Eminescu, asupra lui Nicolae Scurtescu, și el institutor, fostul revizor școlar făcea disocierea între patimile politice și agitările sterpe, cărora trebuie să li se contrapună roadele de mâine ale învățăturii școlare și lucrarea în spiritul adevărului. Pentru că munca de institutor pune bazele culturii poporului și e proces formativ, „îndreptariu al vieții" („Timpul", 29 nov. 1879), cu valoare de conduită practică. În acest cod de comportament cetățenesc „nici o idee generală ca convingere logică nu e nici bună, nici rea, ci devine bună sau rea prin aplicarea ei". Acesta este și sensul pe care îl căutam în conferința de care pomeniți, și în care numeam profesorul „maestru în cunoaștere". Asemenea jurnalistului, el trebuie să răspundă acelui imperativ prioritar, pe care Eminescu îl cuprindea în sfera bunei-credințe, care e „voința de-a vedea și reproduce obiectiv cele ce există și se-ntâmplă".

– Apropo de jurnalistică: pornind de la Eminescu-publicistul, propun să reflectăm asupra misiunii ce ar urma s-o aibă în descătușarea spirituală a neamului, în re-așezarea echilibrului spiritual al conaționalilor noștri publicațiile de cultură, literatură, filologie, lingvistică etc.

– Aici, într-adevăr, cred că Dumneavoastră ştiţi şi faceţi cel mai bine, cu mijloacele materiale precare de care dispuneţi, maximum din ceea ce este de împlinit. Revista Dumneavoastră „e vatră de cultură şi simţire” (ca să mă exprim ca ardeleancă ce sunt), dirijată cu respect şi demnitate faţă de civilizaţia moştenită şi cu perspicacitate spre viitor. Adevărat focar de propulsare a activităţilor creatoare active şi de atentă luare-aminte recuperatoare faţă de toate aspectele ce decurg din păstrarea şi promovarea scrierii şi vorbirii limbii româneşti cu alfabetul, fonetismele şi structurile ei adevărate.

Dacă e să ne amintim aici o idee a jurnalistului şi gânditorului social Eminescu, eu aş apela exact la aceea în care punea în evidenţă meritele unei naţiuni mici prin raport la cele mari şi bogate. „Cu cât e mai mare însemnătatea meritelor la o naţiune săracă, scria Eminescu. Pe când jurnalistica de ex. la germani şi la francezi este o întreprindere ce aduce venit, la naţiuni mici este un sacrificiu al individelor, cere bani, inteligenţă, timp, sănătate, adesea chiar libertatea – şi Eminescu ştia ce spune! –, pentru ca cu mijloace mici să urmărească scopuri tot atât de mari” (ms. 2257, 186 r.).

Nu pot să nu remarc cât de acut contemporan este redactorul de la „Timpul”, de acum peste un secol, cu problemele noastre de toate zilele.

– Se discută foarte mult şi în contradictoriu despre natura filozofiei lui Eminescu. Identitatea, sursa de inspiraţie şi de constituire a ei a fost căutată ostentativ în alte culturi, în alte filozofii. De unde vine totuşi conceptul filozofic eminescian? Este doar experienţa metafizică a unui timp? Vă invit să reveniţi la o frază de o putere sugestivă extraordinară, pentru înţelegerea filozofiei lui Eminescu, frază citată şi în studiul Dumneavoastră „Omul: limită şi aşteptare în timp”, publicat în nr. 3-4, 1996, al revistei „Limba Română”: „Pare că te cheamă cineva din urmă pe nume... te uiţi şi nu-i nime. Hm! Este ceva în toate acestea”.

– Subiect vast şi imposibil de abordat în discuţii pasagere. Eminescu, om de mare cultură şi cu adânci cunoştinţe filozofice şi ştiinţifice, rămâne totuşi fiul civilizaţiei de pe plaiurile natale, cu o literatură populară – tezaur de inepuizabil simbolism şi infinite valenţe estetice, cu rituri, datini, tradiţii străvechi – topite toate în „specificul miros de pământ proaspăt al propriului suflet”, cum el se prezenta însuşi lui Titu Maiorescu, la 5 februarie 1874, din Charlottenburg.

Din apetenţă meditativ-filozofică, poetul trece în revistă câştigurile ştiinţifice şi filozofice, câte sunt, face apel la mit, ca şi Platon, „atunci când n-a fost minte pricepută, şi nici ochi care să vadă”, la vis sau visătorie, sondează clipele intrării în somn şi acelea ale deşteptării; jumătate din creier stă de pândă când cealaltă jumătate devine amnezică, imaginând chiar peregrinările sufletului în cele trei zile de după moarte (Ioan Vestimie) – forţând veşnicia indefinită a Morţii să capete figuraţie, lăsându-se traversată de metamorfozele Vieţii.

Misterul neatinsului, zborul pe lună sau spre steaua Regelui Somn, în valea haosului sau spre piscurile fabulosului munte Sion, „aventura” fiecărui avatar al fiinţării, peregrinarea în voia capriciului şi accidentalului animă continuu în conştientul său creator şi revelează, dau plasticitate gândirii sale, atrasă de fenomenele originare. Limita pare să devină permeabilă – iar providenţa să se

dezvăluie modalităţii sale de „ascultare", prin simbolice sunete a căror linie vizionar-încântătoare recompune formele arhetipale. Aventura minţii, „în cap sunt formele", dă sens şi culoare „basmului vieţii": „C-un cuvânt, o formă care reapare este asemenea unui cuvânt sau a unei cugetări reproduse". În jocul fantastic al imaginaţiei cuvântul îmbracă formă, care formă, denumită prin cuvânt, capătă atribute sonore, chiar muzicale compunând o arie (cf. *Istoria unei lacrime*), în firul existenţei, figurată undeva în manuscrise, ca un „ghem de lumină". Intrarea în vârtejul circular al experienţei şi recuperarea din parcursul iniţiatic seamănă cu un rotund „în limitele căruia se mişcă o formă" (cu expresia lui Martin Heidegger) a vieţii şi deci a cunoaşterii. Nu cercul sau punctul, abstracţiuni rigide şi seci, ci rotundul, „boaba spumii", grăuntele germinativ, mărul, de o rotunjime imperfectă, dar cu sevă şi culoare, în acelaşi timp esenţă şi existenţă, împlinire şi frângere a infinitului în verigile ce constituie lanţul sau şirul vieţuirii.

„Îmi vine adesea – spunea poetul – să scriu viaţa unui fir de colb... dar mă tem că n-aş sfârşi cât lumea"...

Octombrie-noiembrie 1996, Chişinău – Aix-en-Provence

„Limba Română", 1996, nr. 5-6, p. 81-87

Aurelia RUSU, editor şi unul dintre eminescologii importanţi din România, formată direct la şcoala lui Perpessicius, prin munca de decenii pe care a depus-o alături de ilustrul istoric literar în editarea operei lui Mihai Eminescu. Născută în 1935 (la Breţcu, din părinţi oieri, cum recunoaşte cu mândrie), îşi face studiile liceale la Braşov şi apoi termină, în 1958, Facultatea de Filologie a Universităţii din Bucureşti. Doctor în filologie, cu o teză despre Giono şi Sadoveanu, susţinută la Montpellier. Ca editor are o activitate cu rezultate impresionante. A îngrijit ediţiile Eminescu, Coşbuc, Rebreanu, Asachi, Negruzzi, Gib Mihăescu, Lovinescu etc., toate în seria *Opere* a Editurii Minerva, precum şi altele, apărute în afara colecţiilor sau în *Biblioteca pentru toţi* (printre care, Aron Cotruş). A publicat, în colaborare cu Nicolae Ciobanu, seria de *Opere* ale lui Ionel Teodoreanu (7 volume) şi, cu Ioan Şerb, *Antologia basmului cult* (vol. I). Dar cele mai spectaculoase rezultate le-a avut în editarea operelor lui Mihai Eminescu. În volumul Mihai Eminescu (1974), *Articole şi traduceri*, pentru prima oară au fost identificate şi publicate articolele culturale ale lui Eminescu şi traducerea *Artei reprezentării dramatice* a lui E. Th. Rötscher. Prioritatea în munca sa de editor a avut-o ediţia critică (la care a asigurat note şi variante, studii introductive, indici) a volumelor IV-IX din seria de *Opere* eminesciene (colecţia *Scriitori români* a Editurii Minerva): M. Eminescu, *Opere,* vol. IV – *Teatru original,* 1978; vol. V – *Teatru, traduceri,* 1979; vol. VI – *Proza literară,* 1982; vol. VII – *Traduceri, transcrieri, excerpte,* 1984; *Opere,* vol. VIII – *Traduceri, transcrieri, excerpte,* 1986; vol. IX – *Istorice,* 2000. A tipărit, de asemenea, în colecţiile *Patrimoniu* şi *BPT*, *Teatrul* (nr. 1200-1201) şi *Proza literară* (nr. 1327-1328) din scrierile lui Eminescu. În 1999 a îngrijit, la Editura Grai şi Suflet, vol. IV – *Proza literară* din seria de *Opere* eminesciene. În 1984 i-a apărut volumul personal de studii şi cercetări *Lecţiuni şi convergenţe*, iar în 2006 – *Eminescu. Orizonturi necesare*, Editura Clusium.

Valeriu RUSU

„SĂ LUĂM AMINTE: AM SUPRAVIEȚUIT DATORITĂ SATULUI"

– Domnule Profesor, recent ați fost ales în fruntea Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice şi Română de la Universitatea din Provence. Vorbiți-ne, vă rog, despre această instituție, despre misiunea ei!

– Stimate domnule Bantoş, aşa cum ați aflat, am fost ales directorul Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice şi Română al Universității Provence, din Aix-en-Provence, Franța. Prin vot secret. Şi țin să precizez, căci aceasta mă onorează, că votul reprezentanților studenților a fost decisiv în această alegere. De asemenea, mă bucur de faptul că departamentul se numeşte „de lingvistică comparată a limbilor romanice şi română", în consonanță cu statutul privilegiat al limbii române între limbile romanice şi în lingvistica comparată romanică. De fapt, la toate cursurile mele de limba şi literatura română nu scap un prilej să nu pun la lumină locul limbii române între limbile romanice. Şi chiar mai departe: ori de câte ori un cuvânt sau o formă lingvistică îmi permit, evidențiez tezaurul de înțelepciune, de viață şi experiență, comunitară şi individuală,

pe care românii de pretutindeni l-au depus, de secole, în aceşti nobili şi fideli mesageri de spiritualitate românească: CUVINTELE.

– Afirmaţi într-un dialog, publicat la Chişinău: „...am un mesaj: să-i reprezint pe toți cei care nu mai sunt în viață". Să descifrăm acest mesaj pentru cititori.

– În tot ce fac, în tot ce exprim, prin viu grai sau prin scris, ca om, ca profesor, ca lingvist-dialectolog, încerc să ascult vocea strămoşilor şi a părinților mei (din Soroca lui Ştefan: satele Niorcani şi Sauca). Şi pentru că aceştia au trecut în cealaltă lume, mă simt dator să-i reprezint aici, atâta timp cât forțele şi gândul lucid nu m-au părăsit încă... Şi uneori, în ceasuri de taină – noaptea, singur cu foaia de hârtie în faţă, clipocitul stelelor sau briza Mistralului (un vânt ce bate în Provence) împrumută parcă accente dulci ale graiului moldovenesc şi desluşesc, atunci, la fereastra mea marseilleză, mesajele lor. Căci aşa cum spunea şi Tache Papahagi, omul de ştiință este *solitar* în creația sa, dar *solidar* prin gestul său cultural, cu poporul din care a pornit în lume.

– Toamna trecută ați revenit pentru prima dată în Basarabia după 52 de ani, răstimp în care aici au avut loc foarte multe schimbări. Ce impresie v-au lăsat întâlnirile pe care le-ați avut la Chişinău, în general în Basarabia?

– Să revii, după mai mult de jumătate de secol, de îndepărtare nedorită, impusă de „teroarea istoriei", cum ar spune Mircea Eliade, în Țara ta, în satul părinților tăi, este aproape un miracol, zic miracol, nu vis, căci visul ne-a însoțit în toți aceşti ani, cincizeci şi doi, de absență „materială" de-acasă. M-am recunoscut de îndată în generoşii studenți de la Chişinău, în înțelepții şi împătimiții lor profesori, în toate rudele pe care, cu o excepție sau două, abia acum le vedeam, prima dată, în blânda şi frumoasa lor ospitalitate, în Niorcanii încărcați de povara unei toamne aurii.

Parcă mai ieri plecasem de-acasă! Ce tari sunt firele neamului tău, pe care nici un război nu le poate rupe, cum ar spune poetul Vasile Romanciuc (*Veşti de la Curtea Domnească*). Din această călătorie-întoarcere în anii copilăriei mele am revenit în Franța şi mai întărit în gândul de a face ceva şi mai semnificativ pentru „ai mei", cu dorința, şi mai fierbinte, ca o lumină mai caldă, mai optimistă să se reverse, în sfârşit, şi asupra plaiurilor basarabene. Frumusețea oamenilor şi a locurilor o merită cu prisosință!

– Destinul limbii române în Basarabia este problema ce v-a interesat în mod prioritar. Cum e limba română vorbită şi cea scrisă în Basarabia?

– Limba română nu piere, şi nu va pieri! Nici în Basarabia, nici în Transilvania, nici în Oltenia, nici la românii sud-dunăreni, sau la cei din Caucaz! Şi mai ales la sate! Încă o dată satul românesc „se achită" foarte bine de nobila sa misiune: matrice stilistică a culturii româneşti (Lucian Blaga), tezaur de viață comunitară şi izvor de noi imagini şi afirmări etnice. Cu excepții neînsemnate, pot afirma că acolo, la țară, am întâlnit, am auzit cea mai frumoasă limbă română. Numai la Sadoveanu, la Creangă, la Eminescu am auzit o astfel de limbă. Parcă aveam

în față personaje literare! Este foarte important că basarabenii, deşi condițiile au fost extrem de dificile, au păstrat totuşi neîntinate limba, sufletul şi tradițiile. Ce vreți mai mult, domnilor? Temelia este sănătoasă, nu ne rămâne decât să o consolidăm, lucru care se face prin muncă, cu foarte multă muncă. Şi aici aş vrea să zic un cuvânt aparte despre misiunea profesorilor, a intelectualului în general. Am conversat cu mulți dintre ei. Concluzia? Trebuie să reconstituim prestigiul de altă dată al intelectualului. El trebuie să redevină un simbol, un dascăl, un profet chiar al neamului. Evident, e uşor a afirma acest lucru şi cu mult mai dificil e a crea condiții profesorului ca să aibă un salariu bun, stabil şi să-l primească la timp, să scape de grija grădinii, a gospodăriei etc. El trebuie să aibă în grijă un singur lucru – sufletul, starea spirituală a sătenilor, nivelul lor de cultură care solicită efort, nervi, sănătate etc. Dar să revenim la starea limbii vorbite în Basarabia. Să fim bine înțeleşi: în întreita calitate de om, român şi de lingvist îmi place să aud toate limbile pământului, şi le admir frumusețile, înțelese sau abia-nțelese. Însă, când de la Paris urc în avionul pe care scrie „Moldova" şi care mă va duce în mai puțin de trei ore în Moldova strămoşilor mei, limba rusă a stewardeselor – în ciuda frumuseții lor fizice, aureolată de tot ce e mai rafinat în lumea modernă – mă împinge în colțul cel mai ferit al fotoliului meu. Şi situația s-a prelungit la Chişinău, la hotel, la restaurant, în magazine, la piață. Chiar moldoveni neaoşi îmi răspundeau mai întâi ruseşte, crezându-mă străin... Şi când le spuneam cine sunt, limbile se dezlegau, precum pâraiele primăvara, îmbiindu-mă în dulcele grai moldovenesc, pe care numai în gura mamei îl mai auzisem în ultima jumătate de secol!

– Teoria falsă a existenței celor două limbi romanice orientale a fost „încurajată" şi de Bucureşti. Cum şi în ce împrejurări „au cedat" oamenii de ştiință români. Se putea evita, barem, această „cedare"? Întrucât timpul compromisurilor este de acum istorie, să numim lucrurile aşa cum au fost.

– Româna şi limba moldovenească, două limbi romanice! Când scriu această erezie politică îmi pare că şi dalba hârtie se revoltă. Oamenii de ştiință români, spuneți Dumneavoastră, domnule Bantoş, anumiți oameni de ştiință, îmi permit să precizez eu... sunt tot oameni. Pentru un titlu academic sau universitar, mai mult sau mai puțin meritat, ce nu face bietul om!? Să nu vorbim aiurea: toată lumea ştie că erau academicieni şi conducători de doctorat fără să aibă ei înşişi doctoratul. Aberație ştiințifică şi logică mai mare se putea? Nu! Atunci ea trebuia plătită! Oamenii care ieşeau din sală când pronunțam, înainte de 1987, numele de Basarabia, după 1989 au fost primii care au mers la Chişinău să se bucure de ospitalitatea basarabenilor şi să jure că limba moldovenească nu există! Prea târziu, domnilor, şi prea interesați, domnilor, ați fost şi înainte de 1989 şi după. Şi încă o precizare: nimeni nu era obligat să spună neadevăruri. În *Tratatul de dialectologie românească*, pe care l-am publicat (am fost coordonatorul lui) în 1984, la Editura Cartea Românească din Craiova (director poetul Ilarie Hinoveanu), se afirmă, cu zeci de hărți ca martori, că una e limba română, de-a dreapta şi de-a stânga Prutului. Deci se putea spune adevărul... cu riscuri, bineînțeles.

– Valeriu Rusu a fost unul dintre puţinii oameni de ştiinţă români, şi acest lucru îl constatăm cu mândrie şi admiraţie, care înaintea multora a avut curajul să înfrunte opinia oficialităţilor. Vă rog să reconstituiţi circumstanţele, împrejurările în care aţi apărat deschis adevărul ştiinţific şi istoric despre noi, basarabenii.

– Aceleaşi convingeri le-am susţinut la colocvii internaţionale organizate în ţară sau la mari congrese internaţionale din străinătate (1981, la Aix-en-Provence, Franţa, 1988, la Santiago de Compostella, Spania etc.). Aceleaşi convingeri le-am afirmat cu şi mai multă tărie din 1987, când m-am stabilit în Franţa, la Aix-en-Provence. Vă invit să citiţi prefaţa la *Eloge du village roumain (Elogiul satului românesc)*, Editions de l'Aube, 1989, cursurile mele, *Le Roumain* (I şi II), tipărite la editura franceză Ophrys (1992,1994)...

– Domnule Profesor, cu permisiunea Dumneavoastră aş vrea să anunţ cititorul nostru că la Chişinău vor apărea curând cele două manuale de limba română, – *LE ROUMAIN. Langue, littérature, civilisation* şi *LE ROUMAIN. Mots et images* – lucrări originale şi foarte eficiente pentru studiu, întrucât oferă nu doar şansa de a însuşi limba, ci, graţie structurii şi modului neordinar de prezentare a materialului didactic, şi posibilitatea de a cunoaşte valoarea, dimensiunea autentică a literaturii, istoriei, tradiţiilor, în general ale civilizaţiei româneşti. Traduse şi adaptate în limba rusă, aceste două cărţi vor fi acum puse la dispoziţia cititorului basarabean. Sperăm că vor fi necesare pentru alolingvi şi instructive pentru toată lumea.

– Doresc foarte mult ca aceste cărţi să fie utile anume aici, în Basarabia, şi pe această cale exprim cele mai alese sentimente colaboratorilor Fundaţiei „Soros" din Moldova, în special doamnei Lorina Bălteanu, care sprijină financiar apariţia cărţilor. Şi, desigur, trebuie să remarc efortul colaboratorilor revistei „Limba Română" şi ai Fundaţiei Culturale „Grai şi Suflet" care pregătesc manualele pentru tipar.

– Să reliefăm câteva detalii privind geneza şi mesajul acestor cărţi.

– Aşa precum menţionam şi în *Cuvântul înainte* la ediţia chişinăuiană, lucrările au fost elaborate în baza experienţei mele de peste trei decenii, în învăţământul superior şi în activitatea de cercetare, mai ales ca specialist în dialectologie (descrierea graiurilor şi a dialectelor), dar frecventând şi domeniile „înrudite", etnografia, folclorul, precum şi literatura, aceste două manuale aveau în vedere un public bine definit, anume pe studenţii de la universităţile franceze, care îşi propuneau să studieze limba şi cultura română. Buna primire de care au beneficiat, în general, aceste manuale în cercurile interesate şi rezultatele semnificative pe care le-am constatat în procesul predării-învăţării limbii române în universităţile franceze m-au făcut să accept propunerea de a se publica variantele lor în română şi rusă, pentru publicul din Republica Moldova. Conferinţele pe care le-am prezentat, la Chişinău, între 18 şi 20 octombrie 1996, în faţa unui tineret universitar de înaltă aspiraţie culturală, interesul ce i se acordă acum funcţionării limbii noastre, dar mai ales ce ar trebui să i se acorde în conformi-

tate cu legislația lingvistică a Republicii Moldova, m-au îndemnat la acest gest. Am certitudinea că limba română poate constitui, astfel, prin mesajul celor două manuale, un factor activ de armonizare. A uni oamenii este o tendință permanentă a umanității, şi limba unui popor reprezintă un catalizator de energii, aspirații şi inițiative generoase, în sensul afirmării acestei idei.

– Situați la răscruce de civilizații, noi am fost toleranți, deschişi valurilor de culturi care veneau din cele patru părți ale lumii...

– Da, e absolut adevărat şi nu avem de ce să regretăm, cum spunea Blaga, acest destin, căci din el izvorăsc luminile şi umbrele excepţionale care explică miracolul românesc pe acest pământ de cumpănă, la Porţile Occidentului, dar cu fața spre Orient. Noi uităm prea des, astăzi, că Orientul, în sensul larg al termenului, nu a fost numai locul de unde veneau năvălirile de tot soiul, cu grijile şi necazurile ce ni le aduceau, ci şi o atracţie permanentă pentru omenire, ca tărâm al celor „o mie şi una de nopți" ... şi încă tot atâtea! Aşa se explică şi faptul că verbul *(a se) orienta*, care însemna, la început, „(a se) îndrepta, (a) merge spre..., (a se) gândi ... la Orient", s-a „banalizat", prin frecventa folosire, la toate punctele cardinale (azi spunem şi „mă orientez spre... apus, nord, est") şi chiar mai departe: „(a se) descurca" etc. Toată istoria noastră nu a fost decât o lecţie permanentă de comportament față de noi înşine, dar şi față de alții. Or, limba română actuală este nu numai liantul dintre generații, ci şi o hartă credincioasă şi mereu vie a sufletului nostru. Şi e păcat că adesea cei care au conviețuit cu noi nu ne-au cunoscut această fără de preț comoară – limba română.

– Să sperăm, domnule Profesor, că aceste cărți vor sensibiliza interesul pentru studiul limbii române, pentru valorile noastre netrecătoare, al căror leagăn a fost şi rămâne a fi satul. Ambele lucrări probează că în calitate de om de ştiință, de dialectolog cunoaşteți bine imaginea reală a satului românesc contemporan. Cum credeți, domnule Profesor, care sunt perspectivele civilizației rurale? Dispariția unor elemente esențiale din ceea ce a însemnat întotdeauna satul românesc (folclor, tradiție, obicei etc.) nu pune oare sub semnul întrebării însăşi individualitatea noastră ca neam și poate chiar viitorul nostru?

– Să luăm aminte: am supraviețuit ca neam datorită satului. De aceea trebuie să ne ținem de sat ca un copil de sânul mamei! Noi avem o șansă unică: satele noastre dăinuie, încă există... cu toate necazurile lor – drumuri proaste, lipsă de instalații sanitare și de apă curentă, primari nepricepuți sau lipsiți de inimă etc. În Occident oamenii încep să realizeze că modernizarea țărilor lor a dus și la distrugerea unei civilizații rurale, ale cărei valori morale, estetice, comunitare nu au fost înlocuite de altele, noi... Şi acum încep, cei din Occident, să caute soluții pentru a reînvia satul, pentru a reactualiza dimensiunile lui materiale şi spirituale. Nu idealizez satul; chiar şi la Niorcani, în satul natal, în cele câteva ore petrecute acolo, printre lacrimi (de bucurie!), am văzut şi lucruri care ar trebui date la o parte... Dar uitați-vă, de exemplu, la românii stabiliți în stră-

inătate: majoritatea celor care s-au afirmat, s-au realizat, pe căi cinstite, sunt oameni în care satul, satul natal în primul rând, încă vibrează, puternic, eficace, incitativ, nu numai ca o nostalgie.

– Care sunt „pilonii" spiritualităţii româneşti în raport cu cultura universală? Ce aspecte ale vieţii noastre spirituale prezintă interes, de exemplu, pentru francezi?

– Pilonii spiritualităţii româneşti peste hotare sunt, după părerea mea: satul românesc, creaţia sa folclorică, tradiţiile sale şi poezia. Despre sat am vorbit deja. Despre poezie: suntem unul dintre rarele popoare europene care creează şi cultivă astăzi încă, într-un peisaj urbanizat, computerizat, dominat de proză, poezia, populară şi cultă, de înalte şi subtile rezonanţe. Şi să nu uităm ce spunea Ovid Densusianu (*Evoluţia estetică a limbii române*, pe care am publicat-o pentru prima dată în *Opere*, III, 1977): Dacă cineva vrea să cunoască sufletul unui neam, să cerceteze poezia lui.

– Cum este receptată în Franţa lirica românească şi, mai ales, poezia noastră modernă?

– Aşa se explică faptul că la cursurile mele vin mulţi studenţi atraşi de ce spun despre satul românesc şi de textele poetice pe care le analizez: de la *Mioriţa* şi *Meşterul Manole* la Eminescu, Blaga, Arghezi, Barbu, Vieru, Sorescu, Dabija, Suceveanu, Matcovschi, Romanciuc etc. Aşa se explică şi faptul că am reuşit să organizez un *Seminar de traduceri poetice „Mihai Eminescu"*, cu studenţii mei. Şi roadele sunt la îndemâna oricui: *Eloge du village roumain* citat deja, dar şi antologia *EMINESCU*, bilingvă, de peste 600 de pagini, publicată de Universitatea Provence, 1990, *Ţiganiada* lui Ion Budai-Deleanu (traducere integrală), aflată sub tipar.

– Aţi încheiat de curând lucrul de pregătire a unei ample antologii de poezie basarabeană contemporană. Care au fost criteriile aplicate la elaborarea acestei lucrări?

– *Echos poétiques de Béssarabie* (*Ecouri poetice din Basarabia*) are peste 300 de pagini şi include poeţi aparţinând tuturor generaţiilor. Este darul meu pentru pământul pe care m-am născut, este gestul meu de admiraţie şi preţuire pentru poezia basarabeană, mereu tânără, combativă şi frumoasă. Am sperat, într-un moment romantic, că Editura ARC de la Chişinău se va onora cu publicarea acestei antologii. Dar lucrurile încă merg greu pe la noi pe acasă. Aşa că iar trebuie să bat la uşi „străine". Vă jur însă că volumul va apărea curând, şi cu orice preţ! Căci mesajul poeziei basarabene merită cu prisosinţă acest gest. Cu atât mai mult cu cât zeci de studenţi francezi s-au dăruit în această lucrare, cu tot ce au ei mai bun şi mai frumos în sufletul lor tânăr!

– Despre existenţa acestei antologii ştie şi preşedintele Franţei. Cum se explică relaţia?

– Ce era mai normal pentru mine, ca român-basarabean, care a beneficiat de primirea generoasă a Franţei, în anii trişti 1987-1988, decât să arăt Preşedintelui Jacques Chirac că românul naturalizat francez nu a venit în Franța mai ales ca să mănânce o pâine mai bună, ci pentru că el era, mai cu seamă şi în primul rând, purtătorul unui mesaj cultural de excepţie. Ne regăsim, Francezi şi Români, în aceleaşi dimensiuni de nobleţe spirituală latină. Şi Preşedintele Chirac a apreciat ca atare gestul meu de a-i trimite manuscrisul antologiei de poezie basarabeană... aşteptând cu nerăbdare momentul când voi putea să-i ofer cartea frumoasă de poezie basarabeană, tradusă în limba franceză, de studenți francezi, din inițiativa unui român-basarabean. Nu discut politică. Pot să spun însă (dacă e o indiscreție, Preşedintele Jacques Chirac mi-o va ierta, sper) că Jacques Chirac e sensibil la poezie, la frumos, la realitățile rurale, la prezența românească în peisajul european contemporan.

– Domnule profesor, ce ați dori să spuneți cititorilor noştri cu ocazia publicării acestui florilegiu de poezie basarabeană?

– Publicarea unei selecţii din antologia noastră nu este decât... un mic gest de solidaritate culturală care va rămâne de-a pururea înscris în *Cartea Mare* a Basarabiei. Iubiților cititori le dorim ore plăcute de poezie, de vis şi de inițiative culturale, cu aceste pagini de aleasă simțire, gândire şi creație românească. Şi pe curând, cu noi şi semnificative realizări!

„Limba Română", 1997, nr. 1-2, p. 41-45

Valeriu RUSU s-a născut la 9.09.1935, în comuna Mihăileanca, județul Hotin. Din martie 1944 se refugiază, împreună cu părinții, în comuna Speteni, județul Ialomița. Urmează liceul „Mihai Viteazul" din Bucureşti (1953), apoi Facultatea de Litere din Bucureşti (1958). Pe parcursul anilor 1958-1987 este cercetător ştiinţific; din 1969 – şeful Sectorului de dialectologie la Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectologice al Academiei Române, având ca profesori şi directori pe acad. Al. Rosetti şi prof. B. Cazacu. În paralel este asistent şi lector la Universitatea Bucureşti. Doctor în ştiinţe filologice (1969) cu teza *Graiul din nord-vestul Olteniei* (publicată la Editura Academiei, 1971) sub direcția lui Al. Rosetti. Din 1987 se stabileşte în Franța, la Aix-en-Provence. Funcţionează în calitate de profesor, director de cercetări, director al Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice şi Română. Este membru al asociației „Le Félibrige" (1981), membru asociat al Academiei de Ştiințe, Litere, Agricultură şi Artă din Aix-en-Provence (1992), al unor societăți internaționale de lingvistică. Participă la un şir de colocvii şi congrese ştiinţifice internaționale. Volume: *Noul Atlas Lingvistic român pe regiuni. Oltenia,* I (1966) – V (1984), lucrare distinsă, în 1974, cu premiul „T. Cipariu" al Academiei Române; *Introducere în studiul graiurilor româneşti*, Bucureşti, 1977; *Tratatul de dialectologie românească*, coordonator, Craiova, 1984; *Dialettologia generale*, Ed. Zanichelli, Bologna, Italia, 1985. În colaborare cu studenți de la Universitatea Provence publică: *Eloge du viliage roumain*, Editions de l'Aube, Franța, 1990; *Mihai Eminescu*, antologie bilingvă, Aix-en-Provence, 1990. Elaborează pentru cititorul francez volumele *Le roumain. Langue, Litérature, Civilization* şi *Le roumain. Mots et images*, apărute la Editura Ophrys, Paris, 1994, care în 1997 sunt traduse, adaptate pentru cititorul de limba rusă şi tipărite la Chişinău. A editat antologia *Echos poétiques de Béssarabie*. În colaborare cu Aurelia Rusu, traduce integral în franceză *Ţiganiada* de Ion Budai-Deleanu. A publicat ediţii din *Opere* de Ovid Densusianu (3 volume), Tache Papahagi (2 volume), numeroase articole, studii, comunicări, recenzii, note etc.

Petru ȚARANU

„MĂ PASIONEAZĂ PARTEA VĂZUTĂ ŞI, ÎN EGALĂ MĂSURĂ, CEA NEVĂZUTĂ A DORNELOR"

– Stimate domnule Petru Țaranu, v-ați născut în Țara Dornelor și sunteți un bun cunoscător al locurilor prin care, la tot pasul, respiră istoria și cultura românească. Vă propun să vorbim pentru început despre itinerarul pe care eventualii turiști, mă refer și la cei din Republica Moldova, ar putea să-l parcurgă în zona Dornelor.

– Dornele pot fi asemuite unui adevărat muzeu în aer liber, sunt leagănul civilizației autohtone din partea nordică a țării. Intră în discuție deci un sistem de itinerare, specifice tuturor tipurilor de turism. Culoarul Dornelor este unicul vad, prin nordul României, al turismului de tranzit dintre estul şi vestul Europei şi invers. Stațiunea balneoturistică Vatra Dornei, aşezată pe drumul european ce trece prin Dorne, reprezintă un loc ideal de popas în sistemul turismului românesc şi, deopotrivă, în cel internațional. În timpul iernii, Vatra Dornei devine un fel de capitală a sporturilor albe. Stațiunea balneoturistică, ca bază de sejur în turismul balnear, de agrement şi de cercetare, serveşte unor variate tipuri de excursii. Într-o excursie de o zi se poate călători pe drumurile Vitoriei Lipan, se pot reconstitui traseele parcurse de Vasile Alecsandri, Mihai Emi-

nescu, Nicu Gane, Calistrat Hogaş, Eudoxiu Hurmuzachi, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, Alexandru Vlăhuţă, A.D. Xenopol şi de alţi cărturari şi oameni de ştiinţă de odinioară. O ascensiune spre Muntele Ouşorul, pe acest Fuji Yama al Dornelor, ori la sanctuarul de cult preistoric de la 12 Apostoli (Munţii Călimani), pe Muntele Giumalău sau la Pietrele Doamnei, pe Rarău, îţi oferă senzaţia nemărginirii, satisfacţii inedite şi amintiri de neuitat.

O incursiune de vânătoare în Munţii Dornelor îţi poate dărui trofee de punctaj maxim (ursul şi cerbul carpatin, mistreţul şi cocoşul de munte), iar o deconectare totală se poate realiza într-o zi de pescuit la lostriţă, păstrăv sau lipan, pe râurile şi pâraiele cu ape cristaline din Dorne, la cules de plante medicinale şi fructe de pădure ori degustând din produsele tradiţionale ale stânelor şi văcăriilor din zonele alpine. Itinerariile Vatra Dornei – salba de mănăstiri din Neamţ şi Bucovina, cu vizitarea unor obiective istorice de maxim interes, sunt doar câteva dintre posibilităţile ce stau la dispoziţia amatorilor de drumeţii inedite. În josul Văii Bistriţei se poate ajunge, tot într-o zi, la Cheile Bicazului, acolo unde mai rămâne la dispoziţia peregrinului doar un petic de cer, sau la Centrul de salmonicultură de la Potoci (Lacul Bicaz), unde turistul se poate delecta cu păstrăv preparat după străvechi reţete culinare. În vatra de dăinuire dorneană se pot admira ansambluri arhitecturale din secolul XVIII, clădiri-monumente istorice şi de arhitectură, muzee, instituţii de cultură şi rezervaţii ştiinţifice de un farmec aparte.

De fapt, în Dorne, fiecare sat, fiecare casă şi fiecare palmă de pământ este, până la urmă, un subiect de contemplare sau al unei cercetări de profunzime. Toate acestea sunt doar sumare punctări într-un imens potenţial turistic pe care Dornele îl oferă cu generozitate.

– Sunteţi unul dintre puţinii oameni de cultură care găsiţi echilibru sufletesc, satisfacţii multiple în tot ce au – văzut sau nevăzut – locurile de baştină. Când aţi simţit chemarea (de unde vine ea?) de a fi „cronicarul” nedezminţit al Dornelor?

– Puneam întrebări şi aşteptam răspunsuri cu privire la istoria Dornelor în timp ce mă aflam pe băncile şcolii din sat. Primele întrebări le-am formulat, îmi amintesc bine, în timpul orelor de istorie. Eram în clasa a V-a. Răspunsurile primite n-au fost convingătoare, nici măcar plauzibile. Profesorul m-a privit mirat şi m-a îndemnat să perseverez în aflarea acestor adevăruri. Ca să răspund exact la întrebarea Dumneavoastră, eu cred că m-am născut cu această chemare.

O carte de istorie locală nu era, nu este nici astăzi. Pentru mine acest gol trebuia completat într-un anume fel. Întrebând, copil fiind, am fost luat deseori în derâdere. Mulţi dintre bătrânii satelor însă m-au tratat altfel, împărtăşindu-mi cu har tot ce ştiau din moşi-strămoşi. Şi ştiau multe. Informaţiile culese de la bătrânii din Dorne, aceste „arhive vii”, le-am memorat, unele le-am consemnat în mai multe caiete pe care le-am numerotat şi le-am păstrat cu sfinţenie. Motivaţia ştiinţifică a cercetării a apărut mult mai târziu, în timpul studiilor

universitare. Contactul cu arhivele, inclusiv cu Arhivele Statului din Chişinău, mi-au deschis noi orizonturi în cercetarea de specialitate. Relaţiile cu diferiţi oameni de ştiinţă, inclusiv cu unii din Republica Moldova, mi-au stimulat preocupările şi mi-au clarificat aspecte dificil de interpretat. Tot timpul am coroborat informaţiile adunate de la bătrânii satelor cu datele atestate în documentele de arhivă. Acesta este, de fapt, secretul cercetării mele. Procedând astfel, uneori am reuşit să corectez o seamă de interpretări greşite şi să le completez pe altele. Pentru mine cercetarea istoriei locale, ca parte integrantă a celei naţionale, a devenit o mare pasiune, este pasiunea vieţii mele. În prezent, deţin un impresionant volum de date şi de informaţii. Am început să le valorific, publicându-le în reviste de profil, unele de mare prestigiu – cum este „Limba Română” de la Chişinău – sau tipărind cărţi de sine stătătoare. Mă pasionează partea văzută şi, în egală măsură, cea nevăzută a Dornelor. Dezlegarea enigmelor, şi sunt numeroase, înseamnă pentru mine echilibrul sufletesc şi satisfacţii multiple. Dacă vreţi, este o preocupare care mă face util societăţii şi mă menţine mereu tânăr. Sper ca, în viitorul apropiat, să ofer surprize de proporţii cu privire la istoria Dornelor.

– Dornele şi folclorul, Dornele şi mitologia populară, Dornele şi vechile tradiţii româneşti. Vă rog să vă referiţi la aceste teme, care ştiu că vă preocupă şi că sunteţi foarte documentat în domeniu.

– Subiectul Dornele şi folclorul este unul inepuizabil. După cum ştiţi, m-am născut în satul Linişte, o oază a ţinuturilor dornene cu străvechi mustiri de folclor, de tradiţii şi de mitologie populară. Familia mea, o familie de munteni cu respect pentru tot ce înseamnă creaţie şi credinţă populară, a fost un mediu suprasaturat de „aerul” folcloric al Dornelor, de o sensibilitate ce m-a marcat profund din primii ani ai vieţii. La vatra copilăriei mele, veselă şi tristă (tata căzuse în război), am sorbit cu nesaţ din izvorul nemuritor al folclorului dornean. M-am trezit pe lume mângâiat de cântecul de leagăn, de doine şi balade, de tragănul buciumelor...

Am avut marea şansă să ascult balada *Mioriţa*, interpretată vocal, cu autoacompaniere la fluier, în revărsarea primelor raze ale dimineţii. M-a cutremurat profund, iar mesajul ei, de înseninare în faţa morţii, umplea nesfârşitul pădurilor şi adâncul văzduhurilor dornene. Nu pot să uit, de asemenea, feeria serilor de toamnă poleite în cearcăne de lună plină. Era vremea meliţatului la in şi cânepă. Şi acum îmi stăruie în memorie acea simfonie a meliţelor care se revărsa în refren de doine peste vraja unor seri de neuitat. Inepuizabilul tezaur folcloric din Dorne a generat mari competiţii de valori în cadrul clăcilor, al şezătorilor şi al horelor de odinioară. Colindele, urăturile, alaiul caprei, sorcova, vergelul ş.a. se revărsau în torente de manifestări folclorice la cumpene de vreme, de ani şi de calendare.

În ce mă priveşte, am cules folclor din primii ani de şcoală. La început din dorinţa de a contribui la valorificarea obiceiurilor şi datelor (am condus alaiul caprei, am urat, am colindat şi am strigat în joc), apoi pentru colecţia şcolii

din sat. Această preocupare a devenit, în felul acesta, o mare pasiune. Sursele culegerilor mele au fost bătrânii satelor. Sunt fericit că astăzi pot să îngrijesc culegerile oferite cu atâta dăruire de bătrânii de altădată.

Un alt subiect, tot pe atât de inepuizabil, se referă la mitologia populară din Dorne. În Dorne se mai găsesc urmele mitologiei dacice şi dacoromane. Descoperirea megaliţilor gravaţi în Munţii Călimani (1985), la 12 Apostoli, reprezintă dovada indiscutabilă a acestor străvechi realităţi. În anul 1910 pe vârful Muntelui Ouşorul s-au descoperit monede romane din aramă şi argint. Ca să individualizez numele doar a două dintre locurile care trebuie cunoscute în toată lumea şi de toată lumea. Practica strămoşilor noştri de a organiza sărbătoarea „Moşilor" de la solstiţiul de vară pe vârfuri de munte avea la bază credinţa potrivit căreia cu cât te urci mai sus, pe munte, cu atât eşti mai aproape de zei, de Dumnezeu. Populaţia autohtonă din Dorne încă mai crede în acest străvechi adevăr. Aşa se explică de ce schiturile şi sihăstriile din zilele noastre se află pe culmile munţilor sau în apropierea acestora. În Dorne se mai practică elemente de cult arhaic: cultul moşilor şi al strămoşilor, al apei, al focului, al bradului ş.a. Numeroase sunt producţiile folclorice care au la bază sau conţin frânturi din cultul arhaic. La noi încă se mai crede în puterea supranaturală a nopţilor de Sânziene, de Rusalii, de Andrei, de Anul Nou sau de Înviere. Duhurile nopţii, ale pădurii şi ale muntelui îşi au, în credinţa populară din Dorne, sălaş la vetrele de foc sacru ale *iescarelor,* adică ale brazilor seculari cu scorburi fosforescente. Zânele încă mai joacă, la miezul unor nopţi din an, prin poienile pădurilor sau prin stufărişul luncilor. Fetele îşi mai pot dobândi frumuseţea şi atracţia feminină implorând izvoarele şi apele curgătoare în nopţile de Sânziene. Evidenţierea aspectelor de mitologie populară din Dorne are menirea să înfăţişeze trăsăturile culturii autohtone din această parte a ţării. În Dorne – la confluenţa graniţelor Moldovei, ale Bucovinei şi Transilvaniei – se mai păstrează, aşadar, urme intacte ale mitologiei străromâne. Este dovada vechimii şi dăinuirii autohtone în spaţiul de referinţă. Există deci posibilitatea elaborării unui volum de mitologie dorneană.

– Dacă ne referim la Dorne şi la vechile tradiţii româneşti, intră în discuţie un alt subiect pe cât de vast, pe atât de interesant. În viaţa materială şi cea spirituală a Dornelor se resimte influenţa de factură arhaică...

– Da, stânile şi văcăriile, lăcaşe pastorale cu rol deosebit în umanizarea munţilor, poartă, prin tot ce conţin, amprenta vechilor tradiţii. În vetrele de sat se mai păstrează urmele străvechilor locuiri. Argestru – ca să ne referim la urmele din toponimie – înseamnă locul populat cu argele, adică cu amenajări pastorale semiîngropate. Arhitectura tradiţională mai contrastează încă cu cea modernă. Rar, dar se mai păstrează stezele, pivele, morile hidraulice, oloiniţele ş.a., instalaţii rurale tradiţionale. În portul femeiesc de sărbătoare din localitatea Panaci, de exemplu, se mai păstrează însemnele matriarhatului. Culoarea „roşu de Panaci" de la catrinţe (vârstre) şi altiţe ierarhizează purtătoarea după vârstă şi stare civilă. Multe dintre obiectele de uz casnic şi pastoral – brădane, găleţi, scafe ş.a. – păstrează forma veche, tradiţională. Ceremoniile ocazionate de naştere, de nuntă

sau de moarte au amprenta marilor tradiţii. Aşijderea, urcatul pe munte, măsura oilor şi „spartul stânii". Culesul din natură (plante medicinale şi fructe de pădure) este supus unor canoane de străveche dăinuire. Primirea sufletelor la locul lor de dăinuire, în Joia Mare, după rigorile străvechilor tradiţii, crezul în „Paştele Blajinilor", în puterea tămăduitoare a apelor minerale şi a diverselor panacee, ca să enumăr doar câteva aspecte, reprezintă tot atâtea dovezi ale moştenirii şi ale perpetuării tradiţiilor în Dorne. Pe această temă am scris relativ mult şi voi mai scrie, în speranţa înnobilării prezentului cu aura străvechilor tradiţii.

– Să invocăm pentru cititorul revistei noastre aspecte din activitatea Dumneavoastră privind valorificarea patrimoniului cultural al Dornelor.

– Am debutat editorial la Editura Sport-Turism din Bucureşti (1989). Cartea mi-a apărut – o carte de popularizare a turismului din Dorne – în limbile română şi franceză, cu un tiraj de 15000 pentru fiecare versiune în parte. A urmat placheta de poezie *Lacrima* la Tipografia Centrală din Chişinău (1994). În anul 1995, la aceeaşi firmă, mi-au apărut două volume *Memoria Dornelor*: unul de folclor, iar al doilea se referă la personalităţile din Dorne. Dorinţa mea a fost să le tipăresc la Chişinău. Mi-am realizat vrerea cu sprijinul lui Gheorghe Revenco, directorul general al firmei, al academicianului Mihai Cimpoi, preşedintele Uniunii Scriitorilor din Moldova, şi al vicepreşedintelui Arcadie Suceveanu. Folosesc acest prilej pentru a le adresa călduroase mulţumiri. Referitor la proiectele de viitor aş dori să precizez că recent am finalizat volumul II, ediţia a doua, *Memoria Dornelor* (Oameni de seamă). Urmează să-l predau editurii în câteva zile. Lucrez în paralel la alte câteva volume, pe următoarele teme: istoria balneologiei în Dorne, etimologii (nume de locuri şi de persoane), călători şi călătorii (cu referiri şi la personalităţile din Basarabia şi Bucovina de nord), povestiri dornene, mitologie, folclor ş.a. Toate aceste lucrări vor vedea lumina tiparului, în funcţie de posibilităţile de finanţare, în anii 1999-2001.

– Poezia este o altă faţetă a preocupărilor Dumneavoastră. De unde porneşte necesitatea de a aşterne în vers gândurile, sentimentele, emoţiile pe care le trăiţi?

– Am scris poezie încă de când mă aflam pe băncile şcolii primare. Cred că este un har nativ. O plachetă – *Lacrima* – a fost publicată la Chişinău. Altă plachetă este pregătită pentru tipar. Am publicat poezie în diverse reviste de cultură din ţară şi de la Chişinău. Poezia *O lacrimă la Văratec*, de exemplu, exprimă o revărsare de moment a sentimentelor. Eram la Văratec cu o delegaţie basarabeană (Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, Gheorghe Vodă şi Nicolae Spătaru). Contemplând îndelung mormântul Veronicăi Micle, au izvorât versurile ce compun poezia la care m-am referit. Criticul literar din Timişoara, Adrian Dinu Rachieru, îmi defineşte foarte bine stilul, atunci când alătură numelui meu un subtitlu semnificativ: *Lirismul arhivelor*.

– Sunteţi un mare prieten pentru mulţi basarabeni. Graţie Dumneavoastră, mai înainte, când eraţi primar la Vatra Dornei, dar şi acum, mulţi basarabeni au cunoscut, însoţiţi de Dumneavoastră, în calitate de ghid fără pere-

che, Dornele. Care este mobilul acestor vizite şi ce amintiri v-au rămas în urma călătoriilor făcute cu intelectualii basarabeni în Dorne?

– Sunt onorat că am avut şansa să intru în relaţie de apropiere şi să am prieteni o seamă dintre personalităţile Basarabiei. Pe mulţi dintre ei i-am însoţit prin Dorne, prezentându-le istoria şi frumuseţile zonei. Dacă vreţi, acesta este mobilul vizitelor la care vă referiţi, adică cunoaşterea oamenilor, a istoriei şi a peisajelor din Dorne şi din ţinuturile limitrofe lor. Despre călătoriile în Dorne ale unor mari personalităţi basarabene (Mihai Cimpoi şi Grigore Vieru) am scris deja primele impresii. O relatare mai amplă va apare în volumul *Memoria Dornelor* (Călători şi călătorii). În acest volum vor apărea şi alţi oameni de seamă din stânga Prutului. Este o problemă ce doresc s-o definitivez în toamna acestui an, la Chişinău. Aştept cu nerăbdare ocazia de a discuta pe larg aspecte ale relaţiilor personalităţilor din Chişinău cu Dornele.

– Ce apreciaţi mai mult la prozatorii, poeţii noştri, care sunt, după părerea Dumneavoastră, virtuţile autentice ale literaturii basarabene actuale?

– Lecturarea operei basarabene (proză şi poezie), în măsura în care am avut posibilitatea să o fac, mi-au oferit o imagine cât se poate de concludentă. Materialele apărute în revista „Limba Română" din Chişinău – cea mai bună pe acest profil din tot spaţiul românesc – mi-au înfăţişat, la rândul lor, o serie de aspecte şi de preocupări semnificative şi de largă anvergură. Pot să apreciez că literatura basarabeană este una naţională, angajată şi de largă deschidere, şi are reale potenţe valorice. Este, de fapt, o parte constitutivă, inseparabilă, a istoriei literaturii române.

– Basarabia este partea de ţară la care ţineţi foarte mult, lucrul acesta îl afirm în cunoştinţă de cauză. Cum s-a constituit această dragoste pentru Moldova de peste Prut, ce amintiri mai vechi vă leagă de ea? Cum aţi reînnodat legăturile cu noi după „deschiderea" frontierei în 1989?

– Da, este adevărat, ţin foarte mult la Basarabia. Moldova de peste Prut este o palmă de pământ românesc. Tăticul meu, militar fiind, a vieţuit peste trei ani de zile la Chişinău. Unele dintre rudele mele, cărăuşi de vinuri fiind, făceau schimb de produse, în perioada interbelică, cu oamenii de peste Prut. În ce mă priveşte, am păşit pentru prima dată pe pământul sfânt al Basarabiei în aprilie 1961. Făceam parte dintr-o delegaţie română care avea ca itinerar oraşele Chişinău, Kiev, Leningrad şi Moscova. Începând cu anul 1993, fiind primar al oraşului Vatra Dornei, am condus delegaţii de funcţionari publici în oraşul Chişinău şi în alte centre urbane din Basarabia. Am avut onoarea să fiu invitat, de mai multe ori, cu comunicări în cadrul unor manifestări ştiinţifice de mare prestigiu naţional şi internaţional. Nu pot să uit amploarea şi semnificaţia manifestărilor de cuget şi de simţire românească de pe Aleea Clasicilor din Chişinău şi multe altele de această factură. Am colaborat la revistele „Limba Română", „Literatura şi Arta", „Glasul Naţiunii", „Moldova Suverană", „Moldova Literară" şi „Viaţa Satului". Cu ocazia dezvelirii bustului poetului Tudor Arghezi mi s-a înmânat carnetul de membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova

(1995). Surpriza a fost mare deoarece la festivitate participau câteva mii de oameni. Cuvintele academicianului Mihai Cimpoi, preşedintele Uniunii, îmi stăruie şi acum în memorie. Erau cuvinte alese şi de o puternică vibraţie sufletească. A fost unul dintre cele mai emoţionante momente din viaţa mea. De asemenea, m-a marcat profund seara de romanţe, oferită de conducerea Uniunii Scriitorilor din Moldova la crama din „Chişinău", din apropierea hotelului „Naţional". Eram la masă cu Fănuş Neagu, cu Mihai Cimpoi şi cu delegaţia de la Vatra Dornei. În acest colţ al Chişinăului s-a demonstrat, şi pe această cale, cât de bine s-a păstrat spiritul românesc în spaţiul teritorial al Basarabiei, vremelnic înstrăinat. La Chişinău, şi în alte oraşe ale Basarabiei, am avut numeroase întâlniri cu oameni de seamă, aici am cercetat în Arhivele Statului, am tipărit şi am donat cărţi, am vizitat locuri şi oameni care mi-au lăsat amintiri de neuitat. La Chişinău m-am simţit ca la mine acasă.

– În calitate de primar la Vatra Dornei aţi întreprins un şir de acţiuni pentru a include în „circuitul românesc" mai mulţi funcţionari din administraţia publică a Moldovei din stânga Prutului. Referiţi-vă, vă rog, la această problemă.

– În „circuitul românesc", aşa cum spuneţi Dumneavoastră, s-au aflat peste 130 de primari din comunele şi oraşele Basarabiei. În acei ani eram primar la Vatra Dornei. Am avut cu primarii basarabeni un schimb de opinii cât se poate de valoros pe tema administraţiei publice de stat şi, desigur, pe alte teme. Cunoaşterea oraşului şi a împrejurimilor a fost un alt deziderat al vizitei întreprinse la Vatra Dornei. Cu unii dintre ei m-am întâlnit în Basarabia unde am fost primit tot atât de frumos. Am primit, de asemenea, pe membrii formaţiei corale din Străşeni. Dacă îmi amintesc bine, corul purta denumirea de „Burebista". M-a impresionat ţinuta artistică a formaţiei şi dezinvoltura cu care intrau în relaţii cu noi coriştii basarabeni. Am avut ca oaspeţi la Vatra Dornei cadre universitare şi foarte mulţi studenţi. Unii dintre ei (conduşi de prof. univ. dr. Jigău) au fost la Vatra Dornei ani la rând. Întâlnirile de la Vatra Dornei, cu oameni din Basarabia, le consider ca o mare şansă din viaţa şi activitatea mea. Mi-au lăsat amintiri frumoase şi de mare rezonanţă sufletească.

– Bucovina şi Basarabia. Care este, credeţi, liantul dintre aceste două provincii, ce îi apropie pe locuitorii din aceste două părţi de neam?

– Basarabia şi Bucovina sunt două provincii istorice româneşti. Ele sunt surori şi aparţin, în ciuda unor conjuncturi istorice vremelnice, spaţiului românesc. Unitatea de neam, de limbă, de cultură şi de conştiinţă naţională sunt factorii care reprezintă, după părerea mea, liantul despre care Dumneavoastră vorbiţi. Atunci când se spune că „sângele apă nu se face" se exprimă un adevăr îndeobşte cunoscut. În Basarabia şi Bucovina românii nu vorbesc cu traducător. Ei sunt fraţi de sânge şi de neam. Este un aspect fundamental ce nu poate fi contestat. Fraţii nu pot fi despărţiţi.

– Pe parcursul mai multor ani aţi sprijinit restaurarea, repararea şi chiar edificarea unor locaşe de cult: biserici, mănăstiri etc. Vă rog să ne vorbiţi despre noua mănăstire de la Piatra Tăieturii (situată în apropierea satului

Dumneavoastră de baştină), loc de o frumuseţe dumnezeiască, la a cărei ctitorire aţi participat.

– Este adevărat ce spuneţi. A ocroti şi a ajuta biserica neamului este, până la urmă, o chestiune de onoare, o chestiune patriotică. Obiectiv analizând, trebuie să recunoaştem contribuţia bisericii la făurirea culturii şi a istoriei naţionale. Sihăstriile, ca şi cea de la Piatra Tăieturii, sunt vetre de dăinuire şi de cultură autohtonă. Iată de ce am sprijinit şi voi sprijini rectitorirea şi transformarea complexului monahal de la Piatra Tăieturii într-o oază a liniştii şi a reculegerii. De curând, aici, în vârf de munte, s-a petrecut un fapt de mare atracţie pentru credincioşii din ţară şi din afara ei: a fost sfinţită mănăstirea. Mai precizez un detaliu: ca şi mine, părintele Antonie, stareţul mănăstirii, este un mare prieten al Basarabiei. Aşa că locuitorii din stânga Prutului sunt oricând aşteptaţi la acest nou loc de pelerinaj pentru credincioşi.

– Sâmbăta, duminica românul din Dorne lasă toate treburile şi urcă sus, la munte, unde, de regulă, sunt situate mănăstirile. Ne-am convins de acest lucru vizitând mănăstirile Rarău, Voroneţ şi, desigur, Piatra Tăieturii. Cum explicaţi această firească şi frumoasă necesitate, îndârjâre chiar, aş zice, a muntenilor de a urma şi de a perpetua credinţa strămoşească împotriva tuturor obstacolelor?

– Credinţa în liniştea divină şi în apropierea de Dumnezeu, aflându-se pe vârf de munte, explică exodul populaţiei din Dorne spre schituri şi sihăstrii. Este, după cum bine observaţi, o prelungire a unor elemente din mitologia preistorică până în zilele noastre. Locurile de închinare de pe vârfurile de munte sunt, dacă vreţi, o dovadă a vechimii şi a continuităţii în vatra de dăinuire autohtonă. Populaţia din Dorne, şi nu numai, urcând la vetrele de sihăstrie, se înscrie pe coordonatele continuităţii în spaţiul de obârşie.

– Ce-aţi dori să adresaţi cititorilor revistei „Limba Română" care vă urmăresc cu atenţie articolele şi vă apreciază munca?

– Rog redacţia revistei „Limba Română" să primească mulţumirile mele călduroase pentru iniţiativa de a consemna acest dialog. Adresez tuturor cititorilor un salut frăţesc, urându-le spor în activitate, prosperitate şi sănătate deplină. Invitaţia rămâne deschisă: Dornele vă aşteaptă!

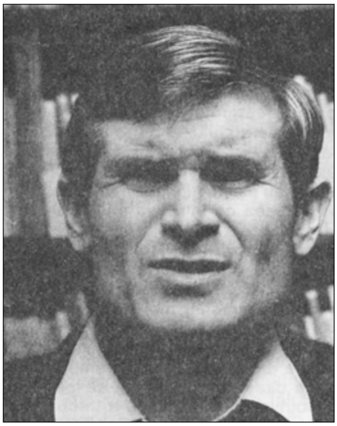
August 1998, Vatra Dornei

„Limba Română", 1998, nr. 3, p. 66-71

Petru ŢARANU s-a născut la 26 mai 1934 în satul Linişte, comuna Şaru Dornei, judeţul Suceava. Şcoala primară în localitatea natală (1941-1948); studiile liceale la Vatra Dornei (1959-1963). Facultatea de Ştiinţe Economice la Universitatea din Iaşi (1964-1970). Doctor în ştiinţe economice la Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice din Bucureşti (1981). Primar la Gura Humorului (1972-1981), primar al oraşului Vatra Dornei (1983-1986, 1992-1996). Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova (1995) şi al Societăţii Scriitorilor Bucovineni (1998). Colaborează la revistele „Ateneu", „Astra", „Limba Română" (Chişinău), „Cronica", „Glasul Naţiunii" (Chişinău), „Literatura şi Arta" (Chişinău) ş.a.

Andrei EŞANU

„NUMAI PORNIND DE LA CULTURA NAȚIONALĂ POȚI CUNOAŞTE ALTE CULTURI ŞI CIVILIZAȚII”

– Stimate domnule Andrei Eşanu, cum explicați predilecția Dumneavoastră pentru problemele de istorie a culturii medievale româneşti?

– Valorile culturale create pe parcurs de milenii sunt, de fapt, chintesența existenței umane. Or, fața sau trăsăturile caracteristice de prim rang ale unui popor, ale unei civilizații în general sunt determinate mai ales de valorile culturale şi spirituale produse de-a lungul unei epoci, pe parcursul istoriei lor. De aici, cred, porneşte interesul meu pentru aceste probleme. Cultura, în sensul mai restrâns al acestei noțiuni, înglobând fenomenele legate de spiritualitate, de frumos, de inteligență, de civilizație, atât pe parcursul istoriei, cât şi în viața cotidiană, a reprezentat încă de pe băncile şcolii un punct de mare atracție şi de interes sporit pentru mintea, inima şi sufletul meu. Încă de pe atunci, dar mai cu seamă din timpul studiilor universitare şi postuniversitare, prin intermediul cărții şi al presei, am intrat în lumea deosebit de fascinantă a istoriei universale cu multiplele ei fenomene de cultură şi spiritualitate create de-a lungul secolelor. Am înțeles de

timpuriu că patrimoniul cultural universal poate fi cu adevărat cunoscut doar prin prisma culturii noastre naţionale. De aceea în timpul studiilor postuniversitare a început să se profileze tot mai mult interesul meu faţă de cultura românească, şi faţă de cea medievală în special, ca obiect de studiu permanent.

– Lucrările publicate de-a lungul anilor denotă că din totalitatea de aspecte şi fenomene culturale care vi s-au dezvăluit v-a atras cu o deosebită forţă cultura scrisă în evoluţia ei firească, de la formele incipiente la cele de astăzi.

– Da, după mai mulţi ani de studii prin biblioteci, arhive şi muzee s-a conturat, într-adevăr, clar şi predilecţia mea pentru cultura medievală românească. Căci anume acest strat multisecular al culturii noastre, constituit din mari opere şi personalităţi, a pus o piatră de nestrămutat la temelia întregii culturi şi spiritualităţi româneşti. Astfel, cultura românească a fost „aşezată" concomitent în spectrul de culturi şi civilizaţii europene, a fost determinată magistral evoluţia ulterioară a culturii noastre în epoca modernă şi cea contemporană. Cercetările în domeniu m-au condus la concluzia că numai cunoscând profund cultura naţională şi pornind de la valorile ei cele mai reprezentative poţi evolua cu succes în cunoaşterea altor culturi şi civilizaţii, a culturii universale în general. Numai sprijinindu-ne pe cunoaşterea profundă a celor mai de seamă valori ale culturii naţionale putem crea o scară mai obiectivă a valorilor din cultura naţională şi cea universală.

– E un fapt de netăgăduit, domnule Eşanu, că epoca medievală a culturii româneşti a fost hotărâtoare în procesul de formare a universului cultural românesc cu tot ce a dat el mai de preţ în plan spiritual în epoca modernă şi cea contemporană. Or, până la 1989 istoria noastră medievală aici, în Republica Moldova, era trunchiată, interpretată subiectiv şi tendenţios. În ce mod omul de ştiinţă Andrei Eşanu încerca atunci să scoată la lumină adevărul?

– Când am venit la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe, la începutul anilor '70, am găsit o atmosferă suspicioasă. Se vorbea, se discuta, se scria şi se publica numai în limba rusă, iar marile adevăruri ale culturii şi istoriei noastre erau ocolite, tăinuite, deformate, trunchiate. Cercetările se efectuau în limitele aşa-numitei istorii a R.S.S. Moldoveneşti. Chiar din primii ani de activitate la Academie am fost cuprins de teama că va trebui să mă conformez, să spun şi să scriu neadevăruri, să fac mari compromisuri de conştiinţă şi să imprim, ca şi cei din jur, istoriei şi culturii noastre note de inferioritate şi umilinţă. Această teamă m-a dominat până atunci când, după câţiva ani de muncă din noapte în noapte prin biblioteci, am decis, în mare taină îngropată în mine, că voi aborda în lucrările mele numai acele aspecte sau probleme istorice în care voi putea spune un adevăr, ceea ce pe atunci, vă rog să mă credeţi, era deosebit de complicat. Căci orice „abatere de la normele" admise era observată şi curmată de atâţia „vigilenţi", care acumulau capital politic,

pentru ca ulterior să deschidă anumite uşi, fără a avea vreo valoare reală în ştiinţă. În aceeaşi ordine de idei am hotărât că voi scrie chiar o carte de istorie în limba noastră, ceea ce nu se făcuse până atunci la Institutul de Istorie. Sub semnul acestor taine am activat aproape de unul singur pe parcursul anilor '70-'80. În ce măsură am reuşit să realizez cele propuse, rămâne să decidă cititorul, consultând lucrările mele din această perioadă. Rog să-mi fie iertată lipsa de modestie, dar încă în 1985 am reuşit să finisez o carte de istorie în limba română, care a văzut lumina tiparului în 1987 (*Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei. Manuscrise şi ediţii).* Aceasta a fost, de fapt, prima lucrare ştiinţifică scrisă în limba română la Institutul de Istorie al Academiei din Republica Moldova. După aceea a urmat *Din vremuri copleşite de greutăţi*, finisată în 1989 şi editată în 1991, în care am putut scrie deschis despre cultura Ţării Moldovei ca parte organică a culturii româneşti.

– Evul mediu ne oferă multiple dovezi de românism, de unitate perfectă a tuturor românilor, de identitate clară a neamului nostru. În ce măsură aţi reuşit să abordaţi tema în lucrările Dumneavoastră?

– Această problemă m-a preocupat întotdeauna. Pe parcursul anilor '70-'90 am publicat un număr relativ mare de cărţi, de studii şi articole ştiinţifice care, într-un fel sau altul, direct sau indirect, erau dedicate problemei unităţii culturale româneşti în evul mediu, ev care a durat la români mai mult de un mileniu. Rezultatele cercetărilor proprii, precum şi ale multor altor istorici, experienţa acumulată m-au îndemnat să elaborez o lucrare de sinteză dedicată culturii şi civilizaţiei medievale româneşti. Anul 1993 a fost destul de rodnic, căci reuşisem să scriu un număr considerabil de secţiuni. Dar a venit 1994, când am fost nevoit să abandonez pentru un an şi jumătate proiectul. După ce am depăşit parţial marile dificultăţi cauzate de boală, am revenit la această lucrare, pe care am finisat-o în condiţii foarte dificile către începutul lui 1996, ca până la sfârşitul aceluiaşi an să vadă lumina tiparului la Editura ARC din Chişinău. Este vorba de cartea *Cultură şi civilizaţie medievală românească*, în care am încercat să aduc multe argumente în favoarea unităţii de origine, de limbă, de obiceiuri şi tradiţii populare, de cultură materială şi spirituală a poporului român în această epocă.

– Desigur, este deosebit de dificil să expunem în spaţiul acestui interviu ceea ce aţi demonstrat cu argumente incontestabile într-o carte de aproape 300 de pagini. Să ne referim totuşi la această lucrare despre care acad. Ştefan Ştefănescu afirmă că „se recomandă ca un valoros instrument de lucru", autorul cărţii fiind apreciat drept „unul dintre cei mai distinşi istorici contemporani din Republica Moldova".

– Sper să-i fi convins pe cititorii mei că am urmărit sincer scopul de a arăta la nivelul ştiinţei istorice actuale că în bazinul carpato-dunărean-nord-pontic, într-o vastă arie geografică, care se întindea în linii mari de la Tisa până dincolo de Nistru, din vecinătatea Greciei şi până aproape de Carpaţii Nordici

în arealul geto-dacic, în urma procesului intensiv de romanizare, în epoca de tranziție de la antichitate către evul mediu, care a durat mai mult de o jumătate de mileniu, s-a format un singur popor – poporul român. Încercările grele, cauzate de numeroşi invadatori, prin care a trecut acest neam, au făcut ca aria de viețuire a românilor să se restrângă. Invaziile aproape neîntrerupte pe parcurs de secole nu i-au permis poporului nostru să-şi creeze structuri politice în evul mediu timpuriu, ele apărând într-o epocă relativ târzie. Cu toate acestea, după cum am încercat să demonstrez în carte, unitatea națiunii, în pofida dezbinărilor politice, este prezentă în toate domeniile. Aceleaşi tradiții de muncă şi conviețuire, aceleaşi forme în organizarea comunităților rurale, aceleaşi tradiții folclorice şi obiceiuri în viața cotidiană, tipice pentru cele mai importante momente ale existenței umane, cum ar fi naşterea, căsătoria şi moartea, aceleaşi tradiții în familie, aceeaşi limbă cu gradul aproape cel mai înalt de omogenitate din întreaga Europă, aceleaşi tradiții de muncă în cultivarea pământului şi creşterea animalelor, aceeaşi credință şi aceleaşi superstiții în întreaga lume românească, dintr-un capăt până în celălalt, în ciuda granițelor existente atunci şi acum. Unitatea de limbă şi de neam la români a fost observată destul de timpuriu de vecinii noştri atât din Est, cât şi din Vest, atât din Nord, cât şi din Sud. Astfel, dacă germanii ne numeau *welşi,* apoi slavii de Est ne numeau *volohi,* dacă grecii (bizantinii) ne numeau *vlahi,* apoi polonii (leşii) ne numeau *vloşi.* Şi aceasta indiferent dacă era vorba de populația Moldovei istorice, de cea a Munteniei sau a Transilvaniei. Nu făceau nici o deosebire în privința apartenenței etnice a populației din cele trei țări numite mai sus nici cărturarii vremii, fie că erau străini, fie că erau români. Cronicarii bizantini, est-slavi sau poloni, cărturarii unguri sau italieni erau conştienți de unitatea de origine, de limbă şi de neam a poporului român. Cu deosebită claritate şi convingere au arătat această unitate a poporului român marii cărturari moldoveni Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, mitropoliții Moldovei Varlaam şi Dosoftei. Într-un fel sau altul au vorbit în scrierile lor despre aceeaşi unitate de neam celebrul cărturar transilvănean Nicolaus Olahus (Românul) şi vestitul cărturar valah – stolnicul Constantin Cantacuzino...

– Deşi întreaga noastră istorie oferă mult prea suficiente temeiuri în favoarea unității tuturor românilor, totuși s-a încercat şi se mai încearcă să fie inventate mai multe limbi și, respectiv, mai multe popoare...

– Tot ce se face în acest sens nu este decât un mit, în care, după unii, trebuiau şi mai trebuie camuflate şi, oarecum, îndreptățite trunchierile teritoriale ale pământului românesc şi ale poporului român. Aceasta însă nu are nimic comun cu adevărul istoric şi ştiințific, care este limpede şi fără tăgadă: moldovenii sunt români, laolaltă cu transilvănenii, muntenii, bănățenii, maramureşenii etc., vorbim aceeaşi limbă – română, indiferent de zona geografică în care locuim, indiferent de țara în care ne-am aflat sau ne aflăm încă.

– Adevărul ştiinţific şi istoric la care vă referiţi trebuie promovat permanent, pentru a dezrădăcina definitiv falsul şi minciuna. În acest context, domnule Andrei Eşanu, cum credeţi, care sunt cele mai importante probleme pe care trebuie să le abordeze în mod prioritar ştiinţa istorică din Republica Moldova?

– Fiind cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, cunosc destul de bine temele şi problemele care sunt studiate în prezent la această instituţie. În legătură cu întrebarea adresată trebuie să vă spun că la începutul anilor '90 la Institutul nostru, în urma reformei efectuate, a fost revizuită fundamental tematica de cercetare. Drept urmare, de atunci în atenţia istoricilor se află cele mai importante aspecte ale istoriei poporului nostru, atât în plan regional, cât şi în plan general românesc, pe parcursul principalelor epoci: din antichitate până în zilele noastre. În atenţia colegilor mei de la Academie, precum şi din universităţi, se află problema etnogenezei poporului român, diverse probleme de istorie social-economică, politică şi culturală a Moldovei în context românesc şi european, probleme ce ţin de mentalităţi şi cotidian, de valorificarea şi cercetarea moştenirii culturale şi spirituale a poporului român, mai ales din spaţiul moldovenesc. O atenţie sporită se acordă evenimentelor cruciale din 1812, 1918, 1940, 1989-1991, precum şi proceselor care au avut loc în Basarabia şi în R.S.S. Moldovenească în condiţiile ocupaţiei ţariste şi ale dictaturii sovietice.

– Una dintre obligaţiile istoricilor oneşti de la noi este elaborarea manualelor de autentică istorie naţională. Cum ar trebui să fie întocmit un manual de istorie pentru tânăra generaţie a Basarabiei? Ce calităţi, ce criterii fundamentale ar urma să întrunească asemenea lucrare?

– Nu cred că în privinţa elaborării unor manuale, a celor de istorie în cazul nostru, ar trebui să avem anumite dogme sau prescripţii. Consider că autorii manualelor de istorie trebuie să aibă posibilitatea de a alege forma, stilul şi cheia în care trebuie expusă materia. Totuşi un manual de istorie, indiferent pentru care treaptă de studii este destinat, trebuie să pornească de la un program de studii bine chibzuit şi întocmit în conformitate cu cele mai exigente cerinţe ale didacticii şi pedagogiei contemporane. Concomitent, manualul nostru de istorie naţională, căci despre acesta vorbim, trebuie să cuprindă întreaga noastră istorie expusă clar, convingător, laconic şi chiar frumos, dacă vreţi, într-o formă cât mai atractivă şi interesantă ca lectură. De asemenea, cred că ar mai trebui să fie expuse sub formă de teme şi probleme cele mai importante şi în acelaşi timp cele mai reprezentative evenimente, fenomene şi personalităţi ale istoriei şi culturii noastre, care, luate împreună, să dezvolte simţul demnităţii şi mândriei apartenenţei la o limbă, la o cultură şi la un popor. Un asemenea manual ar mai trebui să conţină şi unele detalii interesante şi mai reprezentative ale istoriei noastre, izvoare ale epocii cu scurte comentarii, portrete verbale ale celor mai de seamă personalităţi ale istoriei, culturii şi spiritualităţii noastre. Este

bine ca manualul să fie ilustrat şi editat cât mai frumos şi cât mai îngrijit, ca să rămână pentru toată viaţa în memoria şi inima cititorului, ca să-l îndemne la noi lecturi. Într-un cuvânt, un manual de istorie trebuie să fie simplu, concis, cuprinzător şi să se sprijine pe marile adevăruri ale istoriei noastre.

– Domnule Andrei Eşanu, vă rog să reţineţi că cititorul revistei „Limba Română” este în aşteptarea unui (unor) asemenea manual(e) de istorie naţională. Am vrea foarte mult ca Dumneavoastră să fiţi unul dintre autorii unor atare lucrări: sunteţi documentat şi doriţi sincer ca noile generaţii de basarabeni să-şi cunoască trecutul, să înţeleagă ce se întâmplă azi ân istoria noastră şi, desigur, să poată scruta viitorul acestei părţi de ţară şi de neam. Vă dorim sănătate, multă sănătate, şi să ştim numai de bine.

– Să ne audă Dumnezeu!

„Limba Română”, 1998, nr. 4, p. 120-125

Andrei EŞANU, doctor habilitat, profesor cercetător, membru al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. S-a născut la 16 iulie 1948 în satul Sculeni, raionul Ungheni, Republica Moldova. După absolvirea şcolii din satul natal, urmează Facultatea de Istorie a Universităţii de Stat din Chişinău, apoi stagiul de doctorat la Institutul de Istorie al A.Ş.M. Din 1976 este cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie al A.Ş.M. În 1982 susţine teza de doctor în ştiinţe istorice, iar în 1992 – teza de doctor habilitat. Este ales membru corespondent (1992) şi membru titular (2007) al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Exercită funcţia de director-adjunct (1991-1993) şi director interimar la Institutul de Istorie (1993-1994). Din 2006 este şeful Secţiei istoria universală la Institutul de Istorie, Stat şi Drept. În 1994, în urma unei boli grele, pierde vederea. Cu sprijinul soţiei, Valentina Eşanu, cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie, de Stat şi Drept al A.Ş.M., şi-a reluat şi continuă activitatea ştiinţifică. Are gradul ştiinţific „Profesor cercetător”. Aria preocupărilor ştiinţifice cuprinde un larg spectru tematic privind istoria culturii şi civilizaţiei medievale şi moderne din Sud-Estul şi Estul Europei, probleme de istorie politică şi relaţii internaţionale, istorie militară a Ţării Moldovei (sec. XIV-XIX); istorie şi civilizaţie urbană medievală şi modernă; istorie şi cultură ecleziastică şi spiritualitate; raporturi, influenţe şi confluenţe culturale Est-Vest europene din Evul Mediu timpuriu până în epoca contemporană; istoria culturii scrise; carte şi tipar în Ţările Române. Participă la numeroase congrese mondiale, sesiuni şi simpozioane istorice regionale şi naţionale. Semnează circa 260 de publicaţii ştiinţifice (monografii, culegeri de studii, lucrări de sinteză, valorificări de izvoare istorice, articole în reviste şi lucrări colective). Monografii şi culegeri de studii: *Cultură şi civilizaţie medievală românească (Din Evul Mediu timpuriu până în secolul al XVII-lea)*, Chişinău, Editura ARC, 1996, 270 p.; *Contribuţii la istoria culturii româneşti (Moldova medievală)*, Bucureşti, Editura Fundaţia Culturală Română, 1997, 380 p.; *Chişinău. File de istorie*, Chişinău, Editura Museum, 1998, 215 p.; *Moldova medievală. Structuri executive, militare şi ecleziastice*, Editura ARC, 2001, 380 p., coautor V. Eşanu; *Epoca lui Ştefan cel Mare. Oameni destine şi fapte*, Bucureşti, Editura Institutul Cultural Român, 2004, 558 p., coautor V. Eşanu; *Bogdan al II-lea şi Maria-Oltea, părinţii lui Ştefan cel Mare*, Chişinău, Editura Prut Internaţional, 2007, 164 p., coautor V. Eşanu; *Demetrii Cantemirii, Principis Moldaviae. Description antigui et hodierni status Moldaviae / Dimitrie Cantemir, Principele Moldovei, Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei*, studiu introductiv, notă asupra ediţiei şi note de Valentina Eşanu şi Andrei Eşanu. Traducere din limba latină şi indici de Dan Sluşanschi, Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2006-2007, vol. I-II.

Gheorghe Mihai
BÂRLEA

„ÎN MARAMUREŞ N-A MURIT SENTIMENTUL SĂRBĂTORII"

– Stimate domnule prefect, activitatea Dumneavoastră – ne-am convins de acest lucru în cele câteva zile de aflare în Maramureş – e comparabilă cu un maraton continuu: şedinţe, interviuri, vizite, telefoane etc. Cum vă încape timpul? Cum eşalonaţi acţiunile, după ce criteriu, ca munca să aibă randament?

– Trebuie să ai viteză de gândire şi viteză de acţiune. Or, o zi de muncă bine angajată începe din ziua precedentă, în sensul că trebuie să cunoşti din ajun programul minim, să ştii ce ai de făcut pe parcursul unei săptămâni şi chiar al unei luni întregi. Funcţia de prefect reclamă un regim de muncă foarte intens şi bine ordonat. Reuşeşti să-ţi onorezi obligaţiunile de serviciu doar cu o echipă. În administraţie dacă nu lucrezi ordonat, atunci lucrurile intră în aleatoriu, în haos. Eu am avut parte de câţiva colaboratori foarte buni, cu experienţă în instituţie, şi acest fapt mi-a permis să prind repede mecanismele administraţiei. De când sunt prefect am realizat proiecte care, într-un fel, au întrecut aşteptările multora, deoarece m-am instalat în post pe fundalul unei prejudecăţi: „Ăsta este din cultură, scriitor, filozof, ce-o fi având el oare cu administraţia?".

– Lumea e obişnuită ca în administraţie să fie ingineri, personal tehnic. Omisese că Dumneavoastră sunteţi licenţiat în drept şi în filozofie, iar acum şi doctor în sociologie. Prevala, fireşte, opinia că sunteţi scriitor. Or, scriitorii, după unii, sunt nişte visători...

– E o mare prejudecată, pentru că în momentul când ai responsabilităţi de acest ordin, renunţi puţin, chiar scriitor fiind, la fondul tău lăuntric, la preocupările tale obsedante. Şi eu am reuşit să răspund la multiplele solicitări ale colectivităţii. M-am implicat, paradoxal, şi spre surpriza multora, îndeosebi în problemele sociale şi economice. Am reuşit să menţin în Maramureş un echilibru de care personal sunt foarte satisfăcut, dacă nu chiar mândru. Maramureşul e un judeţ dificil, cu o economie, până mai ieri, predominant miniero-metalurgică. Mentalitatea oamenilor din asemenea sectoare de activitate e una cu destule asperităţi şi sunt bine cunoscute cazurile de pe Valea Jiului, pentru că viaţa i-a abrutizat pe locuitorii zonei şi greutăţile de zi cu zi i-au împovărat, şi-i mai împovărează încă. Am ştiut să găsesc mecanismele şi relaţiile necesare pentru a păstra un dialog viu, concret, neformalizat cu liderii de sindicat.

Apoi m-am implicat în viaţa economică a judeţului, deoarece am crezut şi cred în continuare că pentru a redresa barca în care stăm, pentru a redresa propriu-zis economia, trebuie să rezolvăm problema privatizării. Astăzi Maramureşul are de privatizat vreo două-trei procente de la societăţile cu capital majoritar de stat. Am beneficiat aici, într-adevăr, de prestaţia unui colaborator, realmente foarte calificat, directorul RFPS, Mircea Munteanu. Şi noi foarte curând vom spune: „Da, Maramureşul a încheiat procesul de privatizare". Putem vorbi că de aci încolo începe procesul de redresare economică şi de creştere a unei economii pe cale naturală, având la bază principiile economiei de piaţă, nu pe structuri inadecvate unui dinamism economic, cum este cel de astăzi. Va descreşte treptat indicele şomajului, vor creşte prestările de servicii. Industriile tradiţionale ale Maramureşului deja anunţă o relansare. Mă gândesc, în primul rând, la industria lemnului şi la industria textilă, care au avut şi mai au încă o pondere importantă. Iată care sunt preocupările unui prefect. Pe lângă acestea, zilnic am numeroase dialoguri cu oamenii. Eu nu m-am ascuns, ca prefect, în spatele uşilor capitonate. Am rămas un om normal. Când am fost numit în post, am declarat că doresc să dovedesc că şi bunul-simţ este o valoare politică. Gândesc că atunci când îmi voi încheia mandatul de prefect, voi putea afirma că am demonstrat acest lucru. Se pot păstra relaţii demne şi în viaţa politică, şi în viaţa socială, şi în toate tipurile de raporturi interumane.

– În Maramureş s-au derulat câteva evenimente foarte grave şi de rezonanţă. S-au produs multe inundaţii, aţi avut două accidente ecologice care s-au internaţionalizat cu viteza fulgerului.

– A fost, într-adevăr, o situaţie extrem de grea. Consecinţele se vor resimţi încă multă vreme. Indiscutabil, aceste accidente au avut gravitatea lor şi n-am dorit niciodată să le minimalizez, ele au fost un subiect de presă, şi excesul de mediatizare şi de exploatare politico-diplomatică ne-a adus daune extrem de mari.

Nu a fost atât de mare dauna în bazinele hidrografice ale Someşului, Tisei, nici pe teritoriul României, nici pe teritoriul Ungariei, cât a fost, dacă vreți, dauna în imaginea României. Poate că am fost prea defensivi când alții au mizat pe neajunsurile noastre. În numele demnității naționale e bine să spui răspicat ceea ce tu ai şi să dovedeşti că eşti capabil să răspunzi, să-ți rezolvi problemele şi, respectând pe alții, să pretinzi respect.

Treptat, evident, vom atenua impactul negativ pe care l-a avut această internaționalizare a celor două accidente ecologice. La mijloc e o nedreptate: Maramureşul nu este reductibil la una-două accidente ecologice. Maramureşul este un mediu de afaceri extrem de interesant. Este un județ cu potențial turistic şi cultural. Indiscutabil, tradițiile şi cultura Maramureşului au o identitate convergentă valorilor naționale.

– Cultura a fost elementul în care v-ați afirmat plenar: ați fost şef la inspectorat, acum vă aflați în fruntea prefecturii. Care sunt cele mai importante realizări în domeniul patronat de către Dumneavoastră în anii de după 1989?

– Nu-mi place să mă împroprietăresc de unul singur cu merite. Am fost, într-adevăr, o persoană activă în viața culturală a Sighetului şi a Maramureşului. Aş zice că numele meu se leagă, alături de numele altor prieteni, de manifestări culturale de amploare şi de certă importanță pentru viața spirituală a Maramureşului şi a Țării. Am în vedere, în primul rând, festivalul de poezie de la Sighetu Marmației, aproape 30 de ediții, care a întrunit tot ce are valoros astăzi poezia română. Mă refer la personalități din toate zonele şi din toată geografia culturală şi poetică a României. Alături de tinerii scriitori, astăzi mulți dintre ei nu mai sunt tineri, la edițiile festivalului au participat vârfurile literaturii române. De la Marin Sorescu la Nichita Stănescu, patronul întotdeauna fiind Laurențiu Ulici, care în acest fel şi-a onorat originile lui maramureşene prin tată. Apoi, sigur, ca director şi, ulterior, după '90, în calitate de consilier şi şef al Inspectoratului Județean pentru Cultură, multe dintre aceste manifestări culturale le-am perpetuat, le-am pus, într-un fel, în alte ecuații, mai deschise, lipsite de teama că cineva cenzurează opera şi lucrarea noastră. Şi, zic, am marcat locul, am dovedit că Maramureşul este un pământ care se sprijină şi pe poezie. Nu întâmplător toamnă de toamnă, în fiecare an, când alții culeg fructe, noi adunăm în Maramureş poeți. Sunt mulți poeți mari care au luat prima coroniță la Sighetu Marmației. Peste 70 de poeți importanți.

Numele meu este legat şi de Memorialul de la Sighet. Alături de Ana Blandiana, de Romulus Rusan, de Ion Caramitru şi de alți intelectuali din Sighet cred că am făcut o autentică instituție a memoriei. Nu se putea realiza planul dacă n-am fi avut-o în frunte pe Ana Blandiana cu prestigiul ei, cu spiritul ei de convingere şi cu civismul ce o caracterizează. E o fericire să fii alături de ea şi de Romulus Rusan. Să vezi cum doi mari scriitori sunt capabili să renunțe la ei pentru a se dedica unui proiect civic, pentru a se dedica unei misiuni de redresare a unor conştiințe traumatizate, lovite, mutilate şi mai ales pentru a

recupera adevărurile jefuite din istoria Patriei. Asta este, de fapt, finalitatea pe care o vizează memorialul Sighet: de a reconstitui geografia pătimirii la români în perioada comunismului, de a face un loc de neuitare pe un principiu axiomatic – cine uită, repetă în istorie.

– Mi s-a părut că Maramureşul are o legătură oarecum deosebită în comparaţie cu alte judeţe din Ţară, o relaţie aparte cu românii din afară. Vă rog să vă referiţi la legăturile cu literaţii din Basarabia.

– Experienţa dramatică a românilor de la est de Prut a marcat, desigur, şi caracterul literaturii, în special al poeziei, dar şi al poeţilor basarabeni. Îi urmăream, acum un deceniu, participând la numeroasele acţiuni derulate la Chişinău. Ulterior i-am cunoscut pe mulţi dintre cei care au apărat Alfabetul Latin, Tricolorul, Imnul „Deşteaptă-te, române”... Îmi face o mare plăcere să-mi amintesc de Leo Butnaru, care a venit la festivalul de poezie de la Sighet şi a luat un premiu. Am fost bucuros să-l cunosc şi îl consider un bun scriitor pe Vasile Spinei, acum parlamentar. Iată încă un refugiat din cultură în politică, exact ca mine. Şi pe folcloristul Victor Cirimpei am avut prilejul să-l întâlnesc la Chişinău, chiar să merg la el acasă. Amintiri frumoase mă leagă de numele lui Ion Ungureanu, Sergiu Moraru... Dar primul scriitor român din Basarabia cunoscut de mine este Liviu Damian venit la Sighet în 13 decembrie 1983, împreună cu mai mulţi scriitori de la „Luceafărul”: Mihai Ungureanu, Sânziana Pop, Ion Gheorghe, Dan Fruntelată, dar vai, tocmai în ziua în care literatura română intra în doliu: murise Nichita Stănescu. Noi am amuţit, dar clopotele Maramureşului au răsunat în cer.

– Domnule prefect, în acest context, vă rog să vă amintiţi când aţi vizitat Chişinăul pentru prima dată?

– Aceasta s-a întâmplat la sfârşitul lui noiembrie 1991. M-am dus cu dorinţa de a aduce din Chişinău două formaţii la festivalul datinilor de Crăciun şi Anul Nou de la Sighetu Marmaţiei. Am trecut cu un prieten, Ion Ardeleanu-Pruncu, pe un traseu dificil, prin Slatina către Cernăuţi. De la Cernăuţi până la Chişinău a fost un drum frumos. În acele circumstanţe mi-a fost dat să asist la două întâmplări care îmi vor rămâne în amintire pentru totdeauna. Basarabia se pregătea să sărbătorească ziua de 1 Decembrie. Moldovenii curgeau de pe toate văile spre Chişinău. În jurul statuii lui Ştefan cel Mare am văzut un veritabil parlament, un parlament, poate, mai sănătos, mai viu, mai profund şi mai sensibil la istoria Basarabiei şi a românilor decât cele oficiale. Discutau nu numai despre destinul Basarabiei, discutau propriu-zis despre destinul românilor şi acest fapt m-a impresionat. Am lăcrimat, realmente. Unii dintre moldoveni se întrebau: „Ce se va întâmpla dacă Basarabia s-ar uni cu România?”. Alţii răspundeau: „În cazul acesta e posibil ca Ungaria să ceară Transilvania”. Un moldovean a intervenit atunci: „Păi bine, domnilor, dar câţi români suntem noi?”. „Vreo 25 milioane”, veni răspunsul. „Şi maghiari în Transilvania câţi sunt?” „Aproximativ două milioane”. „În cazul acesta nu-i nici o problemă. Putem trăi bine împreună.” Am fost şi martorul unei scene oribile: o rusoaică, pentru a sfida şi a macula pe cei ce au venit cu inima curată şi cu sufle-

tul românesc pentru a sărbători ziua reunirii, îi amenința pe români zicând că i-ar mitralia. A fost un moment de grea amărăciune. Mi-am dat seama atunci că nu sunt rezolvate încă toate problemele. După aceea a urmat o scenă unică în felul ei. Colegul meu I. Ardeleanu aruncase involuntar o țigară în fața statuii lui Ştefan cel Mare. Tocmai atunci trecea pe lângă noi un bărbat, un basarabean demn, în vârstă, îmbrăcat aristocratic. Ne-a privit cu o curiozitate teribilă şi cu reproş în privire. I-a zis colegului meu direct: „N-ați făcut bine că ați aruncat țigara aici, în fața statuii lui Ştefan cel Mare. Aici este un loc sfânt pentru noi. L-au murdărit suficient alții până acum, o faceți şi voi, frații noştri?". Mi-a părut bine că ni s-a administrat această lecție de morală istorică la Chişinău. Mi s-a întărit convingerea că nu e totul pierdut, de vreme ce Basarabia mai are astfel de conştiințe care cred în sacralitatea poporului nostru.

– Dar să revenim la literatură. Ce credeți despre felul cum evoluează poezia românească în ultimul timp?

– Poezia românească din ultimii 30-40 de ani e un fenomen extraordinar de interesant. Într-un fel arată generația lui Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Ioan Alexandru, Adrian Păunescu, alta e imaginea generației lui Mircea Dinescu, şaptezeciştii, altfel este deceniul opt, optzeciştii, şi acum apare un val extrem de original de poeți, cei din anii '90. Am parcurs experimente poetice, uneori surprinzătoare, de limbaj, în primul rând. Poezia română a dovedit în anii '70-'80 că poate fi o avanscenă, la nivelul poeziei europene. Toate experiențele europene au fost asimilate în poezia românească la vârf, aş zice, şi, cu siguranță, ne putem legitima cu mari poeți. Că nu suntem recunoscuți, asta se datorează şi împrejurărilor în care ne aflăm. Rar am avut norocul ca scriitorii români să fie traduşi în străinătate pentru a fi apreciați pe măsura talentului lor.

– Ce se va întâmpla cu poezia de acum încolo? Ce va urma după atâtea experiențe de limbaj pe care le-a traversat poezia noastră în ultimele două decenii, mai ales?

– În mileniul trei poezia va încerca să-şi recupereze sentimentul. Pentru că poezia limbajului s-a cam îndepărtat de sentiment. Cred că mileniul trei va demara cu astfel de tentative. Recuperarea sentimentului în poezie şi în artă, în general, este un recurs necesar. Excesul de experimentalizare estetică îndepărtează de esența umană. Poezia este prin excelență o oglindă intimă a sufletului profund, a sufletului tulburat. Şi nu poate fi reductibilă doar la o chestiune de limbaj. Nu spun că limbajul nu este important, dimpotrivă. Doar cu sentimente nu faci poezie. Trebuie să ajungem la simbioza ideală dintre limbajul modern şi sufletul omului modern.

– Reevaluarea patrimoniului literar este o temă obsedantă în ultimii ani. Ce părere aveți despre acest fenomen?

– Cred că reevaluarea literaturii este o necesitate pentru orice generație. Orice scriitor important se pretează unei reevaluări critice pentru generațiile ce îl

succed. Nu poate fi standardizat la un tip de percepţie critică nici Eminescu, nici Arghezi, nici Blaga. Instrumentele critice evoluează. Conceptele se dezvoltă şi este normal ca fiecare generaţie de critici literari, de cititori, de lectori, dacă vreţi, să aibă propria grilă de interpretare.

– Important e să nu lunecăm în derizoriu. Acum, de exemplu, se abordează la modul serios problema reevaluării creaţiei lui Eminescu. Unii au picat într-o nefericită extremă, aceea de a-l privi pe Eminescu de sus.

– Din păcate, cei care fac aceste gesturi insolente nu au deloc acoperire în propria lor operă. Sunt mai degrabă nişte fuduli, fuduli fără operă. Asta nu înseamnă că Eminescu nu trebuie interpretat critic, pentru că nici o excesivă idolatrizare nu este în beneficiul lui. Noi trăim întru Eminescu, dar a ne odihni la infinit întru Eminescu chiar şi în filozofia poetică, în filozofia culturală nu este benefic pentru devenirea literaturii în general. Eminescu trebuie privit ca un mare poet, ca un poet genial, ca un poet definitoriu pentru ceea ce înseamnă literatura românească, dar percepţia critică nu trebuie deloc omisă din interpretarea eminesciană.

– Ce înseamnă Eminescu pentru poetul, pentru omul de cultură, pentru omul politic Gheorghe Mihai Bârlea?

– Eu mi-am dat licenţa cu o teză intitulată *Concepţia filozofică şi social-politică la Mihai Eminescu.* Şi, poate, voi reveni la această lucrare cu câteva amendamente, şi cred că voi şi publica-o. Eminescu poate fi plasat printre filozofii foarte serioşi pe care îi avem noi, dar nu în sensul că a elaborat, să zicem, o teorie filozofică cu toate zidurile ridicate, cu toate rigorile teoretice, ce o definesc, de obicei. La Eminescu găsim elementele unei metafizici de mare profunzime, dovezile unei gândiri istorice excepţionale, care se identifică cu istoria neamului românesc. El a trăit istoria întregului neam românesc, cum nimeni n-a făcut-o. Eminescu este prototipul muncitorului intelectual fără egal în cultura română. Argument forte în acest sens sunt nopţile lui de la „Timpul”, gazetăria lui în general. Lui Eminescu i se pot găsi multe limite şi minusuri ideologice. Sunt limitele sale, sunt limitele timpului său. Nu putem vorbi însă de nihilism în cazul lui Eminescu. I se atribuiau, i se mai atribuie! teze, potrivit cărora el ar fi un antisemit. Or, Eminescu într-un eseu politic spune foarte clar că nu are nimic cu evreii în general. El îi incrimina doar pe acei care exploatau masele de români săraci. Anatemizarea poetului a adus mari daune românilor şi lui Eminescu în special. Filozofia lui politică nu a fost citită bine, pentru că peste 40 de ani s-a interzis acest lucru.

– Şi nici acuma nu se vorbeşte deschis despre opera politică a lui Eminescu...

– Eminescu are o operă politică cu totul excepţională. O teorie istorică excepţională, o teorie a muncii, o teorie a adevărului cu totul exemplare. Şi chiar dacă a greşit, a făcut-o poate, precum îi scria tatălui, „dintr-o prea mare dragoste pentru adevăr”.

– Se vorbeşte frecvent şi în mod contradictoriu despre felul cum ar trebui să fie sărbătorit Eminescu în 2000, an jubiliar. Cum aţi formula Dumneavoastră obiectivele acestui an declarat de către UNESCO Anul Eminescu? Ce ar trebui să întreprindem pentru ca Eminescu să devină mai cunoscut, mai obiectiv interpretat după „consumarea" acestui jubileu?

– Eu îl respect mult pe ministrul Ion Caramitru încă de pe când eram consilier-şef şi dumnealui îmi era ministru. El s-a străduit, realmente, să facă din anul 2000 un An Eminescu autentic peste tot în lume unde trăiesc românii. Mijloacele financiare nu l-au ajutat întotdeauna. S-a făcut totuşi câte ceva, s-au scos ediţii importante Eminescu. Tipărind ediţii critice, îl poţi cinsti cel mai bine pe Eminescu. Iar noi, la modul individual, îl putem cinsti pe Eminescu apropiindu-ne de el, înţelegându-l mai bine, mai profund. Foarte multă lume rosteşte numele lui Eminescu şi vrea să lase impresia că-i ştie opera! Vai, cât de puţini sunt cei care ştiu cu adevărat lucruri profunde despre Eminescu şi care cunosc adevăratul chip al lui.

– Despre oamenii de cultură, despre scriitori, despre artişti, de regulă, se zice că sunt nişte intruşi în politică...

– Încă o prejudecată legată de elementul cultural! Aici aş face câteva distincţii totuşi. Oamenii de cultură, scriitorii n-au pretins niciodată în mod categoric că sunt oameni politici. Mi-a plăcut o expresie a lui Laurenţiu Ulici: „Eu nu mă consider un om politic, ci un înlocuitor de om politic!". Cu părere de rău, încă nu avem oameni politici în sensul autentic al cuvântului. Dar până îi vom avea, cu certitudine, oamenii de cultură şi, implicit, scriitorii, sunt agreaţi inclusiv ca oameni politici mai mult decât veleitarii agresivi.

– Din păcate, anume aceştia şi alte tipuri de impostori au pătruns în ultimul timp în politică şi decid destine.

– Nu ştiu care e situaţia în Moldova, dar atare cazuri în România avem suficiente. Selecţia în domeniu a coborât la un nivel destul de scăzut, în sens axiologic, şi aşa se explică performanţele minore pe care le obţin unii oameni politici. În Parlamentul României de astăzi sunt şi, în ultimii 10 ani, au fost totuşi oameni remarcabili. Îi putem aminti pe Doinaş, pe Paleologu... Aceşti oameni de mare anvergură intelectuală însă nu şi-au permis să facă figură de tribuni, aşa cum adesea îi vedem că se înfăţişează anumiţi politicieni care fac multă vorbă în loc să facă adevărată şi bună politică. Sunt demni de tot respectul oamenii de cultură, scriitorii care au abandonat preocupările lor de bază în această perioadă dificilă şi au suplinit absenţa unor politicieni autentici. Nu cred că e momentul ca omul de cultură să rămână închis în Parnasul lui propriu, să etaleze atitudini eminamente constatative, aşteptând ca altcineva să rezolve problemele sociale şi, implicit, pe cele culturale. E nevoie extrem de mare ca oamenii de cultură să se implice direct, inclusiv în viaţa politică, în viaţa socială. Pentru că prestanţa lor, gradul de moralitate, indiscutabil mai ridicat, generozitatea şi altruismul lor social sunt extrem de importante pentru colectivităţile umane şi pentru ţară în general. De ce am optat eu însumi pentru acest tip de implicare? Dacă n-aş

face-o eu, dacă n-ar face-o alţii ca mine, atunci să ştiţi că locurile noastre pot fi luate de unii care nu au nici buna credinţă, nici calificarea, nici demnitatea morală şi nici generozitatea socială pentru semenii lor în măsura în care o au oamenii de cultură. Nu vreau să absolutizez. Sunt foarte mulţi oameni de cultură care nu au nici un randament în politică, dar sunt unii care au şi astfel de aptitudini şi ei trebuie respectaţi.

– Ce credeţi, domnule prefect, despre patriotism?

– Când vine vorba de patriotism, mă raportez la maniera lui Mihai Eminescu de a judeca acest sentiment. Patria nu se urlă, ci se serveşte. Nu agreez deloc patrioţii care toată ziua îşi afişează dragostea de ţară. Pentru mine patriotismul înseamnă a face ceva acasă la tine, în familie, în sat, în oraş, într-o instituţie. Nu există patriotism global. Nu există decât un patriotism care se concretizează în actele individuale ale fiecăruia, în capacitatea de angajare a noastră, într-un segment sau altul al vieţii sociale. A-ţi iubi fierbinte patria nu înseamnă a uza de numele ei în chip demagogic. Scriitorii ne-au dat cele mai mari lecţii de patriotism prin opera lor, dar şi prin capacitatea lor de a se implica în viaţa socială. Avem scriitori mesianici. Gândiţi-vă la Goga. El însuşi a fost om-apostol şi poezia lui a fost o poezie mesianică. Eminescu este întruchiparea, la modul absolut, a ceea ce înseamnă scriitorul patriot. El se identifică cu neamul lui, cu trecutul, cu prezentul, dar şi cu viitorul. Potrivit lui Eminescu, România va avea un mare viitor la gurile Dunării. Nu ştim când se va întruchipa, dar e uimitoare credinţa lui Eminescu în viitorul neamului său. Excesele şi lipsa displac deopotrivă, ca să-l parafrazez pe Aristotel, când e vorba de patriotism.

– Nuanţările pe care le faceţi sunt extrem de necesare. Or, în ultimul timp noţiunea de patriotism este supusă unei „devalorizări"...

– Patriotismul luminat nu va fi niciodată demonetizat. Cel comunist, demagogic a fost şi va rămâne întotdeauna o nonvaloare. Desigur, comunismul ne-a propus un tip de patriotism care nu încorpora valorile autentice ale neamului nostru. Într-un fel, ideologii de ieri, folosind numele patriei, îl maculau. Aşa era şi la Dumneavoastră, aşa a fost în toate ţările socialiste.

– Am avut de a face cu un internaţionalism şi cu un patriotism cu totul şi cu totul străin de sentimentele naţiunilor. Fenomenul respectiv nu era decât o încercare de amalgamare intenţionată şi pretenţioasă uniformizare în numele unor principii ideologice care, de fapt, denaturau substanţa intimă a ideii de patriotism.

– Cu toate acestea, oamenii, patrioţii adevăraţi, sentimentul profund al dragostei de patrie, nevoia de a simţi că aparţii unei naţiuni au existat întotdeauna, indiferent de regimul politic. Dacă e să mă refer la Basarabia, bătălia pe care voi aţi dus-o în anii '80 şi care a culminat cu anul 1989 rămâne pentru mine o impresionantă lecţie de istorie, o mare şi adevărată faptă de patriotism. Poate că scriitorii şi poeţii voştri nu erau racordaţi, să zicem, la limbajul estetic din România în poezie, în proză ş.a.m.d. Dar scriitorii voştri importanţi: Gr. Vieru,

D. Matcovschi, Vl. Beşleagă, N. Dabija, L. Lari, I. Hadârcă îşi asumaseră roluri mesianice pe care numai poeţii le pot avea în timpuri istorice de cumpănă. Şi în timpul acela ei au făcut lucruri extraordinare. Pot să nu facă nimic de acum încolo. Eu personal nu mi-aş putea permite să neg aportul lor la cultura naţională şi, mai ales, la istoria naţională. Ei au făcut din poezie, din literatură, realmente, o armă în Basarabia. N-am fost, nu sunt şi nu voi fi de acord cu unii care, în numele unor principii, excesiv de estetizante, sau al unor estetici destul de precare, zise moderne, încearcă să minimalizeze rolul literaţilor basarabeni, făcând abstracţie de mesajul pe care opera lor l-a încorporat. La noi, în Ţară, lucrurile sigur că au stat cumva altfel: limbajul esopic era una dintre formulele ce ascundea o anumită rezistenţă la totalitarismul universului existenţei noastre. Am avut suficienţi scriitori curajoşi şi scriitori serioşi care au reuşit să nu-şi prostitueze nici opera, nici conştiinţa, însăilând vorbe bătrâne, cum ar zice N. Stănescu, sub stindarduri patriotice. Au fost câţiva care şi-au făcut un mod de existenţă din a servi regimul, istoria literaturii însă va uita de ei în mod sigur sau, în cel mai bun caz, îi va aşeza în pagini la rubrica curiozităţilor noastre istorico-culturale. Dar nu lipsesc nici paradoxurile.

– Să ne referim la conştiinţa de sine a românului, care, de exemplu, aici, în Maramureş, se manifestă altfel decât în alte zone. Cum se explică respectul general şi permanent, neîntinat al maramureşeanului pentru tot ce ţine de cultură, tradiţii, obiceiuri, folclor?

– Putem vorbi, fără discuţie, despre o conştiinţă de sine a românilor şi ea s-a identificat plenar începând cu Şcoala Ardeleană, ce ne conferă conştiinţa de sine de care vorbiţi Dumneavoastră, apoi, prin generaţiile de oameni de cultură, de militanţi, de oameni politici, cred că am reuşit să ne definim conştiinţa etnică şi conştiinţa istorică. Fondul şi izvoarele conştiinţei noastre stau în tradiţii. Nu întâmplător de la ele au pornit şi din ele s-au inspirat marii noştri scriitori. În genere, dacă plecăm de la cronicari şi ajungem la Eminescu, Arghezi, Blaga, la scriitorii contemporani chiar, mai mult sau mai puţin explicit, observăm că toţi îşi organizează opera şi resursele lor creatoare şi intelectuale în tradiţia noastră culturală. Noi suntem poporul care, poate mai mult decât altele, a reuşit să-şi păstreze tradiţii definitorii. Alte popoare îşi caută tradiţiile prin arhive. La noi, la români, ele sunt încă vii. E un dinamism istoric care marchează însă, inevitabil. Iată, satul tradiţional se mută în muzeu. Muzeul din Sighetu Marmaţiei este o oglindă fidelă a ceea ce a fost satul românesc de-a lungul câtorva secole.

– Lumea modernă impune anumite modificări ale vieţii de la ţară. Însă odată cu elementele indispensabile civilizaţiei apar şi probleme de alt ordin. Pătrunderea masivă a noului nu conduce oare la compromiterea a ceea ce înseamnă fondul nostru istoric, tradiţia şi identitatea noastră culturală?

– Maramureşul din acest punct de vedere cred că se caracterizează, ca să uzez de o licenţă, printr-un conservatorism pozitiv. De obicei, conservatorismul are conotaţii negative. Pentru maramureşeni e o mândrie să-şi afirme identitatea tradiţiei prin cântec, prin costum, prin obiceiuri, într-un cuvânt, prin a rămâne

ei înşişi. În Maramureş n-a murit sentimentul sărbătorii. Când în cineva moare sentimentul sărbătorii, apare riscul, de la individ la comunitate, să fim acoperiţi de insignifianţă. Sentimentul sărbătorii este echivalentul duminicii. În zi de duminică omul se spală de toate poverile lui, se purifică, se oglindeşte pe sine fie la biserică, fie în meditaţia lui interioară. Dar tradiţia trebuie să fie, obligatoriu, permisivă la elementele de civilizaţie.

– De acest lucru ne-am convins trecând prin satele din Maramureş. Sâmbătă seara, dar în special duminica, oamenii ies la porţi, aşa cum pe vremuri se întâmpla şi la noi, în Basarabia, pentru a comunica, pentru a se şti aproape unul de altul...

– Bârsana, de exemplu, este un sat unde vezi o expoziţie la strada mare. Expoziţie de porţi. Porţile, la rândul lor, se ştie, nu sunt simple elemente decorative. Porţile nobile încorporează o anumită simbolistică, implică şi propun semnificaţii sociologice foarte importante în devenirea istorică a Maramureşului. Bisericile de lemn, aceste catedrale ale sufletului creştin maramureşean, împreună cu porţile legitimează identitatea Maramureşului. Cu ele semnăm, să zicem, în condica civilizaţiei româneşti.

– O pagină aparte în cultura populară maramureşeană o constituie folclorul cântat.

– Nicăieri folclorul literar şi muzical nu are profunzimile metafizice ale celui din Maramureş. Şi-n poezia de dragoste, şi-n ritualurile de trecere, şi-n tema morţii, şi-n tema iubirii. Şi exprimarea este de o frumuseţe tulburătoare. Sunt versuri pe care le-ar fi putut semna Eminescu şi Shakespeare. Bunăoară, la moartea unui unchi de-al meu, una dintre nepoatele lui bocea: „Dau-ar Dumnezeul cel sfânt / Cărare pe sub pământ! / O cărare îmblătoare, / Să se întoarcă cel ce moare”.

Câţi poeţi au reuşit să scrie atât de profund, să atingă astfel de substanţă metafizică prin cuvânt, prin poezie? Realmente folclorul maramureşean stă sub zodia genialităţii.

– Există, de asemenea, un optimism sănătos, foarte necesar pentru aceste vremuri, în cântecele pe care le-am ascultat şi astăzi...

– În folclorul maramureşean este şi profunzime, şi tristeţe, dar şi mult umor, multă veselie, ironie extrem de fină şi de percutantă. Maramureşul e un spaţiu de civilizaţie populară. Nu întâmplător peste 50 de etnologi, sociologi străini au elaborat studii cunoscute, stând ani de zile în Maramureş. Cred că la această oră Maramureşul este judeţul cu o bibliografie extrem de valoroasă în raport cu alte ţinuturi din ţară. Un scriitor japonez, bunăoară, a editat un album intitulat *Maramureş – centrul lumii*. Îmi place titlul, pentru că această sintagmă coincide într-un fel şi cu mentalitatea ţăranului maramureşean. Pentru el casa este centrul universului. Această sesiune este o proiecţie indiscutabil filozofică.

– Este surprinzător ceea ce spuneți și, într-un fel, distonează cu afirmațiile celor ce ne tot agită să ieșim în Europa, debarasându-ne de izul național, lăsându-ne de autohtonism, pentru că, vedeți, mergem în Occident. Cum se împacă Maramureșul, fidel tradițiilor strămoșești, cu intrarea noastră în marea cultură europeană, occidentală?

– Strategiile noastre trebuie să vizeze integrarea în câmpul de valori europene. Dar această integrare europeană și această globalizare, de care mulți se tem, nu înseamnă deloc anihilarea identităților. Da, fiecare dintre noi va intra în Europa cu identitatea proprie. Altfel ar fi imposibil să concepem o Europă. Cum, vom fi europeni și nu ne vom mai numi români, nemți, englezi sau francezi?

– Se flexibilizează totuși granițele, informația, se modifică sintezele culturale, se înregistrează un alt nivel de complexitate a relațiilor umane. Aceasta nu implică oare pericolul pierderii identității etnice, istorice, culturale?

– Integrarea europeană nu este o replică la internaționalismul proletar sau socialist, cu efectele negative pe care le-a produs la scara istoriei și a valorilor. Consider că, dimpotrivă, va facilita cunoașterea reciprocă a culturilor, a schimbului de valori, dar și crearea de valori noi, comune. Într-o filozofie autarhică nu pot să cred, stând în spațiul nostru izolat și necomunicând cu restul lumii. Ar fi o eroare. Știți bine, noi am plătit tribut în acest sens. Comunismul ne-a propus acest tip de existență, izolându-ne, oferindu-ne numai anumite valori din Occident, foarte cenzurate, pe principii ideologice. Lipsea contactul cu marile mișcări de idei ale Europei. Abia acum ne dăm seama ce se întâmpla, ce se publica la Paris în 1960, în 1970. Editurile noastre încep să traducă operele unor importanți oameni de cultură, filozofi, istorici, oameni de știință. Vă dați seama că asemenea mișcări s-au consumat în Occident acum 20-30 de ani. Și noi le descoperim cu multă întârziere. Când vorbeam despre structuralism, acesta în Occident era pe cale de dispariție. Când vorbeau ei de postmodernism și când am început noi să vorbim despre postmodernism? Aceste întârzieri ne costă scump de tot.

– Ce am putea face pentru o mai bună sincronizare a valorilor culturale, pentru o circulație mai sigură și mai constantă a ideilor din România în Occident și invers?

– Nu suntem suficient de insistenți. Nu suntem, dacă vreți, suficient de agresivi, în sensul bun al acestui cuvânt. Trebuie să găsești mijloacele de a te impune. N-o să vină nimeni să ne rezolve problemele și n-o să vină nimeni să ne bată pe umeri și să ne întrebe: „Bre, îmi permiți să te cunosc?". Va trebui să ne întâlnim undeva, în buricul Europei, și să spunem: „Domnule, am și eu să-ți dau ceva, după cum ai și tu să-mi dai mie ceva". Să favorizăm astfel de schimburi, pentru că altă soluție nu este spre a ne face realmente cunoscuți. Eu cred că România și cultura română au valori excepționale pe care le pot oferi civilizației și culturii universale. Dacă există o cultură română, înseamnă că exiști, înseamnă că ți-ai legitimat existența.

– Este nevoie de mai mult curaj pentru a te afirma și a-i face pe alții să țină cont de identitatea ta culturală.

– La acest capitol avem binecunoscute infirmităţi practice, nu depunem destule eforturi în vederea identificării mijloacelor care să ne permită să penetrăm. Popoare mai mici decât noi au făcut mai mult zgomot şi au răzbit mai departe. Şi noi, având un bun simţ excesiv, am întârziat să ne impunem nişte valori. Iată, cu mari scriitori nu am luat un Premiu Nobel. Tot timpul am fost undeva pe aproape, dar n-am luat, n-am putut lua.

– Situaţia respectivă e dictată şi de destinul politic al ţării.

– E drept că nu am avut un destin istoric fericit. Noi, românii, stând, cum se spune, la poarta furtunilor, am întârziat să ne impunem prin valorile noastre. Mă întreb, oare ce s-ar fi întâmplat dacă Brâncuşi n-ar fi mers la Paris, sau dacă Mircea Eliade ar fi rămas acasă? Sunt întrebări puse demult, devenite truisme, dar tulburătoare, pe care, dacă vrem să ne impunem, va trebui să le abordăm cu şi mai multă insistenţă începând cu anul întâi al mileniului trei.

– Destinul nostru, al basarabenilor, dar şi al tuturor românilor, depinde, în mare măsură, de noi, de felul cum vom acţiona...

– E timpul să conştientizăm un adevăr: numai noi suntem în măsură să schimbăm starea de lucruri, în toate sensurile. Cred în viitorul basarabenilor, cred în destinul tuturor românilor. Avem un destin comun. Dacă sufletul nostru este comun, atunci şi destinele trebuie să ne aparţină şi să le împărtăşim deopotrivă. Mai devreme sau mai târziu vom repeta un scenariu istoric. Românilor, paradoxal, la intervale de timp, le este dat să repete istoria. Iată, acum, suntem puşi în situaţia de a avea aspiraţii ca la 1918. Când se vor realiza aceste aspiraţii, rămâne de văzut. Oricum ele se vor realiza altfel decât în 1918, dar în mod cert se vor împlini.

– Mai trainic şi, să sperăm, definitiv.

– Da, definitiv, pentru vecie.

„Limba Română", 2000, nr. 3-5, p. 38-47

Gheorghe Mihai BÂRLEA s-a născut la 10 februarie 1951. Este licenţiat în filozofie şi drept. Bibliotecar şi director al Bibliotecii municipale din Sighetu Marmaţiei, consilier-şef al Inspectoratului pentru Cultură Maramureş, prefect al judeţului Maramureş (1997-2000). Din 2001 titularizat ca lector, disciplina sociologie, în cadrul Universităţii de Nord, Baia Mare. Membru fondator al Fundaţiei „Academia civică" şi membru în Comitetul Naţional al Alianţei Civice. S-a numărat printre iniţiatorii Festivalului Naţional de Poezie de la Sighetu Marmaţiei şi ai simpozionului „Memorialul Sighet". În literatură a debutat în 1970, cu un ciclu de poeme publicat în revista „Astra". Colaborează la: „Convorbiri literare", „Familia", „Tribuna", „Luceafărul", „Steaua". Editează împreună cu alţi intelectuali publicaţiile „Crainicul Maramureşului" şi „Tribuna Marmaţiei". Laureat al premiilor acordate de revista „Luceafărul" (1981), de Editura Dacia (1985), de Salonul Naţional de Carte din Cluj-Napoca (1998). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Valeriu
RUSU

„NEAMUL TREBUIE SĂ NE VEGHEZE ŞI SĂ NE LUMINEZE NECONTENIT GÂNDUL, FAPTA...”

– Propun să începem acest dialog făcând referință mai întâi la patria Dumneavoastră adoptivă – Franța. Ce înseamnă Franța văzută din interior? Cum sunt francezii, cum v-a acceptat (cum ați acceptat!) societatea franceză?

– Franța, patria mea adoptivă, s-a insinuat în inima şi în conştiința mea, demult, prin lecturile şi cultura pe care mi le realizam de-a lungul anilor, – ce ani!: Liceul „Mihai Viteazul” din Bucureşti, 1946-1953, Facultatea de Litere din Bucureşti, 1953-1958 – cu plăcere, dar cu cât efort, cu câtă grijă. Profesorii mei de la liceu, Octav Şuluțiu, Vasile Florescu au fost repere de ştiință şi de frumusețe morală sigure în această ascensiune. La Facultate, aceste repere au fost profesorii Al. Rosetti, B. Cazacu. Iar din 1958, până astăzi, „lupta” (sau concurența, cum vreți să-i spuneți) surdă, nemărturisită a continuat cu cel de-al doilea stâlp al casei noastre, ardeleanca Aurelia, împătimită pentru totdeauna de Prințul de la Ipotești!

Prima dată am călcat pe pământul Franței în 1964, pentru a participa la un Seminar de lingvistică aplicată la Besançon, apoi, în 1965, la Toulouse, cu o bursă pe lângă profesorul Jean Séguy, unde am început să redactez teza mea de doctorat, consacrată graiurilor din nord-vestul Olteniei, pe care aveam s-o susțin, sub conducerea lui Al. Rosetti, în 1969, la Centrul de fonetică şi dialectologie al Academiei, cu peregrinări – obligatorii întotdeauna – prin mirificul Paris.

Abia în 1970 am reuşit să plec în calitate de lector de limba română la Universitatea Provence din Aix-en-Provence (post transformat de francezi în „maître de conférences”, probabil ca o recunoaştere a meritelor mele profesionale), unde am rămas până în 1974. Apoi m-am întors în țară, deşi îndemnurile să rămân nu au lipsit. Dar faza romantică, a datoriei față de Țară, a fost mai puternică. Ce am găsit la Centrul de fonetică şi dia-

lectologie al Academiei, trecut, abuziv, peste puţin timp, la Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, sub influenţa revoluţiei culturale cu care Nicolae Ceauşescu se întorsese din China, este altă poveste (tristă, pe care am suportat-o, numai eu ştiu cum, până în 1987, septembrie 8, când toţi trei, Aurelia, Romaniţa şi cu mine, am luat marea şi atât de grava decizie: plecarea cu orice preţ în Franţa – prilejul a fost un Colocviu internaţional de dialectologie italiană la Nicosia, în Sicilia.

Aurelia şi Romaniţa vor răbda (cu ce preţ, cu ce umilinţe, cu ce „pedepse", pentru care nici până astăzi, la peste 10 ani, nimeni nu a găsit un cuvânt de împăcare!) până în februarie 1990, când, într-adevăr liberi, ne-am putut revedea pe aeroportul Orly din Paris. Dar aceasta este o altă istorie, prea lungă şi prea dureroasă încă pentru a fi povestită acum...

În septembrie 1987 am ajuns la Aix-en-Provence, unde preşedinte al Universităţii Provence era bunul şi fidelul nostru prieten, profesorul Jean-Claude Bouvier. Astfel am cunoscut-o şi pe distinsa sa soţie, Bernadette.

La 52 de ani am reînceput viaţa universitară şi academică... – lector, maître de langues, maître de conférences, profesor titular cu o Catedră de limbă, civilizaţie şi lingvistică românească**,** creată printr-un decret al Preşedintelui Franţei, domnul Jacques Chirac, şi director al Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice şi Română, membru al Academiei de Ştiinţe, Agricultură, Litere şi Arte din Aix-en-Provence etc.

Am obţinut totul prin muncă, muncă cinstită la care, cu toată modestia, adaug un cuvânt atât de profund: dăruire, demonstrând că am ce da, că am ce oferi tineretului studios francez, că reprezint o cultură cu o tradiţie veche şi demnă în toate încercările Istoriei.

M-am gândit la început să răspund succint la această întrebare cu ce a spus, la sfârşitul secolului trecut, Badea Cârţan din Mărginimea Sibiului, ajuns şi în faţa jurnaliştilor din Paris, în peregrinările sale... genealogice, căutându-l pe cel de-al doilea „tată" al poporului român, pe bădica Traian.

Când i s-a pus întrebarea cum sunt francezii, Badea Cârţan a răspuns, fără să stea mult pe gânduri: „De, se poartă frumos, că-s fraţii noştri".

Dar când a fost întrebat cum i se par franţuzoaicele, mărgineanul nostru a simţit toată eleganţa, distincţia, dar şi persuasiunea franceză... şi a găsit cel mai nimerit şi diplomatic răspuns în experienţa sa milenară de păstor, din tată-n fiu: „Apoi de, franţuzoaica este frumoasă şi mândră ca oaia mea care a fătat doi miei într-un an!".

O ţară cu tradiţia şi prestigiul Franţei nu te „acceptă", şi asta din orgoliu, din mândrie. Şi-apoi dacă m-ar „accepta", ar fi un gest caritabil, să zicem chiar de milă. Franţa trebuie cucerită ca pe o amantă mult dorită, care este conştientă de valoarea ei. Şi, ca gest nobil, ea te recunoaşte şi te consideră „al ei". Şi îmi permit o remarcă inspirată de experienţa mea cu conaţionalii care vin de vreo

câțiva ani în Franța: nu vei fi niciodată „acceptat" în această țară afișând, chiar din clipa în care i-ai călcat pragul, ambiția de a face bani, de a te înavuți... cu orice preț.

– Ce calități totuși trebuie să aibă un profesor român (și de limba română) aflat cu serviciul în Franța? Ce prețuiește mai mult studentul, francezul în general?

– Profesorul de limba română în Franța trebuie să fie un *mesager* al Culturii și Civilizației, două aspecte în care avem cu prisosință ce da, astăzi, și altor popoare, chiar din țări cu o veche și bogată tradiție culturală: *satul*, ca matrice stilistică a întregii creații savante și populare, cum spunea Lucian Blaga, și *poezia* (*lirică*, în primul rând), ca expresia cea mai fidelă și profundă a sufletului unui neam, cum afirma Ovid Densusianu. Am văzut trecând, pe la catedra mea, lectori trimiși din România, lingviști să zicem respectabili, dar *seci*, ancorați în dilemele lor lingvistice: *â* sau *î*, luptându-se, *prin aceasta*, pentru un fotoliu la Academia Română! Cum au venit, așa au trecut... și, vorba lui Eminescu, „se făcură toți o apă și un pământ". N-au lăsat un semn de *viață culturală* autentic românească, la umbra măslinilor, migdalilor, lămâilor și viței de vie de pe pământul Provenței, în inimile tinerilor studenți francezi. Să nu uităm că limba este un tezaur, profund și semnificativ, al întregii experiențe de viață a unui popor, nu este un simplu mesager al culturii, ci cultura însăși, în toată varietatea și bogăția ei.

Nici unul dintre acești lectori nu a venit cu o inițiativă interesantă, realizabilă... și nimeni nu i-a împiedicat, nu i-a descurajat. Toți, parcă, așteptau aceleași „indicații de sus".

Vai, cât trebuie să ne mai spălăm capetele de zgura depusă timp de o jumătate de secol de totalitarismul comunist!

Mai ales la limbile care nu au în spate, vorba unui lingvist german, „un stat puternic și bogat, o armată puternică etc.", studenții francezi deschid ușa sălii, vin la cursurile profesorului respectiv, stau o oră-două și dacă au ceva interesant de aflat, dacă profesorul îi cucerește, rămân, dacă nu, pleacă în căutarea unei alte limbi și culturi.

– Aflându-ne în Aix-en-Provence, ne-am convins că lecțiile Dumneavoastră sunt frecventate de mulți, foarte mulți studenți, dovadă că sunteți prețuit și chiar admirat. Am vrea să vă întrebăm, domnule Profesor, la cine a făcut „școală" pedagogul, omul de știință Valeriu Rusu?

– Primii mei dascăli au fost părinții, Vasile din Sauca și Daria din Niorcanii Sorocii, în buna tradiție a familiilor românești. Mama și-a asumat „partea leului", adică totul, cum zice poetul Vasile Romanciuc, căci din copilărie îmi spunea mereu să mă fac profesor de română! Pe fratele Vadim l-a îndemnat să fie inginer agronom (specialitatea viticultură!), ...adică pe partea tatei, absolvent al „școlii inferioare de agricultură" (din Dondușeni), cu care se mândrea tare, devenit, la absolvirea școlii, agent de cultură a tutunului! Am pomenit deja

câţiva maeştri pe care i-am avut la liceu şi facultate. Aş vrea să mai menţionez două categorii de profesori: profesori la disciplini diferite, dar care mi-au rămas până astăzi vii în memorie, prin ţinuta lor ştiinţifică şi morală: Claudian Virgil – matematică, directorul Liceului „Mihai Viteazul", Dabija – ştiinţe naturale, Vicol – limba franceză, dna Apostolescu – limba română, Turianu – istorie, Potolea – muzică şi, de ce nu, Cioflec – lucru manual. La facultate, afară de Al. Rosetti şi B. Cazacu, l-aş aminti totuşi pe Iorgu Iordan, care, pe o lucrare de analiză stilistică a nuvelei *Sultănica* de Barbu Delavrancea, a notat: „Lucrare bine făcută şi, mai ales, bine scrisă". Din partea autorului *Stilisticii limbii române* nu era chiar aşa de rău! Dar ce echipă de profesori am avut la Facultatea de Litere... tot unul şi unul, impuşi de partid, şi care nu aveau nimic comun *nici cu filologia* (unul dentist, altul inginer constructor, altul nimic...) şi *nici cu spiritualitatea* românească: I. Vitner, Mitu Grosu, Ov. S. Crohmălniceanu, Vicu Mândra etc., în timp ce G. Călinescu, D. Murăraşu, Tache Papahagi erau daţi afară şi total marginalizaţi în cultura românească.

Centrul de fonetică şi dialectologie al Academiei, condus de Al. Rosetti şi B. Cazacu, la care am fost încadrat de la absolvire – 1958 (nu fără dificultăţi, căci şeful serviciului personal descoperise că sunt basarabean, deci nedemn să fiu cercetător, şi voia să mă încadreze, în consecinţă, ca bibliotecar; în faţa mea, Iorgu Iordan, pe atunci vicepreşedinte al Academiei, a telefonat la serviciul personal: „Şi ce dacă e basarabean, e băiat bun, să-l încadrezi cercetător!"). Am lucrat aici până în 1987 când am plecat în Franţa. Mi-a fost adevărată şcoală într-ale ştiinţei (dialectologie, dar şi fonetică, istoria limbii române, limba literară).

Primele anchete dialectale le-am realizat în zona viitorului lac de acumulare de la Bicaz: Poiana Largului, Hangu, Durău etc., în vederea elaborării Monografiei acestei zone. Apoi alte anchete – sute de deplasări – în toate zonele româneşti şi, mai ales, ani în şir petrecuţi pe teren pentru pregătirea, în colaborare cu câţiva colegi, a *Noului Atlas Lingvistic român pe regiuni. Oltenia* (5 volume publicate, premiul „T. Cipariu" al Academiei în 1972) şi *Muntenia şi Dobrogea* (2 volume publicate). Satul românesc, în variata şi bogata sa înfăţişare – din Transilvania în Moldova, Muntenia, Oltenia sau Banat şi Maramureş –, realităţile sale tradiţionale, cuminţi, aşezate, în domeniul graiului, folclorului şi etnografiei – această întreită ghirlandă întreţinută de şcoala „Ovid Densusianu" de la Bucureşti (prin Tache Papahagi, Al. Rosetti, B. Cazacu) – şi ţăranul – în tragica sa existenţă de după război, secetă, colectivizare –, îmi asigură, până astăzi, când sunt la catedră, acea superioritate, linişte didactică şi morală. Aş zice chiar că am o lume întreagă de prezentat, de povestit tinerilor studenţi (mai ales când aceştia sunt şi francezi, care nu au văzut un sat cât de cât autentic).

Niciodată nu mi s-a întâmplat să-mi rămână 5-10 minute din ora de curs şi să nu am ce spune! Din toate colţurile ţării, ţăranii îmi ofereau substanţă pentru reflecţii şi prezentări semnificative de date ştiinţifice şi de experienţe umane.

Apoi – şi nu neapărat în ultimul rând, cum îi plasez acum, din întâmplare – studenţii; cei care mă ascultă de ani şi ani, mi-au fost interlocutori şi, în cele mai bune cazuri, şi colaboratori în activitatea ştiinţifică şi universitară.

Este suficient să menţionez o bună parte din cărţile publicate de mine în Franţa sau aiurea: *Petite anthologie de poésie roumaine moderne*, Editura Minerva, 1976; *Eloge du vilage roumain*, Editions de l'Aube, 1990; *M. Eminescu –Anthologie bilingue*, Publication de l'Université de Provence, 1990; *Echos poétiques de Béssarabie*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1998. *Dialogue culturel Paris – Bucarest. Lettres adresées par Al. Rosetti à Tache Papahagi*, Sap, 1995 etc., a fost realizată cu concursul studenţilor mei, fiecare semnând contribuţia concretă la pregătirea volumului respectiv.

– Când aţi publicat primul articol ştiinţific şi ce temă avea, când s-au profilat calităţile Dumneavoastră pedagogice?

– Primul meu articol a fost *Formule de adresare în limba română*, publicat în revista Academiei „Limba Română", 1/1959, republicat în „Revue Roumaine de Linguistique", 2/1959. De atunci, sute şi sute de pagini s-au adunat, când mai luminate, când mai mediocre, după cum era materia, informaţia şi... inspiraţia.

Practica pedagogică, în calitate de student, am făcut-o ţinând câteva lecţii la Liceul „Sfântul Sava" (unde începusem, în 1946, studiile liceale, mutându-mă, apoi, din motive financiare, la Liceul „Mihai Viteazul", unde fiind deja fratele meu Vadim, beneficiam de 50% reducere din taxe şi unde, peste ani, îşi va face studiile şi Romaniţa).

Apoi, când s-a ivit o situaţie favorabilă, am început, pe lângă funcţia de cercetător la Academie, să lucrez şi ca asistent la Catedra de Limba Română din Bucureşti, ţinând seminarul de dialectologie la cursul lui B. Cazacu şi seminarul de istoria limbii române la cursul lui Al. Rosetti.

– Care este cartea, lucrarea, acţiunea care vă reprezintă?

– Ştiu eu? Greu să aleg, ca orice părinte care ţine, trebuie să ţină, într-un fel sau altul, la întreaga sa „creaţie". Poate că ar fi cazul să vă implicaţi, stimate domnule Alexandru Bantoş, în acest răspuns şi să-mi spuneţi Dumneavoastră ce carte (lucrare) de-a mea v-a plăcut mai mult!

– Stimate domnule Profesor, ar trebui, cred, să remarc mai multe lucrări, mă voi referi însă doar la cele două volume de maximă utilitate pentru Basarabia: *Limba română. Limbă, literatură, civilizaţie* şi *Limba română. Cuvinte şi imagini*. E vorba de un excelent manual pentru alolingvi editat mai întâi la Paris, în franceză, apoi tradus şi adaptat în limba rusă la Chişinău în 1997. Vă mărturisesc şi cu acest prilej că echipa revistei „Limba Română" a lucrat cu deosebită plăcere la pregătirea pentru tipar a manualului respectiv. Dintre „performanţele" basarabene ale lui Valeriu Rusu voi remarca, de asemenea, *Echos poétiques de Béssarabie* (Chişinău, 1998), *Un ochi*

de Vasile Romanciuc – ambele ediții bilingve, varianta franceză aparținând lui Valeriu Rusu și discipolilor săi de la Universitatea Provence. Apoi, desigur, sunt obligat să includ la capitolul „lucrări excelente": Casa Limbii Române și Centrul Academic Internațional „M. Eminescu" – două instituții ctitorite la Chișinău cu participarea Dumneavoastră directă. În continuare însă vă rog să vă referiți la o mai veche și valoroasă lucrare *Tratatul de dialectologie românească*, carte cu un destin aparte, editată la Craiova în 1984 și al cărui coordonator ați fost.

– Era prin 1976, mă întorsesem plin de inițiative, speranțe și chiar ambiții din Franța, unde funcționasem ca „maître de conférences" la Universitatea Provence. Eram șeful sectorului de dialectologie. I-am chemat pe toți colaboratorii și le-am spus planul meu: după zeci de lucrări – monografii, texte și glosare dialectale, atlase lingvistice publicate – este timpul să realizăm o sinteză modernă a dialectelor și graiurilor românești: un *Tratat*... cum nu are nici o altă limbă romanică (nici până astăzi!).

Cei mai mulți colegi au fost de acord, în principiu. Când însă am precizat termenul de realizare: 3-5 ani, aceasta a „speriat" pe unii, propunând, în „buna" tradiție a Academiei, să-l planificăm pentru 10-15 ani: „S-ajungem la pensie cu el!". Am zis categoric nu. Dacă nu vreți, am replicat, îl fac singur.

Ne-am pus la treabă, am repartizat capitolele pe oameni, am organizat la institut o masă rotundă pentru dezbaterea proiectului, cu invitarea dialectologilor din toate centrele universitare. Al. Rosetti era la pensie, nu a venit, dar a văzut și a aprobat planul, B. Cazacu s-a scuzat că nu poate veni, „fiind ocupat"! O primă manifestare a conflictului între generații. Azi, când am ajuns și eu ceva mai în vârstă, o spun franc: „bătrânii" trebuie să învețe (dacă nu o știu „de acasă") să fie și generoși față de dorința naturală a tinerilor de a se afirma. Măcar generoși, dacă nu pot să-i și ajute pe tineri în ascensiunea lor culturală și științifică.

Când a venit rândul capitolului „Subdialectul moldovenesc", l-am solicitat pe Paul Lăzărescu. A fost de acord și am stabilit împreună: inclusiv graiurile din Basarabia!

Volumul era gata de tipar. Unde să mă duc cu el? La Editura Academiei nu aveam loc de Al. Graur (și I. Coteanu), directorul general, care o ținea morțiș: există o limbă moldovenească!

La Editura Științifică și Enciclopedică aveam alți „prieteni"... Am zis atunci că în provincie poate am o șansă. Cunoscându-i binișor pe olteni, cu lumini și umbre, în urma anilor de anchete dialectale pentru *NALR. Oltenia*, atras și de numele... românesc al Editurii Scrisul Românesc, m-am dus la Craiova.

Am dat acolo de poetul Ilarie Hinoveanu, directorul Editurii. I-am prezentat manuscrisul, am discutat, și a promis să-mi dea răspuns. A venit după vreo lună cu manuscrisul, la mine acasă... cu observații redacționale, cum era firesc,

la un manuscris de circa 1500 de pagini şi, mai ales, cu chestiunea gravă, decisivă: ce facem cu subdialectul moldovenesc, cu Basarabia?! Am început discuţia, la mine, la masa de seară, pe la orele 20.00. Aurelia m-a ajutat cât a putut (cu experienţa ei de redactor la Editura Minerva). După ce am invocat toate argumentele ştiinţifice de care dispuneam... şi am golit, în toată prietenia, tot ce mai aveam bun prin cele sticle, când ne-am despărţit – era 7^{00} dimineaţa! – Ilarie Hinoveanu mi-a spus: Valeriu, chiar dacă voi fi dat afară de la Editură pentru aceasta, nu mă las până nu public *Tratatul*.

Şi olteanul-poet s-a ţinut de cuvânt. Prin noiembrie mă duc la Craiova şi încep să fac corecturile... Stăteam la hotelul „Jiul"... Toată noaptea citeam, dimineaţa duceam corecturile la tipografie şi luam continuarea. Eram foarte grăbit, pentru că mă temeam că află „cineva" ce „erezie" era în tratat şi îl blochează. Ne apropiam de Crăciun, tipografii-zeţari îmi spun că trebuie să întrerupă lucrul, căci vor să meargă şi ei acasă de Crăciun să taie porcul, să facă pregătirile tradiţionale de sărbători. Eu însă, mereu sub presiunea „timpului", le ţin o lecţie de vreo două ore zeţarilor despre „importanţa" *Tratatului*, despre istoria limbii române... aduc şi o damigeană de palincă maramureşeană în ajutor şi deodată văd feţele oamenilor că se înseninează şi încep telefoanele să zbârnâie: „Fă, Mărie, spune-i lui văru' Ion să vină să ne taie porcu' că eu sunt tare ocupat aici, vin numai exact de Crăciun"... şi toţi zeţarii-tipografi – pe care i-am menţionat de altfel în Prefaţa *Tratatului* – se pun pe lucru... La 24 decembrie eu termin corecturile, mă întorc la Bucureşti... Pe 30 decembrie 1984, la 6^{00} dimineaţa, un zeţar sună la uşă şi îmi aduce primul exemplar din *Tratat*. Bem o ţuică şi o cafea şi zbor spre institut cu acest dar sub braţ. În Piaţa Palatului dau să trec strada, un miliţian fluieră să mă opresc, trece o limuzină neagră cu drapelul sovietic pe capotă. Îmi zic: „E ambasadorul sovietic, care, aflând de *Tratat*, vine să protesteze la C.C.". Dar *Tratatul* era în braţele mele. L-am sărbătorit cum se cuvine... şi şi-a urmat calea destinului...

– Aşa cum şi l-a urmat şi Valeriu Rusu, stimate domnule Profesor. Ce înseamnă destin împlinit pentru un român basarabean?

– „Destin împlinit" nu există, după părerea mea... Tot îl prelucrăm, îl cârpim, îl cizelăm, îl hulim sau îl dezmierdăm până la ultima suflare... Şi poate continuăm s-o facem şi după aceea, dacă nu găsim şi pe lumea cealaltă cenzori, birocraţi sau chiar asasini culturali... Că, de, e mare grădina lui Dumnezeu!

– Hazardată şi plină de surprize, o aventură marcată de dramatism este viaţa basarabenilor din generaţia Dumneavoastră. În acest context, ce segmente ale biografiei au avut o influenţă covârşitoare asupra destinului Dumneavoastră?

– Tot ce am pătimit („Ci trăieşte, pătimeşte, / Ş-ai s-auzi cum iarba creşte", spune iarăşi Eminescu) şi tot ce m-a făcut să zâmbesc, măcar o dată pe zi, cum îmi cerea mama, şi-au dat mâna să-mi traseze calea destinului meu. Pe care n-am uitat să-l ajut, să-l îngrijesc, nelăsându-mă niciodată pradă disperării.

Aş face totuşi o menţiune pentru anul refugiului nostru din nordul Basarabiei. Am plecat la drum din Neporotova Hotinului, de pe malul Nistrului, unde tata era cu serviciul, doi membri ai familiei: mama şi cu mine. În ziua de 19 martie 1944 i-am recuperat din mers, în căruţa noastră, pe tata, la Mihăileanca, apoi pe Vadim care venea cu trenul de la Cernăuţi, unde era elev la Liceul „Aron Pumnul", apoi spre Dorohoi, îmbarcarea (în ce condiţii!) în tren, până la Urzicenii de Ialomiţa. Totul mi-a rămas aşa de viu în minte. Până astăzi îmi hrănesc cu aceste imagini nostalgia locurilor natale şi vidul lăsat de dispariţia celor dragi: am plecat patru, în 1944, din Basarabia, şi acum am rămas eu singur!

– Au fost, probabil, şi alte episoade, cu ecouri perceptibile pe parcursul întregii vieţi...

– Multe, dacă nu toate încep în acel 19 martie 1944. Eram cu mama acasă în Neporotova – Hotin, pe Nistru (a cincea casă de la Nistru). Pe la ora 10^{00} au venit grănicerii români: „Plecaţi imediat din sat – tata, ca funcţionar public la tutun, avea ordin de mobilizare – ruşii vor să treacă Nistrul". Fusese ceva neaşteptat, fusese o ruptură de front care a precipitat evenimentele. Imediat am auzit răpăieli de mitralieră. Şi acum văd bărcile cu soldaţi ruşi pe Nistru, în care trăgeau grănicerii noştri. Am pus iute într-o căruţă a lui moş Griţei, vecinul nostru, câteva lucruri pregătite şi am pornit spre Dorohoi, recuperându-i, cum am mai spus, din drum pe tata şi pe Vadim.

...În drum spre Dorohoi, noapte geroasă, lună plină, convoaie de refugiaţi prin şanţuri, pe câmp, armată în retragere. Deasupra mea s-a aplecat un cap de neamţ, cu chipiu frumos de ofiţer. Plângând, mă mângâie, îmi spune la nesfârşit „Kinder, Kinder" – primul cuvânt german pe care l-am aflat – şi-mi dă o ciocolată (celebră) „Ursus". Probabil se gândea la copilul său pe care, fără doar şi poate, nu avea să-l mai revadă.

...Ne aflam în comuna Speteni, pe Ialomiţa, în refugiu. Bombardamentele americane asupra Bucureştiului se înteţeau (aprilie-mai 1944). Avioanele americane, după ce descărcau bombele asupra capitalei, se întorceau spre Urziceni (NE), apoi o luau spre vest. Deasupra satului nostru se descotoroseau şi de rezervoarele de benzină (din aluminiu). Ce goană pe noi, copiii, mai ales, să le recuperăm! Din ele oamenii făceau găleţi, căldări, albii, troace pentru animale etc.

...Au venit şi ruşii într-o zi în Speteni: tineri, foarte tineri, sau foarte bătrâni. Printre ei părinţii mei au găsit şi câţiva tineri din Soroca, de la care au aflat ceva veşti de la Niorcani şi Sauca. Ruşii în camioane, tancuri, în care trase de boi, în căruţe cu cai sau pe jos puneau o singură întrebare: „Gde Berlin?". S-au oprit câţiva, pentru „refacere", şi la gazda unde eram noi. Au mâncat, au băut, au început să tragă cu armele în sus şi la plecare s-au adresat proprietarului casei: „Gde koni?" şi s-au îndreptat spre grajd. Tata le-a sărit înainte: „Net koni, net koni". Au crezut – au înţeles sau n-au înţeles ruseasca tatei?! – au plecat, iar caii au rămas în grajd. În noaptea următoare gazda noastră i-a ascuns în pădure...

...Dar anii de teroare, până la moartea lui Stalin (1953), cu amenințarea de a fi predați rușilor... și „pohod na Sibir”! Sunt crâmpeie de amintiri, de viață trăită aievea. Le povestesc acum fără ură, fără dor de răzbunare. O fac numai să nu se uite... că e păcat.

– Ce înseamnă curaj, sinceritate, adevăr pentru Valeriu Rusu?

– Ce înseamnă pentru mine „curaj, sinceritate, adevăr”? O fărâmă de viață, zbuciumată adesea, câteodată fericită, dar, mai ales, cât de cât autentică.

– Anumite acțiuni ale unor personalități (din domeniul politicii, științei, culturii) de la București vă provoacă sentimente contradictorii. Ce vă supără în „discursurile” unor veleitari din București?

– Ce mă supără la veleitarii bucureșteni? Multe, multe... Sunt de aproape o lună la București. Cumpăr zilnic un braț de ziare, de toate soiurile. (Câți litri de vin bun cheltuiesc pe ele!!) Le citesc. Mă îngrozesc (La început mă enervau. Acum faza e mai gravă, cronică!). Dar să mă refer numai la câteva aspecte culturale și chiar legate de Eminescu, în acest an jubiliar.

Cum poți să dai aproape 6 milioane de dolari pentru albumul *Eterna și Fascinanta Românie* (pe care nimeni nu l-a văzut... nici la Ministerul Culturii!) scos de Adrian Costea la Paris (în plus, se pare, un plagiat după un album asemănător publicat la Paris în 1930, cu o prefață de Octavian Goga) și să spui, în același timp, că n-ai fonduri să sprijini activitatea Casei Limbii Române de la Chișinău sau să faci o donație mai semnificativă și mai substanțială (mai ales) pentru Centrul Academic Internațional „M. Eminescu”, inaugurat la Chișinău în 14 ianuarie 2000... Sau să nu trimiți măcar o carte ca să fie oferită unui student francez (care face traduceri și căruia îi place literatura română) de la Aix-en-Provence.

Apropo de recentul Simpozion pe care l-am organizat la Universitatea Provence noi trei: Aurelia, Romanița și Valeriu. Totul a fost făcut de noi trei, cu prietenii francezi de la Aix: de la expoziția de artă și pictură a dlui Donțu, de la program, sală, până la „verre d’amitié”. Fără nici un sprijin de nicăieri din Țară, fără un cuvânt de încurajare (în afară de mesajele lui Iulian Filip și ale lui Alexandru Bantoș), cu peste 200 de invitați prezenți la acest simpozion desfășurat sub înaltul patronaj al dlui Jack Lang, Ministrul Educației, și în prezența președintelui Universității Provence, G. Dufour, a decanului facultății, B. Martocq, a adjunctului Senatorului-Primar al Aix-ului, dl Langrand etc. Și în același timp să organizezi un Colocviu internațional Eminescu la Veneția, în casa lui Iorga, cu 20 de trimiși români (mai mult sau mai puțin specialiști în Eminescu, unii doar detractori ai lui Eminescu) pe valută forte... și în sală să nu fie nici un student italian. Dacă eram organizator al acestei „Șușanele literare à la Mizie”, cum a caracterizat-o Laurențiu Ulici, chiar la Veneția, în cadrul acestei manifestări româno-române, mă aruncam pe geam, dacă nu știam atâta carte cât să-mi scriu demisia.

Şi cum să mai scrii, astăzi, tu, critic literar, membru şi chiar preşedinte al Academiei, în două ediţii succesive (că aşa se poartă), a doua, din 1996!, autorul unei Cărţi de critică, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*: „Eminescu tradus e zero!"? Cum, Eminescu, cel tradus şi preţuit în peste 60 de limbi, inclusiv în ydish, găgăuză sau ţigănească „e zero"!? Mâna aceea n-a tremurat deloc când a comis această enormitate grafică? Ajunge, căci, vorba Prinţului de la Ipoteşti, „mântunec"!

– Cunoaşteţi foarte bine realităţile politice din Ţară şi pe cele din Basarabia. Ce nu reuşesc încă să facă politicienii de pe cele două maluri ale Prutului pentru apropierea reală şi colaborarea mai fructuoasă a celor două state româneşti?

– Domnule Bantoş, întrebarea Dumneavoastră pune sare pe rana cea mai adâncă a românilor de pe ambele maluri ale Prutului. În 1990 am ratat – fie la comanda (discretă!) a Moscovei, fie din orgolii personale (nici unul dintre cei doi preşedinţi nevrând să devină vicepreşedintele celuilalt; şi aşa, la toate nivelurile: Preşedinţii celor două Parlamente, Preşedinţii celor două Academii, Preşedinţii celor două Uniuni ale Scriitorilor etc.) – *UNIREA*, marea, dorita unire.

Şi această situaţie ambiguă continuă şi astăzi. Nu am intervenit direct, sperând că bunul-simţ va triumfa. Văzând că tot întârzie să apară, îmi spun deschis gândul: domnilor „şefi" de la toate nivelurile, de pe ambele maluri ale Prutului, faceţi acum unirea, cu orice preţ, căci judecata istoriei, a Neamului, va fi aspră, tare aspră. Vă asigur de aceasta şi vă mai asigur că voi adăuga şi eu gramul meu de revoltă în talgerul judecăţii finale. Altfel, domnule Bantoş, pentru ce să mai creăm un mit, mitul „colaborării între două state româneşti"...

Una e Ţara, numai una, aşa cum o definea Eminescu în *Doina*.

– Politicienii, oamenii de cultură şi de afaceri din Franţa consideră că Republica Moldova este un spaţiu favorabil colaborării. În ce domeniu credeţi că ar putea să fie iniţiate (continuate) relaţii de colaborare avantajoase pentru Republica Moldova, dar şi pentru Franţa?

– Aş putea spune că Maurul-Rusu, cu ai săi, şi-au făcut datoria. De la Preşedintele Franţei Jacque Chirac, Ministrul Educaţiei Jack Lang, la Senatorul-Primar al Aix-ului, Jean-François Picheral, se ştie de Eminescu, de Grigore Vieru, de Vasile Romanciuc, de Nicolae Dabija, de limba română, de civilizaţia românească. Trebuie acum ca oamenii politici să facă ordine (în cele mai diverse domenii: politic, economic, juridic etc.) în Ţară, să asigure condiţii de muncă cinstită şi de progres, pe măsură. Şi atunci toate părţile se vor deschide, cu demnitate şi eficacitate (reciprocă), spre Franţa, ca şi spre oricare ţară europeană, şi chiar mai departe. Aş schimba, astăzi, versul „Deşteaptă-te, Române..." în „Deşteptaţi-vă, domnilor Preşedinţi de ţară, şefi de Guverne şi Parlamente, Deputaţi şi Senatori, Primari", terminaţi cu şuşanelele, pălăvrăgelile, dezbinările...

Faceți programe clare, solide, de perspectivă și prezentați-le Națiunii cu responsabilitate și decizie. Și-atunci toți românii se vor deștepta și vor pune gândul și fapta lor la reclădirea unei Românii prospere, mari și demne!

– Într-un tulburător discurs rostit în 1997 la Chișinău cu ocazia conferirii diplomei *Magna cum laude* a ULIM ați mărturisit că *inima vă tremură pentru Basarabia...*

– Inima mea, puțin obosită, dezamăgită – nu de vârstă, ci de oamenii de azi și de (ne)faptele lor – tremură pentru Basarabia. Am spus această frază în Aula Universității Libere Internaționale din Chișinău – mulțumiri domnului rector Galben și Senatului acestei universități; ca și Universității de Stat din Chișinău, Uniunii Scriitorilor, Primăriei Chișinăului – spontan, „la cald", căci în acele clipe emoționale, ca și acum, vreau să văd națiunea română „nu fericită, [ci] *MARE*", cum clama Mihai Eminescu în 1871 în poemul *Andrei Mureșanu*.

– Când ați descoperit, domnule profesor, că sunteți basarabean? Ce motive v-au determinat să conștientizați această „origine geografică"?

– Am fost... de când mă știu, de pe la 5-6 ani, basarabean, dar cu aspirații largi românești, când un învățător, prieten al părinților, mi-a dăruit fotografia sa de epocă, cu dedicația: „Lui Valerie, să fie mândria Părinților și fala Țării". Dacă ar ști Nistrul cât de pervers s-a insinuat în arterele și venele mele, când, la 5-6 ani, fiind în apa sa, până la genunchi, și fratele Vadim aruncând cu o piatră lată să salte pe valurile fluviului, această piatră s-a înfipt în pulpa piciorului drept și sângele a năpădit, înfrățindu-se cu apa Nistrului!

E drept – și o regret și acum – Vadim a plătit cu o chelfăneală zdravănă de la mama această frăție de sânge, pentru veșnicie, între mine și Nistru!

Altfel n-aș putea să aduc alte clarificări... e de-ajuns că am conștiința clară că așa cum sunt, din pământul, aerul și apa Basarabiei mi se trage, cu toate adaosurile inevitabile, venite de aiurea, de peste tot pe unde m-au purtat valurile vieții.

– În ultimii ani, spre bucuria multor basarabeni, ați stabilit legături strânse cu Basarabia. Care este mobilul acestor relații? Sunteți mai aproape de Chișinău decât de București?

– E firesc să fi revenit acasă, după peste 50 de ani (ca să nu spun o jumătate de secol, pentru că așa sună imens timpul furat copilăriei, tinereții și maturității mele de Destin – Istorie).

Dacă mă simt mai aproape de Chișinău decât de București? Poate... Nostalgia absenței lungi de acasă, ca și suferințele poate încă și mai mari ale celor rămași acasă... mă fac să am o privire mai blândă, mai generoasă asupra basarabenilor. Mă grăbesc să adaug: clipa regăsirii trecută, parcă aș fi tentat, astăzi, să fiu și mai exigent cu voi, basarabenii.

Ne trebuie muncă, muncă, ne trebuie Unire, unire! Că daruri naturale – putere de muncă, inteligență, har poetic – avem din belșug, slavă Domnului! Și iarăși

mă grăbesc să adaug: inima mea, oricât de mică şi obosită ar fi, *tremură* deopotrivă pentru românii din Transilvania, Maramureş sau Banat, din Moldova, Muntenia, Oltenia sau Dobrogea... şi pentru aromâni, meglenoromâni şi istroromâni şi pentru toţi românii trăitori în afara pământului românesc, pe unde i-au dus valurile istoriei şi ale vieţii.

– Într-un alt dialog publicat în revista „Limba Română" (nr. 1-2, 1997) afirmaţi literalmente: „Să luăm aminte: am supravieţuit datorită satului". Satul, în special în Basarabla, trăieşte drama unor metamorfoze care afectează echilibrul spiritual şi chiar pune în pericol viitorul lui, iar economia în continuu declin surpă încrederea în ziua de mâine a satelor noastre. Cum poate fi reorientată viaţa localităţilor rurale, a sătenilor?

– Am spus câte ceva deja despre ce înseamnă satul pentru mine. E un nonsens... etimologic şi o crimă ca Ţara (conducerea Ţării), cuvânt derivat din lat. terra, să nu se ocupe de ţărani, cuvânt derivat de la ţară!

Domnilor politicieni, nu mai oropsiţi satele, nu le mai exploataţi – că acum sunt ale noastre, cu toată zestrea lor materială şi spirituală –, şi să-i dezvăţăm pe ţărani să mai „ia" roade de pe câmp, ca atunci când spuneau ca să se justifice: Sunt roadele colhozului... care şi aşa pleacă la Moscova". Şi daţi-le un minimum de bani şi maşini (tractoare mici) agricole să-şi poată munci demn şi eficient pământurile... Să nu aştepte mila unei pensii derizorii şi întârziate luni întregi, a unui ajutor de şomaj sau a unei pomeni pe străzile Chişinăului.

Ţăranii la oraş – slabi, prost îmbrăcaţi, umiliţi de toţi – sunt ca Albatrosul lui Baudelaire pe puntea navei sau ca Hulubul lui Iulian Filip pe caldarâmul Chişinăului. Daţi-le mijloace materiale şi tehnice, daţi-le încredere în soarta lor, şi fiecare casă va deveni o grădină de bunătăţi şi de bunătate, de fericire şi de ospitalitate (inclusiv sub forma turismului rural, care va aduce ţăranului, la el acasă, singurul loc unde se simte domn, pe oamenii din lumea largă... şi chiar şi un dolar în plus pentru economia gospodăriei sale!). Nu-i aşa, vere Mişa Sacară, din Niorcani, şi nepoată Nătăliţa, din Chişinău, că am dreptate?!

Şi drumuri, drumuri bune, bine întreţinute, cu indicatoare corecte, în română, cu precizarea distanţelor, cu şanţuri curate şi flori şi pomi pe margine şi multe, multe drumuri... să-i priască (nu să-l obosească până la dărâmare) călătorului venit după 3000 de km de la Marsilia, şi ultima sută de kilometri, pe care o face la el acasă.

De unde bani?! Sunt mulţi în Basarabia... Dar trebuie bine gospodăriţi. Şi mai puţine şi mai scurte sărbători, mai puţini şefi, demnitari, parlamentari, cu o droaie de privilegii... nelucrative, din punct de vedere social (maşini oficiale, şoferi, telefoane, inclusiv portabile, secretare, case de creaţie şi de odihnă etc., prime şi indemnizaţii supraponderate!).

– Sunteţi născut la Niorcani, judeţul Soroca, pe malul drept al Nistrului. Ce semnificaţie a avut în biografia Dumneavoastră ţăranul şi satul românesc? Găsiţi trăsături specifice, distincte pentru ţăranul şi satul românesc din Basarabia?

– Există un specific al ţăranului basarabean, al satului basarabean, în geografia spirituală a satului românesc? Cred că da, sunt sigur de aceasta. O notă de poezie în plus, fără îndoială, dar şi o notă de molcomeală în plus. Dar nu specificul în sine e important. Important este ca acest specific – inclusiv mândria răzăşească, tradiţia de vitejie a ostaşilor lui Ştefan etc. – să fie „exploatat" astăzi, în scopul unei dezvoltări armonioase şi rapide a satului, spre culmi de civilizaţie şi cultură, în ritm cu civilizaţia europeană (profitând de achiziţiile tehnicii şi ştiinţei), dar nesacrificând pe altarul modernităţii nici un strop din sufletul ţăranului român, din disponibilitatea sa excepţională de creaţie materială şi spirituală. Şi un ochi într-adevăr părintesc pentru copiii satelor... aşa cum am văzut în duminicile oferite de Iulian Filip şi Ianoş Ţurcanu copiilor Chişinăului lui Serafim Urecheanu!

– Mai multe sondaje stabilesc că în cei zece ani de la proclamarea independenței Republicii Moldova bibliotecile din Basarabia se află în continuă „derivă". Fondul de carte, în special la țară, se completează anevoios. Elevii nu au la dispoziție lucrările scriitorilor clasici şi moderni prevăzute de programa şcolară. Cum credeți că ar putea fi rezolvată problema? Ce se poate întreprinde concret în acest sens?

– Nu cum cred... că ar putea fi îmbunătățită situația bibliotecilor şi a cărții româneşti. Ce facem, astăzi, că mâine va fi prea târziu...

Toți putem face lucruri concrete, esențiale, care să aducă lumina cărții în fiecare casă. Eu şi cu soția mea am donat ceva cărți Casei Limbii Române, Centrului Academic Internațional „M. Eminescu" din Chişinău.

Dar nu e de ajuns!

Zilele acestea am primit de la Aix-en-Provence o „veste minunată". Domnul Jean-François Picheral, Senator Primar al oraşului Aix-en-Provence, unde lucrez la Universitatea Provence, impresionat de succesul Simpozionului „M. Eminescu" pe care l-am organizat la Universitate în 14 iunie 2000, mă anunță că un set de câteva sute de cărți franțuzeşti mă aşteaptă la Aix pentru a le expedia la Chişinău în cadrul unui parteneriat între Aix-en-Provence şi Chişinău.

Iată scrisoarea:

„Très cher Monsieur,

J'ai le plaisir de vous informer qu'une collecte de livres est organisée par *la Ville d'Aix-en-Provence*, aux fins de concrétiser la solidarité culturelle entre nos deux pays.

Gilles Eboli, Directeur de la Cité du Livre, vous fera prévenir dès qu'un nombre intéressant de livres aura été collecté, afin que vous puissiez les récupérer et les envoyer à *Chişinău*.

Dans cette attente, je vous prie d'agréer, *Très cher Monsieur*, l'assurance de ma meilleure considération".

Şi toţi basarabenii răspândiţi în lume pot face la fel, ba mulţi şi mai bine, şi mai mult, şi mai frumos.

Să nu venim acasă numai pentru a fi răsfăţaţi cu mese (ah, ce frumos şi demn ştie dl Tătaru să-şi răsfeţe invitaţii... inclusiv cu harbuji muraţi!), premii, decoraţii şi atenţii – toate prieteneşti, sincere şi chiar binevenite, din când în când. Să sporim zestrea materială şi culturală a Ţării, necontenit. Este doar una din căi... Dar câte nu poate scorni mintea ageră a basarabeanului dacă pui puţin piper pe orgoliul nostru, justificat, de descendenţi ai celui mai strălucit voievod român, Ştefan cel Mare şi Sfânt!?

– Să vorbim şi în continuare despre carte. Care sunt cei mai reprezentativi scriitori ai literaturii române contemporane? Evident, ne interesează şi părerea din exterior, prin prisma, de exemplu, a cititorului francez. Ce calităţi ale literaturii noastre sunt cu deosebire apreciate?

– Aveţi dreptate să-mi cereţi să spun cum e văzută (chiar cu ierarhii) literatura română (inclusiv basarabeană) din exterior, din străinătate... Căci studenţilor francezi eu le prezint mulţi poeţi, prozatori... ei îi găsesc, în general, interesanţi..., dar dacă îi întreb care le plac mai mult, fac o alegere, în mod cert. Şi în primul rând ei îi reţin pe scriitorii care au ceva de spus, un mesaj, care nu practică literatura numai ca pe un joc de cuvinte.

Pe acest criteriu fundamental am realizat şi publicat lucrările despre care am vorbit deja. Din volume „se vede" foarte bine care sunt cei mai apreciaţi, cei mai iubiţi poeţi şi prozatori de către publicul francez.

– Ce similitudini există între literatura franceză şi cea română?

– Această întrebare poate constitui materia unui curs universitar. Basil Munteanu, I. M. Raşcu, Eugen lonescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Alain Guillermou, Louis Michel, Jean d'Ormesson au scris pagini pertinente, chiar agreabile pentru orgoliul creatorului român de literatură – Aurelia Rusu a susţinut teza sa de doctorat, în 1974, la Universitatea „Paul Valéry" din Mont pe Miev, intitulată: *Convergenţe rustice între Jean Giono (prozator din Provence) şi Mihail Sadoveanu***.**

Anul acesta o studentă de-a mea, Corinne Marsala, a susţinut o teză de asemenea de literatură comparată: de la *Madame Bovary* a lui Gustav Flaubert la *Rusoaica* lui Gib I. Mihăescu. Este o direcţie de cercetare modernă, cu reale perspective şi trebuie să încurajăm cât mai mulţi studenţi să se afirme în acest domeniu. Ţin să precizez că studiile de literatură comparată – afară de interesul lor ca direcţie de cercetare – au şi o semnificaţie morală importantă: numai comparându-te cu alţii poţi să afirmi, justificat, că reprezinţi ceva, măcar onorabil, notabil în peisajul literaturii universale sau, din contra, poţi să constaţi că vocea ta trebuie încă lucrată, aprofundată – pentru a evita banalul sau chiar ridicolul.

– Preferați proza sau poezia? Cum explicați predilecția pentru un anume gen de literatură?

– Prefer, în general, poezia, ca român, şi, în special, ca profesor de română în străinătate (Franța), căci sunt adeptul afirmației lui Ovid Densusianu, anume că poezia (şi în special cea lirică) este expresia cea mai profundă şi mai semnificativă a sufletului unui popor (a se vedea *Evoluția estetică a limbii române* pe care am publicat-o în vol. III din *Operele* ilustrului om de ştiință).

– Ce înseamnă o poezie bună în concepția lui Valeriu Rusu? Exemplificați.

– „Dorul de a reciti" o literatură este semnul unei literaturi *superioare*, spunea acelaşi Ovid Densusianu. *Vreau să te văd, Legământ, Pasărea* sau *Făptura mamei* şi *Formular* ale lui Grigore Vieru, *În loc de scrisoare, Astfel ne întrebăm, Flori pentru florăreasă* şi *Veşti de la curtea domnească*, sau *Un ochi* de Vasile Romanciuc, *Eminescu pe aleea clasicilor, Îngroparea artiştilor***,** sau *Hulubul din Chişinău* de Iulian Filip, „poemul" lui N. Dabija: *„Doru-mi-i de dumneavoastră / Ca unui zid de fereastră"*, sau *Poemul, Alfabet* de Dumitru Matcovschi, *Argument* de Valeriu Matei, *Vine vremea* sau *Convorbire cu iarba, anul 2000* de Arcadie Suceveanu, *Mic poem de dragoste* de Ianoş Țurcanu şi atâtea altele de Leo Butnaru, Gheorghe Vodă etc. sunt poezii ce fac parte, de pe acum, din antologia liricii universale, închipuită numai, pentru moment, de noi.

– Cum ați descoperit poezia basarabeană? Ce semnificație are pentru Dumneavoastră literatura dintre Prut şi Nistru?

– Literatura basarabeană şi, în special, poezia am „descoperit-o" prin volumul *Rădăcina de foc* de Grigore Vieru... Apoi, când profesorul Anatol Ciobanu a venit, răspunzând invitației mele, la Aix-en-Provence, fereastra s-a deschis larg spre peisajul cultural (şi nu numai cultural) al Basarabiei.

– Ați amintit deja că anul trecut în Provence a avut loc o săptămână a poeziei române din Basarabia. Ce conotații a avut venirea basarabenilor la Aix?

– Mai 1999, cu „Săptămâna poeziei basarabene", la Aix şi Bandol, prilejuită şi de lansarea antologiei bilingve, *Echos poétiques de Béssarabie* (publicată de Editura Ştiința în 1998), a fost ca o încununare a acestor eforturi de (re)cunoaştere a poeziei basarabene în context european.

„Limba Română" a publicat un număr special consacrat acestui eveniment, aşa că nu este cazul să mai insist aici.

– Creația lui Eminescu este un punct de reper în activitatea seminarului „Eminescu". Cum explicați ataşamentul față de acest clasic al literaturii române? Ce calități ale artei eminesciene sunt apreciate de către francezi?

Eminescu este la el acasă şi la Universitatea Provence din Provența lui Mistral şi Alecsandri. În Provence, Alecsandri şi Eminescu „fac casă bună", spre lauda limbii româneşti şi a poeziei.

Cursul pe care îl ţin pentru anul II este intitulat: *Momente din istoria literaturii române: Şcoala Ardeleană, Dacia Literară* şi *Convorbiri literare,* iar cel pentru anul III: *Carpaţii, Dunărea şi Eminescu, Coloane vertebrale ale spaţiului cultural românesc.* La Universitatea Provence funcţionează, sub conducerea mea, *Seminarul de traduceri „M. Eminescu"* cu realizări (publicate), menţionate ceva mai sus. Iar anul acesta, la 14 iunie 2000, am organizat, precum am spus deja, un *Simpozion consacrat lui Mihai Eminescu* (dosarul manifestării este depus, spre publicare, revistei „Limba Română"). Aproape că e de prisos să amintesc că Aurelia se implică, aşa cum ştie mai bine o ardeleancă împătimită de Eminescu, în tot ce facem în Franţa spre cunoaşterea şi aprecierea operei eminesciene.

– Ce înseamnă a fi patriot în condiţiile României de astăzi? Dar pentru românii basarabeni?

– Patriot, mai ales astăzi, înseamnă să-ţi faci datoria, acolo unde pregătirea şi profesia ta te-au plasat în viaţa culturală, politică, ştiinţifică, economică etc., cu pricepere, cu dăruire, cu generozitate... şi cu onestitate desăvârşită. Şi, zi şi noapte, Ţara, Neamul trebuie necontenit să ne vegheze şi să ne lumineze gândul şi fapta.

– Care sunt virtuţile unui autentic intelectual român? Găsiţi tangenţe / deosebiri între intelectualii din afară şi intelectualii români aflaţi în străinătate? Ce-i uneşte şi ce-i deosebeşte?

– Un intelectual român să aibă virtuţi? Ce virtuţi?! Să fie autentic intelectual român, inclusiv „om al cetăţii" (nu numai al bibliotecii)! Asta-i tot.

Chestiunea următoare e mai complicată, mai delicată: ce tangenţe – deosebiri sunt între intelectualii din ţară şi cei aflaţi în străinătate? Sunt multe şi profunde – şi tangenţe, afinităţi, dar şi deosebiri. Ştiu, mi s-a vorbit de atâtea ori de colegii, prietenii rămaşi în ţară: „Da, dar noi am stat aici şi am mâncat cârnaţi de soia!". De acord... şi o regret sincer (mai ales că până în 1987 i-am mâncat şi eu!). Dar ştiţi cu ce preţ, cu ce eforturi un intelectual român (reprezentând o cultură „minoritară" şi venind dintr-un stat cu un regim politic totalitar, absurd) ajunge să fie recunoscut şi apreciat în străinătate? Şi câţi s-au sinucis, sau au dispărut cu zile, câţi au fost omorâţi!

E greu de cântărit ce a fost mai penibil de suportat... sau de învins, ca să te salvezi şi să rămâi în picioare, sau, şi mai mult!, să devii model într-o ţară cu străveche tradiţie academică şi universitară!

Dar nu ar fi profitabilă nimănui această „târguială".

Sper, îmi face plăcere să cred că toţi, şi aici şi acolo, ne-am făcut bine datoria de intelectuali români. Şi punctum.

Important este ca acum să ne dăm toţi mâna frăţeşte – nu ca negustori sau jefuitori reciproci! – spre binele culturii româneşti, al poporului, al Ţării. Restul,

e moft sau miticism balcanic şi refuz cu toată forţa să mă supun acestei mentalităţi.

Ar mai fi o notă de relevat: să se ţină seama că tot ce facem acolo, să zicem la Universitatea Provence din Aix-en-Provence, o facem numai cu munca, inteligenţa şi banii noştri (repet: fără secretare personale, fără şoferi şi maşini de stat, fără telefoane mobile oferite de stat sau de tot felul de mafioţi care mişună în jurul instituţiilor culturale etc.). Ar trebui şi în ţară să se instaureze acest principiu, care ar duce la buna gospodărire a fiecărui bănuţ... căci este al tău, nu al colectivităţii, de a cărei soartă, la o adică, nu-mi prea pasă!

– Aveţi mulţi duşmani? Cum vă apăraţi de ei? Dar prieteni? Cum „perpetuaţi" prieteniile?

– Cum să n-am duşmani, domnule Bantoş? Chiar colegii mei – nu sunt duşmani, nu! – dar care se bucură atâta că eu rămân în continuare la Aix-en-Provence! Că nu-i „deranjez" cu ideile mele, cu munca mea, cu experienţa mea, fie la Institutul de fonetică şi dialectologie „Al. Rosetti" – eu am fost alături de Rosetti în fiecare demers scris sau oral (conducându-l adesea cu maşina mea personală) la toate forurile, pentru a transforma secţia de fonetică şi dialectologie a Institutului de Lingvistică din Bucureşti în Centru şi apoi Institut independent –, fie chiar la Academia Română, de ce nu, când văd chiar că şi dl Vântu (aţi auzit de această „somitate" a ştiinţei şi culturii mondiale?!) speră să obţină (care este preţul, *â* sau *î*?!) un fotoliu aici.

Pentru „duşmani", aplic tactica lui Eminescu, exprimată prin vocea lui Decebal (din piesa în versuri cu acelaşi nume, publicată pentru prima dată de Aurelia Rusu în 1978, *Opere* IV): „Eu duşmanii mei nu urăsc, ci bat". Şi apoi am reţinut şi ce spunea Mircea Eliade: „De când am remarcat că semăn, am afinităţi, cu ultimul meu adversar cu care m-am certat ieri, alaltăieri (căci vrând, nevrând împrumut din „calităţile" acestui adversar), nu mai îndrăznesc să urăsc pe nimeni!".

Cu prietenii, chestiunea e mai delicată, mai fragilă... trebuie să ocrotim, să cultivăm, zi de zi, ceas de ceas, pe bunii noştri prieteni, cu tandreţe, dar şi cu exigenţă! Şi o preferinţă pe care o mărturisesc aici (te va surprinde, poate, dle Bantoş!): decât un „prieten" slab, molatic, fără curaj, prefer un duşman puternic, inteligent. În cazul ultimului „tip" citat de mine „legea concurenţei" mă obligă, în fiecare clipă, să fiu atent la tot ce fac şi scriu, să încerc, în fiecare clipă, să zic mai tare, mai frumos, mai generos, ca „să-l bat" pe duşmanul meu, vorba lui Decebal. Acesta, duşmanul (descris de mine), mă incită, „prietenul" (descris tot de mine, mai sus) mă deformează, mă duce la indolenţă, nepăsare. Prefer lupta! Ce fac, de vreo câţiva anişori, ca să-i cultiv pe bunii mei prieteni (şi nu puţini!) din Basarabia, dumneavoastră aţi simţit-o şi puteţi mai bine decât mine să apreciaţi, dacă mai e nevoie.

– Care este omul (oamenii) la care ţineţi foarte mult şi pe care îl (îi) aveţi mereu aproape de suflet?

– Aurelia, Romanița... şi Valeriu sunt, prin lumea lor de vise şi de realizări, o treime prea suficientă pentru un mic suflet rătăcitor... Dar orice om care mi-a păşit pragul sufletului şi / sau al casei, mi-a găsit în grădină un firicel de iarbă proaspătă.

– Ce înseamnă pentru Dumneavoastră amintirea părinților, a fratelui?

– Totul şi mereu. Prefer, astăzi, la 65 de ani, să mă închid în sine-mi. Lăsați-mi această clipă!

– Nichita Stănescu spunea că patria noastră este limba română. Ce este limba maternă, româna, pentru Valeriu Rusu?

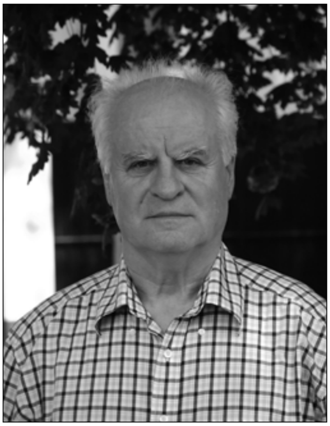
– Nichita Stănescu avea dreptate. Patria noastră este limba română. Şi mai ales când, de ani de zile, ari ogoare europene ca să semeni cuvinte româneşti, cu tot miracolul lor de înțelepciune şi frumusețe, limba română este Țara, Patria!

27 iulie 2000, Bucureşti

„Limba Română", 2000, nr. 6-12, p. 10-22

Nicolae
MĂTCAŞ

„DINTOTDEAUNA M-AM SIMȚIT UN ANGAJAT, UN CHEMAT ÎN ACEASTĂ LUME...”

– Stimate domnule Profesor, ați împlinit nu demult o vârstă care vă oferă dreptul să faceți o retrospectivă. Care ani au fost cei mai rodnici pentru cariera Dumneavoastră profesională și în ce perioadă ați trăit cea mai amară experiență a vieții?

– De această vârstă am fugit toată viața. Aş fugi şi acum pe o planetă nepopulată. De ea nu scapi cum nu poți scăpa de moarte. Pe ea – iluzie! – poți doar s-o mai amăgeşti cumva. De fapt, moartea e singura care ar putea să te uşureze de povara vârstei. Zic „povară”, fiindcă vârsta nu-ți mai permite să te simți copil, să te simți adolescent, dar mai ales să procedezi ca acesta. O vârstă venerabilă reclamă o înțelepciune pe potrivă; or, de la antichitate încoace tot mai puțini înțelepți se nasc sau devin odată cu vârsta.

Cât despre retrospectivă, o poate face doar cine nu mai vede nici o perspectivă. Eu aş vrea să cred că o mai am, de aceea nu voi recurge la un bilanț al modestei mele activități. Mi-aş permite doar să menționez că, de când mă ştiu, mi-am dus cu onestitate şi cu demnitate crucea pe drumul Golgotei, orice activitate aş fi desfăşurat: la catedră, în sala de lectură, la minister. Aşa cum m-a învă-

ţat tata, Dumnezeu să-l odihnească în pace. Cu convingerea că orice muncă e utilă societăţii dacă te achiţi de ea conştiincios. Că fără tine, fără munca ta, fără exemplul tău de comportament lumea ar fi mai săracă. Am considerat munca o datorie, un comandament social, dacă vreţi. Când m-a rugat cineva – un Druţă, o Lari, un Chiricenco, un Borşevici (ca să aduc doar câteva exemple) – să accept o funcţie, am acceptat-o, chiar dacă nu-mi era pe plac (şi pe puteri), fiindcă am considerat că trebuie să îndreptăţeşti încrederea cuiva. Căci dacă tu nu te vei angaja şi dacă altul ca tine nu se va înhăma la datorie, atunci cine? Astfel am devenit decan, şef de catedră, ministru, funcţii care mi-au luat o bună parte din viaţă, dar de care nu regret nici pentru o clipă. Pentru că am reuşit să fac ceva.

De aceea socot că toţi anii care mă mână din urmă mi-au fost într-un fel o vârstă a împlinirilor. Când mă aflam în faţa studenţilor mei, exersam împreună cu ei o poezie a sublimului limbii materne, în răgazul dintre prelegeri sau, atunci când nu am mai ţinut prelegeri în faţa tinerilor învăţăcei, m-am delectat cu cititul cărţilor la fosta „Krupskaia", la „Saltâkov-Şcedrin" sau la Biblioteca Academiei Române; când a trebuit să renunţ la dulcea mea zăbavă, mi-a făcut o deosebită plăcere să văd cum se umple pajiştea foii imaculate de freamătul unor gânduri rebele.

Toate aceste activităţi, ca şi multe altele, mi-au adus satisfacţie. Fără satisfacţie munca e o cătănie, iar viaţa – un calvar. Cine-şi duce viaţa într-un calvar continuu e un nefericit. Aş comite un păcat în faţa Domnului dacă m-aş considera un nefericit. Eu, care am cunoscut fericirea de a trăi, de a iubi, fericirea de a lupta, de a învinge întunericul, de a ieşi la lumina vie a adevărului. Chinurile prin care treci întru descoperirea şi triumful adevărului nu mai contează. Contează cauza pentru care lupţi, contează victoria, contează luminarea celor mulţi şi nedreptăţiţi cu lumina cea dreaptă a adevărului. Eu chiar şi atunci când am trecut prin suferinţă am fost fericit.

Cea mai amară experienţă a vieţii am trăit-o acum şase ani, când, prin jocul diabolic al unor forţe antinaţionale, dar şi al unor români verzi plini de ranchiună, precum şi ca urmare a servilismului docil al colegilor mei de la „Ion Creangă", am fost îndepărtat de la catedră şi mi s-a interzis, hoţeşte, nedeclarat, dar foarte transparent, dreptul de a mai apărea în faţa studenţilor. O lume toată ştie cât de mult mi-am iubit eu statutul de profesor. A mă priva de comunicarea directă cu tineretul studios însemna a-mi lua ceea ce aveam eu mai scump, a mă lipsi de aerul ozonat şi îmbătător al limbii materne ce vibra în templul plin de inimi cutezătoare. A fost o lovitură de graţie ale cărei efecte le mai resimt şi care m-a marcat puternic. Dar care, spre surprinderea răuvoitorilor, nu m-a învins. Dimpotrivă, m-a înrăit, m-a mobilizat, m-a ajutat să descopăr resurse proprii, noi, pe care să le pun în serviciul cauzei pentru care am pătimit. Pentru că – iertată fie-mi lipsa de modestie – dintotdeauna m-am simţit un angajat, un chemat în această lume, ca să fac viaţa mai frumoasă şi oamenii mai oneşti, mai cunoscători, mai înţelepţi, mai sinceri, mai umani. Îmi pare sincer rău pentru generaţiile de studenţi de după 1993 care nu l-au mai cunoscut pe profesorul Nicolae Mătcaş...

– Ce au însemnat pentru Dumneavoastră satul de baştină, anii copilăriei? În ce mod s-au răsfrânt aceştia asupra formării personalităţii Dumneavoastră?

– Nespus de mult. Pentru mine, ca şi pentru marele filozof şi poet, „veşnicia s-a născut la sat". Cu toată sărăcia lui (secete frecvente, sfârcul apei ascuns la zeci de metri în inima pământului, apa Prutului îngrădită cu sârmă ghimpată etc.), satul Crihana Veche de lângă Cahul, în care am văzut zorii zilei şi în care mi-am petrecut copilăria şi adolescenţa, nu l-aş schimba pentru nimic în lume cu un altul. Nicăieri în lume nu mai există un răsărit şi un apus de soare la fel de dumnezeiesc ca la Crihana, o râpă la fel de mare cu cuiburi de vinderei şi pupeze la fel de atrăgătoare ca pentru copiii din Crihana, un lut tot atât de galben şi de neroditor ca şi cel de la Crihana, case cu prispe şi cu acoperişuri de stuf ca la Crihana, oameni atât de încovoiaţi de muncă şi cu sufletul atât de curat ca la Crihana!...

Am avut parte de părinţi ideali. Dumnezeu mi-a luat-o pe mama pe când împlinisem 5 anişori. Ţin minte doar că mă mai purta în braţe chiar înainte de a trece în lumea celor drepţi (fiind lovită de un trăsnet). Tata, ţăran din talpă ca şi mama, un purtător ingenuu al celor mai înţelepte canoane ale eticii şi pedagogiei populare, a ştiut să ne inoculeze cele mai sănătoase principii de muncă onestă şi de comportament în viaţă, înainte de toate prin exemplul său personal şi, în al doilea rând, prin vorbele sale de duh cu tentă vădit educativă, după cum am putut să-mi dau seama mai apoi, fără a fi nevoit să recurgă măcar o singură dată la metoda „clasică" preluată din rai.

În condiţiile unei secete neîndurătoare, care ne bântuia meleagul, şi ale unei lipse totale de apă pe lângă gospodărie, tata avea cea mai frumoasă livadă şi cea mai roditoare grădină din sat. Numai el ştie câte căldări de apă a trebuit să care în viaţa lui la deal cu cobiliţa de la fântână şi de la pârâul din mijlocul satului... Apoi, încet-încet, ne-a deprins şi pe noi. Dacă mi-a spus, bunăoară, că la rădăcina prăsadului din faţa casei trebuie, în toiul verii (ca să nu se viermănoşeze şi să nu cadă fructele), să torn câte 15 căldări de apă în fiecare zi, eu nu am îndrăznit nici o dată să torn numai 10. Dacă mi-a spus că la fiecare fir de roşii sau de ardei trebuie să torn câte o jumătate de căldare de apă, mai puţin nu mi-am permis să le torn nicicând. Dacă tata mi-a spus că cei 10-15 cârlani pe care-i mai avea şi pe care trebuia să-i duc vara zilnic la păscut urmau să se întoarcă seara acasă cu burţile rotunde ca pânzele unei corăbii din zare în bătaia vântului, aceasta însemna că eu trebuia să găsesc haturile cele mai neumblate pentru a realiza comparaţia.

Copilărie aproape că n-am avut, ca mai toată generaţia mea, pentru că mi-a răpit-o războiul, foametea şi teama de deportare (de care n-au scăpat verişorii mei după tată). Tata – mobilizat pe front, mama şi bunicii – pe câmp. Nu peste multă vreme Dumnezeu ne-a luat-o pe mama în împărăţia Sa şi am rămas singuri-singurei cu fratele de 16 ani, care, până la întoarcerea tatei după încheierea celui de-al doilea război şi a conflictului cu Japonia, mi-a fost şi tată, şi mamă, şi soră. Şi-a onorat excelent obligaţiile ce-i reveniseră. Ţin minte ca azi: serile, ca să adorm mai uşor, îmi recita ore întregi din Eminescu, Alecsandri, Coşbuc, Goga, Victor Vlad Delamarina. Apucase doar câteva clase primare „la români",

dar cunoştea atât de multe, era atât de împătimit de literatura neamului, încât nu viitorilor dascăli filologi, ci anume fratelui meu mai mare îi datorez pasiunea pentru limbă şi literatură. Până şi azi, când ne revedem extrem de rar, când bunul meu frate, trecut de 70, e ținut mai mult imobilizat de o cruntă vitregie a sorții, îmi recită la fiecare întâlnire, la fel de inspirat ca şi acum 55 de ani, fie din *Balada unei coroane de oțel*, fie din *O scrisoare de la Muselim-Selo*, fie din alte pagini din fondul de aur al literaturii române.

În timpul foametei stăteam singur în casă, cu zăvorul la uşă, şi îl aşteptam pe tata să-mi aducă vreun pumn de boabe de porumb sau vreun braț de mogâldan ca să-l tragem la râşniță şi să facem nişte turte de iască pentru a ne amăgi foamea. Tata a vândut tot ce s-a putut din casă, în schimb ne-a salvat de la o moarte sigură.

Toate etapele şcolii le-am parcurs în satul natal, medalia de aur de la finele studiilor medii permițându-mi accesul la Facultatea de Litere a Universității din Chişinău. Dar cea mai serioasă şcoală au constituit-o, pentru mine, cei şapte ani de-acasă, „şcoala" bunului şi severului meu tată, care m-a făcut om. Grija mea ulterioară a fost să nu pierd cumva prin hățişurile vieții ceva din principiile etico-morale pe care mi le-au altoit tata, fratele, satul natal şi să încerc a le transmite copiilor mei.

– Ați activat în calitate de profesor, şef de catedră, decan, apoi în calitate de ministru în Republica Moldova. Acum sunteți funcționar la Ministerul Educației Naționale din România. Sunteți unul dintre puținii pedagogi care cunosc foarte bine, din interior, procesul de organizare a învățământului în Țară şi, evident, în Basarabia. Care sunt performanțele învățământului românesc în raport cu cele mai bune sisteme de instruire din lume? Care sunt punctele nevralgice ale învățământului de la noi?

– Sunt mai multe performanțe, dar le voi enumera pe cele care îmi plac: formarea deprinderii de a munci sistematic, formarea deprinderii de a memoriza esențialul, dar şi de a gândi creator; efortul de a fi în pas cu realizările ştiinței şi cu cerințele practice ale societății contemporane (la nivel mondial, nu exclusiv românesc; competitivitatea cu rezultatele sistemelor educaționale din alte țări, mândria de a fi printre primii; cunoaşterea, la finele ciclului liceal, a două limbi de circulație universală.

În ceea ce priveşte învățământul „moldovenesc", acesta continuă, în cel mai bun caz, tradiția reproducerii la ore a materiei „de ici până ici" (cu toată frazeologia frumoasă despre instruirea problematizată, computerizare etc.). Cu excepția unor licee din oraşe şi a câtorva şcoli de la sate, recunoscute prin abnegația unor dascăli consacrați, dar neremunerați după merit, în învățământul „moldovenesc" nu se face carte, ci „se trece programa". Numai câteva unități şcolare de prestigiu asigură azi cunoaşterea temeinică a unei limbi străine, în rest nu e cunoscută (la nivelul vorbirii) decât rusa. Învățământul „moldovenesc", cu toată împăunarea noastră provincială, nu e competitiv nici cu cel românesc din Țară, necum cu cel din Europa (la cel preuniversitar din America nu pu-

tem face referință, el având o orientare mai mult pragmatică, utilitară, şi fiind extrem de redus ca bază de cunoştințe teoretice).

– După 1989 una dintre problemele-cheie ale sistemului de învățământ de la noi este sincronizarea cu sistemul de învățământ din Țară. Care sunt realizările în acest domeniu? Dar problemele ce urmează a fi soluționate?

– Am încercat să-l sincronizăm în perioada 1990-1994, când am unificat programele de studiu la fizică, limba şi literatura română, istorie şi alte câteva discipline, când am adus în şcoala „moldovenească" manualele din Țară. Însă agrarienii majoritari din Parlament şi din structurile statale nu ne-au permis să unificăm sistemele de învățământ din cele două state româneşti. Ca urmare a moftului lor, astăzi avem, în Republica Moldova, un gimnaziu şchiop şi un liceu şchiop. Nu e de mirare deci că un absolvent al unei clase din ciclul preuniversitar din Republica Moldova, atunci când vrea să-şi continue studiile în România, trebuie să repete acolo clasa absolvită. Diferența (ca să nu zic handicapul) nu e o vină a elevului, ci un neajuns al sistemului de învățământ „moldovenesc", care s-a vrut cu tot dinadinsul să nu fie românesc! Am reuşit să revenim la liceele noastre tradiționale din perioada interbelică, dar am menținut şi şcolile medii de 11 ani, astfel încât absolventul de liceu este pus în situație dezavantajoasă în raport cu cel al şcolii generale. Mai departe: ne plângem că nu avem bani – şi nu-i avem cu adevărat! –, nu avem, dacă e să fim sinceri, nici forțe spirituale suficiente să întocmim şi să edităm un număr considerabil de manuale şi alte ediții didactice proprii, dar nici pe cele româneşti venite gratuit (şi la a căror elaborare şi perfecționare am putea să participăm, aşa cum ne asigură colegii români) nu le acceptăm în totalitate.

În multe instituții de învățământ superior continuăm a pregăti specialişti ale căror diplome nu pot fi recunoscute din oficiu (fără lichidarea unor diferențe în ceea ce priveşte nivelul de pregătire) în România, cu toată fala noastră cum că acestea ar putea fi recunoscute automat în Europa.

Sarcina de bază ce-i revine învățământului „moldovenesc" este de a se ralia din mers la restructurarea prin care trece învățământul românesc din Țară (începând cu reforma curriculară şi până la pregătirea formatorilor).

– Vorbiți-ne, vă rog, despre influența pe care o exercită Ministerul Educației Naționale din România asupra modului de organizare a instruirii românilor din afara Țării. Evident, ne interesează detalii referitoare la Republica Moldova, dar şi la Sudul Basarabiei, Nordul Bucovinei, Transnistria, Banatul Sârbesc etc.

– O influență directă ar putea-o exercita în măsura în care ar fi acceptată oficial de statul în care locuiesc aceşti români. Deocamdată am putea vorbi de o atare influență (dar şi aici cu o mare doză de aproximație) numai la nivelul aşa-ziselor extensiuni universitare ale instituțiilor din Țară în statele în care locuiesc, în virtutea unor cunoscute circumstanțe istorice, comunități masive de români (de exemplu, extensiunile deja în funcțiune ale Universității „Dunărea de Jos" din Galați la Universitatea din Cahul: profilurile Filologie-Istorie, Matematică-

Informatică, Industrie alimentară, Inginerie economică; extensiunile în curs de materializare în anul curent ale Universităţii „Al. l. Cuza" din Iaşi la Universitatea „A. Russo" din Bălţi (profilurile Administrarea afacerilor şi Istorie) şi la Colegiul din Soroca (profilul economic) şi ale Universităţii Tehnice „Gh. Asachi" din Iaşi la Universitatea Tehnică a Moldovei din Chişinău (profilul tehnic); extensiunea deja proiectată a unui liceu din judeţul Botoşani la un liceu din nordul Republicii Moldova (oraşul Lipcani). Extensiunile la care mă refer sunt, de fapt, nişte filiale ale instituţiilor respective din România, cu sprijinul logistic şi material al acestora. S-a convenit cu partea bulgară să fie redeschis Liceul românesc de la Sofia şi, respectiv, Liceul de limba bulgară de la Bucureşti, cu sprijinul ţărilor respective, întru satisfacerea dreptului la învăţătură în limba maternă la nivel preuniversitar şi a necesităţilor cultural-naţionale ale românilor din Bulgaria şi, respectiv, ale bulgarilor din România. De asemenea, partea română, în persoana Ministrului Educaţiei Naţionale, s-a declarat de mult pregătită de a participa logistic şi material la instituirea unei universităţi multiculturale la Cernăuţi (cu deschiderea unor linii de învăţământ în limbile română, ivrit şi germană) şi a unui liceu românesc în regiunea Transcarpatică, întârzierea apăsând pe umerii părţii ucrainene.

În rest, România sprijină învăţământul în limba maternă al românilor din afara graniţelor Ţării, acolo unde acesta a reuşit să se mai menţină, prin acordarea gratuită de manuale şcolare şi alte ediţii didactice (anul trecut, de exemplu, s-au făcut asemenea donaţii şi pentru o şcoală românească din Australia, ca să nu ne mai referim la binecunoscutele şi oficializatele donaţii anuale de carte şcolară pentru Republica Moldova), prin organizarea în Ţară a unor cursuri şi seminarii de limba română şi de cultură şi civilizaţie românească, la care sunt invitaţi şi reprezentanţii comunităţilor româneşti din vecinătate şi din întreaga lume, prin acordarea masivă de burse de studii şi de perfecţionare-specializare în Ţară la toate nivelurile de învăţământ şi la toate specializările existente (numai Republicii Moldova îi sunt acordate anual, conform Protocolului de colaborare în domeniul învăţământului dintre ministerele de resort din cele două state româneşti, câte 800 de burse de studii pentru învăţământul preuniversitar, 1000 de burse pentru învăţământul universitar, peste 300 de burse pentru învăţământul postuniversitar–masterat, studii aprofundate, studii academice, doctorat – 1600 de luni-bursă pentru diverse stagii de specializare, inclusiv pentru practica de producţie în România a studenţilor care îşi fac studiile la facultăţile din Republica Moldova) în vederea pregătirii specialiştilor necesari pentru menţinerea identităţii etnoculturale a comunităţilor româneşti din afara graniţelor actuale ale Ţării.

– Aflarea Dumneavoastră la Bucureşti a însemnat şi o posibilitate de a vă documenta, de a vă informa, lucrând în cele mai prestigioase biblioteci ale Ţării. Rodul activităţii în acest sens a fost editarea culegerii de articole *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul*, lucrare în care „reabilitaţi" un şir de personalităţi ale culturii noastre şi „restabiliţi" adevărul ştiinţific şi istoric despre numele corect al limbii şi al neamului. Caracterizaţi-ne „metoda" de lucru a pseudosavanţilor.

– Locul de serviciu şi biblioteca sunt casa mea din România. Este emoţionant să te gândeşti numai că manuscrisele, colecţiile şi foliantele care îţi fură din lumina ochilor, dar aprind lumina minţii, au trecut prin mâna unui Eminescu, Maiorescu, Ioan Bogdan, B.-P. Hasdeu, Capidan, Papahagi, Puşcariu, Creţia...

Pseudosavanţii sunt văduviţi de această emoţie. Ei nu au răbdarea să studieze cu seriozitate izvoarele, de aceea sunt privaţi şi de tremurul pe care îl simte un om de ştiinţă adevărat când stă faţă în faţă cu istoria, cu adevărul, cu veşnicia. Pseudosavanţilor le trebuie nume cât mai răsunătoare şi mai cunoscute în lumea ştiinţifică, pentru a opera cu ele după bunul lor plac întru inducerea în eroare a opiniei publice. „Metoda" lor de lucru e cunoscută: a smulge citatele din context şi a le plasa în textul în care ar suna cum le convine; a le atribui autorilor citaţi trunchiat sau la care fac trimitere spuse care acestora nu le aparţin (în convingerea că un cititor grăbit de astăzi nu va mai recurge direct la surse pentru a le verifica autenticitatea şi că o minciună odată lansată ar putea lăsa urme în memoria celui care a auzit-o), a apela la analogii şi tehnici de comparare incorecte din punct de vedere metodic; a întrerupe citatele în locul în care le convine şi a continua gândul în expunere liberă, creându-i cititorului impresia că ar fi ale autorului din care se citează sau la care se face trimitere; a omite, ca şi cum din neatenţie, unele semne de punctuaţie absolut indispensabile pentru înţelegerea şi interpretarea corectă a mesajului transmis; a nu se referi deloc (de parcă acestea nici n-ar exista) la sursele care nu concordă cu opinia lor sau care fac praf din inepţiile lor etc. „Metoda" este preluată de „moldoveniştii" noştri din arsenalul şcolii sovietice de amăgire a maselor de neiniţiaţi, care nu are nimic comun cu ştiinţa şi care, după cum bine a caracterizat-o Eugeniu Coşeriu, constituie o fraudă ştiinţifică.

– Sunteţi unul dintre pedagogii şi oamenii de ştiinţă care au participat la elaborarea Legislaţiei lingvistice. Ce conotaţie au avut aceste documente în 1989 şi cum trebuie calificate în raport cu situaţia din anul 2000?

– Numai unul Ion Dumeniuk ştie că subsemnatul e cel care a întocmit varianta iniţială a proiectului Legii cu privire la limba de stat, conducându-se de proiectul legii pentru limba estonă (varianta Uniunii scriitorilor, de fapt creaţia lui Constantin Tănase, mult mai categorică şi ireconciliantă, a apărut mult mai târziu şi n-a fost acceptată de N. Bondarciuc et Co ca bază de discuţie). Dat fiind că la ora aceea existau încă U.R.S.S. şi R.S.S.M. şi, respectiv, C.C. al P.C.U.S. şi C.C. al P.C.M. şi că ştiam cu cine aveam de a face, l-am întocmit ţinând cont de realităţile de atunci, cu concesiile inerente în favoarea limbii ruse care domina întreg imperiul, dar inserând diplomatic trei idei fundamentale pentru identitatea noastră naţională, şi anume: ideea despre *identitatea* (în termeni mai exacţi, *unitatea*) *de limbă moldo-română*; prevederea conform căreia limba ce avea să capete statutul revendicat de limbă de stat devenea în mod firesc şi *limbă de comunicare* între etniile conlocuitoare din Republica Moldova; precizarea că *limba de stat funcţionează pe baza grafiei latine*. Eram perfect conştient de faptul că, dacă trece prima idee (cea mai subversivă!), se recunoaşte că limba numită la timpul acela „moldovenească" este, în realitate, limba română, iar recunoscându-se unitatea de limbă, se sugera şi se recunoştea, de fapt, şi unitatea de neam. Dacă trece cea de-a doua idee, limba de stat din Republica Moldova, funcţionând (o perioadă

nedeterminată pentru acele vremuri) în paralel cu rusa ca mijloc de comunicare reciprocă între reprezentanţii diferitor etnii, ar fi permis, peste o anume perioadă de timp, atunci când toată lumea ar fi însuşit-o, cel puţin moldovenilor doritori să se simtă la ei acasă, să vorbească în exclusivitate în limba română. Ultimul postulat, funcţionarea limbii de stat pe baza grafiei latine, nu era clar la început nici pentru românii de bună credinţă din grupul de lucru care elabora legile privind limba de stat şi funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii. „La ce bun, când un alt grup de lucru elaborează un proiect de lege privind revenirea la grafia latină?", se întrebau aceştia. Astăzi putem răspunde la această întrebare. Fiindcă C.C. al P.C.M. mai spera să promoveze în Parlament (pe atunci: Sovietul Suprem) numai legea despre limba de stat şi despre funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii şi să respingă, prin votul majorităţii, proiectul legii privind revenirea la grafia latină. Convinşi fiind că proiectul legii privind limba de stat va fi votat (avalanşa conferirii statutului de limbi de stat limbilor naţionale din republicile unionale se declanşase), am dublat, în felul acesta, revendicarea revenirii la grafia latină. Evenimentele ulterioare au demonstrat temeinicia temerilor noastre, pentru că cea mai mare bătălie s-a purtat anume în jurul chestiunii revenirii la grafia latină. Interesant de remarcat astăzi că ideea unităţii de limbă (implicit, şi de neam) a trecut atunci neobservată de „moldoveniştii" noştri zeloşi. Era şi continuă să fie un câştig de cauză incomparabil pentru conştiinţa naţională a românilor basarabeni în raport cu atribuirea statutului de limbă de stat, pentru că nu aveam de ce să ne facem iluzia că această limbă va fi vorbită într-un timp, fie şi prestabilit prin nişte legi, care nu se respectă. Principalul era să ştie fiecare că „limba moldovenească" e aceeaşi limbă română şi, ceea ce rezulta implicit din această teză, că moldoveanul e român. În această ordine de idei putem afirma că, în pofida numeroaselor (şi dureroaselor pentru românii moldoveni care scandaseră luni de zile pe străzile Chişinăului „Limbă!", „Alfabet!") concesii determinate de timpul în care era discutată şi de mentalitatea celor care au votat-o, Legislaţia lingvistică adoptată la 31 august 1989 la renumita Sesiune a treisprezecea a însemnat o victorie enormă pentru românii basarabeni, pentru că *prin recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române se recunoştea*, implicit, şi *unitatea de neam* a moldovenilor din stânga Prutului cu românii din dreapta râului pătimirilor noastre. Adevăr pe care nu-l mai elimini uşor din conştiinţa (fie şi abia renăscută şi timorată) a românilor basarabeni, cu toate sforţările ulterioare ale „moldoveniştilor", care au izgonit din stat imnul de stat românesc şi din *Constituţie* limba română.

În cei patru ani de guvernare (1990-1994) s-a încercat nu o dată a se pune în aplicare prevederile Legislaţiei lingvistice (aşa imperfectă cum era) referitoare la cunoaşterea limbii de stat de către cadrele de conducere şi de cele din sfera deservirii, a se revizui unele articole depăşite de schimbările social-politice, care surveniseră pe parcurs (dispariţia U.R.S.S.-ului, inutilitatea întrebuinţării obligatorii pe teritoriul unui stat suveran şi independent a limbii altui stat la fel de suveran şi de independent), însă nici democratul Valeriu Muravschi, nici agrarianul Andrei Sangheli nu i-au acordat lui Ion Dumeniuk (de necaz şi umilinţa la care a fost supus a şi murit, sărmanul), iar apoi lui Ion Ciocanu şi propunerilor făcute de aceştia în calitate de conducători ai Departamentului de

Stat al Limbilor nici o atenție. Mai mult decât atât, a fost lichidat departamentul însuşi, iar legislația lingvistică de pe timpul U.R.S.S.-ului a rămas aceeaşi şi azi în Republica Moldova. Anacronism, pe care numai un organ legislativ ce se respectă ar putea să-l elimine. Când îl vom avea?

– Trecerea în neființă a lui Ion Dumeniuk a însemnat o pierdere grea pentru procesul de revigorare a limbii române în spațiul dintre Prut şi Nistru. Ați vorbit în repetate rânduri despre pierderea acestui Ostaş al Neamului. Care au fost trăsăturile de caracter, calitățile funcționarului de stat, omului de ştiință, pedagogului şi publicistului Ion Dumeniuk pe care le-ați apreciat şi care v-au apropiat sufleteşte de el?

– Principial. Intransigent. Ferm. Neduplicitar. Atunci când unul dintre membrii Comisiei interdepartamentale pentru problemele limbii se internase în spital de teama să nu participe deschis la vot pentru cele trei chestiuni principiale (recunoaşterea unității de limbă moldo-române, atribuirea statutului de limbă de stat, revenirea la grafia latină), Ion Dumeniuk a mers la spital cu un text întocmit în scris şi i-a smuls semnătura. Cunoscând dinlăuntru bucătăria elaborării proiectelor de legislație lingvistică, tergiversarea voită a promovării acestora, furcile caudine prin care urma să treacă, înclin să cred, fără a minimaliza aportul sutelor de mii de oameni care făceau să se cutremure Casa guvernului în care se aflau grupurile de lucru, că numai datorită lui Dumeniuk roua crinilor latini a căzut cu o oră mai devreme pe diminețile aşteptărilor noastre. Avea tot temeiul să se indigneze de comportarea unor colegi de breaslă. Numai eu ştiu cât m-a costat să-l înduplec a nu da în vileag comportamentul uşor spus laş al unor ulterior încununați cu lauri „luptători pentru limba de stat şi grafia latină".

Neînfricat. Cu Ion te puteai duce în recunoaştere, cum ar spune unul care a luptat în război.

De o acribie şi o probitate ştiințifică exemplară. Când un coleg de catedră (chiar şef), la comanda C.C.-ului, a spus în presă un neadevăr despre tradiția scrisului slav la moldoveni, Ion Dumeniuk, spre deosebire de alți confrați, a avut curajul să-l combată public. Când o colegă de catedră cu „pile" la Securitate îl acuzase, pe nedrept, de plagiat, Ion era pe cale să-i intenteze o acțiune de chemare în judecată.

Era exemplul personal de comportament civic şi moral. Extrem de punctual. Exigent. Necruțător față de chiulangii şi de adoratorii lui Bahus.

Pedant. Cu un simț al datoriei extrem de dezvoltat. Dacă te-ai înțeles să vii cu un articol terminat la ora 8^{00}, să zicem, trebuia să fii la 8^{00} fix. Țin minte, în ajunul zilei de 27 august 1991, Ziua proclamării Independenței republicii, ne înțeleseserăm ca a doua zi, la 8 dimineața, să finisăm un articol, pe care trebuia să-l prezentăm de urgență unei redacții. N-a fost chip să-l înduplec să mergem pe Piața Marii Adunări Naționale până nu am terminat articolul. Când am venit, Piața era inundată de lume. Nici o insuliță liberă. Ne-am strecurat cum am putut în mulțime. Am tresărit la tunetul vocii maestrului Ungureanu care se revărsa peste mulțime:

„AliEnatul unu...". Crezusem că e un *lapsus linguae*. Când urmă „AliEnatul doi", bietul Dumeniuk îşi ascunse privirile în pământ... Se vedea clar că îl copleşiseră emoţiile şi pe maestru.

Ca publicist şi luptător, aparent ursuzul şi inofensivul confrate ucrainean dezvăluia energii nebănuite. Era un polemist virulent. Ţinea la argument, logică, concizia exprimării. Multe dintre digresiunile mele lirice au fost trase în ţeapă de pana „Tăunului".

Era extrem de operativ, ca un ziarist de la cotidian. Nu pot spune că nu obosea, dar o ceaşcă de cafea îl refăcea pe loc.

Îi plăcea să cânte la dombră şi acordeon. La anul doi a părăsit pentru un an cursurile universitare, ca să agonisească bani pentru un costum şi un acordeon. În companie îi plăcea să interpreteze cântece româneşti, ucrainene, ruseşti.

Adora lectura, vânătoarea, pescuitul.

M-a durut enorm să-l aud pe unul dintre colegii de breaslă de la Institutul de Lingvistică spunându-i cuiva că Dumeniuk n-ar fi fost cine ştie ce mare personalitate, ia, s-a ridicat şi el aşa, pe valurile restructurării. Ba a fost, stimabile! Aşa cum menţionam la 6 noiembrie 1999, cu ocazia instalării unei plăci comemorative pe casa din care a plecat pe ultimul drum, „e uşor să fii mare printre cei mici, puternic printre cei slabi, curajos printre cei laşi. Mai greu să fii mare printre cei mari, puternic printre cei tari, curajos printre cei temerari".

Ion Dumeniuk a reuşit – prin comportamentul şi faptele sale – să fie ceva mai mare decât cei mai mari, ceva mai puternic decât cei mai puternici, ceva mai curajos decât cei mai curajoşi.

Ion Dumeniuk nu a râvnit lauri ori slavă nemeritată. Unicul prosop dintre multele cu care fuseseră împodobiţi fiii neamului de către poporul recunoscător după marile bătălii pentru limbă şi alfabet de la 1989, prosop pe care Ion Dumeniuk l-a acceptat fără împotrivire, a fost giulgiul care i-a închis plumbul pleoapelor. Chiar în plecarea sa către cele veşnice Ion Dumeniuk ne-a dat o strălucitoare lecţie de modestie şi moralitate.

– Pana omului de ştiinţă Nicolae Mătcaş aşază tot mai frecvent cuvintele în rime. Sursa inspiraţiei poetice porneşte doar de la nostalgia pe care o aveţi pentru Chişinău şi pentru locurile de baştină?

– Cred că, în sufletul meu, am făcut poezie toată viaţa. Pe când eram elev chiar am publicat câte ceva. În timpul foametei, încuiat în casă, compuneam, ca şi Grigore Vieru, de frică. În studenţie, dintr-o timiditate excesivă, n-am cutezat să mă descopăr ca înşiruitor de vorbe goale, deşi îmi plăcea să frecventez cenaclurile literare. Pe urmă, după ce devenisem profesor şi lingvist, cu atât mai mult nu m-am încumetat să dau la iveală încercările mele, pentru că, pe de o parte, la noi poezia nu se consideră ceva serios, iar, pe de altă parte, nici poeţilor nu le prea place când vreun „nechemat la ospăţul poeziei" îşi face apariţia pe ogorul deja ocupat al literaturii de către geniile literare care şi-au împărţit

harta poetică. Începând cu februarie 1994, când au venit agrarienii la putere şi mi-au barat calea la catedra universitară, scrisul mi-a devenit cel mai fidel prieten. Contrar stării psihice de moment şi din convingerea că poezia, ca şi muzica, trebuie să provoace o stare de duioşie, de lumină, am revenit la reveriile de altădată: cântece de dor, cântece de singurătate, cântece de iubire. În timp ce-mi făceam doctoratul la Leningrad, scriam de dor de Chişinău, la Chişinău scriam de dor de Ţară, la Bucureşti scriu de dor pentru cei dragi de acasă.

– Cunoaşteţi ca nimeni altul meandrele sufletului românilor basarabeni. Ce „surprize" ne mai poate oferi soarta? Care ar fi legătura dintre actuala situaţie a românilor basarabeni şi destinul lor de mâine?

– Înstrăinat de ţară şi de neam, mai rătăcind, uneori, prin hăţişurile destinului vitreg, românul basarabean nu şi-a vândut în întregime nimănui sufletul. În mare, a rămas sincer şi curat ca altădată, cu un sfâşietor dor de fraţii de dincolo de sârma ghimpată.

Azi până şi omul simplu pricepe că integrarea Republicii Moldova în Europa nu se poate face decât prin România, împreună cu România. Destinul românilor basarabeni e de neconceput fără destinul românilor din Ţară, fără unirea cu Ţara. Acesta e mersul firesc al istoriei. S-a reunit poporul vietnamez, s-a reunit cel german, sub ochii noştri se reuneşte poporul chinez din China şi din Taiwan şi cel coreean din cele două state coreene. Cu ajutorul Domnului, sub ochii noştri se va reuni şi poporul român din cele două state româneşti actuale. Dacă nu o vor face conducătorii, dacă nu o vor face legiuitorii, o vor face oamenii de rând. Ei deja o fac. Prin liberul lor consimţământ. Pentru vecie.

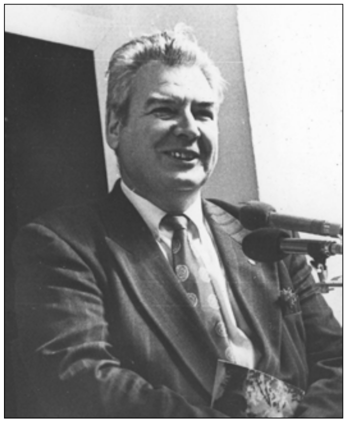
17 aprilie 2000, Bucureşti

„Limba Română", 2000, nr. 6-12, p. 34-42

Nicolae MĂTCAŞ s-a născut la 27.04.1940, în Crihana Veche, jud. Ismail. Lingvist, publicist, poet. Doctor în filologie (1967), profesor universitar, Doctor Honoris Causa al Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi (1993); Profesor Honoris Causa al Universităţii din Bucureşti (1994). Ministru al Ştiinţei şi Învăţământului din Republica Moldova (1990-1994). Absolvent al Universităţii de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie şi Filologie, specialitatea limba şi literatura română (1962) cu diplomă de merit. Între anii 1964 şi 1967 studii postuniversitare la Universitatea de Stat din Sankt Petersburg. Decan al Facultăţii de Litere a Institutului Pedagogic „Ion Creangă" din Chişinău, şef de catedră. A contribuit la elaborarea şi aprobarea legilor privind statalitatea limbii române pe teritoriul Republicii Moldova şi revenirea ei la grafia latină. Secretar al Comisiei interdepartamentale pentru problemele istoriei şi perspectivele dezvoltării limbii naţionale; membru al grupului de lucru pe lângă Comisia pentru ştiinţă şi învăţământ pentru elaborarea proiectelor de legi în problemele limbii ş.a. Este unul dintre fondatorii revistei „Limba Română", Chişinău (1991). Din 1995 este angajat la Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului din România, Serviciul Românii de Pretutindeni. Este autorul lucrărilor ştiinţifice: *Introducere în lingvistică* (în colab., 1980); *Lingvistica generală* (în colab., 1984); *Coloana infinită a graiului matern* (*File din marea bătălie pentru limba română în Basarabia*, în colaborare cu Ion Dumeniuk, 1990); *De la grotesc şi sublim* (1993); *Român mi-i neamul, românesc mi-i graiul* (1998); *Româna corectă* (2000) ş.a.

Mihai
CIMPOI

„SUNT OMUL *DREPTEI CUMPENE* ROMÂNEŞTI”

– Stimate domnule academician! Într-un tulburător răvaş trimis pe adresa redacţiei revistei „Limba Română”, după apariţia ediţiei speciale dedicate Chişinăului, profesoara Nadea Pruteanu din Bravicea, Călăraşi, referindu-se la rolul actual al Uniunii Scriitorilor, accentua:

„Sarcina urgentă a U.S. (iertată să-mi fie îndrăzneala!) e să-şi reia cu totală responsabilitatea indiscutabilul rol de hegemon. Al proletariatului?... Nu, al maselor largi. Acum, când partiduţele dispersează poporul, reveniţi la unire şi concentraţi-vă asupra unor obiective comune. Nu pot vedea o altă cale, nu cred că există alt drum al mântuirii noastre. Vă scriu chinuită de marea alarmare şi derută din rândurile maselor. Nu judec, nu învinuiesc, sunt foarte îngrijorată, vă cer ajutorul. Interveniţi unde socotiţi că e necesar şi nu uitaţi de suferinţa maselor largi”.

Ce crede academicianul Mihai Cimpoi despre misiunea actuală a instituţiei pe care o conduce? Mai e capabilă Uniunea Scriitorilor să unească sub acelaşi stindard (toată) intelectualitatea din Republica Moldova?

– Asemenea răvaşe, telefoane, faxuri sunt foarte multe, fiind dovada documentară a prestigiului Uniunii Scriitorilor şi a rolului deosebit pe care îl are în procesul renaşterii naţionale basarabene, începând cu anii 1986-1987. Oricât ar încerca unii să minimalizeze, să conteste sau să găsească motive pentru a o acuza de o implicare păgubitoare – pentru ea şi pentru societate – sau de faptul că nu este Uniunea de altădată, oricare ar fi forța ei de acum, rămâne un „hegemon... al maselor largi", după cum o defineşte doamna profesoară Nadea Pruteanu. Este adevărat că ne marchează experiența amară a „arenei iluziilor" (Ion Hadârcă), rătăcirile lui Druță, polarizarea intereselor partizane în cadrul Uniunii înseşi, dar, vorba poetului: „Iar noi locului ne ținem / Cum am fost aşa rămânem". Misiunea actuală e cea de totdeauna, deoarece noi am reluat lupta pentru ființă, limbă, democrație. Mă întrebați dacă putem uni toată intelectualitatea. Cred că da! Țin să vă mărturisesc că la ora aceasta suntem preocupați de constituirea unei Alianțe a tuturor uniunilor de creație.

– Care este cea mai mare eroare comisă de politicienii noştri după 1989? De ce s-a împotmolit trăsura celor de pe dreapta eşichierului politic?

– Neunirea. Alianțele, în sensul larg al cuvântului, nu se fac nici după lecțiile date de alegerile parlamentare şi cele locale. Trăsura oamenilor politici de dreapta continuă să se identifice cu autoturismul gândit de olteni şi care urma să fie construit (într-un banc) fără bancheta din spate, adică în aşa fel ca toți oltenii să meargă în față. Suntem şi noi olteni, ce mai?

– Aveți perfectă dreptate: tabăra „democraților" a fost întotdeauna ne-unită, ca să nu zic dezbinată, din care motiv am cules (culegem) „roadele". Există o cale spre împăcare? În ce mod partidele (partiduțele) ar avea şansa să recucerească încrederea electoratului pentru a accede la putere echivalentă cu responsabilitatea de a decide viitorul destin al Republicii Moldova?

– Din păcate, dacă analizăm lucid situația din ultimul timp şi reacțiile partidelor la îndemnurile Uniunii Scriitorilor de a se unifica, o asemenea „împăcare" este irealizabilă. În atare condiții, mişcarea „Moldova noastră" poate miza pe ea însăşi şi pe imaginea domnului primar general al capitalei Serafim Urecheanu, care va avea de înfruntat însă blocajul politic şi moral fără precedent al autorităților comuniste şi nu numai.

– Ați fost în fruntea celor care au militat pentru revenirea la alfabetul latin, conferirea statutului de limbă de stat şi extinderea ariei de utilizare a limbii române în toate sferele vieții Republicii Moldova. Cum apreciați impactul real al legilor în cauză asupra situației lingvistice de la noi?

– Nici măcar nişte legi perfecte (există oare legi perfecte?) nu pot crea o situație lingvistică normală în condițiile noastre. Cei care sunt la guvernare acum încalcă orice legi, inclusiv cele privind statutul de limbă oficială al limbii române. Se face tot posibilul ca să se păstreze un *status quo* pentru limba rusă care, pur şi simplu, poluează spațiul nostru teleradiofonic şi se impune ca prioritară în domeniul publicității şi rolul de Cenuşăreasă pentru limba română. Însuşi pre-

şedintele Voronin îşi grafiază în continuare semnătura cu chirilice, încălcând prevederile *Constituţiei*.

– Aţi răsfoit *Dicţionarul moldovenesc-românesc*?

– Este o monstruozitate, o lucrare (şi o lucrătură!) a unui criminal al culturii, căruia i-a mers faima de plastograf şi plagiator, fapt pentru care a fost exclus din rândul Uniunii Scriitorilor (fiind primit datorită abuzului de putere pe care o exercita cândva ca funcţionar al secţiei de cultură a C.C. al P.C.M.). Or, dacă actul apariţiei este aberant prin sine, nu e lipsit de semnificaţie faptul că biroul lui Stati se află chiar în incinta Parlamentului. E o dovadă că aberantele sale „găselniţe" (anti)ştiinţifice se bucură de susţinere la nivel de stat. Este întristătoare campania de presă ce i se face în România cu ore întregi rezervate la prestigioase posturi de televiziune şi – mai cu seamă – e trist şi faptul că „opiniile" sale sunt atribuite întregii intelectualităţi basarabene care a luptat şi luptă în continuare pentru impunerea adevărului despre limba română.

– În *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* este reluată vechea problemă a denumirii autentice a limbii şi a poporului nostru. Iată că cei care au promis electoratului să evite asemenea discuţii incendiare şi, de altfel, inutile recurg la vechile tertipuri ideologice politizând problema, sfidând opinia oamenilor de ştiinţă, a intelectualilor, punând în situaţie mai mult decât jenantă Academia de Ştiinţe din Republica Moldova – cea mai indicată instituţie – să se pronunţe asupra problemei date, care în Declaraţia din 28.02.96 a afirmat răspicat: ADUNAREA GENERALĂ ANUALĂ A ACADEMIEI DE ŞTIINŢE A MOLDOVEI CONFIRMĂ OPINIA ŞTIINŢIFICĂ ARGUMENTATĂ A SPECIALIŞTILOR FILOLOGI DIN REPUBLICĂ ŞI DE PESTE HOTARE (APROBATĂ PRIN HOTĂRÂREA PREZIDIULUI A.Ş.M. DIN 9.09.94), POTRIVIT CĂREIA DENUMIREA CORECTĂ A LIMBII DE STAT (OFICIALE) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ.

– Actualii guvernanţi nu mai ţin cont de nimeni şi de nimic în lume, mergând cu o ignoranţă strigătoare la cer chiar şi contra idolilor lor ideologici – Marx, Engels, Lenin –, care, după cum ştie o lume întreagă, vorbeau despre limba română a basarabenilor şi despre basarabeni ca români.

– Eminescu e o pagină aparte în biografia Dumneavoastră de creaţie. Aţi scris exegeze apreciate înalt de specialişti, aţi deschis (descris) pagini necunoscute despre poetul, filozoful, creatorul Eminescu. Aţi încercat să evaluaţi cum e receptat Eminescu în alte limbi. Domnule academician, ce nu s-a spus încă despre Eminescu, ce nu cunosc contemporanii noştri despre el?

– Contemporanii noştri nu cunosc încă valoarea sa *î*ntreagă, ca să zic aşa, căci în cazul lui Eminescu avem de a face nu cu o personalitate obişnuită pe care o are un poet important, un artist al cuvântului, ci cu o personalitate intelectuală de rezonanţă universală, care are toate însemnele gândirii moderne şi postmoderne (intuiţia curbei în infinit a universului, a „coardelor" pe care este „construit", a relativităţii, a sensurilor ontologice ale limbii, ca rostire esenţială, a fiinţei în

spiritul lui Heidegger, a logicii dinamice a contradictoriului în felul lui Ştefan Lupaşcu ş.a.). Sunt lucruri de spus şi în ce priveşte moartea sa civilă, împrejurările morţii, diagnosticul bolii (asupra căruia a stăruit Ovidiu Vuia şi care a stabilit că nu de o formă psihică a luesului nervos a suferit, ci de o psihoză endogenă de tip maniaco-depresiv) şi conjuraţia anti-Eminescu din epocă. Mai mulţi cititori ai „Timpului" lui Constantin Tănase s-au supărat pe mine că deconspir anumite documente privind „nebunia" poetului. Vreau să le răspund şi pe această cale că Platon vorbea despre o „nebunie a Muzelor", că „nebunia" (a lui Hölderlin şi a altor poeţi) e curentă în istoriile literare şi că Max Scheler a precizat că între „nebunie" şi „luciditate" nu e decât o mică diferenţă, un „prag". Consider că despre Eminescu trebuie să cunoaştem totul. Nici un detaliu biografic nou descoperit sau vechi nu poate influenţa contururile personalităţii sale artistice şi intelectuale, personalitate care creşte în timp.

– Demitizarea lui Eminescu, în special, a marilor figuri ale culturii noastre, în general, demitizarea istoriei şi culturii naţionale este o temă predilectă pentru unii intelectuali din ţară, cu ecou şi în stânga Prutului. Consideraţi într-adevăr necesară această, aş zice, îndărătnică re-evaluare? Va fi un câştig din această „aventură"?

– Despre încercările de demitizare a lui Eminescu am scris mult, am scris chiar un amplu studiu *Zeul Momos şi noi, românii*, publicat şi în presa literară din Ţară. Trebuie făcută, în primul rând, o distincţie clară între re-lectură, întreprindere firească, cerută de noile epoci şi de orizontul lor de receptare şi aşteptare, şi *re-evaluare* (sau revizuire), partizană şi conjuncturală, impusă de factori extraliterari şi extraestetici. Încercările de demitizare, de lepădare de modelul Eminescu, pe care ne-o propune Virgil Nemoianu din S.U.A. sau Nicolae Manolescu, Mircea Cărtărescu, Şerban Foarţă şi alţii mai obscuri din Ţară, sunt o expresie „sociometrică" a crizei şi bolilor pe care le cunoaşte societatea românească la ora aceasta: caragializarea, recrudescenţa autodispreţului, a *ciorănitei* (demolarea propriilor valori), a complexelor (complexul „culturii mici" care ar fi cultura română) şi europenizării, globalizării, multiculturalizării rău înţelese. Nu e nici un câştig din această „aventură", după cum spuneţi. Poate doar acela că ne sensibilizăm mai bine punctele nevralgice, viciile „istorice".

– Pe parcursul anilor, în special până la '89, aţi apreciat şi chiar aţi elogiat opera lui Ion Druţă. În ultima vreme imaginea scriitorului este tot mai mult umbrită de „faptele" politicianului Ion Druţă. Azi, după atâta „mitizare" şi „demitizare", cum se profilează chipul lui Ion Druţă pe fundalul destinului actual al Republicii Moldova – incert, insolit şi, spre surprinderea multora, rătăcit în mrejele ideilor comuniste care în lume nu mai „au trecere"? Ce trebuie să reţină cititorul tânăr din creaţia lui Ion Druţă?

– Fenomenul Druţă îşi are un cerc perfect închis logic. Cel puţin eu nu văd în acest cerc vreo întrerupere sau vreo fisură. Druţă este un scriitor valoros (evit calificativul „mare", devenit azi injurios), un scriitor nativ, „de la natură", cu o formaţie ideologico-literară (evit cuvântul „intelectuală") rusească, ce n-a pu-

tut rezista „ispitei slave”, precum au făcut-o spectaculos Constantin Stere sau Leon Donici-Dobronravov. Cultul tradiției și curajul cu adevărat național (și naționalist, evident, în sens normal sau în sensul uzual în perioada sovietică) de a se opune regimului l-a transformat într-o figură emblematică a culturii și a vieții noastre publice. Până la urmă, opozantul Druță a pactizat cu Diavolul, devenind dispozantul Druță, adică un scriitor care este la dispoziția potentaților vremii. Prin acțiunile sale de ultimă oră el s-a autodemitizat, rămânând exponentul înverșunat al unui moldovenism primitiv și adeptul așa-zisei „limbi moldovenești”. Cititorul „tânăr” nu se va împăca, bineînțeles, cu formula stilistică druțiană și didacticismul său de speță religioasă, dar, cred, va vibra la paginile despre copilărie sau despre dragoste.

– Deși avem un număr mare de scriitori, producția literară, în special cea de calitate, cea cu priză la public (și nu neapărat numai din Republica Moldova), este totuși lipsită de semnificație. E o stare normală a lucrurilor sau ne aflăm în preajma unui handicap determinat de „ieșirea” noastră spre alte orizonturi ale literaturii, literatură care în mod neapărat trebuie să îndeplinească anumite criterii estetice, anumite rigori proprii unei creații autentice și, principalul, să fie în pas cu tot ce se întâmplă în lumea literară actuală. În acest sens, ce a oferit scrisului nostru, culturii noastre deschiderea, mai mare ca oricând, spre alte literaturi și alte culturi, în ce mod actualul proces literar de la noi este influențat de un nou mod de comunicare, de interacțiune în plan spiritual?

– Este adevărat: nu toate cărțile care apar – (or, ele sunt în număr de circa 200 anual!) – sunt lucrări de valoare „în pas cu tot ce se întâmplă în lumea literară actuală”. Beneficiem de o deschidere extraordinară spre Europa, cunoaștem un proces dinamic de integrare în contextul literar general-românesc, fapt care – bineînțeles – ne obligă să răspundem celor mai înalte imperative ale momentului de față, să creăm valori cu care să intrăm în dialogul multicultural de azi.

– Despre globalizare se discută în mod felurit și adesea sceptic, făcându-se referință și la alte procese, aproape similare, din trecutul nu prea îndepărtat, ce purtau amprenta politicului, ideologicului, transferului și transplantului de mentalități. În acest sens, ce impact are globalizarea asupra literaturii române în ansamblu și asupra celei cu rădăcini pe pământ basarabean în particular?

– Globalizarea e încă o noțiune – cel puțin pentru noi – abstractă, vagă. Noi, cei neconstituiți de-a binelea identitar, să fim aruncați în marele ocean al globalizării? Globalizarea privește, după părerea mea, domeniul economiei. În cultură ea este irealizabilă, deși a existat proiectul goethean al culturii universale unice și se mai visează la o planetă literară de felul „satului mondial” al lui McLuhan. Președintele Uniunii Colegiale a Scriitorilor din Spania, Andres Sorel, e de părere că globalizarea într-o cultură, constituită din personalități și din valori individuale, este absolut inacceptabilă.

– *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* este o lucrare imperios necesară pentru cei care vor să cunoască procesul literar actual din Repu-

blica Moldova. Ce lucrări scrise în ultimii 10-15 ani intră pe ușa deschisă a istoriei literaturii basarabene?

– În ultimii 10-15 ani asistăm la un fenomen al re-modelării propriilor unelte, în vederea readaptării la noile imperative şi paradigme estetice: Grigore Vieru cultivă aforismul (şi cântecul), Aureliu Busuioc s-a întors la roman, Andrei Strâmbeanu îşi re-scrie nuvelele, încearcă să construiască metafore ale puterii în dramaturgie şi să ne dea parabole poetice (ceea ce îi reuşeşte), Anatol Codru merge din nou pe ritualic şi mitic, Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, Nicolae Leahu, Ghenadie Nicu şi Nicolae Popa depun eforturi evidente, strategico-tehnice le-aş zice, de postmodernizare, Valeriu Matei reactualizează barbianismul, Nicolae Dabija redevine un neoromantic în poezie, Călin Mânăscurtă, alături de Val Butnaru, Dumitru Crudu, Constantin Cheianu, Gheorghe Calamanciuc încearcă să reintelectualizeze dramaturgia, Galina Furdui şi Steliana Grama readuc în actualitate rondelul, Emilian Galaicu-Păun pune la cale o anatomizare fenomenologică a prozei. Întreg tabloul acesta vorbeşte despre o efervescenţă a căutărilor, tatonărilor, remodelărilor. Am putea vorbi şi despre nişte echipe strălucite adunate în jurul unor reviste („Contrafort", „Sud-Est", „Semn", „Limba Română", „Clipa siderală").

– Aleea Scriitorilor Clasici din centrul Chişinăului este un subiect readus în actualitate. Care este adevăratul motiv al reanimării acestei „discuţii"? Cei din umbră polemizează, pe cât înţeleg eu, chiar cu Dumneavoastră, autorul „modernizării" cunoscutei alei.

– Autorităţile comuniste nu pot să se împace cu aceste simboluri ale culturii româneşti nici după ce construirea Aleii e, în fond, finisată. Conform Hotărârii Ministerului Culturii, Academiei şi Uniunii Scriitorilor din 1994 mai rămân de instalat două busturi, ale lui Liviu Rebreanu şi Titu Maiorescu. Guvernul nu ţine cont de părerea uniunilor de creaţie, prin urmare a intelectualităţii. Aleea Clasicilor este „sfânta sfintelor noastre" şi nu vom permite să fie profanată în nici un fel.

– Cum a ajuns Mihai Cimpoi în literatură? A fost un drum predestinat, un imbold venit din partea cuiva (profesor, scriitor, critic literar) sau a fost o chemare la care aţi răspuns în chip firesc?

– Am vorbit despre acest lucru în *Curriculum*-ul pe care l-am scris cu ocazia aniversării 60: a fost o chemare şi totodată o predestinare.

– Care este criticul literar care v-a marcat?

– În tinereţe, Saint-Beuve şi Belinski, mai apoi Călinescu şi Francesco de Sanctis, critici-poeţi, ca să explic un pic opţiunile…

– Care sunt cărţile ce v-au incitat în mod deosebit interesul în ultima vreme?

– Vara aceasta am recitit *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir, care mi-a părut de o uluitoare modernitate şi actualitate (prin parabola puterii), eseurile despre imaginaţia materiei ale lui Gaston Bachelard; lucrând asupra unui studiu despre Eminescu şi Evul mediu, am citit un morman de cărţi – de la *Prelegerile*

de filozofie ale lui Hegel la *Dicționarul tematic* al lui Jacques de Goff şi Jean-Claude Schmitt şi *Omul recent* al lui H.-R. Patapievici; din lecturile mele de vară au mai făcut parte *Foi din grădina lui Morie* (Agni-Yoga), romanele lui Adrian Dinu Rachieru, *Legea conservării scaunului*, şi Ion Țăranu, *Numai tinereții i se iartă totul*, adevărate revelații.

– Sunteți considerat un interpret literar blând, tolerant, binevoitor. Nu dărâmați, nu ruinați pe alții – precizez: nici bătrâni, nici tineri –, nu căutați lada de gunoi, inclusiv a istoriei literare, ci susțineți, sprijiniți, acordați ajutor, din câte ştiu, la toată lumea. Are o explicație această bunătate în a evalua munca celor care sunt „stăpâniți", într-un fel sau altul, de magia cuvântului?

– Sunt, poate şi prin structura mea blândă, creştin-lovinesciană, un adept al lui Aristarh, şi nu al lui Zoil. O cultură se face nu prin acțiuni de demolare, ci prin acțiuni de construire. Din păcate, cunoaştem o perioadă a (auto)demolărilor, mai radicale decât nihilismul nietzschean sau cioranian.

– Care ar fi un eventual portret – succint, obiectiv, imparțial – pe care şi l-ar face Mihai Cimpoi?

– Sunt un om al *dreptei cumpene* româneşti.

August, 2003

„Limba Română", 2003, nr. 6-10, p. 187-191

Mihai CIMPOI s-a născut la 3.09.1942, în satul Larga, jud. Hotin. Critic, istoric literar, eminescolog, filozof al culturii. Învață la şcoala din satul natal (1949-1959). Absolvent al Facultății de Filologie a Universității de Stat din Moldova (1965). Membru de onoare al Academiei Române (1991); membru titular al Academiei de Ştiințe a Moldovei (1992); membru al Uniunii Scriitorilor din România şi al Organizației Mondiale a Scriitorilor (PEN); membru al Societății Internaționale pentru Investigații în Domeniul Literaturii pentru Copii şi Tineret (1975); director de onoare al Centrului Academic Internațional „Mihai Eminescu" (1999); redactor la revista „Nistru", la Editurile Cartea Moldovenească şi Lumina, la *Enciclopedia Moldovenească* şi *Enciclopedia Literatura şi Arta Moldovei*, consultant la Uniunea Scriitorilor, secretar literar şi consultant la Teatrul de Stat „Mihai Eminescu" şi Teatrul poetic „Alexei Mateevici". Este acuzat de naționalism, blamat de autoritățile comuniste, refuzându-i-se orice activitate publică (1974). Din 1991 – preşedinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Este profesor la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă", unde ține un curs special despre Eminescu. Din 1989 deține funcția de şef (coordonator) al Secției literatura română veche şi modernă a Institutului de Literatură şi Folclor (actualmente Institutul de Filologie) al Academiei de Ştiințe a Moldovei. Este coordonator al revistei „Mihai Eminescu" (din 2001, „Mihai Eminescu". Buletin. Serie nouă), editor-coordonator şi director al revistei literare „Viața Basarabiei" (serie nouă), editată de Uniunea Scriitorilor din Moldova şi Uniunea Scriitorilor din România. Participă activ la procesul de renaştere națională din Moldova. Este autor a numeroase cărți, studii monografice şi eseuri privind evoluția procesului literar din republică: *Întoarcerea la izvoare* (1985), *Duminica valorilor* (1989), *Basarabia sub steaua exilului* (1994), *Sfinte firi vizionare (clasicii români: medalioane)*, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (1996, 1997, 1998, 2002) ş.a. Ca eminescolog, publică volumele *Narcis şi Hiperion* (1979), *Spre un nou Eminescu* (1993, 1995), *Căderea în sus a Luceafărului* (1993). Dintre cele mai recente lucrări consemnăm: *Plânsul demiurgului* (1999), *Cumpăna cu două ciuturi* (2000), seria *Critice* (6 volume), *Secolul Bacovia* (2005) ş.a.

Anatol *CIOBANU*

„VOM IEŞI DIN IMPASUL LINGVISTIC RUŞINOS ŞI RIDICOL, ÎN CARE AM AJUNS, NUMAI ATUNCI, CÂND ÎN CAPUL MESEI SE VA AFLA ŞTIINŢA ETERNĂ, ŞI NU POLITICUL EFEMER"

– Domnule Profesor, vă mulțumesc pentru că ați acceptat acest dialog aflat în proiect demult, dar pe care îl realizăm abia acum, la o venerabilă vârstă a Dumneavoastră, ce vă permite și ne permite să vorbim despre drumul pe care l-ați traversat împreună cu filologia din Republica Moldova. Zicând filologie, evident, am în vedere cele două aspecte foarte importante ale activității Dumneavoastră: cea de pedagog şi cea de om de ştiință, pentru că pe ambele tărâmuri ați lucrat cu râvnă, cu dăruire, cu inspirație, cu foarte multă credință.

– Vârsta la care am ajuns e cea a bilanțului, de aceea îmi aduc aminte cu nostalgie de versurile poetului Petru Zadnipru:

„Ajuns la urma cea din urmă
Mă uit în urma vieții îndărăt
Să văd ce urme am lăsat în urmă,
La urma cea din urmă cum arăt?"

Ca pedagog, funcţionez la U.S.M. din 1959 şi până în prezent (45 de ani). Prin faţa ochilor mei au trecut zeci de promoţii de tineri, deveniţi cu timpul profesori de limba şi literatura română, scriitori, ziarişti, savanţi-filologi, jurnalişti, actori, oameni de stat etc.

– Vă rog să faceţi referinţă la câteva nume de foşti studenţi...

– Cu plăcere îmi aduc aminte de seminarele şi prelegerile la care au participat, cu ani în urmă, acad. Mihai Cimpoi, acad. Anatol Codru, prof. Nicolae Mătcaş, dr. hab. Irina Condrea, dr. hab. critic literar Ion Ciocanu, membru corespondent al A.Ş.M. Mihail Dolgan, dr. hab. Gheorghe Colţun, profesorii universitari Mihail Purice, Ion Melniciuc, Vl. Zagaevschi, Claudia Cemârtan, Lidia Colesnic, Emilia Oglindă, Eugenia Dodon, Lidia Strah, Ludmila Berzoi, Petru Butuc, Mihai Gudima, Elena Pânzaru-Belinschi ş.a. Ca dascăl, m-am străduit, pe de o parte, să dau studenţilor mei cunoştinţe cât mai profunde şi necesare de lingvistică teoretică şi aplicativă, iar, pe de altă parte (şi concomitent), să le cultiv dragostea faţă de neam, istorie, cultură naţională. Cu această ocazie, aş dori să amintesc spusele domnului profesor Paul Bran, primul rector al Academiei de Studii Economice din Moldova, care, într-un interviu, remarca: „Un filolog predă cea mai de preţ disciplină universitară – iubirea de ţară şi de neam" (vezi „Literatura şi Arta", 25 decembrie, 1997, p. 3). Îndrăznesc să cred că m-am achitat onorabil de misiunea mea de dascăl „cu-a lui haină roasă-n coate" (M. Eminescu).

– Stimate domnule profesor, un titular de catedră e, prin tradiţie, şi un cercetător ştiinţific în domeniul profesat...

– Mai mult, aş zice că e o condiţie *sine qua non* să facă, în mod constant, investigaţii ştiinţifice, să-şi creeze o concepţie proprie, s-o promoveze prin publicaţii, prin cursuri şi seminarii. Cu ajutorul Celui-de-Sus, am reuşit să scriu şi să public singur (şi în colaborare) vreo 34 de cărţi (monografii, manuale, dicţionare, materiale didactice etc.) şi peste 500 de articole (ştiinţifice, de popularizare, recenzii, rezumate etc.). Am abordat probleme de sintaxă (descriptivă, transformaţională, contrastivă), de lingvistică generală şi romanică, de sociolingvistică, de punctuaţie, de filologie clasică (latina), de cultivare a limbii materne ş.a. (vezi: Ion Madan. *Stindard al limbii române. Profesorul Anatol Ciobanu la 70 de ani. Biobibliografie*, Chişinău, U.S.M., 2004).

– Sunteţi un recunoscut şi apreciat pedagog şi om de ştiinţă. Ce calităţi trebuie să ai, ca să te urmeze discipolii?

– Ca să devii un îndrumător, un punct de reper pentru alţii, trebuie, în primul rând, să stimezi oamenii, să-i iubeşti pe tinerii care te înconjoară, să-i atragi prin exemplul tău personal, să stimulezi chiar şi (la început) naivele lor încercări în cercetare. Numai savantul care se bucură de încredere, respect şi dragoste din partea celor din preajma lui poate forma o şcoală ştiinţifică, de cercetare, cu tinere talente, direcţionându-le just aptitudinile şi înclinaţiile. Nu vreau să mă laud, dar până în prezent am pregătit 23 de doctori în filologie,

inclusiv 3 doctori habilitaţi (Vasile Pojoga, Gheorghe Colţun, Irina Condrea). Am reuşit să le propun teme care „i-au apucat de inimă” şi, tocmai din acest motiv, au muncit cu pasiune şi şi-au susţinut *cu brio* tezele de doctorat în centrele universitare din Chişinău, Moscova, Minsk. Astăzi ei se află pe şantierele învăţământului din Republica Moldova, România, Austria.

– Când, cum aţi descoperit vocaţia Dumneavoastră pentru filologie, în general, şi pentru lingvistică, în special?

– Poate părea neverosimil, dar dragostea (gr. *philos*) pentru cuvânt (gr. *logos*) am deprins-o de la mama mea, care era aproape analfabetă. Cu toate acestea, avea harul vorbirii frumoase, nuanţate, expresive în graiul din Nordul Basarabiei. Când torcea iarna sau când ne duceam la prăşit vara, ea fredona mereu cântece populare, spunea rugăciuni, ghicitori, cu alte cuvinte, „nu-i tăcea gura niciodată”. Când eram elev, mama recursese la un şiretlic, de care mi-am dat seama abia când am ajuns mare: ea mă obliga să-i citesc, din manuale de limbă şi literatură română, poezii, povestiri, poveşti, fragmente din operele clasicilor, pe care ni le dădea învăţătorul pentru acasă. Mama era numai ochi şi urechi la cele ce citeam eu în voce, mă punea să repet unele cuvinte şi fraze, să le explic mai pe înţeles etc. Astfel ea deprindea limba literară odată cu mine...

Mai târziu, la şcoala medie de cultură generală (din com. Târnova), la Şcoala Pedagogică (Normală) „Boris Glavan” din oraşul Bălţi am avut norocul să-mi predea limba şi literatura „moldovenească” profesori care, până în primăvara lui 1944, reuşiseră să termine unii nişte clase de liceu, alţii nişte ani de universităţi din Iaşi, Bucureşti, Cluj. Paradoxul consta în faptul că aceşti profesori, care vorbeau o perfectă limbă română literară, erau puşi în situaţia să ne înveţe normele ortografice şi ortoepice, pe de-a dreptul infecte, ale aşa-numitei limbi moldoveneşti. Ne era milă de bieţii noştri profesori (unii, cum am spus, cu studii liceale şi universitare româneşti), când vedeam cum se autoobligă ei, sărmanii, să ne ceară nouă, elevilor, să scriem şi să pronunţăm: *aşela* (= acela), *ţavă* (= ţeavă), *mulţămesc* (= mulţumesc), *zâua* (= ziua), *săcară* (= secară) etc. Cu pietate îmi amintesc de profesorii mei de limbă şi literatură: Boris Gurămultă, Bartolomeu Musteaţă, Vitalie Voitovschi, Bela Vinograd. În atmosfera lingvistică şi politică de atunci, extrem de tulbure şi apăsătoare, ei reuşeau totuşi să insufle elevilor dragoste şi stimă faţă de slova maternă, faţă de *logos*, care, în viziunea profesorului Eugeniu Coşeriu, este „baza conştiinţei sau manifestarea conştiinţei morale a omului” (vezi E. Coşeriu, *Politici lingvistice // Limbaje şi Comunicare*, VI, Partea I, Editura Universităţii Suceava, 2001, p. 59).

Vocaţia pentru lingvistică am descoperit-o deja la Facultate. Mai corect spus, primul meu profesor universitar, actualmente acad. Nicolae Corlăteanu, a intuit că am înclinaţii spre studierea problemelor de limbă. Domnia sa m-a încurajat, m-a stimulat, îmi dădea însărcinări suplimentare, m-a îndrumat la scrierea tezelor de an şi a tezei de licenţă, ca, până la urmă, să-mi zică: *Vade mecum* –„mergi cu mine” în lumea ştiinţei lingvistice. Şi eu cu bucurie (dar nu şi fără anume frică) l-am urmat... Sub conducerea profesorului N. Corlăteanu

am scris şi am susţinut cu *brio* prima mea teză de doctorat (1960), am publicat primele lucrări. Acad. Nicolae Corlăteanu a fost pentru mine „racheta de lansare” pe orbita ştiinţei filologice. Mă închin în faţa dumnealui ca înaintea unui codru verde! Îi doresc *ab immo pectore* încă mulţi-mulţi ani de viaţă şi de activitate de creaţie!

A doua mare personalitate – care m-a făcut să înţeleg şi să mă descurc în multe probleme de lingvistică generală şi de gramatică, să-mi formez o concepţie lingvistică proprie, să observ şi să pricep „structurile de adâncime”, nu numai cele „de suprafaţă”, ale ştiinţei despre limbă, să însuşesc o metodologie lingvistică justă şi să aplic metode moderne de cercetare a faptelor de limbă – a fost dr. hab., prof. univ., membrul corespondent al Academiei de Ştiinţe din ex-Uniunea Sovietică, şeful Catedrei de Lingvistică Romanică a Universităţii „M. Lomonosov” din Moscova Ruben Budagov (1910-2001). A scris şi a publicat vreo 20 de monografii, unele dintre ele fiind traduse în mai multe limbi, inclusiv în româneşte, de către discipolul său Gheorghe Mihăilă, reputat slavist, membru corespondent al Academiei Române. Între anii 1970-1972 am avut norocul să fiu ataşat la Catedra profesorului R. Budagov pentru finalizarea, sub conducerea ilustrului pedagog şi om de ştiinţă, a tezei de doctor habilitat cu tema *Sintaxa verbelor semicopulative (analiză semantico-distributivă)*. Chiar şi după susţinerea tezei la Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova, am întreţinut relaţii de lucru cu prof. R. Budagov şi Catedra lui, până la decesul celebrului savant.

– Prof. R. Budagov cunoştea limba română, era familiarizat cu situaţia lingvistică din fosta R.S.S. Moldovenească.

– Da, prof. R. Budagov ştia foarte bine adevărul despre noi. Anume acest fapt l-a determinat să scrie, împreună cu un alt renumit lingvist, S. Bernştein, încă în anii ’60 ai secolului trecut, un studiu intitulat *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*. „Autorii acestor rânduri, la fel ca şi alţi mulţi lingvişti sovietici – se subliniază în studiu – au căzut într-un timp în greşeală, când se străduiau să depisteze o anumită «autonomie» a limbii moldoveneşti faţă de limba română. Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am reuşit să arătăm şi să demonstrăm – pe bază de fapte concrete şi edificatoare – deosebirile dintre limbile română şi moldovenească. Unitatea de limbă româno-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme, încă din perioada de formare a limbilor romanice. La ora actuală această teză este recunoscută de către toţi specialiştii care tratează problema în cauză. Teoria despre două limbi est-romanice... a adus mari prejudicii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forţe şi mult timp pentru a demonstra teza eronată cum că moldovenii şi românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite. Dovezi în favoarea acestor teze nu au existat şi nici nu pot exista” (vezi culegerea *Povară sau tezaur sfânt?*, Chişinău, 1989, p. 355-356 sau revista „Nistru”, 1988, nr. 11). De la profesorul Budagov am avut de învăţat nu numai carte, ci şi faptul că un om de ştiinţă trebuie să aibă o poziţie civică distinctă, să fie principial, să se simtă obligat a spune lucrurile aşa cum sunt.

– Ce nu ştie cititorul revistei noastre despre începutul carierei Dumneavoastră de pedagog şi de om de ştiinţă?

– Am început să „predau", de pe când eram elev, în şcoala primară. Cum? Foarte simplu: învăţătorii mă obligau să-i ajut pe elevii mai slabi la carte, adică să le explic temele. Şi aceasta o făceam sau la şcoală după lecţii, sau acasă. O atare „misiune" aveam şi în clasele superioare, şi la Şcoala Pedagogică (Normală) şi chiar la facultate. În anii de doctorantură (1956-1959) eram invitat în fiecare vară la Şcoala „Boris Glavan" şi la Institutul Învăţătoresc din Bălţi, unde predam la secţia fără frecvenţă disciplinele: „Sintaxa", „Literatura română veche", „Limba latină". Astfel, *volens-nolens* acumulam experienţa atât de necesară unui conferenţiar universitar. Ca om de ştiinţă, am început prin observarea şi comentarea faptelor de limbă, prin studierea şi conspectarea operelor unor somităţi lingvistice ca: Fr. Diez, W. Meyer-Lübke, O. Jespersen, A. Meillet, F. de Saussure, H. Schuchardt, Iorgu Iordan, Ov. Densusianu, Al. Philippide, Al. Graur, A. Potebnea, F. Fortunatov, V. Vinogradov, R. Budagov, Vl. Şişmariov, L. Şcerba şi mulţi alţii. Şi astăzi mai apelez, din când în când, la notiţele făcute în prima tinereţe. Şi mai e ceva. Pătrundeam în „tainele" limbii române prin filiera latinei şi francezei. Mă pasionau similitudinile şi divergenţele în vocabularul limbii române şi în structura ei gramaticală în comparaţie cu alte limbi. Acad. Iorgu Iordan scria că „pentru a cunoaşte mai bine o limbă, pentru a pătrunde puţin mai adânc în structura ei, este nevoie să o comparăm cu alte limbi, în primul rând cu acelea care fac parte din acelaşi grup genealogic, luându-se în consideraţie, înainte de toate, trăsăturile ei specifice, care o disting de celelalte limbi..." (Iorgu Iordan, *Scrieri alese*, Bucureşti, 1968, p. 111). Pasiunea de a analiza limba română în contrast cu alte limbi (romanice şi neromanice) nu m-a părăsit nici până în prezent.

– Tânăra generaţie cunoaşte foarte puţin condiţiile în care funcţiona Facultatea de Litere a Universităţii de Stat din Moldova în primii ani de la fondarea ei. Referiţi-vă, vă rog, la această perioadă, la oamenii care au învăţat şi au muncit împreună cu Dumneavoastră.

– Universitatea de Stat din Moldova a fost deschisă în toamna anului 1946. Eu am devenit student în 1951. M-a impresionat mult atunci frumuseţea blocului de studii (str. Kogălniceanu, 65), ordinea din exteriorul şi din interiorul clădirii, contingentul foarte variat al studenţilor (alături de cei de 17-19 ani se aflau în sălile de studiu demobilizaţi din armată, participanţi la război, invalizi, mulţi familişti). La facultăţi, cu excepţia celei de istorie şi filologie, aproape toate disciplinele se predau în limba rusă, ceea ce constituia un obstacol pentru studenţii veniţi de la ţară, mai ales la facultăţile cu profil real. Se ştie că omul gândeşte în baza limbii, dar dacă nu posedă limba de instruire, nu poate să acumuleze informaţii şi să-şi redea gândirea. Încă Prosper Mérimée scria că „La langue a été donnée à l'homme pour exprimer sa pensée". Noi, studenţii basarabeni, ne simţeam complexaţi din cauza barierei lingvistice. La Facultatea de Istorie şi Filologie (Secţia limbă şi literatură) se ţineau în limba „moldovenească" unele discipline ca literatura (veche, clasică şi contemporană), limba (fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul), dialectologia, introducerea în lingvis-

tică, istoria limbii, folclorul, lingvistica generală. Restul cursurilor (generale) erau predate în limba rusă. Colegi de grupă academică mi-au fost regretatul Gheorghe Malarciuc – prozator şi dramaturg; Ion Eţcu – doctor hab., profesor; Tudor Cotelnic – doctor hab., profesor ad-interim; Lazăr Ciobanu – cercetător ştiinţific la A.Ş.M., istoric literar; Ion Zaporojan – lexicograf la A.Ş.M., doctor în filologie; Boris Novac – funcţionar la muzeu. Aceştia (în afară de Gh. Malarciuc) se mai află pe şantierul filologiei şi culturii naţionale. Sunt oameni oneşti, specialişti de performanţă, prietenoşi, sociabili şi militanţi activi pentru adevărul ştiinţific privind limba, cultura şi istoria neamului nostru. Câţiva colegi de grupă, care au funcţionat ca pedagogi, bibliotecari etc., s-au petrecut din viaţă: Pavel Ababii, Pavel Armaşu, Valeriu Zelinschi, V. Vişnevschi, Alexei Cudrineţki, Alexandru Anghelici, Dumitru Tăbăcaru. Să le fie ţărâna uşoară!

– Cine sunt profesorii, dascălii – în plan ştiinţific, dar şi pedagogic – care v-au marcat destinul?

– Dacă e să mă refer numai la destinul meu, un rol decisiv pe vremea studiilor universitare l-au jucat doi profesori: Nicolae Corlăteanu, care a îndrumat preocupările mele ştiinţifice (vezi *supra*), şi Ion Racul (decan, mai apoi prorector), care m-a salvat de trei ori, când mă aflam pe muchie de cuţit, fiind turnat „unde trebuia" pe motive extraştiinţifice. Înţelegând că mi se impută în mod exagerat unele lucruri de ordin politico-ideologic, profesorul meu de literatură şi prorectorul pentru activitatea didactică al U.S.M. Ion Racul mi-a luat apărarea, a pledat pentru cauza mea în faţa rectorului de atunci, Victor Cepurnov (probabil, şi în faţa altor demnitari), şi eu am fost lăsat în pace, să mă ocup de carte. Cât despre ceilalţi profesori, care mi-au predat pe vremea studenţiei, păstrez cu sfinţenie în memorie amintirea Fainei Cojuhari, a lui Ion Mocreac, Andrei Borşci, Boris Bâhov, Vasile Soloviov, a Claudiei Nicov (profesoară de limba latină), a lui Leonid Pancratiev (profesor de latină şi slavă veche). Un loc cu totul aparte îl ocupă profesorul Vasile Coroban (literat-enciclopedist, critic literar şi polemist temerar) şi profesorul Ion Osadcenco (mare sufletist, excelent specialist în domeniul literaturii clasice româneşti, un neîntrecut cunoscător de snoave, vorbe de duh şi versuri pe care le rostea pe dinafară în circumstanţele potrivite).

– În ultimul deceniu al secolului trecut aţi colaborat neîntrerupt cu Eugeniu Coşeriu. Cum l-aţi descoperit pe marele nostru profesor şi ce a însemnat prestanţa acestui savant pentru Dumneavoastră?

– Indirect l-am cunoscut pe Eugeniu Coşeriu, lingvistul numărul unu al secolului XX, prin lucrările ce i se traduceau, în ruseşte, la Moscova. Abia începând cu 1991, când savantul s-a decis să-şi viziteze baştina (după 51 de ani), am avut fericita ocazie să fac cunoştinţă cu el. M-am aflat în preajma „Colosului de la Tübingen" în septembrie 1991, când a fost propus pentru alegerea în calitate de membru de onoare al A.Ş.M.; în iulie 1993 – la Congresul al XVIII-lea al A.R.A. (Academiei Româno-Americane), care şi-a desfăşurat lucrările la Chişinău. La 4 noiembrie 1993 Senatul U.S.M. i-a conferit titlul onorific de Doctor Honoris Causa şi eu am prezentat *Laudatio*. Nu mi-a fost uşor să pregătesc această

conferință, pentru că, pe atunci, opera savantului, practic, era absentă în bibliotecile din Chişinău. După aceasta, s-a legat între noi o strânsă prietenie. L-am însoţit ulterior (împreună cu alți colegi) ori de câte ori venea în Republica Moldova, fiind oaspete dorit şi aşteptat la A.Ş.M., la Uniunea Scriitorilor, la Casa Limbii Române sau la redacția revistei „Limba Română", al cărei mare animator era, la Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți... Ultima mea revedere cu acad. Eugeniu Coşeriu s-a produs în octombrie 2001 la Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava, unde a fost organizat Colocviul internațional de ştiințe ale limbajului, *In honorem Eugen Coşeriu*. Am avut inspirata idee de a propune, la una din şedințele Colocviului, candidatura ilustrului savant lingvist şi filozof Eugeniu Coşeriu la Premiul Nobel. Ideea a fost susținută cu entuziasm de participanții la Colocviu. Deşi suferind, profesorul E. Coşeriu a prezentat în plen un foarte original şi profund raport privind politicile lingvistice, tratând, în special, două probleme dificile: natura politică a limbajului şi limba moldovenească – „o fantomă lingvistică". Referentul a demonstrat cu fapte peremptorii că două nume diferite pentru aceeaşi limbă (în cazul nostru: „moldovenească" şi română – *A.C.*) înseamnă dezbinarea, despărțirea comunității lingvistice, fapt care poate duce la masochism lingvistic, la autodistrugere a propriei identități istorice (vezi volumul *Limbaje şi Comunicare*, VI, Partea I, Suceava, 2001, p. 66-67). E de subliniat în mod expres că prof. E. Coşeriu a militat constant şi permanent pentru adevărul ştiințific privind limba şi istoria neamului nostru. În studiul său capital *Latinitatea orientală* prof. E. Coşeriu concluziona: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească, deosebită de limba română, este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiințifică; din punct de vedere istoric şi practic e o absurditate şi o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural" (vezi antologia *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chişinău, 1996, p. 30-31). O mai adecvată definiție a „moldovenismului primitiv şi anacronic" nici că se putea da!

– Valeriu Rusu este o altă distinsă personalitate a ştiinței şi culturii noastre, un reprezentant marcant al Limbii Române în Franța. În ce împrejurări l-ați cunoscut pe domnul Valeriu Rusu?

– În iarna lui 1996, cu susținerea Fundației „Soros" (Moldova), am obținut o delegație de 45 de zile la Universitatea din Aix-en-Provence – Marseille-1 (Franța) la Departamentul Lingvistica Comparată a Limbilor Romanice şi Română. Înainte de a pleca la destinație, i-am telefonat profesorului Valeriu Rusu, care – spre plăcuta mea surprindere – m-a rugat să-i aduc de pe sfintele şi neuitatele locuri de baştină câteva crenguțe de măr şi o pungă de pământ. Ajuns în Franța, am rămas totalmente vrăjit de Omul, Profesorul şi Savantul Valeriu Rusu. Chiar la prima lui prelegere, a prezentat studenților „trofeul" pe care i l-am adus şi m-a rugat să le vorbesc tinerilor francezi despre Republica Moldova, cu cât mai multe amănunte privind istoria, cultura, limba, obiceiurile, religia etc., lucru pe care l-am făcut cu mare plăcere. Timp de câteva săptă-

mâni am admirat măiestria pedagogică, arta oratorică, harul cu care l-a înzestrat Dumnezeu pe compatriotul nostru Valeriu Rusu, o adevărată enciclopedie filologică şi istorică, *modus*-ul *exprimandi* care electrizează şi fascinează auditoriul studenţesc. Atunci, dar şi mai târziu – am fost în mai multe rânduri invitat la Aix – mi-am dat seama de ce studenţii francezi (vorbitori ai unei limbi cu circulaţie internaţională) se înscriu cu zecile şi sutele la specialitatea limba şi literatura română în chiar ţara lor natală! Ei vin, în primul rând, să facă şcoală şi carte la profesorul, basarabean de origine, Valeriu Rusu, care a reuşit să fondeze la Aix un centru de cercetare ştiinţifică a filologiei române şi a obţinut dreptul de a pregăti doctoranzi şi de a le conferi titlul de doctor în filologie cu specialitatea limba şi literatura română. Sub conducerea profesorului V. Rusu funcţionează un *Seminar de traducere* din limba română în limba franceză. Au fost publicate în ediţii bilingve zeci şi sute de poezii de-ale scriitorilor din România şi din Republica Moldova. Vom aminti aici numai unele dintre ele: *Anthologie de la création poétique de Mihail Eminescu*, réalisée sous la direction de Valeriu Rusu. Publication de l'Université de Provence, 1990, 500 p.; *Echos poétiques de Béssarabie (Moldavie) – Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1998, 294 p.; Vasile Romanciuc. *Un oeil – Un ochi*, Ploieşti, 2000, 68 p. Un efort însemnat a depus familia Rusu pentru a traduce şi a edita *Ţiganiada* lui Ion Budai-Deleanu (vezi *Tsiganiada ou Le Campement des Tsiganes*, traduction du roumain: Romaniţa, Aurelia et Valeriu Rusu. Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, 2003, 454 p.). Elita intelectuală din Republica Moldova întreţine relaţii strânse cu domnul Valeriu Rusu şi doamna Aurelia Rusu (recunoscut eminescolog şi editor al scriitorilor clasici români). Remarcabilii filologi şi fidelii noştri prieteni au publicat, pe parcursul anilor, o mulţime de studii în revista „Limba Română", în hebdomadarul „Literatura şi Arta", au tradus şi continuă să traducă şi să publice în ediţii bilingve poezii, proză şi critică literară ale scriitorilor din Republica Moldova.

– Stimate domnule Profesor, în anul curent se împlinesc 15 ani de la adoptarea Legislaţiei lingvistice. Dumneavoastră aţi fost unul dintre participanţii activi la evenimentele ştiinţifice şi culturale ce au precedat ziua de 31 august 1989, zi ce urma să fie una de demarcaţie în politica lingvistică de la noi. Care dintre acele întruniri le consideraţi decisive în procesul de restabilire a adevărului ştiinţific şi istoric?

– Că vorbim aceeaşi limbă cu fraţii de peste Prut, am ştiut, am simţit, am conştientizat din anii de şcoală primară, când învăţam pe dinafară poezii şi fragmente din clasici. Alta e că în perioada postbelică nu se mai putea afişa acest adevăr. Intelectualii basarabeni se revoltau în sinea lor, când auzeam spunându-se enormităţi despre limbă, dar, în fond, tăceau, dorind astfel să supravieţuiască. De fapt, nici nu prea avea cine să lupte pentru adevărul ştiinţific despre limba şi istoria neamului nostru, căci majoritatea oamenilor cărţii se refugiaseră în primăvara anului 1944 peste Prut de frica represaliilor staliniste. Iată un foarte incomplet, dar elocvent tablou privind cadrele din Basarabia:

Numărul de învățători, profesori și alți intelectuali în Basarabia		
Nr.	Până la 1944 erau	După 1944 au rămas
1.	Județul Bălți – 2180	129
2.	Județul Cahul – 1286	10
3.	Județul Soroca – 980	18
4.	Orașul Bălți – 240	13
5.	Orașul Chișinău – circa 500	70

– Evident, în situația unei crize totale de cadre calificate cine putea să formeze conștiința națională a tineretului studios, să propage adevărul?

– E o întrebare ce conține și răspunsul. Abia în perioada gorbaciovistă, după 1985, când s-a mai liberalizat viața, când ni s-au mai descrețit frunțile, când au început treptat să se sfarme cătușele fricii, oamenii de bună credință, în primul rând scriitorii, apoi savanții, profesorii de toate gradele, ziariștii, redactorii de la radio și televiziune, toți intelectualii au ieșit în stradă, cerând să li se facă dreptate. S-au pus în mișcare școlile, instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate, funcționarii de la diferite ministere etc. Personal am participat, singur sau cu studenții, la foarte multe întruniri de acest fel, organizate, în special, în Piața Marii Adunări Naționale. Am activat, de asemenea, în Comisia Interdepartamentală, care se ocupa de examinarea problemelor limbii, alături de Ion Borșevici, Silviu Berejan, Alexandru Dârul, Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș, Anatol Eremia, Ion C. Ciobanu, Nicolae Dabija, Maria Cosniceanu și mulți alții. Dezbaterile în ședințele Comisiei erau foarte aprinse.

– O întrunire, la care ați avut un cuvânt greu de spus, a fost cea din toamna anului 1988...

– Institutul de Lingvistică al A.Ș.M. a invitat la Chișinău pe toți membrii Sectorului de Limbi Romanice de la Institutul de Lingvistică al A.Ș. a fostei Uniuni Sovietice, pentru a discuta situația lingvistică de la noi. La întâlnirea cu moscoviții a venit floarea intelectualității din Chișinău (și nu numai). Sala mare a Academiei noastre era arhiplină, zeci de persoane stăteau în picioare. Lumea voia să audă cuvântul decisiv al romaniștilor de la Centru. Mare ne-a fost surprinderea, când V. Solnțev, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, membru corespondent al acestei instituții, a declarat în alocuțiunea de deschidere că grupul de savanți a sosit în Moldova nu pentru a lua decizii, ci doar pentru a face un schimb de opinii verbale. Sala s-a cutremurat de revoltă. Atunci m-am ridicat (din sală) și am cerut insistent următoarele: 1) Romaniștii moscoviți să-și expună opiniile despre trei probleme ce ne frământă – a) Recunoașterea identității lingvistice moldo-române, b) Recunoașterea limbii de stat și c) Recunoașterea alfabetului latin (român) în Moldova; 2) Să fie format ad-hoc un secretariat și să se întocmească un proces-verbal al tuturor luărilor de cuvânt și 3) La finalul ședinței să fie adoptată o rezoluție cu propuneri concrete pentru conducerea de vârf a republicii.

– Deşi prezidiul şedinţei nu era încântat de propunerea Dumneavoastră, sub presiunea sălii entuziasmate şi nerăbdătoare, a acceptat-o totuşi.

– Da, adevărat! Spre seara acelei zile istorice era deja elaborată o *Rezoluţie* favorabilă, cu opinii pozitive, despre limbă şi alfabet. Ea a constituit un argument forte în confruntarea noastră cu Puterea de atunci, ostilă mai ales alfabetului latin. (De altfel, în secretariatul acestei şedinţe au muncit aproape toată ziua cât a durat întâlnirea, din proprie dorinţă, înflăcăraţii militanţi pentru reforma lingvistică, doctorii în filologie Constantin Tănase, Vasile Bahnaru, Emil Mândâcanu ş.a.) Tot în acea zi memorabilă, seara, în drum spre casă, mi s-a întâmplat un accident: am căzut şi mi-am fracturat mâna dreaptă. Un prim ajutor mi-au acordat tinerii Constantin Tănase şi Vasile Bahnaru care m-au transportat la spital. Le rămân recunoscător şi acum...

– Legislaţia de la 1989 a sensibilizat pentru un anumit timp interesul faţă de limba română. Totuşi lucrurile nu au evoluat în sensul creării de condiţii reale, pentru ca limba română să reintre definitiv şi deplin în drepturile sale fireşti, să întruchipeze calitatea de simbol şi de element definitoriu al statalităţii Republicii Moldova.

– Legislaţia lingvistică adoptată de Sovietul Suprem al R.S.S. Moldoveneşti la 31 august 1989 a fost, fireşte, una de compromis. Pe de o parte, în *Preambul*, se recunoaşte identitatea lingvistică moldo-română, iar, pe de altă parte, nu este acceptat glotonimul „limba română”. Pe de o parte, se afirmă că „limba moldovenească” este de stat (oficială), iar, pe de altă parte, i se dă dreptul şi limbii ruse să fie utilizată în toate sferele vieţii economice, culturale, politice etc. Dacă nu ar fi fost alcătuite în felul acesta, legile despre limbă ar fi primit un vot de blam la şedinţa Sovietului Suprem. Acesta e tristul adevăr! Şi totuşi adoptarea celor trei legi în 1989 a fost o victorie, căci ne-au permis să scoatem din anonimat limba maternă, abandonând haina străină şi îmbrăcând-o în straiele ei tradiţionale, cu crinii latini. De aici şi până la Suveranitate, Independenţă, Tricolor şi Stema de Stat rămâneau de făcut încă doi-trei paşi!

– Cum apreciaţi, de pe poziţiile zilei de astăzi, Legislaţia adoptată la 1989?

– Precizez: Legislaţia lingvistică adoptată în 1989 a fost un rău necesar. Pe atunci făceam parte din U.R.S.S., depindeam totalmente de politica antinaţională a P.C.U.S. Odată cu obţinerea Independenţei (27 august 1991), Parlamentul democratic trebuia, de urgenţă, să întreprindă acţiuni epocale pentru Moldova şi poporul ei: prima – să elaboreze o Nouă *Constituţie* a Republicii Moldova şi a doua – să rediscute şi să refacă Legislaţia lingvistică. Spre marele nostru regret, deputaţii de atunci nu au găsit limbaj comun în privinţa acestor două acţiuni de valoare primordială pentru neamul nostru. În consecinţă, am rămas cu covata spartă.

– De mai mult de 15 ani discutăm – în cadrul a diverse întruniri ştiinţifice desfăşurate în republică sau peste hotarele ei – despre identitatea limbii şi a poporului nostru. Problema rămâne „deschisă” atâta vreme cât nu este

adoptat un document oficial, de stat, care să legifereze adevărul ştiinţific. Domnule Profesor, când, cum oare vom depăşi acest impas?

– Guvernanţii noştri au înţeles, în sfârşit, că nu există două limbi romanice de est, că noi şi cei din dreapta Prutului vorbim aceeaşi limbă. În *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* se afirmă că „poporul moldovenesc şi poporul român folosesc o formă literară comună". În acelaşi timp, însă, *Concepţia...* nu admite glotonimul „limba română" pentru Republica Moldova, subliniind: „Având originea comună, dispunând de un fond lexical de bază comun, limba naţională moldovenească şi limba naţională română îşi păstrează fiecare lingvonimul său ca însemn identificator al fiecărei naţiuni: moldovenească şi română". Dar e de observat, *en passant,* că acelaşi glotonim, de exemplu, „limba spaniolă", deserveşte nu numai Spania, ci şi aproape toate ţările Americii Latine, că glotonimul „limba portugheză" e utilizat în Brazilia, Angola, Mozambic şi în alte ţări. Savanţii moscoviţi profesorii Ruben Budagov şi Samuil Bernştein, încă în 1961, scriau că „existenţa unei limbi unice pe cea mai mare parte a teritoriului României şi Moldovei nu poate leza nicidecum sentimentele naţionale ale poporului moldovenesc, după cum limba germană literară unică, răspândită atât în Germania cât şi în Austria, nu lezează sentimentele naţionale ale poporului austriac...". Un alt lingvist rus de talie universală, Rajmund Piotrowski, scrie, în această ordine de idei, următoarele: „Noi, romaniştii din Rusia, Ucraina, de nenumărate ori am spus sus şi tare că limba băştinaşilor din Basarabia este cea română... A susţine că există o limbă «moldovenească» este o „aberaţie politică" (E. Coşeriu), este o greşeală gravă şi o incultură lingvistică". Vom ieşi din impasul lingvistic ruşinos şi ridicol, în care am ajuns, numai atunci, când în capul mesei se va afla ştiinţa eternă, şi nu politicul efemer.

– Într-un tulburător articol publicat recent în revista noastră afirmaţi că limba este un factor decisiv în politica naţională a statului. În Republica Moldova nu sunt create condiţii propice pentru buna funcţionare a limbii oficiale. Să nu ştie oare guvernanţii că tergiversarea, amânarea rezolvării echitabile a complicatei şi delicatei probleme poate avea consecinţe negative asupra climatului lingvistic, asupra esenţei şi integrităţii identităţii noastre naţionale?

– Opinia mea este că mulţi dintre guvernanţii noştri actuali îşi dau prea bine seama de situaţia nostimă (ca să nu spun mai mult) în care s-a ajuns cu „politica lingvistică" din Republica Moldova. Societatea civilă e tensionată, se înmulţesc disensiunile pe motiv lingvistic între populaţia majoritară şi etniile minoritare ce nu-şi dau osteneala să-şi însuşească limba de stat, ci vorbesc şi continuă, în bună parte, să-şi instruiască odraslele în şcolile cu predare în limba rusă. Nu e greu de imaginat ce reacţie negativă se va produce în instituţiile de învăţământ de toate gradele, când, de la 1 septembrie, se va încerca a se introduce cu forţa aşa-zisa limbă moldovenească în locul celei române, care s-a predat deja 14-15 ani. Cine va câştiga din eventualele scandaluri cu manualele de limba moldovenească, literatura moldovenească, cu rebotezarea liceelor, şcolilor etc.? Cauza? Nicide-

cum! Orice guvern care se respectă, orice parlament care emite legi, orice şef de stat – toţi *in corpore* – doresc să fie linişte în ţară, poporul să lucreze cu tragere de inimă, să-şi iubească pământul natal, să contribuie la înflorirea şi prosperarea neamului. Dar pentru aceasta trebuie lichidate disensiunile de ordin lingvistic, create absolut artificial şi arbitrar. Practica internaţională demonstrează că în toate ţările (cu mai multe sau mai puţine etnii naţionale) există o singură limbă de stat (oficială), pe care trebuie s-o cunoască toţi cetăţenii acelei ţări. Minorităţilor însă li se creează condiţii favorabile pentru a-şi păstra limba, cultura, tradiţiile, religia. În nici un caz însă limba unui grup minoritar nu poate pretinde a fi limbă de stat (oficială), după cum se întâmplă la noi, de pildă, în cazul limbii ruse (în acest sens a se vedea *Carta limbilor regionale sau minoritare*). Pentru a evita consecinţele negative ale climatului general din Republica Moldova şi ale celui lingvistic, în mod particular, guvernanţii noştri ar trebui să găsească, în sfârşit, voinţa politică de a se conforma adevărului ştiinţific privind identitatea şi integritatea noastră lingvistică, istorică şi de neam. În cazul în care această voinţă politică încă nu s-a „copt", propun să fie declarat un *Moratoriu* asupra problemelor de limbă, pe un termen de 6 ani, răstimp în care, să sperăm, situaţia lingvistică din Republica Moldova se va limpezi. Trebuie să încetăm războiul lingvistic şi să ne îngrijim la modul concret de promovarea limbii de stat a republicii.

– Domnule Profesor, să vă audă şi să vă urmeze îndemnul toată lumea. Iar Dumneavoastră vă dorim sănătate, putere de muncă şi mulţi, mulţi ani!

„Limba Română", 2004, nr. 1-3, p. 28-41

Anatol CIOBANU s-a născut la 14 mai 1934 în satul Ruseni, judeţul Bălţi, Republica Moldova. Îşi face studiile primare şi medii incomplete în şcolile din Donduşeni şi Târnova. După absolvirea Şcolii Pedagogice (Normale) „Boris Glavan" din or. Bălţi cu diploma *Magna cum laude* (1951), urmează Facultatea de Istorie şi Filologie a U.S.M. (specialitatea lingvistică), pe care o absolveşte tot cu diploma *Magna cum laude* (1956). În anul 1960 îşi ia doctoratul în cadrul U.S.M. cu teza *Conjunctivul şi întrebuinţarea lui în sintagmele predicative*, avându-l ca îndrumător ştiinţific pe Nicolae Corlăteanu. Din 1959 până în prezent activează la U.S.M. urcând toate treptele ierarhice universitare: asistent (1959-1964), lector (1960-1961), lector superior (1962-1964), conferenţiar (1964-1975), profesor (din 1976 până în prezent), şef de catedră (din 1978 până în prezent), prodecan (1964-1968). În anii 1969-1972 este ataşat la Catedra de lingvistică romanică a Universităţii de Stat „M. V. Lomonosov" din or. Moscova, unde îşi definitivează teza de doctor habilitat cu tema *Sintaxa verbelor copulative (analiza semantico-distributivă)* sub îndrumarea reputatului romanist Ruben Budagov, membru corespondent al A.Ş. din fosta Uniune Sovietică, doctor habilitat, profesor universitar. La această universitate îşi susţine *cu brio* teza de doctor habilitat (1973). Teme şi aspecte ale preocuprilor ştiinţifice: sintaxa funcţională, cultivarea (corectitudinea) limbii vorbite şi scrise, punctuaţia, contribuţia scriitorilor clasici şi contemporani la făurirea limbii literare, sociolingvistică, lingvistică generală etc. A scris peste 500 de studii, inclusiv 34 de cărţi (monografii, manuale, dicţionare, programe etc.). Un loc aparte cercetătorul a acordat problemelor de gramatică, în special funcţională. În acest domeniu se impun monografiile: *Sintaxa verbelor semicopulative* (2 volume), *Sintaxa şi gramatica*, *Părţile principale ale propoziţiei*, *Probleme dificile de gramatică* ş.a. În 1992, în baza alegerilor prin concurs şi prin Hotărârea Adunării Generale a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, profesorului universitar A. Ciobanu i s-a conferit titlul de membru corespondent al A.Ş. a Moldovei, iar în 1999 se învredniceşte de titlul Doctor Honoris Causa al Universităţii de Stat „Al. Russo" din Bălţi.

Ion DEDIU

„LIMBA MATERNĂ TREBUIE SĂ FIE STUDIATĂ PE PARCURSUL ÎNTREGII VIEȚI: DE LA NAŞTERE PÂNĂ LA MOARTE"

– Stimate domnule Profesor, ecologia este un domeniu în care sunteți considerat specialist notoriu, iată de ce vă întreb: ce se întâmplă cu mediul și resursele naturale de pe glob și, evident, de pe bucățica de pământ numită Republica Moldova? Ce se întreprinde în lume şi, desigur, la noi, pentru a contracara un eventual dezastru ecologic?

– Starea actuală de criză a naturii de pe Terra este determinată de mai mulți factori obiectivi: epuizarea resurselor naturale, acumularea enormă a deşeurilor, poluarea nemaipomenită a atmosferei, a apelor, a solurilor, a sufletelor noastre, degradarea periculoasă a diversității biologice, distrugerea stratului de ozon și a stratului fertil al solurilor, micșorarea nejustificată, ireversibilă a terenurilor agricole, sărăcia şi subalimentarea a circa 2/3 din populația globului şi, nu în ultimul rând, explozia demografică cu impactul ei extrem de grav asupra biosferei etc. Evident, toate aceste fenomene negative se manifestă şi în Republica Moldova, precum şi în țările vecine, fără excepție. Noi am moştenit de la fostul sistem socialist totalitar antiecologic, antiuman, antieconomic

un mediu înconjurător foarte degradat. Poluarea solurilor cu pesticide, nitraţi şi nitriţi, metale grele etc. ne-a plasat pe primul loc în C.S.I. De asemenea, ocupăm penultimul loc după ponderea învelişului forestier şi a resurselor acvatice, acestea fiind poluate ca şi solurile. Suntem pe ultimele locuri în Europa la capitolul diversitate biologică spontană. Dacă la toate acestea adăugăm proasta guvernare, incertitudinea din domeniul politicii externe, sălbatica şi extrem de lunga perioadă de tranziție etc., devine limpede motivul sărăciei populaţiei (pe primul loc în Europa), sărăcie materială şi spirituală. După Indicele Dezvoltării Umane (IDU), Republica Moldova ocupă ultimul (!) loc în Europa şi al 104-lea în lume. Este o situație ca pe timpurile lui Papură Vodă! Cine are siguranța că un astfel de stat ca al nostru are viitor? În context, se cer, evident, soluții... Din punctul nostru de vedere, al specialiştilor, pe care îi reprezint, se impun următoarele măsuri: implementarea indiscutabilă a legislației ecologice (în acest domeniu deținem unul dintre primele locuri în Europa), respectarea necondiționată a acesteia, precum şi a standardelor şi a normativelor de mediu, transpunerea în viață a unor strategii ecologice naționale (aici la fel suntem exemplari), cum ar fi: Programul Național Strategic de Acțiuni pentru Protecția Mediului Înconjurător până în 2020, Strategia Națională pentru Dezvoltarea Durabilă: Moldova XXI, Strategia Națională și Planul de Acțiuni în Domeniul Conservării Diversității Biologice, Cartea Roșie (ed. II), Strategia și Planul de Acțiuni pentru Protecția Mediului în bazinul Dunării etc., precum şi a recomandărilor Institutului Național de Ecologie, ale Academiei Naționale de Ştiințe Ecologice, Academiei de Ştiințe din Moldova, ale altor instituții de cercetări ştiințifice etc. În activitatea practică trebuie să ne ghidăm de principiul: gândim global, dar acționăm local. Aşadar, oamenii de ştiință, comunitatea ecologistă civilă au pus la dispoziția conducerii statului tot ce e necesar: legislaţie, normative, standarde, strategii, cadru instructiv-educaţional etc. Guvernanţii urmează să conştientizeze simpla axiomă potrivit căreia calitatea vieţii acestui popor depinde direct de calitatea mediului înconjurător şi să acţioneze adecvat, cu maximă responsabilitate juridică, dar şi morală, pentru a asigura dezvoltarea durabilă a poporului. Or, noi vrem să edificăm un om curat într-o ţară curată, într-o lume curată.

– Care sunt principiile de bază ale şcolii ecologice a profesorului Ion Dediu?

– În plan teoretic ecologia modernă reprezintă fundamentul conceptual al protecţiei mediului ambiant şi al folosirii raţionale a resurselor naturale. Unica şansă pentru supravieţuirea omenirii, pentru asigurarea unei vieţi decente generaţiilor actuale şi celor care ne vor urma rezidă în implementarea necondiţionată a strategiei ONU cu privire la dezvoltarea durabilă, în utilizarea echilibrată a resurselor naturale astfel încât să putem satisface şi cerinţele generaţiilor viitoare. Atingerea acestui obiectiv este imposibilă fără îmbinarea şi integrarea sinergetică a ecologicului cu social-economicul. Avem toate şansele de a deveni un popor şi o ţară civilizată doar atunci când societatea noastră şi guvernarea vor sesiza acest imperativ. În caz contrar, Europa nu are nevoie de noi.

– Ați fondat Catedra de Ecologie și Protecția Mediului (a doua în ex-U.R.S.S.), iar pe lângă ea și primul Laborator de Ecologie și Protecție a Mediului din republică, Institutul Național de Ecologie și Academia Națională de Științe Ecologice etc. În ce mod instituțiile conduse de Dumneavoastră au influențat cadrul legislativ ecologic actual, inclusiv procesul de elaborare a strategiei naționale pentru dezvoltarea durabilă din Republica Moldova, pentru promovarea ecologiei în domeniul agricol?

– Instituțiile pe care am avut șansa să le fondez și am onoarea să le dirijez și în prezent (cu excepția Catedrei de Ecologie), colectivele lor au fost inițiatoarele și autoarele strategiilor menționate și ale legislației de mediu. Este de datoria noastră profesională să continuăm lupta pentru implementarea acestor acte. Același lucru se referă și la agricultura ecologică (organică), la elaborarea strategiei căreia am participat direct (inclusiv personal în calitate de președinte al Comisiei parlamentare pentru ecologie, agricultură, industrie alimentară și dezvoltare durabilă). Drept că unul dintre primele decrete ale președintelui Voronin s-a referit la demiterea mea (!) din funcția de președinte al autorității naționale pentru agricultura ecologică.

– Știu că încheiați acum o lucrare cu titlu de unicat nu numai în spațiul românesc... Despre ce e vorba, domnule Profesor, și care a fost mobilul ce a condus la elaborarea unei asemenea lucrări de proporții?

– Probabil vă referiți la *Enciclopedia de Ecologie* (1500 de pagini), pe care deja am pregătit-o pentru tipar la Editura Museum, în care am circa 10 mii de articole (termeni, noțiuni, sintagme) în limba română, traduse și în limbile engleză și rusă, cu etimologia lingvistică respectivă, autorul fiecărui termen, exemplificare etc. Este prima enciclopedie de acest fel din tot spațiul românesc și una din puținele (poate unica!) din lume. (Iertată să-mi fie nemodestia!) Sper ca această lucrare să fie de folos unui cerc larg de cititori.

– Să abordăm în continuare fenomenul tranziției și efectele lui negative asupra economiei, politicii, ecologiei, asupra echilibrului mediului ambiant în general și asupra celui uman inclusiv. Care sunt adevăratele motive ale tergiversării soluționării unor probleme de importanță majoră în domeniu, tergiversare ce implică epuizarea energiei regeneratoare a societății?

– Așa-zisa tranziție! Face impresia că noi nici n-am făcut măcar primul pas în această direcție socio-politică, economică și etico-morală. Tergiversarea ei se face inconștient, dar și conștient. Inconștient – fiindcă lipsește o strategie națională în acest sens, fiindcă majoritatea acțiunilor se întreprind incompetent, iar clasa politică (și ea, în fond, incompetentă) este iresponsabilă în această problemă vitală. Or, această clasă politică (pe tot parcursul ultimilor 14 ani) nu a realizat importanța istorică a trecerii ireversibile a societății de la un sistem (regim) totalitar, antieconomic, imoral și antisocial falimentar, la unul firesc, așa-zis capitalist. Aceasta în situația când, după cum am demonstrat mai sus, guvernanții au la dispoziție totul, precum și, mai ales, experiența altor noi state independente, în primul rând a celor baltice, cu care în 1990 aveam „acces”

împreună spre independenţă; dacă am fi urmat acelaşi drum fără implicarea Rusiei, atunci, în mod sigur, astăzi noi (mă refer nu numai la Ţările Baltice, dar şi la România, precum şi la celelalte state din ultimul val de aderare) am fi fost primiţi în NATO şi Uniunea Europeană. Dar... nu a fost să fie. Noi, spre regret, nu suntem nici baltici, nici georgieni, nici măcar azeri sau ceceni. Deşi suntem o aşchie (ruptă forţat din trunchiul românesc), care arde în pară, nu avem nici demnitate, nici curaj civic, nici măcar dorinţă de a fi respectaţi şi apreciaţi de lume. Eu unul însă doresc să rămân optimist...

– Ion Dediu este apreciat pentru calităţile sale de politician, de principial apărător al valorilor noastre naţionale. Aţi fost (1988) primul preşedinte-fondator al Mişcării Democrate pentru susţinerea restructurării. În acelaşi an aţi condus, cu deosebit curaj, primul miting (în ziua Conferinţei a XIX-a a P.C.U.S.!) antitotalitar, de fapt anticomunist, din părţile noastre. Domnule Profesor, cum credeţi, din ce cauză este atât de dispersată clasa politică de la noi? Cum ar putea să fie realizată o coalizare a forţelor politice pentru a reorienta pe un făgaş cu adevărat democratic societatea noastră?

– Toată viaţa mea conştientă am fost şi continuu să fiu implicat în politica activă, aşa cum au fost şi strămoşii mei, aşa cum mă şi ne obligă situaţia în care se află poporul nostru. Ştiu, mulţi califică cel puţin stranie această pasiune a mea, reproşându-mi că ar trebui să mă preocupe mai mult ştiinţa. Adevărul e că te poţi ocupa doar de ştiinţă numai într-un mediu social şi politic sănătos. Eu nu pot, n-am dreptul să nu particip la edificarea acestui mediu, care, şi el, reprezintă o parte integrantă a ceea ce numim noi *mediul înconjurător*. Clasa politică este una din exponentele acestui mediu şi poartă toată răspunderea pentru respectarea rigorilor acestuia. Guvernatorii de astăzi sunt indiferenţi faţă de problemele mediului, considerându-le de importanţă minoră. Mi se pare că decretele „ecologiste” ale domnului Vladimir Voronin nu sunt altceva decât tertipuri preelectorale. Dânsul ar fi trebuit acum trei ani şi ceva să solicite Guvernului implementarea *de facto* a legislaţiei şi a strategiilor cu privire la mediul înconjurător. Cât priveşte opoziţia, ce reprezintă peste 60% din electorat, este şi ea pasivă faţă de problemele ecologice, excepţie făcând poate Partidul ecologist „Alianţa verde”, pe care am onoarea să-l conduc. Toată lumea bună de la noi doreşte coalizarea forţelor politice reformatoare, proeuropene. Pentru acest deziderat optează şi partidul nostru. Se pare că această aspiraţie este pe cale de a se realiza. Mă refer la Alianţa „Moldova Democrată” la care, probabil, vom adera şi noi, ecologiştii. Poate măcar pericolul recidivei comuniste, care nu este deloc exclusă în februarie 2005, îi va uni pe toţi democraţii. Aşa să ne lumineze şi să ne ajute Dumnezeu!

– Politicienii noştri au pierdut o calitate esenţială şi anume credibilitatea. În ce mod poate fi recuperată această trăsătură indispensabilă pentru o clasă politică ce doreşte cu adevărat să servească statul şi poporul?

– Clasa politică democrată, care a pierdut din credibilitate, poate să se reabiliteze numai unindu-se într-un singur bloc anticomunist şi antitotalitarist,

cu adevărat democrat şi proeuroatlantic. Sunt sigur că clasa noastră politică naţională, cel puţin în cel de-al 12-lea ceas, va da dovadă de înţelepciune şi va urma sfatul lui Platon: „Un lucru, ca să fie bine judecat, trebuie judecat de cei pricepuţi, iar nu de cei mulţi". Noi, politicienii democraţi, purtăm o enormă povară – de a deştepta şi de a conduce poporul (electoratul), ţinând cont şi de povaţa lui Cicero: „Cine depinde de judecata greşită a mulţimii nepricepute nu trebuie pus printre oamenii mari". Cu alte cuvinte, dacă ne asumăm datoria de a edifica o societate nouă şi durabilă trebuie să conştientizăm responsabilitatea istorică deplină.

– Aţi pledat de-a lungul anilor ca limba română să reintre în drepturile sale: aţi semnat în 1988 declaraţia celor 66 de intelectuali care au abordat pentru prima dată public necesitatea declarării limbii de stat şi a revenirii la alfabetul latin. Aţi pus umărul la soluţionarea acestei probleme şi în calitate de parlamentar. Cum credeţi, domnule Profesor, din ce cauză chestiunea limbii nu a fost soluţionată, aşa cum a fost firesc să se întâmple – am în vedere oficializarea denumirii ei corecte şi, mai ales, asigurarea priorităţilor *de facto* ale limbii române în viaţa social-politică a Republicii Moldova?

– Cu toate străduinţele oamenilor de ştiinţă, ale intelectualilor de expresie naţională nu s-a reuşit constituţionalizarea (în art. 13) limbii române, fiindcă în 1994 a lipsit curajul şi responsabilitatea conducerii tânărului stat, iar noi, deputaţii democraţi de atunci (Blocul ţăranilor şi intelectualilor şi Frontul Popular), din păcate, n-am dat dovadă de suficient spirit de iniţiativă pentru a impune punctul de vedere ştiinţific în problema denumirii limbii. Majoritatea covârşitoare antinaţională şi primitivă a agrarienilor (cu excepţia cântăreţului şi marelui om de cultură Ion Suruceanu) şi a aşa-zişilor socialişti au reuşit să promoveze, în schimb, prin intermediul maşinii de vot, moldovenismul rudimentar. Şi, repet, spre regret, o poziţie duplicitară, incertă, confuză, chiar trădătoare, a avut-o în problema dată conducerea de atunci a statului.

– Într-o discuţie anterioară aţi accentuat necesitatea imperioasă de a însuşi permanent limba română. Dumneavoastră, care şi acum trei-patru decenii – ştia toată universitatea – posedaţi o română impecabilă, subliniaţi că „mai învăţ limba română". Cum se explică pasiunea pentru limbă?

– Da, într-adevăr, limba maternă trebuie să fie studiată pe parcursul întregii vieţi: de la naştere până la moarte. Aşa m-a deprins tatăl meu. Deoarece limba ca atare reprezintă poate cel mai complex fenomen, sacru, nu numai uman, dar şi al evoluţiei Naturii. Personal studiez limba tocmai ca pe un fenomen unic universal, ca etapă superioară a cefalizării sau cerebralizării biosferei planetei Pământ. Păcat numai că mulţi dintre semenii noştri o vorbesc cum se nimereşte, fără dragoste şi răspundere, unii chiar cu o vădită jenă când e cazul să se exprime corect româneşte. Mă întristează profund această stare de spirit, dacă putem numi astfel fenomenul...

– Nu găsiţi potrivit că la facultăţile cu profil real (biologie, chimie, matematică etc.) ar trebui să fie introduse cursuri de perfecţionarea limbajelor specializate?

– Răspunsul meu este afirmativ, deoarece dacă familia, grădiniţa şi şcoala, pe parcursul a 18-19 ani (!), nu sunt în stare s-o facă, atunci studiul limbii materne rămâne pe seama facultăţilor cu profil real, cu toate că deja e cam târziu. Acest fapt este demult un imperativ! Cred, nu mai poate continua dramatica stare de inferioritate provocată de necunoaşterea limbii materne. E cunoscut doar că procesul gândirii este indestructibil legat de formă şi conţinut şi deci de corectitudinea limbii vorbite şi scrise. Visul meu este ca studenţii (indiferent de facultate) să vorbească şi să gândească ca semenii lor din România, ca tinerii din vârful Carpaţilor Apuseni.

– Vă rog, domnule Profesor, un gând, un sfat, o urare pentru cititorii revistei „Limba Română".

– Să-şi iubească neamul românesc creat şi ocrotit de Dumnezeu, să nu uite de limba fantastic de frumoasă a acestui neam. E frumos, e bine, dar e şi greu să fii român! Şi aici... *punctum*, frate Alexandru Bantoş. Îţi mulţumesc pentru că mi-ai oferit prilejul să fiu oaspete al Casei Limbii Române şi al redacţiei „Limba Română". Să ne aibă şi să vă aibă în pază Cel-de-Sus.

„Limba Română", 2004, nr. 4-6, p. 183-188

Ion DEDIU, specialist în domeniul biologiei, ecologiei şi protecţiei mediului, s-a născut la 24 iunie 1934 în satul Rediu Mare, judeţul Soroca. A urmat şcoala medie din com. Târnova, după absolvirea căreia (1952) se înscrie la facultatea de biologie-pedologie a U.S.M. (1952-1957). Îşi începe activitatea profesională în cadrul Institutului de Zoologie al A.Ş.M. (1957-1971). În 1964 susţine teza de doctor, iar în 1977 cea de doctor habilitat în ştiinţe biologice (Sankt Petersburg). În 1986 devine Preşedintele Societăţii Moldoveneşti pentru Ocrotirea Naturii. Fondează Catedra interuniversitară de ecologie şi protecţia mediului pe lângă U.S.M. (1988). În anii 1990-1994 este Ministru al Mediului. Întemeiază Institutul Naţional de Ecologie al Republicii Moldova (1990). Este preşedinte fondator (1992) al Asociaţiei Oamenilor de Ştiinţă din Moldova. În 1993 este ales copreşedinte al Asociaţiei Oamenilor de Ştiinţă din România. Peste un an înfiinţează Academia Naţională de Ştiinţe Ecologice din Republica Moldova. Coautor şi coordonator ştiinţific al Planului Naţional Strategic de Acţiuni pentru Protecţia Mediului Înconjurător al Republicii Moldova (1995). Coautor şi coordonator ştiinţific al Planului Strategic de Acţiuni pentru Protecţia bazinului fluviului Dunărea (1995, Viena). Decorat cu Ordinul „Gloria Muncii" al Republicii Moldova, cu Ordinul Internaţional „Crucea Verde" (ONU, New York), cu Steaua de Aur şi cu Marea Medalie de Aur a Centrului Internaţional al Biografiilor (Cambridge, Anglia). În anul 2004 este ales director adjunct al Centrului Internaţional al Biografiilor. Profesor universitar, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi membru titular al unor prestigioase Academii internaţionale (Moscova, Sankt Petersburg, Iaşi, New York, Kiev, Bucureşti, Sofia, UNESCO etc.).

Mihail Gh. CIBOTARU

„CRED ÎN DESTINUL DE MÂINE AL BASARABIEI...”

– Dragă domnule Mihail Gheorghe Cibotaru, în dreptul numelui Dumneavoastră calendarul indică o cifră pe care nu o cred adevărată. Când, cum au trecut anii?

– O, anii se scurg, aş zice, ca apele de primăvară – cam tot atât de furtunos şi cam tot atât de tulburi. Bunica soţiei, odihnească-o Domnul în pace, atunci când o întrebam câţi ani are, zicea că e dintr-un an cu Hruşciov. Nu ştiu de ce nu obişnuia să şi-i numere. Iar când i-am comunicat că Hruşciov a împlinit şaptezeci, a oftat cu un surâs nostalgic rostind îngândurată: „...oare când s-au dus? Când au trecut? Parcă mai ieri eram o fetişcană, şi, iată, acum am şaptezeci încheiaţi...”. Atunci, fiind încă tânăr de tot, am zâmbit în sinea mea: „Minte, desigur, bătrâna. Să depeni, zi cu zi, şapte decenii şi să ai impresia...”. Iată, dragă Alexandre, că am ajuns şi eu să am aceeaşi impresie. Exact aşa. Când şi cum au trecut? Aş spune, dar zău că nu ştiu. Căci au trecut fulgerător de repede. Cum ziceam, ca acele ape de primăvară. Dar sunt adânc recunoscător Domnului că mi i-a dăruit cu atâta generozitate. Apele repezi şi tulburi se mai şi domolesc,

se mai şi limpezesc. Mai trist e atunci când ele nu există. Sau când sunt prea puţine. Mă gândesc, atâţia colegi, buni prieteni n-au avut parte de aceste „ape zbuciumate"... Pe de altă parte, când arunc o privire îndărăt şi încerc să fac popas la umbra anumitor evenimente, trăiri, erori, ispite, înfrângeri, bucurii, regrete etc., îmi dau seama de dimensiunea drumului parcurs. Şi nu ştiu dacă ar putea încăpea într-o singură carte.

– Aţi început a înţelege lumea, viaţa, destinul nostru, al basarabenilor, în sat, la Vărvăreuca Floreştilor. Care sunt primele amintiri legate de viaţa satului? Ce detalii, ce întâmplări persistă şi acum în memoria Dumneavoastră?

– Atingi, dragă Alexandre, nişte strune care – vrem sau nu vrem – vibrează oarecum nostalgic la asemenea vârstă. Multe, foarte multe amintiri mi-au rămas din îndepărtata copilărie. Nu ştiu cum se face, dar anii copilăriei mi se păstrează în memorie şi-n suflet mai plini, mai integri, cu noianul de mărunţişuri vii şi mereu proaspete, spre deosebire de avalanşa celorlalţi ani, care, de fapt, au fost mult mai încărcaţi de evenimente. Probabil, e ceva firesc să fie aşa. Căci ne naştem cu memoria şi cu sufletul absolut pure, neînsămânţate încă, setoase de a îmbrăţişa, de a face loc pentru rădăcinile tuturor vlăstarilor pe care vânturile vieţii le abat spre plăpândul şi fertilul locaş. Cu anii, se vede, „terenul" se suprasaturează şi nu mai poate „hrăni" chiar toate rădăcinile.

Primele amintiri legate de viaţa satului? Multe, căci, din păcate, mai toate sunt de domeniul trecutului, le aflu doar în sertarul memoriei. Ţin bine minte primele colinzi, primele hăituri, nucile şi colacii „câştigaţi". Aveam şi nucile noastre, şi colacii noştri, pe care mama îi cocea poate mai puhavi, mai arătoşi, însă ceea ce „câştigam" avea un preţ deosebit şi un gust aparte. Îmi amintesc, desigur, de horele din sat la care părinţii, ducându-se „cu prăjitul", mă luau de mânuţă. Nu uit petrecerile, de sărbători, în casa noastră, cu glume, veselie, cu dansuri (în compania patefonului) şi cu sămânţă de hlandan presurată pe podeaua de lut, care sămânţă, în timpul dansului, plesnea scurt şi provocator. Îmi mai amintesc şi faptul că nimeni niciodată nu se îmbăta la acele petreceri. Şi la horă, ferească sfântul, să se înfăţişeze vreun flăcău puţin... afumat.

Pentru prima dată în viaţă am auzit strigăte comune de urale la finele lui iunie 1940. Răzbăteau în curtea noastră venind de peste Răut, din orăşelul Floreşti. Nu ştiam ce o fi însemnând acel „Ura-a-a!" colectiv, care s-a repetat câteva zile la rând, de dimineaţă şi până noaptea târziu. Consătenii mei, adunaţi pe la porţi, ascultau cu feţele pământii acele sunete pe cât de noi, pe atât şi de stranii. L-am întrebat pe tata, ce însemna acel nesfârşit „Ura-a-a!". Mi-a răspuns cu un surâs trist, pe care l-am descifrat mult mai târziu: „Pentru unii un început, pentru alţii – un sfârşit!". Erau strigătele ilegaliştilor entuziasmaţi: se săvârşise ceea pentru ce luptaseră. De unde puteau să ştie că foarte curând majoritatea lor absolută vor înfunda sau *gulagul* sovietic, sau lagărele naziste?! Îmi mai amintesc – părinţii, plecând de acasă, adesea puneau în uşă mătura,

n-o încuiau. Aşa procedau toţi. Şi, ferească sfântul, cineva să se fi încumetat s-o dea la o parte şi să intre în casa cu stăpânii lipsă. Ţin minte prima bătaie primită la şcoală (clasa întâi) de la domnul învăţător Ciornei, bătaie motivată şi care, desigur, m-a făcut să fiu mai disciplinat şi mai hărnicuţ la carte. Şi-mi mai amintesc cum, chiar din primăvara lui '44, ostaşii sovietici, cantonaţi pe la casele vărvărenilor, îi învăţau pe flăcăi să beie rachiu (spirt rărit cu apă) cu paharul cel mare şi să nu le fie ruşine să iasă în sat cherchelişi. Ba să mai încingă şi câte o bătaie bună... Apucătură absolut străină nouă, dar care, din păcate, a prins uluitor de repede rădăcini adânci, încât acuma ni-i ca o molimă din care creşte o adevărată tragedie naţională.

Îmi mai amintesc şi unele întâmplări, situaţii de altă natură, pur personale, care nu numai că puneau la încercare rezistenţa noastră firavă, copilărească, ci ne şi căleau într-un fel, ne maturizau precoce. Mă voi referi doar la două dintre acestea. Într-o vară – să fi avut nouă, cel mult zece anişori – ne-a prins în câmp o ploaie cu grindină, anticipată de o furtună furioasă cu trăsnete cereşti cum nu mi-a mai fost dat să văd vreodată. Vântoaica risipea clăile, spulbera snopii, iar grindina era de mărimea prunelor coapte – când lovea în creştetul tuns chilug, răsărea imediat cucuiul. Dacă ar fi fost cu noi cineva mai în vârstă, aveam să alerg la dânsul, să caut adăpost. Dar aşa s-a întâmplat că eu eram cel „mai în vârstă" şi toţi ceilalţi au alergat la mine. Straniu lucru, dar frica parcă mi-o luase cineva cu mâna. În locul ei apăruse fără să-mi dau seama grija faţă de cei mai mici ca mine.

Iar altă dată – era în vara lui '46, cu secetă şi lipsă de iarbă pentru vite – ne păşteam dobitoacele dincolo de Răut, „la floreşteni". Între ei şi noi adesea se iscau „ostilităţi". Ne porecleam reciproc, ne împroşcam cu bulgări, cu pietre – ei de pe malul lor de Răut, noi de pe malul nostru. Dar atunci eram „la ei". Îndrăzneala lor sporea şi, desigur, ne insufla frică: eram nu numai în minoritate, dar şi pe „teritoriu străin". Dar când am auzit ţipătul frăţiorului, de numai şase anişori, şi mai ales când i-am văzut capul însângerat, din frica aceea n-a rămas nici urmă. Când mi-am dat seama, loveam în ei de-a dreptul cu măciuca de „disciplinat" dobitoacele. Loveam fără cruţare, căci în urechi îmi stăruia glasul speriat al frăţiorului, iar în ochi – chipu-i însângerat.

După atâta amar de vreme, amintindu-mi de acea copilărească întâmplare, mă întreb cu anumită nedumerire şi chiar strângere de inimă: de ce azi, strigătul „sângelui frăţesc" de cele mai multe ori trece pe lângă noi, fără să nască vreo reacţie? Nu mai este strigătul cel adevărat, al sângelui de frate? Sau urechea, adică sufletul, fiinţa noastră nu-l mai percepe? Sau noi înşine suntem cu totul alţii?!

– Satul a fost tema principală abordată de publicistica noastră de-a lungul anilor şi, în calitate de ziarist, de scriitor, aţi văzut viaţa într-un anume fel şi aţi încercat să o oglindiţi în lucrările Dumneavoastră. Ce a fost şi a rămas neschimbat, neclintit în viaţa ţăranilor noştri? Ce au pierdut localităţile rurale în ultimele decenii?

– Când stau şi cuget – cum şi ce a fost satul nostru şi cum şi ce e în ziua de azi, mă cutremur. Uneori parcă nici nu-mi vine a crede că a fost aşa precum a fost. Şi că a ajuns în halul în care se află. Sătenii noştri, o parte complet analfabeți, altă parte doar cu câteva, maximum patru clase primare, toți (doar în afară de doi-trei zişi „găinari") erau oameni cu alese calități morale, cu principii umane ferme, nu culese de prin cărți sau din emisiuni (pe atunci nu existau nici cărți, nici emisiuni, decât doar manualele şcolare româneşti şi cărţile bisericeşti), ci transmise din moşi-strămoşi, deprinse în temei în cadrul familiei, apoi şi prin intermediul bisericii. Exista nu numai teama de păcat, ci şi ruşinea, sentiment, după părerea mea, definitoriu pentru moralitatea şi conduita omului. Azi, din păcate, din acel sentiment al săteanului nostru n-a rămas aproape nimic, doar unde şi unde câte o insuliță, şi aceea firavă şi amenințată de „modă" şi de „modernism", ca să le zicem aşa. Biserica, în temei, a rămas numai cu numirea. Şi ea compromisă de către cei care până mai ieri şi-au bătut joc de această instituție, iar azi îi trec pragul, desigur, fără credință. Biserica s-a politizat, iar majoritatea cadrelor sunt ocazionale şi, se pare, promovate, implantate special de către duşmanii adevăratei religii. Neschimbat s-a păstrat, probabil, doar zbuciumul bietului țăran pentru o bucățică de pâine şi pentru o viață mai acătării. Dar din cauza realităților ce-l înconjoară, omul nostru a început să-şi caute norocul prin alte țări. Şi satul se pomeneşte cu tot mai mulți copii orfani, rătăcind pe drumuri, printre luxoasele limuzine şi sătuii lor stăpâni, completând zi de zi acea masă a tineretului, care, devenind într-o zi critică, va exploda neapărat şi mă tem că această explozie va însemna distrugerea, nimicirea noastră ca neam.

– În ultimul timp se vorbeşte cu înfrigurare despre exodul conaționalilor. Acest fenomen va influența oare echilibrul moral, etnic etc. al neamului? În ce mod va lăsa amprente acest exod în satele noastre?

– Se ştie prea bine adevărul: vid, loc gol nu există. Această lege, cred, e bine cunoscută atât nouă, băştinaşilor, în mâinile şi pe seama cărora şi-au lăsat țara cu neclintită încredere predecesorii noştri, cât şi acelora care mereu râvnesc, în fel şi chip, ca noi să nu mai fim noi. Diferența constă doar în faptul că ei, cunoscând-o, se străduie să o utilizeze cât mai efectiv, metodic, fără pauze, în timp ce noi o neglijăm cu neîndurare, ca cei mai laşi trădători de neam. Din fericire, nu toți. Din păcate însă, foarte şi foarte mulți. Astfel, tot mai activ se ruinează baştina veşniciei ființării noastre, veşnicie care, precum accentua marele Blaga, „s-a născut la sat".

– Să revenim la meseria Dumneavoastră de jurnalist. Ce întâmplări mai deosebite ați memorat în legătură cu activitatea de publicist? Care dintre ele au stat la baza scrierilor literare?

– Pentru un publicist – aceasta e convingerea mea nestrămutată – nimic nu valorează atât de mult cât contactul direct cu omul. Vai, câte zăcăminte, câte comori se ascund în subteranele sufletului oricărui individ! Maxim Gorki (să nu ne ferim a-l cita şi chiar a-l citi: a fost şi va rămâne un mare scriitor al vre-

mii sale nu mai puțin contradictorie decât a noastră) susținea că despre fiece om, cunoscându-l în profunzime, se poate scrie un roman original, interesant. Activitatea de publicist m-a învățat să ascult în mod obligatoriu ambele părți. Asta, după ce am avut un caz... la Fălești. Ne aflam cu Tudor Țopa în delegație, urmând să verificăm o reclamație asupra unui conducător de gospodărie. „Împricinatul" ne-a primit cam fără patos, dar și fără oarece neliniște pentru posibilele urmări. Am și hotărât să scriem un foileton. A doua zi însă am revenit pentru a ne mai documenta. Tabloul din imaginația noastră s-a ruinat complet. Au urmat investigații, discuții cu sătenii. În sfârșit, despre posibilul (în decizia noastră inițială) erou de foileton am scris o schiță, iar despre autorul scrisorii cu pricina – un foileton. Romanul *Semănătorii* a pornit de la o deplasare întreprinsă în gospodăria unde lucra consăteanul și prietenul meu, regretatul Grigore Brumă. Scrisesem pentru „Moldova socialistă" un amplu articol despre un sat cu doar trei comuniști, tustrei alcoolici, însă având posturi de conducere. Încă nu eram membru de partid și în conștiința mea a fi comunist însemna a fi exemplu în toate: hărnicie, comportament, poziție civică, principialitate, calități morale... Aceasta era și tema propriu-zisă a schiței. N-a mers, firește. Una din pricini (false, desigur) era că, nefiind membru de partid, n-aveam dreptul nici moral, nici juridic să-i critic pe comuniști. Atunci mi-am zis: am s-o fac într-o povestire. Dar povestirea s-a dovedit a fi, până la urmă, roman în două volume.

– Ce atitudine avea critica literară față de scrisul Dumneavoastră?

– Critica literară, îndeosebi prietenul Ion Ciocanu care mi-a recenzat aproape toate cărțile, sublinia mereu că proza conține multă publicistică. Ascultam obiecțiile, însă nu mi-a trecut niciodată prin gând să mă conformez. Eram și sunt convins: realitatea adesea îți pune la dispoziție material mult mai adecvat decât „suptul din deget". Aproape în tot ce am scris am pornit de la cazuri și oameni concreți. Ca publicist, am avut parte și de alt soi de întâmplări: interviul cu Grigore Vieru, publicat în revista „Moldova", nr. 1 din 1985, în ajunul și cu prilejul jubileului de 50 de ani ai poetului, era cât pe ce să mă coste postul de redactor-șef. În cadrul aprigii discuții la secția de propagandă și agitație a cece-ului, așa mi s-a și spus atunci când am încercat să-l întrerup pe vorbitor și să afirm că sunt nedreptățit: „A vî molcite i slușaite cito vam govoreat. Tak kak mî vîzvali vas zdesi citobî opredelitsea – bîti vam dalșe redactorom jurnala ili net"*. Această „țistuială" nu m-a derutat. Dimpotrivă, m-am apărat simplu, cu argumente. Am fost, se pare, convingător, pentru că m-au lăsat în pace.

– Sunteți unul dintre foarte puținii scriitori de la noi care în perioada postsovietică nu a reușit să tipărească nici o carte cu alfabet latin. De ce? Cum de s-a întâmplat acest lucru?

---

* „Ați face bine să tăceți și să ascultați ce vi se spune. Pentru că v-am chemat să decidem veți fi sau nu în continuare redactor al revistei".

– Am două cărţi scrise cu grafie latină, însă te-ai exprimat corect, în perioada postsovietică – nici una. Cauza (cel puţin una din cauze) o fi fiind că n-am deschis uşi, n-am intrat prin ferestre, nu i-am deranjat până la lehamite pe posibilii sponsori, aşa precum procedează o seamă de colegi. Cele două romane, *Eclipsa*, despre deportaţi, publicat în revista „Basarabia" din 1990, şi *Vijelia*, despre cinste, onoare, morală, carierism, apărut în aceeaşi revistă (1993), graţie atitudinii, dar şi îndrăznelii lui Dumitru Matcovschi (îi sunt profund recunoscător pentru acest gest!) ulterior, sub un titlu comun, au fost pregătite pentru tipar, în viziunea grafică a pictorului Simion Zamşa. Asta a fost încă în 1993. Nimeni n-a mai insistat. N-am insistat nici eu. Mi-i, oarecum, scârbă să mă umilesc. Există nişte promisiuni din partea dlui Cimpoi. Şi doar atât. Cred că în situaţia mea se află majoritatea absolută a scriitorilor noştri. Inclusiv cei de-şi mai editează din când în când câte o carte sau cărţulie. Tirajele sunt catastrofal de mizere, dar şi mai trist e faptul că tipăriturile nu ajung la cititor: cărţile, de regulă, zac, pe undeva. De când cu faimoasa noastră „democraţie naţională", pare-se, nimeni (dar absolut nimeni!) n-are nevoie de nimic altceva decât de bani. Ei, aceşti balauri nesăţioşi, au să ne înghită definitiv cu tot cu imaginara noastră libertate şi tot atât de imaginara noastră democraţie.

– Aţi avansat, în munca de publicist, de la simplu corespondent la cea de redactor-şef al unei importante reviste – „Moldova". Ce nume de scriitori, ziarişti v-au marcat cariera?

– Nu ştiu ce ai în vedere prin „marcarea carierei". Dacă e vorba – cine m-a „aburcat" din „fotoliu în fotoliu", apoi ţi-o spun cu mâna pe inimă: toată viaţa m-am temut de posturi înalte. Relativ înalte, să concretizez. Când mi s-a încredinţat prima şefie, cea de conducător al Secţiei literatură, cultură, artă, nici măcar n-am fost pus la curent în prealabil. Redactorul-şef lipsea, la „gospodărie" rămăsese adjunctul său, poetul Pavel Boţu, cu care eram buni prieteni, însă doar în afara redacţiei. Ştia că am să refuz şi a semnat ordinul, punându-mă în faţa faptului săvârşit. În timp ce colegii mă felicitau (ordinul era afişat pe perete), am intrat val-vârtej în cabinetul autorului lui. Cu hotărârea să mă revolt şi să refuz în mod categoric postul. Dar râsul blând, blajin, prietenesc al lui Boţu m-a domolit. Apoi mi-a zis cu ton cât se poate de serios: „Bătrâne, e timpul să înaintăm la sectoare importante cadre tinere. Aşa că, suflecă-ţi mânecile şi – la treabă!". El însuşi era tânăr, doar cu un an mai în vârstă decât mine, dar ocupa postul de redactor-şef adjunct de vreo doi ani şi ceva.

Aşa s-a întâmplat şi cu următoarele „avansări". Şi de fiece dată mă urmărea aceeaşi umbră de teamă, de îngrijorare: voi fi, oare, în stare să mă descurc, să-mi îndeplinesc obligaţiile cum se cuvine? O spun iarăşi cu mâna pe inimă: la nici un post, oriunde m-am aflat, niciodată nu m-am străduit să lucrez aşa ca să fac impresie favorabilă şefului. Şi mi-a fost străin, ba chiar dezgustător linguşismul, ploconirea în faţa superiorilor. N-am acceptat un atare „tratament" nici din partea subalternilor. Dar să revin la întrebare: în calitate de îndrumători, de prieteni sau de buni sfătuitori i-am avut pe mai mulţi. Căci, în această privinţă, mă socot un om norocos: am avut parte de colegi oneşti,

sinceri, de omenie. Printre aceştia au fost Ion Josu şi Anatol Gugel de la „Tinerimea Moldovei", „Moldova socialistă", apoi şi la revista „Moldova", Pavel Boțu, din toamna lui '59, când ne-am cunoscut în cadrul redacției ziarului „Moldova socialistă" şi până în acea zi fatală de 17 februarie 1987 care ne-a despărțit... Apoi, Petrea Darienco, Ion Constantin Ciobanu. Dar şi mulți alții cu care am conlucrat, cu care am fost în apropiate raporturi de activitate ziaristică sau scriitoricească.

– Apropo de Pavel Boțu. Cunoaşteți cauzele care au determinat dispariția prematură şi tragică a poetului?

– Ştiu că n-am să-mi înmulțesc prietenii spunând un adevăr sau cel puțin o parte a adevărului. Dar nici să mint şi să mă mint nu pot. Această parte de adevăr am cunoscut-o chiar din momentul acelei întâmplări tragice. L-au împins la acest păcat unii dintre prieteni. Pe care, de altfel, fiind în funcția de preşedinte al Uniunii Scriitorilor, i-a mai ajutat, i-a mai şi sprijinit uneori. Nu, nu vreau să afirm, Doamne fereşte, că cineva dintre cei la care mă refer şi-a imaginat că poate să se întâmple ceea ce s-a întâmplat. Un lucru e limpede: au lovit în el, direct şi indirect, ştiindu-l ager, dar fin şi uşor vulnerabil. Unii, simțindu-şi vina (repet, neintenționată), s-au pocăit public sau în sine. Alții mai continuă şi azi să inventeze fel de fel de motive stupide, pentru propria îndreptățire. Oricum, poetul, o distinctă personalitate artistică şi națională, nu mai este.

– În cadrul Anului Domnitorului Moldovei Ştefan cel Mare şi Sfânt, la conferințe, simpozioane, în presă se vorbeşte şi despre poemul regretatului nostru poet Liviu Damian *Cavaleria de Lăpuşna*. Pentru prima dată poemul a apărut în revista „Moldova". Îmi imaginez că pe acele timpuri n-a fost simplu să se publice un asemenea poem. Vă mai amintiți cum a fost? Ați avut şi anumite complicații la publicare sau după?

– Da, îmi amintesc acea „epopee". Cum aş putea s-o dau uitării? Cu Liviu Damian ne cunoşteam de pe timpul studenției. Apoi, vreun an, am lucrat împreună la ziarul „Tinerimea Moldovei". Ne citeam, desigur, reciproc. La „Moldova" mai aducea câte un ciclu de versuri. Dar odată a intrat în biroul meu de la redacție oarecum excitat. „Ce s-a întâmplat?", îl întreb. „Am scris un poem şi aş vrea să-l citeşti neapărat. Dar nu numai. Să-l citeşti, apoi şi să-l publici", zice. L-am luat. L-am citit acasă o dată, de două ori. Şi am căzut pe gânduri. Dăduse şi peste mine acea nelinişte pe care o constatasem în ochii poetului atunci când intrase în birou. Poemul era, la sigur, o mare reuşită a poetului şi ar fi făcut cinste revistei noastre. Dar cum să-l publici, când ştii din timp că cenzura va pune oprelişti? A doua zi ne-am sfătuit cu Liviu cam ce s-ar putea întreprinde. I-am sugerat să vină cu o recenzie semnată de o persoană cu autoritate, văzută bine sus, care ar însoți poemul în acelaşi număr al revistei. (Abia acum am aflat, prin intermediul „Săptămânii", cum a fost dobândită recenzia academicianului Haralambie Corbu.) Dar şi această măsură de precauție îmi părea puțin. Şi atunci am decis să facem o deplasare a echipei redacționale la Lăpuşna, să scriem în paginile revistei despre prezentul localității, despre

fruntaşii în producţie, despre participanţii la cel de-al doilea război mondial. În definitiv, am consacrat un întreg număr de revistă Lăpuşnei: trecut, prezent, viitor; economie, istorie, politică, literatură. Astfel i-am „durat" domnitorului un postament, încât nimeni n-a îndrăznit să-l „detroneze" din pagini. Ce-i drept, autorul a fost nevoit să mai retuşeze, să adauge nişte moto-uri la capitole. Ba, pare-mi-se, a mai adăugat şi nişte fragmente noi. Desigur, mai apoi, fiind invitat „sus", mi s-a obiectat, chipurile, printre altele: era, oare, neapărată nevoie să publicăm poemul? Doar nu suntem o revistă pur literară! Dar „treaba" era de acum săvârşită. Vorbe şi obiecţii puteau fi multe. Principalul că revista ajunsese la cititori. Iar autorul şi-a văzut opera publicată...

– Revista „Moldova" a fost o tribună aproape liberă în perioada fostului regim. Aici lucra o echipă de scriitori și publicişti care încercau – cu posibilitățile oferite de acel mediu – să sfideze realitățile, să propună cititorului o imagine mai puțin politizată, mai ferită de îndoctrinările ideologice și, natural, mai aproape de esența a ceea ce se numeşte neam, spirit naţional, artă autentică. Am avut satisfacția să lucrez și eu câțiva ani la revista „Moldova" – erau nişte vremuri pline de frământ, dar şi de optimism – am venit la revistă când începea restructurarea gorbaciovistă şi „Moldova" avea la sfârşitul anilor '80 mulți, foarte mulți cititori şi un tiraj de peste 100.000 de exemplare. Îmi amintesc cu nostalgie de acele timpuri, de bunii noştri colegi Mitrofan Vătavu, Alexandru Gromov, Anastasia Rusu, Anatol Ciocanu, Boris Marian, Larisa Turea, Constantin Bârcă, Andrei Mărgărint, Vlad Atanasiu, Ana Gondiu, Iulia Albu, Svetlana Maiorov şi nu în ultimul rând Victor Dumbrăveanu, căruia îi mulțumesc şi pe această cale pentru „drumul" pe care mi l-a deschis spre „Moldova". Să vedem, domnule M. Gh. Cibotaru, ce ne lega, ce ne apropia pe noi, ziariştii de atunci (şi e vorba nu doar de revista „Moldova"), şi, să precizăm, ce ne dezbină astăzi. De ce trebuie să ne aflăm în două tabere adverse, când reduta pe care urmează să o cucerim este una singură: binele public, propăşirea vieții concetățenilor noştri, asanarea culturii noastre?

– Dragă Alexandre, ai atins o problemă poate dintre cele mai acute şi mai importante la ora actuală. Da, jurnaliştii sunt dăruiţi cu un mare drept, aş zice – cu un privilegiu de excepţie: să constituie Puterea a patra în stat, în societate. Dar lucrul acesta se poate întâmpla doar cu o condiţie: ca ei să fie solidari, să fie uniţi, să formeze un singur detaşament, chiar dacă se află, conform convingerilor politice, pe diferite platforme. Deoarece, vorba dumitale – „reduta pe care trebuie s-o cucerim este una singură". De ce însă ne lipseşte această solidaritate? De ce nu suntem uniţi? De ce, în timpurile când pericolul ne păştea la fiece pas, aveam şi înţelepciune, dar şi curaj să ne susţinem şi să ne apărăm reciproc, să încercăm a fi o forţă comună şi acest lucru să-l demonstrăm conducerii de vârf? Îţi aminteşti de cazul redactorului-şef de la „Moldova Suverană"? Dimineaţa a fost eliberat din post pentru că publicase varianta de alternativă a proiectului de lege despre limbă propus de Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe din Moldova, iar seara târziu, aproape de miezul nopţii, datorită protestului comun al ziariştilor de la ziare, reviste, radio, TV, edituri,

al întregului colectiv al redacției „Moldova Suverană”, cu susținerea Uniunii Scriitorilor, a fost repus în post personal de primul secretar al cece-ului, adică de prima persoană a republicii. Altminteri, a doua zi nu apărea nici un ziar, amuțea și radioul, și televiziunea, iar toți jurnaliștii aveau să iasă – așa era decizia comună – în stradă. Atunci, într-adevăr, am fost o forță. Căci ne unise înțelepciunea, voința, scopul și demnitatea noastră de reprezentanți ai Puterii a patra, deși ne mai aflam într-un stat dictatorial. De ce azi jurnaliștii nu se înțeleg, se apucă de chică, se întrec la injurii și insulte, în loc să militeze cu toții pentru aceeași cauză? De ce? Din frică? Din lașitate? Din lipsa scopului comun? Din lipsa de demnitate? Dintre toate cele enumerate, probabil, pe primul plan trebuie să punem DEMNITATEA. Adică, lipsa ei. Ea fiind substituită de interesul mărunt, pur personal, de cele mai multe ori cel legat de carieră. Privește la unii colegi de breaslă cu câtă ușurință sar dintr-o luntre în alta, care se mișcă în sensuri diametral opuse. Nu simți că în aer plutește o duhneală grețoasă? Ai pomenit de colectivul de atunci al revistei „Moldova” și mi-ai picurat astfel și mie o doză de nostalgie în suflet. A fost, de bună seamă, un colectiv unit, de buni specialiști, dar și curajoși, ambițioși în sensul cel mai bun al cuvântului, cu sinceră dragoste de plai, de neam.

– Un compartiment al programului editorial al „Moldovei” era rezervat problemelor de literatură, limbă, istorie, teme abordate în special în ’88-’89 și după. Era nu doar o aliniere sau atașare la tot ce însemna atunci renaștere națională, ci o implicare afectivă a întregului colectiv la marile evenimente ale zilei, la tot ce se întâmpla în jur. Scriitorii, ziariștii erau uniți la propriu și la figurat. De ce s-a produs și când s-a produs ruptura dintre noi? Ce se întâmplă cu noi?

– Răsfoiesc uneori colecțiile revistei din acea vreme și simt nu numai o satisfacție, ci și o mândrie constatând câți colaboratori de prestigiu – scriitori, savanți, pedagogi, medici – avea revista. Îmi amintesc foarte bine și de activitatea dumitale în acei ani de cotitură națională. Erai parcă în clocot. Mereu fără astâmpăr, mereu propunând noi teme, abordate de noi autori, savanți cu renume, mai cu seamă în domeniul limbii române. Revista, fără a face gălăgie goală, fără a face politică deșartă, își promova cu statornicie programul, participând la deșteptarea și renașterea națională, implicându-se, într-adevăr, în toate evenimentele de proporție ale zilei. Ruptura DINTRE noi, pare-mi-se, s-a produs în clipa de triumf, când, orbiți de cele obținute (de fapt, nu obținusem, concret, aproape nimic, argument amar ne este realitatea de azi), cu strigăte „Ura-a-a” am părăsit, mulțumiți de sine, ba chiar cu anumită îngâmfare specifică, din păcate, nouă, linia întâi de luptă. Altfel zis, am cedat-o benevol altora. Care, bineînțeles, urmăreau și alte scopuri. Iar noi, o parte dintre noi, ne-am retras în propria găoace și privim uluiți, ba și contrariați la ceea ce continuă să se întâmple. De parcă ar fi fost posibil să se întâmple cu totul altceva, așa, de la sine. Fără participarea activă a fiecăruia din noi și a tuturora de-a valma, într-un singur detașament. Ce se întâmplă cu noi? Continuăm să așteptăm. Milă de la Domnul. Și înțelegere de la oponenți...

– La „Moldova" sărbătoream ca într-o bună familie zilele de naştere ale tuturor colaboratorilor. Printre cei omagiaţi în luna lui cireşar era şi Izea Zemşman, fotoreporterul publicaţiei şi prietenul nostru, al tuturora. Pe 18 iunie colegul nostru, care locuieşte acum în Israel, împlineşte vârsta de 79 de ani. Să-l felicităm prin intermediul revistei „Limba Română" şi să-i transmitem cele mai bune urări din partea noastră, dar şi a tuturor colegilor noştri care nu-l uită...

– Mă alătur cu bucurie şi sinceritate la aceste cuvinte de felicitare. M-am convins nu o dată că omul se vede în deplina-i statură nu atât atunci când e alături, ci, mai ales, când e la distanţă, când nu mai face parte din colectiv, când nu-ţi mai este subaltern sau şef sau pur şi simplu coleg de serviciu. În viaţă am întâlnit oameni diferiţi. Cu unii am devenit prieteni pentru întreaga viaţă, cu alţii, distanţându-ne în spaţiu, ne-am distanţat şi sufleteşte. Probabil, e şi firesc să fie aşa. Izea Zemşman e un om aparte. E foarte onest, prietenos, cu suflet larg, oricând gata să-ţi întindă mâna la nevoie. Îi place să facă surprize prietenilor. Dacă îţi mai aminteşti, la ziua de naştere a fiecărui colaborator al redacţiei dânsul venea cu fotografii, cu colaje surprinzătoare prin inventivitate şi gust. De mulţi ani e plecat, însă nu e sărbătoare sau zi de naştere ca să nu primesc de la el felicitări. Spre deosebire de mine, e foarte punctual: răspunde imediat la scrisoarea primită. Ca să vezi, deşi material o duce bine, totuşi tânjeşte după Moldova. El considera că Patria omului e aceea unde s-a născut. Şi de fiece dată vorbeşte neapărat de colectivul de la „Moldova", roagă să transmit tuturor salutări, lucru pe care ţin, cu bunăvoinţa dumitale, să-l fac şi pe această cale. Sărbătoream adesea împreună zilele de naştere (ne despart doar două zile). Veselia şi atmosfera sărbătorească o asigura cu pricepere şi, aş zice, chiar cu talent. Dar ce e mai de preţ într-un colectiv decât relaţiile sincere, pline de omenie, de respect reciproc, indiferent de fotoliul pe care şezi?!

– Revista „Moldova", deşi a avut un tiraj record la care publicaţiile de azi pot doar „visa", a sucombat totuşi. V-aţi gândit la motivele care au condus la dispariţia publicaţiei cu priză la public şi cu influenţă distinctă asupra procesului de ocrotire a valorilor naţionale? De ce a dispărut revista?

– Dispariţia pentru mulţi ani a revistei „Moldova" (Azi se fac eforturi pentru a o readuce la viaţă. Deie Domnul, dar şi Guvernul, să fie aşa, s-o vedem barem cu jumătate din tirajul pe care-l avea prin '90...), repet, dispariţia pentru mai mulţi ani a revistei „Moldova" a însemnat, cred eu, una dintre cele mai mari şi mai dureroase traume suferite de noi. În calitatea mea de redactor-şef, văzând pericolul de moarte care o ameninţă, am bătut la uşile mai multor demnitari: la doi preşedinţi de ţară şi la trei prim-miniştri. Dintre toţi, doar unul singur ne-a întins o mână de ajutor. Acesta a fost primul Preşedinte, domnul Mircea Snegur, fapt pentru care l-am stimat şi continuu să-l stimez cu toată sinceritatea. Ceilalţi, cărora m-am adresat demonstrându-le (de parcă dânşii nu înţelegeau acest lucru) necesitatea păstrării prestigioasei publicaţii, care mai şi poartă pe copertă numele republicii, cădeau de acord cu mine, spuneau că, da, desigur, trebuie neapărat susţinută. Şi cu vorba rămâneau. Fiind ministru, am încercat

s-o susţin cumva. Dar suma pe care o putea oferi ministerul era neînsemnată. Iar odată cu plecarea mea din post, nici acea sumă mizeră nu i s-a mai dat. Vrei-nu vrei, ajungi la trista şi dramatica concluzie: de la un timp încoace, de când suntem „liberi" şi „suverani", ba încă şi „democraţi", fiecare se îngrijeşte doar de pielea proprie. Pe nimeni dintre cei cu putere şi cu pondere financiară nu-i interesează Moldova adevărată, cu valorile ei culturale, spirituale, ştiinţifice, de mare preţ. Fiecare are iluzia că Moldova e chiar el însuşi. Şi doar el unul. Da, sunt şi excepţii. Dar puţine de tot. La noi, din păcate, totul (aproape totul) ce se întâmplă, se întâmplă pe dos, ca la neoameni. Aş vrea să nu am dreptate...

– Aţi pomenit acum câteva clipe de Ministerul Culturii. Aţi fost în fruntea lui într-o perioadă dificilă. Ce sentimente vă leagă de acea perioadă? Cum se face cultura în statul independent şi suveran Republica Moldova?

– Ce să-ţi spun, dragă Alexandre? La noi culturii în general i se acordă cam aceeaşi atenţie ca şi revistei despre care am vorbit. În ţările normale oamenii de cultură nu umblă cu mâna întinsă. Iar Ministerul Culturii e printre cele mai de seamă instituţii ale statului. La noi, după Ministerul Culturii urmează... Biroul Serviciilor Funerare. Pe când eram ministru, un tânăr balerin avea salariul de... 80 de lei. S-a întâmplat ca unii dintre artişti să leşine pe scenă, în timpul repetiţiilor. Din cauza inaniţiei. Atunci când se discuta bugetul la şedinţele Guvernului, la insistenţa şi rugămintea de a ni se majora devizul de cheltuieli, cei cu finanţele (republicii!) ne sfătuiau cam în bătaie de joc: păi, reduceţi numărul de teatre şi majoraţi salariile. Şi îmi adresau întrebarea ce trebuia să-mi astupe gura: „Câte teatre are în subordine ministerul din Franţa? V-o spunem noi: doar trei. Dar Ministerul nostru? De cinci ori mai multe. Aşa că...". Din păcate, zâmbeau ironic nu numai cei de la finanţe. În aceeaşi, sau aproximativ aceeaşi, situaţie erau şi ministerele sănătăţii, învăţământului, Academia de Ştiinţe. Altfel zis, creierul şi spiritul, sufletul neamului. Intelectualitatea lui. Căci anume ea, intelectualitatea, din când în când, face conducerii probleme... Atunci când aveam cazuri ieşite din comun: pensii, apartamente, salarii, alte probleme dificile, mă mai adresam domnului Preşedinte. Dar nici dânsul nu se afla într-o situaţie mai bună decât... ministerele enumerate. Mă primea în audienţă de fiecare dată când îi telefonam. Mă asculta, căuta soluţii prin telefon, alteori se adresa în scris respectivilor responsabili, de la care obţinea promisiuni şi, de cele mai multe ori, cu ele şi rămâneam. Preşedintele, în ultimul timp, era izolat şi ignorat şi de Parlament (agrarian), şi de Guvern. Şi fiindcă mă întrebi cum se face cultura în statul independent şi suveran Republica Moldova, îţi răspund cu strângere de inimă şi ruşine, dar rostesc, din păcate, un adevăr: cu mici excepţii (slavă Domnului că măcar acestea sunt), culturii i se dă metodic în cap. Salariile actorilor sunt mizere. Ale bibliotecarilor – şi mai mici, la sat lăcaşele de menire culturală sunt, în majoritatea lor, ruinate, au fost transformate în baruri sau cafenele, de „Luminiţe" [librării] – nici să nu pomenim! Artiştii plastici, compozitorii, muzicienii, instituţiile de învăţământ de profil, profesorii acestora aşijderea se află în condiţii mizerabile (alt calificativ, mai neutru,

nu găsesc) de activitate. Cultura, dacă nu se vor lua nişte măsuri urgente, nu de ordin cosmetic, ci cardinale, riscăm să o pierdem. Adică, nu un popor, ci o gloată. Mai ştii, poate că anume acesta şi este scopul unor diriguitori...

– Să revenim la presă. Aţi fost o vreme redactorul-şef al unei publicaţii de partid, „Luceafărul", o revistă care a militat pentru promovarea şi reîntronarea adevărului, echităţii, echilibrului, bunului-simţ în viaţa noastră de toate zilele. Această foarte necesară revistă nu mai există, o echipă excelentă de publicişti a rămas fără serviciu, iar – lucru foarte regretabil – o anumită categorie de cetăţeni au fost privaţi de dreptul la informaţie. Chiar nu a fost posibilă asigurarea apariţiei „Luceafărului"?

– Iar mă calci pe bătătură, Alexandre! „Luceafărul" a fost pentru mine ultima stanişte, ultimul refugiu profesional, spiritual, social dacă vrei. Nu ştiu părerea lor, dar pentru mine a fost interesant să lucrez cu tinerii. Se conturase o echipă într-adevăr excelentă de condeieri. De fapt, în orice domeniu cel mai dificil lucru, dar şi mai important e constituirea colectivului, de care, în continuare, depinde şi succesul în activitate. De la tirajul de câteva sute de exemplare, şi acelea majoritatea fiind repartizate gratis, ajunsesem la zece mii şi ceva: peste şase mii de abonaţi şi circa patru mii de exemplare se vindeau la chioşc. Păcat că această realitate a fost ignorată categoric de către noua conducere a Partidului Liberal, format ca rezultat al fuzionării a trei partide. Fiind fondat de către Partidul Renaşterii şi Concilierii din Moldova (P.R.C.M.), „Luceafărul" s-a simţit normal atâta timp cât a existat acel partid. Domnul Mircea Snegur era foarte punctual, achita la timp plăţile la tipografie, pentru sediu, salariile, redacţia simţea în permanenţă atenţia şi grija fondatorului. Din clipa fuzionării celor trei partide, ea a rămas orfană. Noroc de domnul Mihai Severovan care ne mai găsea câte un sponsor şi mai acopeream unele datorii. Până la urmă, am depus cerere şi am plecat. Păcat de ziar. Şi de acei care îl îndrăgiseră. Desigur, a fost posibilă, ba, aş zice, şi absolut necesară apariţia în continuare a „Luceafărului". Dacă un singur partid – P.R.C.M.-ul – a fost în stare să-l menţină atâta vreme, cred, trei partide cu atât mai mult puteau. Dacă celelalte două nu fuseseră doar pe hârtie... Dar... Dumnezeu cu ei...

– De ce „cu ei"? Nu mai sunteţi membru al acelui partid?

– Nici n-am fost, decât atunci când venise vorba de alegeri. Până atunci am fost doar simpatizant al P.R.C.M.-ului.

– Dar aţi fost aproape de ceea ce se cheamă partid, în accepţia actuală a cuvântului, vreau să zic că aţi avut posibilitatea să vedeţi şi să înţelegeţi din interior ce înseamnă un partid. Cum e clasa politică de la noi? Când se va încheia unificarea forţelor democratice? Pe ce căi se poate asigura ireversibilitatea procesului de democratizare reală a Republicii Moldova?

– Da, am avut ocazia să privesc la partid şi niţel „din interior", cum zici. Oameni buni, interesanţi, multe personalităţi de prestigiu naţional (am în vedere P.R.C.M.-ul cu care am activat mai îndelung). Dar unirea, fuzionarea celor trei

partide, după observațiile mele, subiective, mai mult i-a „dezunit” decât i-a unit pe membrii noului partid. Mă tem să nu se întâmple același lucru și cu Moldova democrată. Cauzele acestei situații? Cei implicați direct le cunosc mai bine. Principalul motiv, cred eu, e că fiecare se gândește mai mult la sine decât la partid și, cu atât mai puțin, la republică și la destinul ei. Deie Domnul să nu am dreptate! Cât privește democratizarea reală a Republicii Moldova – ce să spun? – nu sunt politician și-mi vine greu să formulez un răspuns argumentat. Or fi existând diferite căi și diferite mijloace de realizare. Personal, cred că sunt absolut necesare câteva atribute sau condiții, numește-le cum dorești. Mai întâi și întâi avem acută nevoie de legi bune, cu perspectivă, care să nu fie „modificate” de fiecare nou Parlament. Și aceste legi să funcționeze impecabil, avându-i în vizor pe toți cetățenii, indiferent de stare socială, post, profesie, naționalitate etc., adică în fața acestor legi toți, dar absolut toți, să fie egali, iar oamenii legii să nu tragă cu ochiul mai mult la buzunarul clientului decât la buchia legii. Să existe legi aspre și pentru ei. Apoi, cetățenii, fiind toți egali în fața Legii, devin egali (*de facto*) și ei înde ei. Ca să se termine odată și odată vânzolelile și speculațiile, care adesea îți provoacă nu numai dezgust (cât de speculative, nesincere, fățarnice, politizate sunt „discuțiile” despre bilingvism, multilingvism, multietnicism etc.). Moldovenii, populația majoritară a republicii, niciodată n-au avut sentimente ostile față de reprezentanții altor etnii. Ba mai mult: nu i-au tratat cu rezerve (deși, în anumite cazuri concrete, s-ar fi cuvenit să aibă altă atitudine!) pe acei sosiți de prin alte părți și care s-au aciuat la noi. Poporul nostru a fost întotdeauna ospitalier, plin de omenie față de toți musafirii acestui meleag. De unde, atunci, asemenea suspiciuni? De ce, dar, unii conducători, unii deputați, năzărindu-li-se, probabil, în vis că și moldovenii își apără Limba, Istoria, Cultura, Nația, asemeni celor din Țările Baltice sau din unele republici caucaziene, deșteptându-se din somn, își construiesc în mod subiectiv politica și nu în conformitate cu realitatea? Or, poate această atitudine a lor ne sugerează că ar trebui și noi, moldovenii, să ne angajăm în apărarea noastră, precum se procedează în țările care se respectă? Ca „îngrijorarea” inșilor să aibă temei, nu?!

– Vreți să afirmați că viitorul depinde de noi?! Dar cum vedeți destinul de mâine al Basarabiei?

– Cred în destinul de mâine al Basarabiei. Va fi frumos și luminos! Oamenii noștri merită din plin altă viață. Dorința însă e sortită să rămână dorință, dacă nu există posibilitățile reale pentru a o fructifica. Din mulțimea de variante care pot să ia contur, mă voi referi la două posibile.

Revin acasă toți cei plecați peste hotare. Vin cu anumită experiență „capitalistă”. Știu cum trebuie să muncească, cum să-și investească banii ca aceștia să aducă venit. S-au convins pe ce cale prosperă unele țări și popoare. Mai văd și cum se rezolvă anumite probleme delicate, cum ar fi drepturile omului, cetățenia, situația grupurilor etnice, rolul limbii poporului băștinaș etc. Importante sunt relațiile guvernatori – popor, politica partidelor naționale... Și dacă se întoarce acasă milionul de cetățeni plecați în țări străine, în majoritatea lor tineri și în majoritatea lor moldoveni, electoratul, calitatea lui s-ar schimba radical. S-ar schimba mult și politica partidelor și optica multor politicieni. Și atunci poate că ar fi posibilă alegerea unei

echipe, care, în sfârşit, ar lupta hotărât cu corupţia, o echipă ai cărei membri să nu se îngrijească doar de interesele proprii, cum se întâmplă acum, ci să facă tot posibilul pentru a scoate ţara din impas. Îi va fi bine ţării, le va fi bine şi lor, fiecăruia în parte – aceasta ar trebui să fie deviza, scopul suprem al echipei.

O altă variantă: întrucât stăm destul de prost cu disciplina, cu solidaritatea, cu principialitatea şi ambiţia sănătoasă, e nevoie de un lider. Tânăr sau în etate ori chiar de vârstă pensionară, nu contează (Reagan, când a fost ales preşedinte al S.U.A., atinsese, pare-mi-se, vârsta pensionară), principalul e să fie un bun politician, un bun gospodar, un om de o aleasă cultură şi inteligenţă, un om care ar fi în stare să concentreze toate forţele şi posibilităţile republicii în direcţia salvării ei de la dezastru. Adică, un fel de rege care să nu aibă în vizorul activităţii sale şi al echipei pe care şi-o va alege decât numai interesele poporului, ale ţării, să mai „uite" de fraţi, surori, nepoţi, feciori, cumetri etc. Dacă o asemenea personalitate ne lipseşte, s-o „importăm". Au mai făcut-o şi alte ţări, alte popoare, în diferite vremi şi n-au prea dat greş...

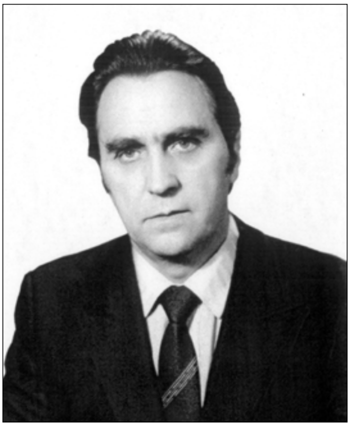
Pledez pentru una dintre aceste variante, zic, în cazul în care nu ne ajută Domnul să se împlinească cea mult jinduită, legitimă şi firească: revenirea la MATCĂ...

„Limba Română", 2004, 4-6, p. 165-177

Mihail Gheorghe CIBOTARU s-a născut la 21.06.1934, în Vărvăreuca, jud. Soroca. Este prozator, publicist şi scenarist. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie şi Filologie (1959). Activitate redacţională şi publicistică la ziarul „Tinerimea Moldovei" (1957-1959); redactor-şef adjunct la „Moldova socialistă", 1959-1975); redactor-şef la revista „Moldova" (1975-1994); redactor-şef al săptămânalului „Luceafărul"; ministru al Culturii (1994-1996); şef de secţie la Agenţia „Moldpress" (1997-1998). Publică proză de la începutul anilor '60. Debutează editorial cu volumul de povestiri *Tăcerea pădurilor* (1965), urmat de culegerea *Durerea liniştii* (1969). Activitatea de jurnalist îi prilejuieşte un contact zilnic cu realităţile republicii, îndeosebi cu cele ale satului, de unde îşi trage obârşia şi căruia i-a rămas fidel întreaga-i viaţă. Astfel apare romanul *Semănătorii* (1974), editat mai apoi şi la Moscova, în limba rusă. O altă temă care-l fascina de mult pune stăpânire pe autor şi ca rezultat apare romanul despre jurnalişti *Drumuri* (1979), pe motivele căruia mai târziu studioul „Moldova-film" a turnat un film. La sugestia unor cititori şi fideli prieteni de condei scrie şi a doua parte a romanului *Semănătorii – Îndrăzneala* (1983), care vede lumina tiparului şi la Moscova. Problemele de etică, de morală, de responsabilitate civică, de dragoste de baştină, de iubire de oameni sunt abordate în majoritatea scrierilor autorului, inclusiv în cele publicistice. S-a remarcat şi ca autor de scenarii de film. Scrieri de Mihail Gh. Cibotaru au fost traduse în limbile rusă, ucraineană, belorusă, letonă, bulgară, maghiară, engleză, franceză. Distincţii: „Jurnalist emerit" (1984); Premiul Uniunii Jurnaliştilor, Premiul Uniunii Scriitorilor pentru volumul de eseuri *Izvoare* (1983); Premiul de Stat al R.S.S.M. pentru volumul *Sârjoaca* (1986).

Vasile PAVEL

„LIMBA ROMÂNĂ ESTE SCUTUL DE NĂDEJDE ÎN IZBÂNDA DREPTĂȚII, ÎN APĂRAREA FIINȚEI NOASTRE NAȚIONALE"

– Stimate domnule Profesor, sunteți un pasionat cercetător în domeniul geografiei lingvistice, coordonator și participant direct la realizarea unor importante lucrări în domeniu (atlase lingvistice, monografii etc.) care acoperă întregul spațiu al limbii române. Ce argumente justifică unitatea limbii române?

– Mai întâi, îmi îngăduiți, dragă Alexandru Bantoș, să vă mulțumesc pentru că îmi oferiți prilejul să fiu oaspete al acestui important centru de cultură – Casa Limbii Române – și al redacției „Limba Română". Încercând să răspund la întrebarea ce mi-o adresați, precizez din capul locului că noțiunea de unitate este întotdeauna relativă. Limbajul este creativitate. De aceea nu există limbi „monolitic unitare". Unitatea oricărei limbi, respectiv a celei române, este o unitate în diversitate. În limba română, ca și în orice altă limbă, deosebim o varietate în spațiu (dialectele, graiurile teritoriale), o varietate socioculturală în funcție de gradul de instruire a omului, de vârsta sa etc., și o varietate stilistică în acord cu momentul și circumstanțele vorbirii. Nici latina vulgară dunăreană, pe care lingviștii o consideră bază a limbii române, nu era monolitic unitară. Dar a existat de secole și continuă să existe tendința

către unitatea limbii pentru toată comunitatea, aspiraţia către o normă unică. Astfel se ajunge la noţiunea de ideal de limbă, pe care o numim limbă literară sau, în terminologia utilizată de profesorul Eugeniu Coşeriu, limbă exemplară. Prin comparaţie, putem afirma că o limbă este mai unitară sau mai puţin unitară decât altă limbă. Limba română este cu mult mai unitară în raport cu limbile italiană, franceză sau cu alte idiomuri romanice. La nivelul limbii comune (aceasta există numai pentru dialectul dacoromân) şi la nivelul limbii literare nu există nici o diferenţă între limba română vorbită la est şi cea de la vest de Prut. Unitatea respectivă a fost determinată de un şir de factori, o contribuţie aparte având în acest sens scriitorii clasici şi contemporani, savanţii, oamenii de cultură... Eminescu, Coşbuc, Rebreanu sau Mateevici au scris în aceeaşi limbă – în limba română. De altfel, problema în cauză a fost abordată de Eugeniu Coşeriu în studiul său *Unitatea limbii române – planuri şi criterii*, inclus în *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Document***e**, Chişinău, 1996.

– Aţi participat la mai multe congrese şi colocvii ştiinţifice internaţionale, în cadrul cărora s-a luat în dezbatere materialul lingvistic din spaţiul romanic şi românesc. S-a pus în discuţie la vreun asemenea forum problema existenţei „limbii moldoveneşti"? Cunosc specialiştii din afara spaţiului românesc „problema noastră" – a celor două limbi?

– În spaţiul latinităţii orientale în prezent există o singură limbă romanică. Aceasta este limba română. Dar în istoria lingvisticii, în principal a celei din fosta U.R.S.S., au fost susţinători ai ideii false a existenţei în Romania de est a cinci limbi distincte: româna (dacoromâna), aromâna, istroromâna, meglenoromâna şi moldoveneasca. Termenii *Moldova* şi *moldovenesc* au fost suprapuşi, dar nimic nu justifică ştiinţific confuzia creată prin denumirile Moldova (Republica Moldova) şi „limba moldovenească". În temeinica sa monografie *Originile limbilor neolatine* (în versiune românească, Bucureşti, 1977), reputatul lingvist italian Carlo Tagliavini, referindu-se la clasificarea limbilor romanice, a arătat că pretinsa „limba moldovenească" nu este altceva decât limba română literară, scrisă cu un alfabet rusesc. Eu am participat la multe conferinţe din centrele ştiinţifice şi universitare din fosta U.R.S.S. (Moscova, Leningrad, Kiev, Riga, Erevan, Bacu, Duşanbe, Ufa, Lvov, Cernăuţi ş.a.), organizate până la 1987 de către dialectologi şi istorici ai limbii (limbilor). La asemenea întruniri ştiinţifice problema existenţei „limbii moldoveneşti" nu a fost pusă în discuţie. Rezultatele modestelor mele preocupări de dialectologie, geografie lingvistică, onomasiologie, semantică le-am prezentat şi la o serie de congrese, colocvii sau simpozioane internaţionale ce au avut loc în Franţa, Spania, Italia, Slovacia, România. Ca participant la elaborarea a trei atlase lingvistice supranaţionale ţin să menţionez că specialiştii în domeniu cunosc problema la care vă referiţi şi că în *Atlasul Lingvistic Romanic* şi în ultimele fascicule din *Atlasul Limbilor Europei* şi *Atlasul Dialectologic Carpatic Comun* este fixat că în Republica Moldova limba vorbită de către cetăţenii ei este limba română. Or, se ştie că aceste atlase sunt lucrări de cel mai înalt prestigiu în geografia lingvistică din Europa. Deci lingviştii din Europa recunosc că vorbim în limba română. Este important să amintesc cititorilor că problema falsei teorii despre existenţa „limbii moldoveneşti" a fost pusă în discuţie la mai multe congrese şi colocvii ştiinţifice internaţionale sau la conferinţe ştiinţifice republicane precum: Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională *Probleme de limba şi literatura română în şcoala naţională* (Cernăuţi, 1991), *Congresul al IV-lea al Filologilor Români* (Timi-

şoara, 1991), *Conferinţa naţională „Limba română azi"* (Iaşi – Chişinău, ediţiile din anii 1991, 1992, 1993), *Congresul al II-lea al Societăţii „Limba Noastră cea Română"* (Chişinău, 1993), *Congresul al V-lea al Filologilor Români* (Iaşi – Chişinău, 6-9 iunie 1994), Sesiunea ştiinţifică *Limba română şi varietăţile ei locale* (Bucureşti, 31 octombrie 1994), Conferinţa ştiinţifică *Limba română este numele corect al limbii noastre* (Chişinău, 20-21 iulie 1995) ş.a. La aceste întruniri ştiinţifice au fost adoptate rezoluţii şi apeluri adresate Parlamentului, altor foruri de conducere din Republica Moldova, prin care se cerea ca în *Constituţia Republicii Moldova* denumirea limbii de stat să fie fixată prin glotonimul limba română. E regretabil că lingviştii n-au fost auziţi.

– Următoarea întrebare ar putea prezenta interes pentru cititorul mai puţin versat în ştiinţele limbii. Aşadar, ce este un dialect, un subdialect, care sunt graiurile limbii noastre? Cum se explică fenomenul existenţei / persistenţei dialectelor, subdialectelor, graiurilor? Ce include noţiunea de limbă literară?

– Esenţa acestei probleme a fost abordată frecvent în ultimii 10-15 ani, inclusiv în paginile revistei „Limba Română". Voi aminti în acest sens articolul domnului acad. Silviu Berejan, *De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită „moldovenească"?* („Limba Română", nr. 4, 1995), care include şi o schemă foarte instructivă pentru înţelegerea nu numai a structurii limbii, ci şi a denumirii ei corecte. Ştiinţa lingvistică stabileşte că dialectele sunt ramificaţii teritoriale ale unei limbi, diversificări de limbă în spaţiu. Varietăţile geografice ale limbii române sunt definite de către dialectologi şi lingvişti de vază în general drept *dialecte*, *subdialecte*, *graiuri*. În mod curent, prin glotonimul *limba română* mulţi înţeleg „limba română din Dacia" – „dacoromâna" – având o formă literară. Dar în înţelegerea propriu-zis ştiinţifică a termenului, *limba română* mai include şi cele trei dialecte din sudul Dunării: *aromân* (numit şi *macedoromân*), *istroromân* şi *meglenoromân*. Subdialectul e subordonat dialectului, iar graiul (grupul de graiuri) subdialectului. Dialectul dacoromân se împarte în cinci subdialecte (numite de unii lingvişti graiuri): *moldovenesc*, *muntenesc*, *bănăţean*, *crişean* şi *maramureşean*. În Transilvania e delimitat grupul de graiuri transilvănene. Subdialectul moldovean (sau graiul moldovenesc) este vorbit în cadrul Moldovei istorice, pe ambele maluri ale Prutului. Limba literară unifică treptat subdialectele şi graiurile din cadrul „dacoromânei". Dat fiind faptul că limba se află permanent în proces de „creare", fenomenul grai teritorial, local va persista continuu, deşi multe particularităţi locale ale graiurilor vor fi înlocuite cu forme literare. Limba literară este deci o categorie istorică şi socială. Ea presupune noţiunea de normă.

– Domnule Profesor, cum explică oamenii de ştiinţă unitatea, dar şi varietatea limbii române din perspectivă geografică?

– Problema unităţii limbii române şi a varietăţii ei geografice este abordată din diverse unghiuri de vedere: al lingvisticii generale, al romanisticii, al românisticii şi al geografiei lingvistice, cu referire specială la deosebirile dialectale din cadrul dialectului dacoromân şi la situaţia sociolingvistică din Republica Moldova. În concepţia marelui teoretician al limbajului, Eugeniu Coşeriu, limbile sunt sisteme de tradiţii istorice. Limbajul e guvernat de două principii universale: de cel al creativităţii şi de cel al alterităţii, în sensul că limbajul este totdeauna şi pentru alţii. Datorită alterităţii, limbajul, limbile se prezintă sub formă de tradiţii comune.

Dar, deoarece limba (limbajul) este şi creativitate, nu există limbi unitare. Anterior am amintit că în orice limbă vorbită descoperim varietăţi în spaţiu (varietăţi diatopice, dialectale), varietăţi între grupurile socioculturale de vorbitori (diversitate diastratică) şi varietăţi stilistice, numite de E. Coşeriu „varietăţi diafazice". La noi, inconştient sau intenţionat, se confundă noţiunile de limbă şi dialect, grai. Referindu-ne la geneza varietăţilor geografice ale limbii române, trebuie să avem în vedere cel puţin faptul că limba română, ca şi oricare alt idiom al comunităţilor istorice, se alimentează continuu din actele lingvistice individuale. Limbajul este o activitate umană universală care se realizează în mod individual. Limbajul nu este activitate „corală", limba este activitate creatoare care ţine de individul vorbitor. De exemplu, apariţia în vorbire a unui cuvânt nou este totdeauna o creaţie individuală. Tendinţa către unitatea limbii e strâns legată de noţiunea de limbă literară, de aspectul cel mai îngrijit al limbii române.

– În contextul celor expuse mai sus, cum explicaţi „tendinţa" unora de a elabora „dicţionare moldo-române"?

– Cu siguranţă, aveţi în vedere *dmr*-ul lui V. Stati, tipărit în anul 2003 la Tipografia Centrală din Chişinău. Prin această scriitură fostul meu coleg de sector la Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe din Moldova (1962-1965) incită spre o inversare de valori ştiinţifice şi spirituale, îi aţâţă pe românii basarabeni, şi nu numai, la o răsturnare de adevăruri ştiinţifice şi istorice; chipurile, ei nu vorbesc româneşte, ci numai moldoveneşte. V. Stati a susţinut la începutul anilor '70 teza de doctor în domeniul dialectologiei. Ştie dânsul prea bine şi în prezent să delimiteze noţiunile de limbă şi dialect. Dar n-o face. Sincer vorbind, regret mult ceea ce s-a întâmplat cu Vasile Stati, care, în mod conştient, face o politică românofobă. Dicţionarul cu pricina este o ticăloşie, având menirea de a genera o confuzie totală. În acest caz nu avem a face cu o lucrare lexicografică bilingvă, ci cu un „pseudodicţionar român-român". Autorul include în lucrare o mulţime de regionalisme şi vocabule străine care, de cele mai multe ori, apar sporadic în vorbirea dialectală a moldovenilor de la est de Prut (de exemplu, *bombă* „bobiţă de struguri", *jibană* „ferestrău", *capţi* „papuci de casă", *acaţii* „salcâmi", *bandraburcă, baraboşcă* „cartofi", *stencă* „plaz" etc.). Astfel este profanată însăşi noţiunea de grai moldovenesc, vorbire care îşi are un farmec şi o înţelepciune a ei, după cum îşi au frumuseţea lor şi alte graiuri ale limbii române: maramureşean sau bănăţean, crişean sau muntenesc. Prin pseudodicţionarul său şi prin alte opuscule ale sale, renegatul Vasile Stati se pronunţă contra limbii române şi a neamului românesc, scuipând în fântâna din care el bea apă. Şi încă ceva foarte important: pe copertă „lucrarea" are titlul *Dicţionar moldovenesc-românesc*, iar în descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii titlul este *Dicţionar moldovenesc explicativ*. Comentariile sunt de prisos!

– În ultimul timp anumiţi politicieni acceptă unitatea limbii „moldo-române", cu precizarea obligatorie că această unică limbă trebuie să aibă totuşi două denumiri. De ce este necesar, domnule Profesor, ca denumirea oficială (de stat) a Republicii Moldova să poarte denumirea corectă, ştiinţifică şi de ce nu poate fi acceptată denumirea de „limba moldovenească"?

– Pe parcursul utlimilor 15 ani, consacraţi filologi, scriitori şi oameni de cultură de la noi au vorbit şi au scris cu demnitate, în temeiul unor dovezi incontestabile,

că nu există o „limbă moldovenească” deosebită de limba română. Publicațiile de cultură filologică „Revistă de Lingvistică și Știință Literară” și „Limba Română” au inserat în paginile lor zeci și sute de studii și articole pe această temă. Adevărul despre unitatea limbii române nu mai putea fi tăinuit. Nici un stat nu poate fi construit pe minciună. De aceea și este nevoie ca limba populației majoritare din Republica Moldova – limba oficială (de stat) – să poarte numele corect. Subliniez: ca orice limbă, româna este o unitate în diversitate. Varietățile geografice ale unei limbi sunt definite drept dialecte, subdialecte, graiuri. Așa precum precizam ceva mai înainte, limba română are patru dialecte: *dacoromân* (e vorbit în arealul de la Dunăre și până dincolo de Nistru), *aromân* (*macedoromân*), *meglenoromân* și *istroromân* (dialecte sud-dunărene). Dialectul *dacoromân* se împarte în cinci subdialecte (numite și graiuri): *moldovenesc* (*moldovean*), *muntenesc*, *bănățean*, *crișean*, *maramureșean*. În Transilvania deosebim un grup de graiuri. Prin urmare, sintagma „limba moldovenească” ține doar de subdialectul (graiul) moldovean al dialectului dacoromân. Repet: nimic nu justifică confuzia Moldova / „limba moldovenească”. Adjectivul *moldovenească* a căpătat circulație ca denumire locală, atribuindu-i-se, în cele din urmă, și o conotație voit politică. De la 1812 încoace țarismul rus, iar mai apoi și sovieticii au impus metodic și sistematic populației din ținut folosirea denumirii „limba moldovenească” în scopuri bine cunoscute. Suntem datori să promovăm adevărul și să respectăm identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar. Cu referință la această problemă, marele lingvist Eugeniu Coșeriu spunea: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural”.

– Domnule profesor, ținutul Herța, de unde veniți Dumneavoastră, este unul dintre cele mai nedreptățite teritorii românești: e vorba nu doar de schimbările survenite în plan spiritual, implicit, identitar, dar și în domeniul drepturilor elementare ale omului, drepturi ce sunt încălcate. Ce perspectivă în plan identitar – limbă, cultură, tradiții etc. – credeți că are populația din ținutul Herța, din sudul Basarabiei, din nordul Bucovinei? Cum se prezintă satul Dumneavoastră, satele din preajmă la acest început de mileniu?

– Ținutul Herța este o zonă cu populație compact românească. Locuitorii din acest ținut și-au păstrat conștiința identității naționale. Ei își zic români și spun că vorbesc românește. Sovieticii au răpit acest teritoriu în 1940 (și apoi în 1944), anexându-l uriașului lor imperiu. În dimineața zilei de 29 iunie 1940, când rușii au intrat în Herța, căpitanul român Ioan Boroș, comandant de garnizoană, le-a atras atenția invadatorilor că sunt pe un teritoriu neprevăzut de ultimatum și că pe acolo „nu pot trece”. Împușcându-l pe bravul căpitan, rușii intenționau să înainteze spre Botoșani. Dar nu au mai avansat decât câțiva kilometri. În dreptul satului Probotești, a satului meu de baștină din preajma Herței, „aruncarea în aer, de către militarii români, a unui pod și explozia a două bombe i-au determinat să se oprească”. Așa s-a scris la Herța o pagină de istorie (a vedea: Ion Gherman, *Românii din jurul României*, București, Editura Vremea, 2003, p. 27-28). Românii din ținutul Herța împărtășesc astăzi aceeași soartă cu frații lor de sânge din nordul Bucovinei și din sudul Basarabiei. Ei sunt în pericol de a-și pierde identitatea, în multe privințe le

sunt încălcate drepturile elementare ale omului. Se încearcă a-i lipsi, printr-un proces de deznaţionalizare (în fond, de ucrainizare), de acele suporturi sfinte ale spiritualităţii prin care o comunitate de oameni îşi clădesc destinul, datina şi istoria. În 1946 mai toate denumirile tradiţionale din ţinutul Herţa au fost substituite cu nume ruseşti sau ucraineşti. Localitatea Proboteşti este satul de basm al copilăriei şi adolescenţei mele. E aşezat între dealuri şi livezi, mai la vest de Prut, pe şoseaua Cernăuţi – Dorohoi. În satul meu, ca şi în celelalte localităţi din ţinutul Herţa, cultul sacru al limbii române şi al obiceiurilor strămoşeşti este viu. Limba română este scutul de nădejde în izbânda Dreptăţii, în apărarea fiinţei noastre naţionale. Eu am cercetat pe viu graiul românesc din enclavele de est şi de nord. Am publicat în culegeri şi reviste de specialitate câteva studii despre situaţia sociolingvistică actuală a conaţionalilor noştri din sud-estul Ucrainei şi Caucaz şi care au în prezent un sentiment de lamentare resemnată în faţa sorţii lor nedrepte. În zonele aloglote, îndepărtate geografic de arealul românesc, are loc înstrăinarea românilor de români. Mă gândesc deseori, ce soartă vor avea, peste zeci de ani, românii din nordul Tisei şi al Bucovinei, din ţinutul Herţa, din părţile Hotinului, ale Cetăţii Albe, din sudul Basarabiei şi din Transnistria, pe unde etnicii români încearcă să-şi păstreze, cu disperare, graiul străbun, datinile şi tradiţiile seculare. E o problemă majoră şi o obligaţie pentru oamenii de ştiinţă, pentru cultura românească de a acorda fraţilor din teritoriile înstrăinate, oriunde s-ar afla, sprijinul necesar pentru a fi laolaltă cu noi în spirit, prin limbă şi cultură.

– Domnule profesor, spusele Dumneavoastră sunt un îndemn la care subscrie şi revista „Limba Română”. Mulţumim pentru bunăvoinţa de a susţine acest dialog. Mulţi ani, sănătate şi să ne revedem cu bine şi cât mai des.

„Limba Română”, 2004, nr. 7-8, p. 200-205

Vasile PAVEL s-a născut la 14 iulie 1934 în satul Proboteşti, judeţul Dorohoi, România (azi regiunea Cernăuţi, Ucraina). Este cel de-al nouălea dintre cei 13 copii ai Aglaiei şi ai lui Constantin Pavel. De mic a rămas fără mamă, suportând apoi toate vicisitudinile timpului (războiul din ’41-’45, foametea din ’46-’47, colectivizarea forţată ş.a.). După absolvirea Şcolii medii de cultură generală din comuna Târnauca (1954), se înscrie la Facultatea de Limbi Romano-Germanice, Secţia limba şi literatura română (pe atunci „moldovenească”) a Universităţii de Stat din Cernăuţi, pe care o termină în 1959. În septembrie 1962, este invitat de către Academia de Ştiinţe a Moldovei în post de cercetător ştiinţific inferior la Institutul de Limbă şi Literatură, Sectorul dialectologie şi fonetică experimentală. Din 1962 şi până în prezent, Vasile Pavel nu a mai părăsit nici Academia, nici Sectorul, urcând, rând pe rând, toate treptele ierarhice: de la cercetător ştiinţific inferior la superior, apoi la cercetător ştiinţific coordonator (1962-1991), iar din 1992 devine cercetător ştiinţific principal şi şef al Sectorului dialectologie şi geografie lingvistică la actualul Institut de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. În 1970 susţine, la Universitatea de Stat din Moldova, teza de doctor în filologie, iar în 1984, pe cea de doctor habilitat în domeniul lingvisticii generale. A îmbinat cu succes munca de cercetare ştiinţifică la Academia de Ştiinţe din Moldova cu activitatea didactică la Catedra de filologie a Institutului de Arte din Chişinău (1967-1971) şi a Conservatorului „G. Musicescu” (1986-1990). Din 1992 desfăşoară o intensă activitate didactică la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, unde în 1994 i se conferă titlul de profesor, iar din 1996 devine şeful Catedrei de limba română şi filologie clasică la aceeaşi instituţie de învăţământ superior. Reputat dialectolog şi onomasiolog, prof. Vasile Pavel şi-a adus contribuţia şi în alte domenii de investigaţie ştiinţifică: sociolingvistică, contacte lingvistice, cultura vorbirii.

Ion
CIOCANU

„ÎN REPUBLICA MOLDOVA CULTURA SE AFLĂ ÎNTR-UN CUMPLIT IMPAS...”

– Basarabenii născuți în anii ’40 ai secolului trecut sunt o generație – și mă refer nu doar la filologi – care a avut a spune un cuvânt aparte în cultura spirituală și materială a Republicii Moldova: în condiții vitrege ați încercat să ocrotiți valorile naționale și, parțial, ați reușit. Ați moștenit și ați transmis și celor de mai încoace devotamentul constant de a aborda problemele limbii, literaturii, istoriei etc. Cum explicați fenomenul?

– Fenomenul constatat are o singură explicație: părinții noștri, români prin naștere, unii chiar fără școală elementară, ne-au transmis în mod natural o aleasă cultură a vieții ori – mai exact – a viețuirii. Om „cu școală la români” însemna, la noi, om cunoscător, instruit, înțelept etc. Valorile naționale au fost, pentru noi, buchie sfântă, chiar dacă n-aveam știre de asemenea noțiuni. Părinții și, mai ales, bunicii noștri nu știau, la început, ce să însemne vorbirea macaronică, moldo-rusească, încetățenită după ’44 în satele și orașele republicii. Pe buzele oamenilor cu cel puțin patru (patru!) clase românești erau Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, Mihai Eminescu, Ion Creangă și – intuim de ce – Octavian Goga.

Maică-mea, născută în 1922, română în actele de identitate, fără studii, ştia poezii de Alecsandri şi Coşbuc, cânta melodii despre... „Românie, Românie, nu lăsa rusul să vie, / Că el nu vine să ne vadă, / Ci vine ca să ne piardă...". Mai târziu, la Universitate, ni se explica în modul cel mai apăsat cu putință că şi folclorul are caracter de clasă; chipurile, şi aceste cântece erau de origine burgheză, ca şi „La kolhoz pe dealul mare / Cine fură acela are...". Era să credem minciuna, dar au venit timpurile în care, ca să poată fi difuzate liber la radio Chişinău, unele cântece trebuiau să aibă „eticheta" de cântec popular *moldovenesc* – anume şi obligatoriu *moldovenesc*! – şi... treceau. De exemplu, cântecul popular moldovenesc *M-a făcut mama oltean* sau *Vine trenul din Ardeal*.

În primii ani postbelici a existat şi o conjunctură politică oarecum priitoare valorilor naționale: încă nu erau puse în funcție toate mecanismele bolşevice de interzicere a colindelor de Crăciun, a urăturii de Anul Nou, a obiceiurilor de Paşti etc. Când au fost puse pe rol diabolicele mecanisme, noi, cei de pe la 1940, eram deja formați, cel puțin în linii mari.

– Ați scris de-a lungul anilor proză, versuri, publicistică şi, desigur, critică şi istorie literară (prof. A. Ciobanu vă consideră „un literat de anvergură") – domeniu care v-a adus consacrarea. Când, cum ați descoperit că vă preocupă în mod deosebit literatura? Cine au fost profesorii Dumneavoastră în acest sens?

– Formarea generației imediat postbelice a avut loc, pare-mi-se, în mod stihinic, de aceea dezinteresat şi... sănătos. Pe mine părinții nu au dorit să mă vadă anume doctor, anume inginer, anume filolog. A contat înclinația naturală, generată – evident – de anumite fapte concrete ale vieții. Dacă mătuşa noastră, a mea şi a fratelui Vasile (Dumnezeu să-l ierte!), Anastasia, vorbea o limbă curat românească, intona cântece de o coloratură națională cuceritoare, spunea poezii pe care le ascultam cu gura căscată, cum era să nu îndrăgim din copilărie domeniul literaturii?

Că la şcoală şi, mai apoi, la Universitate am scris şi poezii, şi proză, şi critică literară (din anul cinci de facultate), a fost un proces firesc, chiar dacă acest proces a fost alimentat de mătuşi, de învățători şi de profesori universitari. M-au marcat mulți oameni deosebiți. Primul a fost taică-meu, venit în concediu din armata română şi obligat să repete un fel de Catehism militar, pe care eu l-am învățat benevol pe de rost, odată cu dânsul, de-l spuneam până şi la moartea consătenilor, fapt care îmi aducea laude şi bomboane, numite, la noi, *țucherci*. Limbile m-au atras cu o putere de-a dreptul magnetică. Printr-a cincea, la o lecție de rusă, numai eu am răspuns corect care e forma de nominativ a unui cuvânt necunoscut nouă (*Кремль*), iar la limba franceză n-am coborât niciodată la nota „4" (din sistemul sovietic de 5 puncte). La Universitate am avut câțiva idoli (fără ghilimele): Vasile Coroban, Ion Osadcenco, Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Lev Şteinman (logică), Claudia Nicov (limba latină), Galina Cojuhari (limba franceză)... Dacă voi fi ajuns întrucâtva „un literat de anvergură", faptul se datorează şi câtorva colegi de studen-

ție care mi-au servit drept exemplu la carte: Ion Dumeniuk, Mircea Druc, Nicolae Mătcaş...

Probabil, la şedințele cercului ştiințific de literatură şi folclor mi s-au profilat înclinațiile pentru munca de cercetare a tainelor literaturii artistice dacă admitem că, între timp, le-am intuit...

– Studenții de odinioară apreciau calitățile profesionale ale lectorului universitar Ion Ciocanu. Aveați un punct de vedere propriu asupra procesului literar, lumea remarca îndrăzneala şi dexteritatea de a interpreta noile apariții editoriale, fapt ce vă crea, fireşte, destule dificultăți. Memorabil este necazul provocat de un articol publicat în ziarul tipărit al Universității de Stat, la care erați redactor. Să revenim la acele vremuri şi la motivul (motivele) care v-au determinat să vorbiți altfel decât se obişnuia să se vorbească atunci despre Ion Druță.

– Admit că Valeriu Nazar, Elena Țau, Mihai Papuc, Alexei Palii, Eugenia Mărgineanu, Mihai Prepeliță, Teodora Bragă, Vasile Nastasiu, Andrei Țurcanu, Tudor Palladi şi alți foşti studenți pun preț pe prelegerile mele, dar ştiu că mai mult se interesau de acestea comitetul de partid al Universității şi securitatea. Am avut şi controale speciale: din partea Academiei – doamna Argentina Cupcea-Josu, din partea comitetului de partid – fostul meu profesor Nicolae Corlăteanu. Ei m-au apreciat foarte bine; ambii sunt vii (să le dea Domnul mulți ani înainte) şi pot – la o adică – să mă corecteze dacă exagerez.

Că am avut curajul primei opinii despre cărțile scriitorilor noştri, e adevărat. Că în majoritatea cazurilor am intuit just calitățile şi minusurile lor, de asemenea pare să fie adevărat. Că n-am „pactizat" niciodată cu vreun punct de vedere pe care să nu-l fi avut mai întâi în suflet, n-ar fi cazul s-o spun eu. Faptul la care vă referiți poate fi concludent. Când conducerea de partid a republicii (Ivan Bodiul, Evgheni Postovoi ş.a.) şi aceea a Universității (în persoana şefului catedrei la care activam) exprimaseră deja opinii duşmănoase față de creația lui Ion Druță, n-am putut tăcea. Să spui în presa republicană un cuvânt de bine despre prozator era imposibil şi am recurs la ziarul tipărit al Universității, la 23 iunie 1970 publicând o recenzie elogioasă la romanul *Povara bunătății noastre*, de la care mi s-a tras, tot atunci, plecarea „benevolă" de la catedră.

Scoaterea din învățământ a echivalat, pentru mine, cu aruncarea peştelui din mare pe uscat. Stilul preponderent colocvial al criticelor mele, citarea copioasă de exemple din operele literare şi din referințele critice la acestea, construcția însăşi a articolelor, a studiilor şi chiar a recenziilor de o pagină, două – toate vin din practica mea de conferențiar universitar. Am tânjit mult după auditoriul studențesc. Într-un fel, tânjesc şi azi, când ştiu că e târziu să revin la vreo catedră, deoarece e timpul unor viziuni noi, proaspete etc.

– După '89 literatura noastră a beneficiat de mai multă libertate (în toate sensurile). Cu regret trebuie să constatăm că extinderea posibilităților de scriere şi tipărire nu a generat *un nou val de literatură*. O parte dintre scrii-

torii consacraţi nu publică deloc, tot mai puţini tineri literaţi se afirmă, aşa încât numărul celor care publică este extrem de mic. De ce?

– Dificilă întrebare. După 1989 n-au mai fost scrise cărţi ca *De pe două margini de război* de Ion Vatamanu, *Descântece de alb şi negru* de Dumitru Matcovschi, *Temerea de obişnuinţă* de Mihail Ion Ciubotaru, *Săgeţi* de Petru Cărare, *Tobultoc* de Dumitru Moldoveanu, *Viaţa şi moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoaşterii de sine* de Vladimir Beşleagă, toate neglijate în condiţiile regimului totalitar. Nici vreun alt roman ca *Povestea cu cocoşul roşu* de Vasile Vasilache, publicat, dar huiduit (anume aşa, nu m-a luat gura pe dinainte; a se vedea revista „Comunistul Moldovei", 1973, nr. 5).

O literatură îndrăzneaţă avem însă şi după 1989. În primul rând, aceea a scriitorilor Aureliu Busuioc, Grigore Vieru, Victor Teleucă, Serafim Saka, Gheorghe Vodă, Anatol Codru şi – îndeosebi! – a lui Nicolae Esinencu, iar din creaţia acestuia – mai ales operele dramatice din volumul 5 de *Scrieri alese*.

Urmează literatura de calitate a Leonidei Lari, a lui Nicolae Dabija, Arcadie Suceveanu, Vasile Romanciuc, Efim Tarlapan...

Cutezătoare este literatura optzeciştilor, nouăzeciştilor şi a postmoderniştilor, marcată de un binevenit spor de creativitate lingvistică şi literară.

Este adevărat însă că „extinderea posibilităţilor de scriere şi tipărire", după cum v-aţi exprimat, a deschis porţile şi unei literaturi de calitate dubioasă.

– O problemă aparte este integrarea literaturii basarabene cu cea din România. Procesul, care părea simplu şi lesne de realizat, s-a dovedit dificil şi defectuos. Despre care prozatori, poeţi, dramaturgi se poate afirma că fac parte din literatura română? Ce piedici stau în calea integrării literaţilor de pe cele două maluri ale Prutului?

– Problema integrării cu literatura de peste Prut este prea delicată ca s-o „rezolve" un singur critic, mai ales unul „vechi". Eu cred că fac parte din marea literatură română şi Grigore Vieru, şi Vasile Vasilache, şi Anatol Codru, şi Nicolae Dabija, şi Arcadie Suceveanu, şi Nicolae Popa, şi Ion Druţă (dintre scriitorii publicaţi la Bucureşti), dar şi Aureliu Busuioc, Vladimir Beşleagă, Gheorghe Vodă, Nicolae Esinencu şi alţii, deocamdată fără cărţi editate peste Prut.

Două nume de la noi se cer situate oarecum aparte. Mihai Cimpoi este un critic român important, iar Alexei Marinat – un publicist / memorialist care ar face onoare oricărei edituri / biblioteci ce ar avea în stoc ori în rafturi o carte cum e cea intitulată *Călătorii în jurul omului*...

Dincolo de faptul că sunt editaţi peste Prut sau nu, scriitorii buni de aici sunt profund români. Unica piedică în calea integrării rămâne talentul, mai exact – paliditatea acestuia.

– Dacă ar fi să faceţi o ierarhizare a criticilor (istoricilor) literari de la noi, cum ar arăta echipa celor care „drămăluiesc" literatura? Care sunt trăsătu-

rile definitorii ale „interpreţilor" literaturii? În ce măsură „atitudinile" lor influenţează procesul literar din Republica Moldova?

– Dacă ar fi... L-aş scoate din listă pe Mihai Cimpoi, care e filozof chiar şi în prefeţele pe care n-ar fi cazul să le semneze. În felul acesta i-am scoate în faţă pe Mihail Dolgan cel atent la tehnicile poetice, pe Anatol Gavrilov cel împătimit de explicarea exhaustivă a problemelor abordate, pe Andrei Ţurcanu cel adânc şi clar văzător în esenţă din *Bunul simţ*, nu i-aş lăsa fără atenţie pe Ana Bantoş cea din vastul şi originalul studiu *Dinamica sacrului în poezia basarabeană*, pe Alexandru Burlacu cel din *Tentaţia sincronizării*, nici pe Eugen Lungu cel din cartea *Raftul cu himere*.

Un cuvânt aparte aş spune despre cartea *Poezia de după poezie* a lui Emilian Galaicu-Păun care înţelege lucrurile mai profund şi mai original decât le... scrie.

Iar chestiunea cu influenţarea procesului literar ori a rămas bună pentru discuţiile de ieri, ori va fi şi mai bună în timpurile pe care le jinduim: când cartea naţională va fi protejată de stat, când ea se va tipări în condiţii normale şi în tiraje suficiente, când se va difuza astfel încât să coste normal, să ajungă în biblioteci şi – în fine – să necesite în chip obiectiv o evaluare critică, nepărtinitoare. Paradoxal, dar în condiţiile de azi e greu să spunem pentru cine se tipăresc cărţile, cu atât mai mult – analizele acestora.

– Aţi fost o vreme editor şi cunoaşteţi bine problemele legate de tipărirea şi difuzarea cărţii naţionale şi, prin urmare, aveţi o imagine obiectivă despre patrimoniul literar al bibliotecilor noastre publice. Cum se prezintă fondul actual de carte comparativ cu cel de până la 1989? Cum am putea facilita accesul generaţiilor tinere la carte în general şi la cea artistică în special?

– Începutul răspunsului la această întrebare a fost deja ceva mai sus. Starea bibliotecilor, ca şi aceea a librăriilor, este astăzi derizorie. Nu se completează nici măcar bibliotecile şcolare. Am intrat într-o eră a înstrăinării totale a oamenilor faţă de carte, de ziare şi reviste. Economia de piaţă sau lipsa de cultură, lipsa de interes pentru cultură, manifestată de clasa conducătoare de la noi, împuţinarea catastrofală a cărturăriei, inclusiv a culturii limbii, sau toate acestea împreună, determină dezastrul în sfera editării, difuzării şi lecturii cărţii. În Republica Moldova cultura se află într-un cumplit impas, a cărui depăşire azi nici nu se întrezăreşte. Noi personal ştim că trebuie să lucrăm: să discutăm la radio, la televiziune, în presa scrisă, la întâlniri cu cititorii despre scriitori şi cărţi. Altă cale de a facilita accesul tuturor generaţiilor la carte nu există. Drept că azi nu avem nici radio, nici televiziune, nici presă periodică favorabilă discuţiilor libere şi spunerii adevărului până la capăt.

– Sunteţi considerat un lingvist practician pasionat. Odinioară aveaţi multe emisiuni de cultivare a limbii la televiziune şi radio, rubrici permanente în diverse reviste, inclusiv în „Limba Română"; aţi lucrat, exercitând diferite funcţii, la Departamentele ce aveau în grijă funcţionarea limbii de stat, sunteţi un colaborator activ al Casei Limbii Române, calitate în care

aţi prezentat un şir de prelegeri privind cultivarea limbii în faţa elevilor şi studenţilor, iar astă vară – lucru apreciabil – în faţa conducătorilor auto, taxatorilor şi a controlorilor de la Regia municipală de transport electric. Fiind participant direct la ameliorarea climatului lingvistic de la noi, cum calificaţi procesul, modul, maniera de extindere a gradului de utilizare a limbii române în Republica Moldova; din ce motive este tergiversat procesul de implementare a Legislaţiei lingvistice; cum, în ce condiţii am putea soluţiona echitabil, ca să nu zic definitiv, problema funcţionării eficiente a limbii de stat?

– Credem că totuşi satisfăcător. Lingviştii, scriitorii, ziariştii, profesorii din şcolile de toate gradele şi prea puţini oameni simpli manifestă o grijă constantă faţă de limba străbună. Dar am pus aici acest „totuşi”, deoarece nici proiectul Legii „Cu privire la funcţionarea limbilor...”, prezentat de fostul Departament de Stat al Limbilor încă la 9 martie 1993 şi aprobat de secţia Probleme sociale a Guvernului, sub semnătura lui Simion Musteaţă, nici un alt proiect, intitulat „Despre limba de stat”, întocmit după aceea în cadrul Departamentului Relaţii Interetnice şi Funcţionarea Limbilor în 2000, n-au fost acceptate de Guvern şi nici n-au ajuns în Parlament. Şi am rămas cu o Legislaţie lingvistică învechită. Nici Mesajul Preşedintelui Snegur din 27 aprilie 1995, nici Conferinţa ştiinţifică internaţională „Limba română este numele corect al limbii noastre” din 20-21 iulie, acelaşi an, nici alte acţiuni ale savanţilor, inclusiv o Hotărâre specială a Academiei (februarie 1996) – nimic n-a putut „îndupleca” Parlamentul să adopte legi lingvistice întemeiate pe adevărul ştiinţific şi istoric.

Limba noastră nu numai că nu e denumită corect la nivel oficial, dar e pândită mereu de pericolul concurenţei din partea limbii ruse, despre al cărei statut se discută tot mai insistent. Prin legile despre minorităţi şi despre publicitate, prin *Concepţia politicii naţionale de stat*, limba rusă a şi fost pusă, de fapt, într-o situaţie privilegiată faţă de limba poporului băştinaş. Astfel încât referitor la „extinderea gradului de utilizare a limbii române...” ni-i greu să rostim acelaşi „satisfăcător”.

Procesul acesta e tergiversat cu bună ştiinţă, gândul guvernanţilor e să revenim la starea de până la 1989, la glotonimul limba moldovenească, la faimosul „bilingvism armonios”. Au dispărut emisiunile radiofonice şi televizate de cultivare a limbii, oamenii noştri sunt atât de săraci, încât nici vorbă să se aboneze la ziare şi reviste, să-şi procure cărţi. E nevoie să mai repetăm o dată că în republică fiecărui locuitor îi revin câte 17 cărţi în ruseşte şi numai câte 2 (două!) în româneşte?

E drept că un grup de lingvişti notorii au refuzat, în principiu, să colaboreze cu radioul şi televiziunea, deoarece să te laşi miţuit de foarfecele ideologice ale actualei conduceri a Companiei din dealul Schinoasei înseamnă să te autodezonorezi.

Aşadar, nici Legislaţia lingvistică nu corespunde nivelului de azi al tratării adevărului despre limba, literatura şi istoria noastră, nici mass-media nu contribuie la popularizarea activă şi eficientă a limbii noastre.

Se adaugă faptul că, vorbind despre cultura din Republica Moldova, noi nu avem în vedere numai limba, literatura şi istoria noastră, ci întregul sistem de învăţământ cu tentativele de revenire la limba moldovenească, la istoria Moldovei etc., şi (ne)protejarea de către stat a uniunilor de creaţie, fondarea din motive ideologice a uniunilor „de alternativă”... Apropo, Uniunea Cineaştilor a şi rămas de curând fără sediu.

În atare condiţii, soluţionarea, ba încă echitabilă, a problemelor culturii noastre cere o schimbare din rădăcină a atitudinii întregii societăţi faţă de bogăţia noastră spirituală, începând cu Preşedinţia, Parlamentul, Guvernul şi încheind cu cel mai „simplu” reprezentant al poporului băştinaş. Colegul Anatol Eremia a propus să fie reînfiinţat Departamentul de Stat al Limbilor. Problemele limbii noastre, ca şi ale literaturii şi istoriei naţionale, urmează să fie mediatizate în permanenţă. Statul ar trebui să aibă grijă de îmbunătăţirea vieţii materiale a oamenilor, ca toţi cei care doresc să se poată abona la ziare şi reviste să aibă posibilitatea reală de a-şi procura cărţi în limba română.

Şi – bineînţeles – noi, lingviştii, literaţii, istoricii, avem datoria să militām în continuare pentru adevăr şi dreptate. Or, se ştie, drama limbii române în Republica Moldova este drama poporului nostru. Iată de ce trebuie să nu uităm că „a salva” limba, istoria, cultura noastră înseamnă, de fapt, a „trezi din somn de moarte” această parte de neam...

„Limba Română”, 2004, nr. 12, p. 64-72

Ion CIOCANU s-a născut la 18.01.1940, în satul Tabani, judeţul Hotin. Critic literar, poet, prozator, publicist. Doctor habilitat în filologie. Urmează şcoala medie Tabani; absolveşte Universitatea de Stat din Moldova (1962). Face doctorantura (1962-1965); este conferenţiar universitar, predă cursul de istorie şi teorie a literaturii; redactor al ziarului studenţesc; editor, redactor superior, redactor-şef adjunct la Editura Cartea Moldovenească (1972); director al Editurii Hyperion (1988); director general al Departamentului de Stat al Limbilor (1993). Redactor-şef al Grupului editorial Litera (1997); şef de direcţie la Departamentul Relaţii Naţionale şi Funcţionarea Limbilor (1998); cercetător ştiinţific coordonator la Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe. Se învredniceşte de titlul „Om emerit” (1990); este decorat cu ordinul „Gloria Muncii” (1995). Publică în presă poezii, povestiri, nuvele, schiţe, recenzii încă din anii studenţiei (1957-1962). Este autorul volumelor de critică şi teorie literară: *Caractere şi conflicte* (1968), *Unele probleme de estetică, Itinerar critic* (1973), *Dialog continuu* (1977), *Clipa de graţie* (1980), *Permanenţe* (1983), *Argumentul de rigoare* (1985), *Măsura adevărului* (1986), *Dreptul la critică* (1990), *Reflecţii şi atitudini* (1992). Semnează portrete de creaţie, cronici şi eseuri: *Paşii lui Vladimir Curbet* (1982), *Articole şi cronici literare* (1969), *Din frământul necunten al vremilor* (1988), *Cu faţa spre carte* (1989) ş.a. Ion Ciocanu a mai scris şi proză: *Fereastră deschisă* (debut editorial, 1965), *Floare rară* (1972), *Mijlocul verii* (1975) şi poezie intimistă: *Poeme de dragoste* (1993), *Alte poeme de dragoste* (1995); este prezent cu rubrici despre cultivarea limbii în publicaţiile „Limba Română”, „Făclia”, „Viaţa satului”, „Luceafărul” ş.a. Eseurile despre cuvânt, însumate în placheta *Atât de drag…* (1995), sunt menţionate cu Premiul Bibliotecii pentru Copii „Ion Creangă”. În 1998 îi apare volumul *Literatura română contemporană din Republica Moldova*, distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor.

Grigore VIERU

„LIMBA ÎN CARE CREEZI TREBUIE SĂ FIE ATOTCUPRINZĂTOARE MIŞCĂRII SUFLETULUI ŞI CUGETULUI”

– Stimate domnule Grigore Vieru, sunteți apreciat mult de către cititori (în Republica Moldova, în România și peste hotare), fapt ce demonstrează că ei înțeleg rostul strădaniilor Dumneavoastră. Ce și-ar dori poetul Grigore Vieru ajuns la vârsta când poate face un bilanț al vieții și al activității sale?

– Aş dori să fiu lăsat în pace de către adversarii mei de la Chişinău şi de către cei de la Bucureşti. Iar admiratorii să-mi ia de pe umeri poverile politice, nu pentru că nu aş putea să le duc, ci pentru că în anii care mi-au rămas (mă gândesc totuşi la nişte ani, iar nu la nişte zile) aş dori să mai scriu câteva poeme şi cântece. Să ştiţi că mă aflu în deplină forţă creatoare.

– Într-adevăr, recentele apariții editoriale purtând semnătura Dumneavoastră, acțiunile culturale (concerte, emisiuni radio și TV etc.), al căror protagonist sunteți, vă situează în centrul evenimentelor literare și artistice. Domnule Grigore Vieru, sunteți la anii când puteți explica rațiunea de a fi poet, de a fi slujitor al cuvântului. Scrisul dă un sens vieții?

– În cazul meu lucrurile stau puțin altfel: viața dă un sens scrisului meu. M-am agățat mai mult de viață decât de efortul de a găsi nişte formule poetice cu totul noi care să orbească cititorul. De altfel, nu există formule noi de expresie – există numai nişte fațete noi ale existenței umane.

– O „fațetă” indispensabilă a existenței noastre este patriotismul, noțiune ce se golește de sens în ultima vreme. Poți fi poet, poți scrie fără să-ți iubești cu adevărat neamul?

– Cei mai de seamă poeți din toate timpurile și din toate țările ne-au demonstrat, prin scrisul lor, că nu poți fi poet

fără să-ţi iubeşti neamul. La noi, ca exemplu, poate servi Eminescu. În tot ce face poetul, sângele său trebuie să se amestece cu sângele neamului său aşa cum se amestecă în copiii lor sângele femeii cu cel al bărbatului.

– Deci, indiferent de principiile estetice adoptate şi de conjunctura politică de moment, scriitorul, mai exact munca lui, direct sau indirect, vine în sprijinul „cetăţii". În context, să vedem care este rolul şi rostul unei literaturi într-o societate ca a noastră, traversată de îndelungate incertitudini economice, politice, culturale şi mai ales morale?

– Omul vede mai clar în oglinda literaturii incertitudinile de care vorbeşti. Însuşi acest fapt explică rolul şi rostul literaturii. Important este să nu se transfere în lucrările noastre şi incertitudinea artistică, or, tocmai de această maladie, care este incertitudinea artistică, zac multe dintre scrierile ultramoderne de azi. Oglinda lor este acoperită nu de aburii fierbinţi ai ostenelii creatorului, ci de ceaţa gândirii şi simţirii deseori abstracte. Asemenea lucrări nu au vreun rost nici pentru certitudinea mea, nici pentru certitudinea vieţii unei societăţi.

– Aţi pomenit de „scrierile ultramoderne". De altfel, în ultimul deceniu se discută mult despre poezia modernă, despre modernitatea poeziei. Când un poet este modern?

– Bineînţeles, formele de exprimare artistică n-au împietrit pentru totdeauna în nişte tipare fixe. Ele se dezvoltă de la o epocă la alta, dar numai prin marii creatori. Eminescu, bunăoară, nu seamănă cu Coşbuc. Bacovia se deosebeşte fundamental de Sorescu. Şi totuşi au cu toţii o trăsătură comună: limpezimea exprimării şi densitatea mesajului. La mulţi dintre poeţii postmodernişti tocmai aceste calităţi fundamentale lipsesc. Or, de aceea majoritatea lor duc lipsă de cititori. Poţi fi sincer utilizând formele clasice de exprimare, dar nu poţi fi modern în afara sincerităţii. Sinceritatea calitativă este una dintre componentele de bază ale actului de creaţie. După Eminescu şi Coşbuc, după Arghezi şi Blaga, după Bacovia şi Labiş, după Nichita Stănescu şi Marin Sorescu poezia română stă mai mult pe loc. Cu toate astea, uite că am intrat în NATO, deşi unii dintre postmodernişti afirmau că nu putem intra în structurile euro-atlantice cu Eminescu. Când nu mai suntem în stare să iubim cu adevărat, spunem că nu putem intra în Europa din cauza celora care iubesc. Este, poate, cea mai mare nefericire să nu mai poţi iubi.

– În ultimul timp se constată, de altfel, pe ambele maluri ale Prutului, o scindare tot mai pronunţată a literaţilor. Cu părere de rău, criteriile estetice, dorinţa de a face artă adevărată, literatură, nu stau întotdeauna la temelia constituirii „taberelor", aşa încât anumite publicaţii promovează frecvent puncte de vedere oarecum în disonanţă cu procesul literar adevărat. Aceste „tabere", această literatură „de gaşcă" sunt un „rău necesar" mişcării literelor?

– Arta nu este un sport, un meci de fotbal, de exemplu, la a cărui citire pe gazon, ca să zicem aşa, participă masele care pot aprecia obiectiv o tabără sau alta

de jucători. Or, literatura de „gaşcă" este animată mai mult de ambiţii decât de o putere artistică reală, are destul loc de manevre în spaţiul minciunii lăudăroase oferit de o publicitate care-i stă la îndemână. Asemenea lucruri se întâmplă, de obicei, într-o societate subdezvoltată. Nu-ţi trebuie multă minte pentru a pricepe fotbalul. În literatură însă trebuie să ai pentru asta o anume pregătire. De altfel, a început să nu mă mai intereseze „gaşca" aşa-zis elitistă. Eu am cititorii mei, ea are cititorii ei. Există însă o mare diferenţă între cititorii mei şi cititorii găştii: admiratorii mei mă citesc, admiratorii ei nu o citesc. Cu privire la unii colegi de breaslă mai în vârstă, care nu au ochi să mă vadă, le pot spune doar atât: eu am destulă vreme să privesc în urmă, lor nu le-a rămas destulă vreme să privească înainte.

– După '89, deși condițiile financiare sunt dificile, apar totuși cărți multe, despre care însă nu întotdeauna poți afirma că sunt și bune. Această „libertate" de a-ți vedea „smăsgăliturile" tipărite, ca să folosim o sintagmă a lui Arghezi, nu favorizează neapărat evoluția poeziei, ci dimpotrivă.

– Îmi pare rău, dar trebuie să afirm că nici pe timpul regimului totalitar nu a existat un asemenea dezmăţ artistic. Este adevărat că unele pagini, unele cărţi erau date la cuţit. Dar nu putem spune că scriitorii de autentică vocaţie n-au răzbătut. Astăzi există mai mult o libertate a mediocrităţilor decât a valorii adevărate, deseori cenzurată de incertitudini financiare. Mediocrităţile găsesc rapid mijloace băneşti provenite din sponsorizări de rudenie sau din legături amoroase. Detest libertatea care este potrivnică adevăratei valori.

– Apropo de corelația „carte – cititor". Conform unor sondaje, tânăra generație citește puțin, unii liceeni, studenți tratează cu indiferență cartea (cărțile). Din ce motive a scăzut (scade!) interesul față de literatură?

– Cred că greşim afirmând că tânăra generaţie citeşte mai puţin. S-a citit puţin în toate timpurile. Chiar dacă azi se citeşte mai puţin, m-am convins că a crescut calitatea cititorului. Am avut nu demult o întâlnire de neuitat cu „discipolii" doamnei profesoare Veronica Postolache de la Liceul „Mircea Eliade", la care elevii din clasele superioare au poposit în spaţiul poeziei mele. Am rămas uluit de puterea de disecare a creaţiei, de frumuseţea exprimării. Mărturisesc că mi-a fost teamă când Constantin Tănase a anunţat un concurs pentru elevi şi studenţi cu genericul „Mamă, tu eşti Patria mea". Cerinţele concursului prevedeau scrierea unui eseu inspirat din poezia mea. Am citit câteva dintre acele eseuri. Ei bine, mulţi dintre liceenii de la „M. Eliade", la fel, mulţi dintre participanţii la concurs (145, dacă nu mă înşel), am putea spune că sunt nişte critici profesionişti. Îl rugam pe Dumnezeu să mă lase să trăiesc până la 70 de ani. Acum, după ce am văzut ce copii frumoşi au crescut în ultimii vreo 15 ani, parcă aş vrea să trăiesc mai mult.

– Sunteți autorul unei neobișnuite antologii *Cât de frumoasă ești*, la care ați lucrat „doi ani încheiați". Ce a însemnat această cernere-descernere-trăire-retrăire a liricii românești?

– A însemnat redescoperirea neobişnuitei forţe a Limbii Române de a crea nişte poeme pe care nu orice limbă le poate zămisli. Nu sunt suficiente numai harul, instruirea poetică a creatorului şi numai cunoaşterea profundă a marii poezii universale, mai trebuie să ai la îndemână limba care să încapă întreaga simţire şi întregul cuget al creatorului de frumuseţi poetice. Limba în care creezi trebuie să fie atotcuprinzătoarea mişcării sufletului şi cugetului în albia poetică, încât să nu mai fii ispitit de a scrie într-o altă limbă în ideea integrării poetice europene.

– S-a accentuat adesea, şi pe bună dreptate, că poezia Dumneavoastră, rostită şi cântată, a contribuit la deşteptarea conştiinţei identitare a basarabenilor, la menţinerea echilibrului lor moral. După o muncă fructuoasă în domeniul muzicii uşoare şi populare – sunteţi autorul versurilor, dar şi al muzicii unor cântece, devenite folclor, îndrăgite de multă lume – iată, acum, mai recent, încercaţi „să traduceţi", pentru „cei mulţi", marea muzică universală. Mă refer la colaborarea Dumneavoastră cu maestrul Ştefan Andronic care deschide noi perspective pentru revenirea la marile valori muzicale ale lumii. Cum, când v-a venit ideea de a „valorifica" clasicii muzicii universale?

– Îmi place mult muzica noastră populară pe care, ca strălucire melodică, trăire şi diversitate, o consider fără egal pe pământ. În aceeaşi măsură însă mă răvăşeşte până la lacrimi muzica clasică universală. Doream şi doresc mult ca această dumnezeiască plăsmuire să ajungă şi la copiii noştri, mai exact, s-o cânte ei înşişi. M-am speriat eu însumi, la început, de ideea de a compune versuri pentru linia melodică a unor mari opere clasice universale cum ar fi, bunăoară, *Sonata lunii* de Beethoven, *Mica serenadă* de Mozart, *Rapsodia I*, *Rapsodia a II-a* de Enescu. Am apelat, în fond, la lucrările tuturor marilor clasici ai muzicii universale. Sunt fericit că experimentul a prins la noi. Corul „Vocile primăverii", condus de eminentul dirijor Ştefan Andronic, le interpretează cu multă măiestrie şi cu o extraordinară trăire artistică. Nimic pe lume nu este imposibil, afară de o re-creare a universului de către altcineva care nu s-ar chema Dumnezeu. Sunt fericit că îndrăzneala mea, care putea fi şi un eşec, a dat roade. Copiii noştri au devenit astfel universali. Am admirat întotdeauna internaţionalismul vital şi am detestat cosmopolitismul demagogic. Cum să-ţi spun?! Sunt atât de emoţionat de ideea acestei lucrări, încât, iată, de aproape un sfert de veac nu obosesc de a o face. Ceea ce a fost la început o nebunie a mea a devenit, în cele din urmă, o reală bucurie a tuturora. Acum pot aşeza aceste lucrări muzicale însoţite de versurile mele alături de cele mai importante lucrări pe care le-am compus de-a lungul vieţii: *Strigat-am către Tine*, un volum antologic de poezii, tipărit la Editura Litera, abecedarul *Albinuţa*, apărut imediat după ziua mea de naştere. Sunt un poet fericit şi nimeni nu-mi poate răpi această fericire.

– Sentimentul de religiozitate şi basarabenii, credinţa şi neamul, Basarabia şi conştiinţa naţională – sunt câteva teme ce ar trebui să suscite mai mult interes din partea scriitorilor şi a intelectualilor. Or, după 1944, ni s-a luat nu numai pâinea de la gură, nu numai dreptul de a utiliza limba română,

ci am fost privați și de posibilitatea de a crede în Dumnezeu. Bisericile, în special după 1961, au fost închise aproape în toate localitățile, excepție făcând, la nordul Republicii Moldova, de exemplu, unele lăcașuri din satele locuite de ucraineni. După 1989, e adevărat, bisericile, prefăcute de sovietici în depozite, ospicii, case de cultură, și-au recăpătat vechea menire. Dar reanimarea vieții bisericilor s-a făcut în mod pervers, urmărindu-se divizarea lor, așa încât apartenența unor clerici la Patriarhia rusă denotă că am rămas în continuare prizonierii unei vechi mentalități. De ce, vorbind deschis despre o armată de ocupație, nu recunoaștem vasalitatea Mitropoliei Moldovei față de biserica rusă?

– Întrebările dumitale s-ar putea să fie mai frumoase și mai profunde decât răspunsurile mele. Mă bucur că sunt menajat, mă bucur că nu mă ispitești și nu mă zădări. În fond, prin întrebarea pe care mi-ai pus-o, tot dumneata ai și răspuns. Ai dreptate: armata a 14-a și biserica rusă sunt două oști uriașe care s-au unit în lupta împotriva unui pământ atât de mic, care se cheamă Basarabia. Rușii cred mai mult în armată decât în Dumnezeu și tocmai de aceea vor pierde, în cele din urmă, lupta.

– Trăim vremuri grele, poate mai dificile ca oricând. Circa un milion de moldoveni se află peste hotare, satele noastre „au îmbătrânit". Care va fi impactul acestui exod asupra vieții sociale, politice și culturale din Basarabia?

– Impactul va fi dezastruos: vom pieri ca parte a națiunii române. Atunci, chiar de se va întâmpla revenirea Basarabiei la Țara-mamă, ea, Țara-mamă, nu ne va putea ține în casa ei mai mult de trei zile, deoarece, morți fiind, ne vom descompune și vom umple spațiul carpatic de duhoare. Nu există altă salvare și altă soluție decât înflorirea economică și spirituală a României în care să ne revărsăm nu ca tsunami, ci ca o necesitate națională, ca o completare firească a universului românesc știrbit fără Basarabia. Ciuntit în aceeași măsură și fără nordul Bucovinei. Reunirea cât mai grabnică a Basarabiei cu România nu poate fi amânată, asta trebuie s-o înțeleagă bine conducerea României, la fel conducerea Republicii Moldova.

– Unii neagă dreptul scriitorului de a face politică. Prăbușirea idealurilor noastre de la '89 este „legată" și de activitatea unor scriitori. Dacă era mai puțină „filologie" (afirmă unii apolitologi) în primele parlamente, Republica Moldova nu ajungea în situația de acum. Deci care trebuie să fie relația dintre scriitori (intelectuali) și politică? Ce fel de „politică" trebuie să facă un slujitor al condeiului?

– Politica națională în sensul larg al cuvântului nu se poate face în afara limbii naționale. Iată de ce scriitorii, intelectualii în general, deveniți parlamentari, s-au înrolat de la bun început în lupta pentru descătușarea alfabetului și a Limbii Române. Nu se putea face mai puțină filologie într-o republică ocupată, filologic, de o altă țară. Este cu mult mai ușor să redresezi economia unei țări sărace decât mizeria și ruinarea unei limbi și a sufletului unui popor. A nu înțelege

acest lucru sau a-l nega înseamnă a fi un demagog. Bineînțeles că într-o țară luminată scriitorul trebuie să-şi caute de ale sale. Or, noi nu suntem o republică şlefuită îndelung de valurile ziditoarei lumini.

– Nu-mi plac pronosticurile (nici cele electorale, nici cele zodiacale), pentru că această „citire” a viitorului te lipseşte de surpriza clipei curente. Zic, nu-mi plac pronosticurile şi totuşi îndrăznesc să vă adresez o întrebare, dar nu înainte de a face o precizare: deşi sunteți unul dintre cei mai reprezentativi intelectuali ai Basarabiei, la Dumneavoastră s-au *stropşit* mai marii zilei de ieri, dar şi cei de astăzi. Destinul Dumneavoastră însă demult s-a contopit cu cel al Basarabiei, destine – de poet şi de parte de țară – deopotrivă de dramatice. Deci mă adresez omului şi poetului Grigore Vieru: încotro, Basarabia? Ce crede cel mai curajos, cel mai fidel fecior al acestui pământ despre ziua de mâine a acestei părți de neam? Ce nu fac, dar ar trebui să facă politicienii noştri în situația când soluții de supraviețuire, se pare, avem foarte puține?

– Nu sunt – cine va spus asta? – cel mai curajos. Cei mai plini de curaj au murit: Gheorghe Ghimpu, Alexandru Usatiuc, Nicolae Testemițeanu, Doina şi Ion Aldea-Teodorovici, Ion Vatamanu, Lidia Istrati. Mari bărbați de curaj sunt Ilie Ilaşcu şi camarazii lui de suferință. Lor le urmează Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija, Mihai Cimpoi, Constantin Tănase, Val Butnaru... Este adevărat că mai marii zilei s-au stropşit la mine, dar să ştiți că nu am murit de frică – am murit de durere că, venind şi ei din cutare sau cutare sat, din părinți ca ai mei, nu m-au înțeles, mai exact, s-au înțeles mai bine cu străinul care nu ne-a vroit binele. Să vă spun ce nu trebuia sau nu trebuie să facă pentru a ne scoate de pe fundul prăpastiei economice şi spirituale: să nu preschimbe denumirea republicii din parlamentară în prezidențială, să nu se dezbine, să fie mai hotărâți în acțiunile lor, să asculte de copiii sau nepoții lor care ştiu că sunt români.

– Transnistria este o rană sângerândă. Cum vedeți deznodământul acestui „diferendum”, în fața căruia politicienii par neputincioşi?

– Nistrul este, poate, singurul râu din lume căruia i-ar sta bine împodobit cu graniță. Granița pe Nistru ar fi chiar coroana victoriei dreptății noastre. Numai astfel se poate tămădui sângerânda rană a Basarabiei.

– Ați vorbit în mai multe rânduri, cu durere şi regret, despre neînțelegerile politicienilor basarabeni, din care cauză se află pe diferite baricade: opoziția este divizată, încrâncenată, în loc să fie unită. Ce sfat ați vrea să adresați politicienilor noştri. Faceți un apel către ei, poate vă aud!

– Chiar dacă aş face acest apel către o apropiere a lor, fiindcă de o îngemânare nu poate fi vorba, nu mă vor auzi, pentru că ei sunt, în cântecul lor politic, ca pasărea aceea de munte care, atunci când cântă, nu aude nimic altceva decât propria ei melodie, căzând astfel uşor în ghearele viețuitoarelor răpitoare sau în cătarea armei vânătorilor.

– Dacă ar fi să stabiliți o „ierarhie" a poeților români (de azi, de ieri), la cine ați face referință?

– Ştiu că poeții sunt foarte supărăcioşi. N-aş vrea să rănesc pe nimeni. Mai bine să spun numele poeților a căror operă, în opinia mea, n-a murit: Costache Conachi, Anton Pann, Vasile Alecsandri, Eminescu, Coşbuc, Arghezi, Blaga, Bacovia, Goga, Labiş, Stănescu, Sorescu, Ioan Alexandru. Am făcut în mai multe articole şi interviuri anumite clasificări şi ierarhizări şi nu cred să fi greşit. Acum, de ziua mea, îngăduiți-mi să nu le fac. Acum îngăduiți-mi să mă bucur că am rămas în viață.

– Sunteți o fire optimistă?

– Sunt mai mult speranță decât optimism. Iar speranța este marea în care se varsă Dunărea sudorilor mele.

– Vă mulțumesc pentru acest dialog şi să vă dea Dumnezeu ani mulți şi multă sănătate!

„Limba Română", 2005, nr. 1-3, p. 17-25

Theodor CODREANU

„DACĂ NU VOR URMA FAPTE, TOTUL SE VA NĂRUI ÎN DEMAGOGIE POLITICĂ”

– Stimate domnule Profesor, sunteți unul dintre acei cărturari din dreapta Prutului (din păcate nu prea mulți la număr) care „veghează”, timp îndelungat și cu răbdare, tot ce se întâmplă în Basarabia. Posedați o amplă informație despre procesele culturale și politice derulate în Republica Moldova. Ați scris și tipărit mai multe lucrări (bine argumentate!), având drept subiect fenomenul literar din Republica Moldova. Care este motivul acestei constante preocupări?

– Probabil că nu pot şti cam „tot ce se-ntâmplă în Basarabia”. În ultima vreme, sunt destule fapte care îmi scapă (iar pe altele nu le mai înțeleg) din viața politică şi culturală dintre Prut şi Nistru, fie şi numai din pricină că publicațiile de la Chişinău ajung tot mai rar la mine. Pe de altă parte, televiziunea prin cablu nu are în grilă nici un post basarabean, lucru care, pentru mine, constituie o „enigmă”. Acest dezinteres mediatic se-ntinde ca o molimă pe arealul național, încât afaceriştilor de la Telecablu li se pare infinit mai profitabil pentru cultura națională să difuzeze un canal specializat exclusiv în *manele*. Poate că interesul meu pentru Basarabia, dincolo de imboldul

venit din eminescianism, se datorează şi speranţei că marginea românităţii ar putea salva Centrul, ceea ce ar fi în concordanţă cu filozofia postmodernităţii. O asemenea semnificaţie a avut, pentru mine, miraculoasa mişcare de renaştere naţională de la Chişinău. Dar aceasta a intrat repede în deriziunea cea mai lamentabilă, dovadă că balcanismul miticist a pătruns mai adânc pe malurile Bâcului decât ne-am fi aşteptat. În sfârşit, răspunsul la întrebarea pusă ar fi că interesul meu pentru Basarabia a izvorât din dezinteresul elitelor politice faţă de cea mai năpăstuită provincie românească, elite care au simulat mereu că există pe agenda lor probleme mai arzătoare decât soarta românilor, chiar nebasarabeni. Acum văd că preşedintele Traian Băsescu arată oarece interes pentru Republica Moldova. Dar dacă nu vor urma fapte, totul se va nărui în tradiţionala noastră demagogie politică.

– Sincronizarea literaturii din Basarabia cu cea din Ţară este o temă frecvent abordată în paginile revistelor de cultură. Cum apreciază acest fenomen criticul şi istoricul literar Theodor Codreanu? Care este „nota originală” caracteristică literaţilor basarabeni de azi?

– Sincronizarea literaturii basarabene cu cea din ţară a devenit, din păcate, prilej de intensă şi obscură mistificare. Nu încape îndoială, culturile autarhice nu pot să existe, iar în condiţiile globalizării ele devin o imposibilitate. Sincronizarea e o condiţie naturală, ca schimbul de substanţe între plantă şi mediu. Dar acest schimb e posibil numai dacă ai rădăcini şi o identitate genetică. În cazul Basarabiei, rădăcinile existau, nu însă şi mediul politic adecvat. Era de datoria politicienilor de la Bucureşti şi de la Chişinău să deschidă, pur şi simplu, graniţa de pe Prut. În rest, totul s-ar fi petrecut de la sine. Or, ce s-a întâmplat în cei 15 ani postdecembrişti? Grija politicienilor a fost, mai degrabă, să consolideze graniţa de pe Prut. N-am înţeles niciodată de ce guvernul român a făcut mari investiţii la Albiţa spre a construi un centru vamal tot mai extins, în loc de o cale ferată modernă sau o autostradă care să înlesnească legăturile între Bucureşti şi Chişinău. Dacă s-au produs totuşi rezonanţe culturale între românii de pe cele două maluri ale Prutului, fenomenul s-a petrecut aproape împotriva politicienilor, nu fără nefasta amprentă a idiosincrasiilor politicianiste care i-au contaminat şi pe scriitori, îndeobşte. Aşa s-au născut taberele rivale de la Chişinău, căzute în aversiuni ireconciliabile, care au făcut atât de mult rău Basarabiei şi la umbra cărora au ajuns la putere comuniştii. Mihai Cimpoi îmi spunea că adevărata „uniune” de alternativă n-a fost aceea încropită de Constantin Munteanu, ci o alta, care a redus sincronizarea doar la moda postmodernistă, ceilalţi scriitori fiind etichetaţi cu dispreţ ca „paşoptişti”, „sămănătorişti”, „anacronici” etc. Rezultatul: românii, care se bat între ei, au ajuns „minoritari” la ei acasă. Moldova are, din acest punct de vedere, o situaţie unică între fostele republici sovietice. Şi, drept pedeapsă, Dumnezeu a hotărât ca tocmai comuniştii să sincronizeze Basarabia cu Europa şi cu patria-mamă. Cât îi priveşte pe literaţi, îndemnul la sincronizare, doar cu postmodernismul din ţară, cu aruncarea anatemei peste tot ce iese din „canon”, atestă, în chip ironic, un vechi „complex al întârzierii”, care-i pune pe protagonişti în postura de a se iluziona

că sunt inovatori, când, în realitate, postmodernismul este deja, de ani buni, abandonat în Occident, în favoarea unei mentalități transmoderne. Asupra noii paradigme culturale transmoderniste, menită să recupereze sacrul, să nu mai creeze aversiune față de spiritul național, față de marea filozofie perenă, să nu mai atace marile valori tradiționale etc., am atras atenția încă acum câțiva ani într-un ciclu de articole din „Literatura și Arta". Iar timpul mi-a dat dreptate, căci azi există o expansiune remarcabilă a conceptului în mass-media din străinătate, iar încet-încet pătrunde și în țară. Din perspectivă transmodernă, un Grigore Vieru nu mai poate fi etichetat ca „anacronic", așa cum își imaginează postmoderniștii radicali, ci își dezvăluie prezența reală, dincolo de îngustele mode, așa cum, altminteri, am încercat să demonstrez și în cartea pe care i-am dedicat-o recent. A avea curajul să rămâi tu însuți, fără a ignora ce fac alții în lume, iată originalitatea pe care o pot aduce scriitorii basarabeni.

– Într-un tulburător volum, intitulat *Basarabia sau drama sfâșierii*, conturând destinul de ieri și de mâine al Basarabiei, subliniați: „Politicienii care nu vor cunoaște și nu vor înțelege poziția eminesciană în destinul istoric al Basarabiei vor continua, chiar în pofida bunelor intenții, să adâncească drama până la limita nimicirii românității ei". Să descifrăm / explicăm și pentru cititorii revistei noastre semnificația actuală a „poziției eminesciene în problema Basarabiei".

– Poetul sublinia că nu atât înstrăinarea teritorială a Basarabiei constituie marea primejdie, ci pierderea încrederii în ființa românității ei va aduce dezastrul. Reamintesc grăitoarele cuvinte ale poetului: „Nenorocirea cea mare ce ni se poate întâmpla nu este că vom pierde și rămășița unei prețioase provincii: putem pierde chiar mai mult decât atât: încrederea în trăinicia poporului român. Dacă vom câștiga de trei ori atât pământ pe cât avem și vom pierde temeliile statului român, fie el oricât de întins, aceasta va deveni o creațiune întâmplătoare; iar dacă ne vom păstra temeliile de existență socială, Rusia ne poate lua ce-i place și pierderile ne vor fi trecătoare". Or, se vede că atât în țară, cât și la Chișinău există sechele puternice venite din îndelungata moștenire rusească și sovietică (îndeobște), care au intrat în mentalitatea elitelor politice și culturale. Credința unora (și nu sunt puțini) că românii și moldovenii sunt „popoare diferite", incitând și o dușmănie pe măsură, ar putea duce la ceea ce am numit *pragul croat*, în stare să pecetluiască o ruptură istorică irezolvabilă. Împotriva acestei mari primejdii ar trebui să lupte elitele politice și culturale, însă pericolul vine tocmai de la o parte dintre ele, inducând în eroare pe oamenii simpli cu teorii precum aceea a fundamentalismului moldovenesc.

– Vă adresez, domnule Profesor, o întrebare oarecum delicată: ce părere are un moldovean din dreapta Prutului despre interminabilele „discuții" din Republica Moldova privind denumirea limbii de stat. Cine și de ce, credeți, „alimentează" aceste „dezbateri"? Cum vedeți soluționarea „chestiunii"?

– Desigur, întrebarea e legată de cea anterioară, iar răspunsul l-a dat de multă vreme același Eminescu: Suntem români și *punctum*! Numai că diavolului nu-i

place punctul lui Eminescu şi el incită la vorbărie interminabilă, care, curioasă treabă, se produce în aceeaşi limbă română. Diavolul, în acest caz, nu e nici rusul de bun simţ, nici moldoveanul simplu, ci, întotdeauna, cel „însufleţit" de interese politice anacronice pentru veacul în care am păşit. Acum, panslavismul lucrează din interior, la umbra moldovenismului în floare, fiindcă are de partea sa şi cealaltă formă de cucerire, singura ce pare a-i da legitimitate în faţa dreptului internaţional, anume expansiunea prin proprietate de capital. Azi, imperiile nu se extind prin cucerire de teritorii, ci prin proprietate. Asta intră şi în logica globalizării: să ai proprietăţi peste tot în lume. Or, în Republica Moldova capitalul românesc este de tot şubred comparativ cu cel moscovit. E ceea ce explică succesul interminabilei mistificări privitoare la denumirea limbii de stat. Nimic mai mult. Când politica de integrare a Moldovei în Uniunea Europeană va începe să dea roade, atunci va veni şi soluţionarea în spiritul adevărului pe care-l ştie toată lumea. Cred că e curată pierdere de vreme să te laşi antrenat în polemici cu „savanţi" de felul lui V. Stati.

– Preocupările Dumneavoastră literare s-au axat pe operele câtorva scriitori cu o contribuţie substanţială la constituirea patrimoniului literar şi cultural românesc. Cu ce sentimente aţi purces pe urmele unor critici şi istorici literari care „fixaseră" deja locul şi rolul pe firmamentul literar al lui Eminescu, Bacovia, Caragiale?! Care a fost imboldul asumării unei aventuri spirituale ce reclama evaluarea şi reevaluarea unor ample, dificile şi extrem de complexe surse de ordin literar, istoric, social şi politic?

– Într-adevăr, am dedicat lui Eminescu cinci cărţi, de asemenea tomuri importante lui Bacovia şi lui Caragiale. Preocupările mele se extind totuşi la mulţi alţi scriitori clasici şi contemporani. Confruntarea cu ce-au spus alţii despre aceşti scriitori vine abia după ce ai parcurs cvasitotalitatea bibliografiei despre cei în cauză. Altminteri, rişti să forţezi uşi deschise. Scriitorii cu adevărat mari sunt mult prea bogaţi ca să ai temeri că despre dânşii nu se mai poate spune nimic. Avantajul meu faţă de alţi critici e că am avut de timpuriu intuiţia a ceea ce astăzi numesc o hermeneutică transmodernă, în vreme ce majoritatea a preferat să meargă pe cărările deja bătute în Occident, în virtutea credinţei că suntem condamnaţi să ne sincronizăm veşnic cu alţii, în cazul nostru, cu metodele moderniste, apoi cu neoimpresionismul postmodernist. Mi-am făurit încet-încet o hermeneutică a „complexelor de profunzime", pe când confraţii s-au mulţumit cu descripţia „complexelor de cultură". Transmodernismul este noua perspectivă, care urmează, fatalmente, după postmodernism, cu o audienţă din ce în ce mai mare în lume, propunând un ethos al transdisciplinarităţii. Visul meu e să scriu o istorie a literaturii române în spirit transmodern, ceea ce ar pune capăt nenorocitului „complex al întârzierii" care ne predomină de peste 150 de ani.

– Deşi Eminescu este încă insuficient studiat, înţeles şi apreciat, prin „grija" unor „procurori" în ale literaturii, poetul, în special în ultimii cincisprezece ani, a fost supus unei crunte „demitizări". Cum credeţi, care este adevăratul pretext al reevaluării-renegării moştenirii eminesciene?!

– Sunt mai multe cauze care îi determină pe contemporani să-l conteste pe Eminescu. Prima este naţionalismul poetului, în sensul că el a sintetizat doctrina naţională modernă, cea a naţionalităţii în marginile adevărului, solidară şi cu viziunea lui T. Maiorescu. Or, vrem sau nu, există încă în jurul nostru popoare cu o conştiinţă naţională mult mai puternică decât a românilor (care mai mult îşi vorbesc decât îşi construiesc naţiunea) şi elitele acelor naţiuni au tot interesul să le stea alături nişte populaţii fără demnitate naţională, obişnuite cu condiţia de slugă. Eminescu (iar mai înainte un Nicolae Bălcescu) vedea viitorul românilor prin smulgerea din condiţia de slugi ale altora. A nimici memoria conştiinţei naţionale eminesciene echivalează cu păstrarea poporului român la condiţia de populaţie. Se vede cu ochiul liber că românii, fie ei din ţară sau din Basarabia, au cătare prin Europa şi pe la Moscova mai ales în măsura în care se duc să fie salahori, să le mături străzile, să le culeagă căpşunele, să-i spele pe bătrâni la fund etc. Bineînţeles că pretextul e înfrumuseţat, că ne-am pregăti să trăim într-o lume fără naţiuni, ceea ce e o mare minciună de adormit copiii. A doua cauză a contestării lui Eminescu este aşa-numitul canon postmodernist. O trăsătură a postmodernismului este lepădarea de sacru, de profunzimile fiinţei. Profundul este o categorie a culturii creştine europene, dar postmodernismul ţinteşte către o cultură „populară” de tip *coca-cola* americană, cum i-a zis acad. Eugen Simion. E vorba ca viitorul să aparţină acelui om nou care trăieşte viaţa din plin, dincolo de tragic, de suferinţă, adică omul care se amuză, cum vedem azi la emisiunile distractive de la televizor, un om scutit de frământări metafizice, de tip jeune, după denumirea dată de filozoful francez Alain Finkielkraut. Or, ce i s-a reproşat lui Eminescu în anul de graţie 2000, la împlinirea a 150 de ani de la naştere? Îl citez pe unul dintre filozofii de azi la modă, dintr-un articol apărut în ziua de 15 ianuarie 2000, în cotidianul de largă audienţă „România liberă”: „Profund el (Eminescu, bineînţeles, n.n.) nu poate fi considerat deoarece categoria profundului, nefiind postmodernă, nu mai are curs”. La aceasta, se adaugă şi cealaltă pricină: „Ca poet naţional, el nu mai poate supravieţui, deoarece noi ieşim din zodia naţionalului”. Cu ce putem înlocui sintagma călinesciană poet naţional?, se-ntreabă un alt postmodernist în numărul din ianuarie 2005 al revistei ieşene „Feed back”. Răspuns: „Eminescu este idiotul naţional”. Iată până unde s-a putut ajunge cu „demitizarea” lui Eminescu. Mă întreb şi eu cum poate fi numit un popor care-şi cinsteşte astfel valorile, dacă el îşi mai justifică existenţa ca naţiune între celelalte popoare ale Europei. Să facă temenele un asemenea „popor” dacă i se îngăduie să culeagă căpşune prin Spania!

– Se discută febril şi contradictoriu despre fenomenul literar actual. Eliştii (de peste tot!) îşi revendică dreptul exclusiv de a face literatura bună şi de a stabili adevărata ierarhie în literatura românească. Care este totuşi aportul real al ultimelor generaţii de literaţi? Ce a câştigat literatura română în anii de la urmă?

– Încă nu avem perspectiva necesară de evaluare corectă a ceea ce s-a creat cu adevărat valoros în ultimii 15 ani. A existat, în multe direcţii, o remarcabilă efervescenţă creatoare, pe fondul unei aparente crize a culturii. Numai că doar anu-

mite grupări „elitiste” şi-au revendicat bomboana de pe tort. Butoaie hodorogite au fost întotdeauna, mai ales în cultura noastră. Nu degeaba Al. Donici a scris cunoscuta fabulă. Aceste butoaie goale n-au nici măcar şansa de a-i fi locuinţă legendarului Diogene, fiindcă n-ar avea curajul să-i stea prin preajmă. Să vorbim de „elitişti”, domnule Bantoş? Dar adevăratele elite nu se bat cu pumnul în piept că sunt elite. Se vede treaba că e necesar a face distincţie între elite şi elitişti. Cei din urmă sunt zgomotoşi, avizi de putere şi de trăncăneală. Cel puţin, în trăncăneală, Mitică al lui Caragiale reuşea să-şi mai vadă lungul nasului, rămânând simpatic. În schimb, avem datoria să-l includem între elite pe Hyperion, care e tăcut ca Bacovia şi profund ca Blaga. Neîndoielnic, între optzecişti sunt elite veritabile, dintre care cunosc destui, dar aceia nu fac zgomotul miticist al celor care cred că numai ce le iese lor din pix are valoare. De altfel, unii dintre optzecişti s-au săturat de trăncăneala textualistă, eşuată, mai nou, în pornografie, prin „nouăzecişti” şi „douămiişti”. Iată ce zice Liviu Ioan Stoiciu, în ianuarie 2005, în acelaşi număr al revistei ieşene „Feed back”: „Permanentizarea discursului obscen m-a lămurit că am de a face cu poezie minoră”. „M-am despărţit de «fracturiştii» bucureşteni, de «golăneala» lor afişată. M-am plictisit de suficienţa şi nerecunoştinţa acestor răsfăţaţi ai economiei de piaţă”. „La Bucureşti, într-o galerie, a fost deschisă de Crăciun o expoziţie de «artă», de o rară impostură, plină de falusuri în formă de cruce, cu sodomizarea lui Ştefan cel Mare şi Sfânt şi batjocorirea lui Hristos – aceeaşi obsesie, a desacralizării simbolurilor româneşti prin pângărire (întâlnită oriunde în creaţia tinerilor, a noilor veniţi, fie ei autori de piese de teatru sau de scenarii de film; e deja un fenomen generalizat)! Pornografie curată şi blasfemie la adresa Bisericii, «în semn de protest»! Şocarea şi bătaia de joc e obligatorie la acest gen de creaţie, care nu se mai raportează la cei care le seamănă. Postmodernismul a devenit deja o ideologie literară exclusivistă a «clasei gânditoare», a grafomanilor cu studii înalte, atât de siguri pe ei”.

Şi spune toate acestea un optzecist dintre cei mai însemnaţi, realizând un tablou grăitor al „elitiştilor”, care au acaparat piaţa literară şi artistică aidoma unor lighioane, al căror singur merit e că au compromis definitiv postmodernismul. Vom respira, de aici înainte, un alt aer – cel al transmodernismului, ca întoarcere la normalitate.

– Aţi participat recent la Olimpiada naţională de limba şi literatura română, care a întrunit la Botoşani peste 600 de liceeni şi elevi din toată Ţara. Ce impresie v-au lăsat lucrările tinerilor. Cum înţeleg şi interpretează ei literatura?

– Pot vorbi în cunoştinţă de cauză despre lucrările elevilor de clasa a XII-a. Li s-a dat o interpretare de text eminescian şi un eseu despre trăirea fiinţei în ipostază românească, plecând de la o apreciere a lui Noica şi cu aplicare la două texte epice sau dramatice din autori diferiţi. Cu alte cuvinte, subiecte generoase, dar nu la îndemâna oricui. Tonic e că majoritatea elevilor nu sunt contaminaţi de ereziile semnalate mai sus, dovedind lecturi serioase, discernământ critic şi posedând o limbă română expresivă, funcţională. Tânărul de la Cluj-Napoca, deţinătorul premiului I, a dovedit o remarcabilă fineţe comparatistică, adică reale calităţi de viitor critic literar. Am precizat însă, majoritatea

elevilor, deoarece am întâlnit şi destule teribilisme, fie în sensul unui limbaj epatant, cu vădite inadecvări stilistice, fie în sensul unui dispreţ pentru valorile naţionale (pe care nu le cunosc). Din nefericire, există profesori, să le spunem snobi (mai tineri sau mai bătrâni), care le bagă în cap elevilor, deşi deontologia profesională nu le îngăduie, că valorile clasice trebuie combătute ca anacronice. Într-o lucrare, am găsit aprecierea aberantă că un oarecare poet Gherguţ este net superior lui Eminescu! Altfel spus, există o iresponsabilitate a unor profesori, dar stimulaţi şi de manualele alternative.

– Se ştie că promovarea literaturii artistice începe în şcoală. Aici se „cristalizează" relaţia viitorului cetăţean cu lumea magică a cărţilor. În context, o importanţă deosebită o au manualele, a căror menire este de a cultiva calităţile de bun şi competent cititor al literaturii, în situaţia când elevul este ademenit în mod obsesiv, virulent să acorde prioritate televizorului, calculatorului (internetului) etc. Cum ar trebui să arate un manual modern de literatură?

– Din grija de a se conforma unor imperative europene greşit interpretate pe malurile Dâmboviţei, s-au elaborat, în ultimii 15 ani, programe şi manuale alternative confuze, mutilatoare, poate cele mai nefericite din istoria învăţământului românesc. Şi asta începând mai ales cu clasa a IX-a, unde criteriul tematic a înlocuit, în chip de neînţeles, pe cel estetic, lăsând loc pentru o vastă confuzie a valorilor. Bineînţeles, şi criteriul tematic e atent controlat, fiindcă între temele propuse n-ai să mai găseşti istoria, patria, pentru a-i feri pe viitorii cetăţeni de a se mai recunoaşte români într-o Europă fără naţiuni, cred neajutoraţii noştri factori decizionali. Cum se produce confuzia valorilor prin manualele alternative? Doar un exemplu: Mircea Cărtărescu, un poet, desigur, talentat, cu o capacitate strălucită de invenţie verbală, în *Levantul*, dar lipsit de profunzime, este prezent în toate manualele de liceu din cele patru clase de studiu, pe când Eminescu apare doar în unele. Asta arată şubrezenia conceperii programelor, spiritul acaparator al unor grupuri de interese, care vor neaparat să-şi asigure gloria clasică încă din viaţă. Or, programele şi manualele sunt pentru modelele clasice, de valoare sigură. Pronosticul meu e că peste 50 de ani Mircea Cărtărescu va trece o valoare de importanţa unui Ion Minulescu, cel ce s-a bucurat de glorie în timpul vieţii comparativ cu ignoratul şi necunoscutul Bacovia. Azi, echivalentul ar putea fi un Cezar Ivănescu, dar, curios lucru, acest poet profund şi original nu apare în nici un manual de liceu. Aceasta e dreptatea pe care şi-o fac leii-paraleii care au pus mâna pe instituţiile de cultură. De aceea, zic, scriitorii în viaţă nici n-ar trebui incluşi în manuale. Cel mult cei ajunşi la sfârşitul carierei, recunoscuţi ca valori deja clasice, cum au fost, la vremea lor, Marin Preda, Nichita Stănescu sau Marin Sorescu. De ce e necesar ca un oarecare Ovidiu Verdeş să fie inclus în manualul de clasa a IX-a, iar atâţia scriitori mari nu? Să mai spun că actualele manuale au devenit „afaceri", fiindcă nu „oricine" a primit „licenţă", că sunt pline de erori ştiinţifice, că autorii n-au talent critic, etalează o savanterie în stare să-i năucească pe elevi, cu o terminologie pretenţioasă, cu inadecvări stilistice. Mai plate comentarii de text nu mi-a fost dat să citesc vreodată. S-a eliminat, apoi, dimensiunea *diacronică*, încât elevii ajung să-l localizeze pe Marin Preda, să zicem, prin secolul al XVIII-lea.

– Cum reuşiţi, domnule Profesor, să găsiţi timpul şi ambianţa necesară pentru a cumula două profesii – cea de scriitor şi cea de pedagog – care, în egală măsură, necesită efort zilnic, angajare, curaj şi multă, multă responsabilitate?

– Le găsesc greu, dar le găsesc, deşi, poate numărul cărţilor mele ar fi fost dublu, dacă nu era munca la catedră, unde consumul nervos este imens pentru cine îşi face meseria cum trebuie. Nu mai vorbesc de faptul că pe vremea vechiului regim norma era mai mare şi eram supraîncărcaţi cu ore suplimentare care nu ni se plăteau. În orice caz, contextul m-a obligat la un anume „ascetism", căci nu poţi duce şi o viaţă mondenă şi să scrii şi cărţi, în acelaşi timp.

– Deşi locuiţi la Huşi, la margine de Ţară, sunteţi mai informat, mai documentat, mai receptiv, mai obiectiv decât cei cu viză de reşedinţă în capitală (capitale). În cazul Dumneavoastră *marginea* constituie un teren prolific în plan pedagogic şi literar, activitatea fiindu-vă un strălucit exemplu ce confirmă dictonul potrivit căruia omul sfinţeşte locul. Cum, în ce condiţii poate fi „anulată" distanţa dintre *centru* şi *margine*?

– *Marginea* are marile ei dezavantaje, dar cel puţin în atare privinţă sunt postmodernist *de facto*. Pentru postmodernism, Centrul e o categorie perimată şi aici sunt de acord, sau, în orice caz, eu mi-am putut permite să mut Centrul de la Bucureşti, de la Paris, de la Iaşi tocmai în anonimul târg al Huşilor, ceea ce a făcut posibilă opera mea, cât este şi cât va mai fi, preţuită ca atare de cei cu bună-credinţă, ignorată sau hulită de alţii.

Martie 2005, Chişinău – Huşi

„Limba Română", 2005, nr. 5-9, p. 104-114

Istoricul şi criticul literar, profesorul Theodor CODREANU se naşte la 1 aprilie 1945 în Sârbi, actualul judeţ Vaslui. După şcoala primară în satul natal, urmează cursurile gimnaziale la Unţeşti, fostul raion Bârlad (1956-1959).

Debut publicistic la „Vremea nouă" din Vaslui (1968). Debut în critica literară în „România literară" sub girul lui Geo Dumitrescu, cu articolul polemic *Moştenire Culturală sau... dezmoştenire?* (1969). În 1970 debutează în proză cu *Ozana*, cinci capitole din romanul *Marele zid* (sub girul lui Ion Istrati) la nou reînfiinţata revistă „Convorbiri literare". În 1977 începe seria de studii despre Eminescu din viitoarea carte *Eminescu – Dialectica stilului*. Publică în „Ateneu", „Cronica", „Astra", „Convorbiri literare". Definitivează romanul *Varvarienii*. În 1981 apare romanul *Marele zid*. În 1997 apar volumele: *Provocarea valorilor*, Editura Porto-Franco, şi *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, Editura Macarie, Târgovişte. Îngrijeşte vol. *G. Bacovia, Plumb*, în col. „Cartea şcolară", Editura Institutul European, Iaşi. În 1998 apare romanul *Varvarienii*, Editura Porto-Franco. De asemenea, *Eseu despre Cezar Ivănescu*, la Editura Macarie. În 2000 apare volumul *Controverse eminesciene*, Editura Viitorul, Bucureşti. În 2001 îşi susţine doctoratul cu teza *Complexul Bacovia şi bacovianismul*. Devine membru al Uniunii Scriitorilor din România. În 2002 semnează volumele *Fragmentele lui Lamparia*, Fundaţia Scrisul Românesc, Craiova, şi *Complexul Bacovia*, Editura Junimea din Iaşi, *Basarabia sau drama sfâşierii*, Editura Flux, Chişinău ş.a.

Vladimir
BEŞLEAGĂ

„ATÂTEA CĂRȚI FRUMOASE, VISATE DE MINE, AU FOST ASASINATE DE VITREGIILE TIMPULUI...”

– Stimate domnule Vladimir Beşleagă, în *Oglinda magică* – o lucrare despre şi pentru tineret, dar nu numai – afirmați că „universul limbii este cel mai mare dar pe care l-a făcut Dumnezeu omului”. Cum s-a deschis acest „univers” pentru Dumneavoastră? Care sunt circumstanțele ce v-au determinat să rămâneți pe orbita cuvântului? A fost dificilă pregătirea transnistreanului Vladimir Beşleagă pentru acest curajos şi neînfrânt zbor în misteriosul „univers al limbii”?

– Adevărat: „La început a fost Cuvântul, şi Cuvântul era la Dumnezeu, şi Dumnezeu era Cuvântul”, spune *Evanghelia după Ioan*. E un lucru arhicunoscut, n-am descoperit nimic nou. Dar cum am înțeles eu acest adevăr? Deşi, târziu de tot... Omul se separă de celelalte viețuitoare doar odată cu *naşterea prin darul limbii*. Cum s-a produs asta, nimeni nu ştie cu certitudine, rămâne un miracol. La fel ca şi limba, cel mai mare miracol pentru om. Cu adevărat divin!... Iar despre mine ce aş putea să spun? Citesc de la cinci-şase ani – m-a învățat maică-mea. Şi aşa toată viața, citesc... Adică mă aflu mereu în lumea cărților, în lumea cuvintelor. Dar... Am avut o dramă în adolescență: am

constatat la un moment dat că, deşi citisem mult şi ştiam multe, nu eram în stare să mă exprim, să vorbesc. Sunt mut! mi-a fulgerat prin minte. Mut! Mut! Mut! Şi cu adevărat aşa era: de cum încercam să intervin într-o conversaţie cu sămaşii mei, aveam trac, mă bâlbâiam... La lecţii abia de expuneam tema, dar şi atunci prin cuvintele din carte. Este ştiut însă că prima misiune a unei limbi este comunicarea vie, apoi cea scrisă... Atunci am început cu toată îndârjirea să învăţ a mă exprima... Mi-am inventat metodele şi procedeele mele, unele nostime de tot, cum ar fi: a delira vorbind sau a vorbi delirând. De unul singur... Dacă ai o bază lingvistică bună, acumulată în primii ani de viaţă, care să susţină pe ea întregul edificiu al limbii literare, normate, atunci evoluţia se produce firesc, fără rupturi. Eu am avut acea bază graţie faptului că la acea vreme în mediul în care m-am născut se vorbea o limbă curată, frumoasă, melodioasă, cu multe nuanţe poetice, refractară la imixtiunile violente ruseşti, pe care le ironiza. Era o limbă aparent arhaică, da, existau în vocabularul ei turcisme şi tătărisme, chiar şi polonisme, aşa fusese destinul istoric al provinciei, dar baza era neaoş românească...

– Şi această limbă neaoşă a fost punctul de pornire pentru viitorul scriitor...

– Da! Atunci când am început să scriu, foloseam multe expresii specifice vorbirii de acasă. Şi aici iarăşi se pot distinge câteva aspecte: vocabularul, dar şi sintaxa, punerea cuvintelor în frază, în fine – melodia sau, cum am denumit-o eu, muzica limbii. Poţi să aduni şi să cunoşti mii şi zeci de mii de cuvinte dintr-o limbă, dar dacă nu ştii să le plasezi în context conform ritmului intern, specific respectivei limbi, n-ai făcut nimic... În fine, să rezum: ca autor am început cu texte mici, de o pagină, lucrând la fiecare frază, la fiecare sintagmă, revenind de mai multe ori. Am făcut traduceri, destule, în anii de ucenicie literară. Am fost mereu nesatisfăcut de scrisul meu. Au trecut aproape două decenii până să mă simt în stare şi să am curajul de a aşterne pe hârtie fraze de, uneori, o pagină întreagă, cum se întâmplă în scriitura modernă... Poate că aceasta nu era decât transpunerea în scris a acelui delir verbal? Oricum, limba are şi ea stihia ei, viaţa şi legile ei, pe care prea puţin le percepem, iar calea spre tainele ei o constituie firea ei interioară, care se numeşte muzica limbii...

– Memoria obârşiei, istoria autentică a poporului nostru, continuitatea firească a generaţiilor, rezistenţa în faţa intemperiilor de tot soiul – sunt teme predilecte pentru Vladimir Beşleagă. Personajele plăsmuite de Dumneavoastră îşi trăiesc cu patimă propriul destin, îşi caută şi-şi apără cu înfrigurare identitatea (morală, naţională etc.), vor să fie şi sunt o verigă durabilă în lanţul devenirii sinuoase şi al dăinuirii neamului. Care dintre eroii lucrărilor Dumneavoastră ilustrează mai deplin, mai profund, mai exact expresia *alter ego*-ului scriitoricesc?

– Ziceam în una din cărţile mele, prin vocea unui personaj, că, mai ştii, poate anume memoria este viaţa veşnică la care visează mereu omul pe acest pământ. Iar istoria ce este, dacă nu memoria umanităţii? Dacă mă gândesc bine la cele câteva cărţi ale mele, toate ar putea fi încadrate la capitolul proze istorice. Fie privind evenimente mai îndepărtate, fie mai apropiate de timpurile noastre. Dintre ele se remarcă, indubitabil, romanul *Cumplite vremi*, pe care sper să-l finisez cât

mai curând, cu atât mai mult cu cât a fost scris, la vremea lui, într-o primă redacție, rămâne doar „să-l pun la punct". Un personaj care-mi este drag în această carte este Gurie, băiatul în care mă regăsesc. Dar de ce nu m-aş regăsi şi în marele învățat şi om de stat logofătul Miron? Or, câte ceva din mine se află în fiecare personaj dintre cele ce trăiesc (aşa vreau să cred că trăiesc şi nu figurează doar!) în paginile scrise de mine. De Isai din *Zbor frânt* nici nu face să mai amintesc, este de la sine înțeles că... am investit în substanța care îl constituie mult din destinul meu personal şi al meleagului pe care m-am născut şi mi-a fost dat a mă zbuciuma o viață de om. Fie că ne gândim la Transnistria, fie că trecem cu gândul la chinuita Basarabie, ba chiar la întregul neam românesc... Mai am o carte, care se numeşte *Noaptea a treia*, publicată abia după 18 ani de la vremea când a fost scrisă, cu titlul *Viața şi moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoaşterii*, pe care au citit-o foarte puțini, au descifrat-o şi mai puțini, pentru că e una dificilă, pe alocuri chiar obscură. Când vreau să mă înțeleg pe mine însumi în anumite ipostaze, recitesc acel text şi el mă ajută. Ceva mai accesibil este un mic roman... nu, nu scris în 2004, ci vorbit, pentru că se vrea o carte vorbită, nu l-am dat publicității încă, zace între hârtiile mele... din lipsă de... sponsori... Acel text, cred, mă reprezintă integral, cel puțin la această oră. Se intitulează destul de neobişnuit, în spiritul timpurilor ce le trăim, trăsnite de-a binelea, *Dublul suicid din Zona Lacurilor*. Formal vorbind, este un experiment pe care am visat să-l întreprind odată în viață, şi, iată, s-a produs, dar, vai, rămâne în sertarul meu. Este istoria scurtă, dar foarte scurtă, a unei vieți, a unui autor de cărți... Iar experimentul în ce constă? În inversarea narațiunii tradiționale, adică a mimesisului. Toată cartea e scrisă la timpul viitor, or, nu ceea ce s-a întâmplat exprim eu acolo, ci ceea ce urmează a se întâmpla! Acolo se află *alter ego*-ul meu... Iar în germene, ideea acestei ultime cărți se află, dacă stau să mă gândesc bine, în scurta nuveletă umoristică, *Pălăria lui Sofronie*, scrisă în 1974.

– Domnule Vladimir Beşleagă, care sunt scriitorii ce au influențat formarea Dumneavoastră ca literat?

– Am reflectat la acest lucru de mai multe ori. Odată cu trecerea timpului, răspunsul îmi vine cu anumite nuanțe, variabile oarecum. Asta, pentru mine. Dar la o anchetă e musai să răspunzi ca la judecată, nu? Răspund: la fel ca şi în cazul limbii, lumea imaginară ți se deschide în fragedă copilărie, pentru că un literat, oricât ar fi de cultivat, tot de acolo se trage. Basmele sunt primele care te formează / modelează. Şi eu am avut parte de o bunică, pre numele ei Natalia, care, împreună cu fiicele ei, două, m-a purtat prin cele mai frumoase, uneori deşucheate, poveşti cu balauri, cu feți frumoşi, cu flăcăi viteji, cu mame vitrege, cu şoareci care vorbesc, cu... cu... cu... Astfel, îmi stimulau imaginația, făcându-mi totodată educație, iar imaginația este, ca şi limba, darul suprem al omului. Omul fără imaginație este un lemn, dintre acelea din care nu că nu poți face barem o masă, nici de foc nu-i bun – un putregai!... Au venit apoi cărțile, printre primele – *Robinson Crusoe* de Defoe şi *Dersu Uzala* de Arseniev... Aventura existenței umane şi exoticul lumilor îndepărtate... Apoi, în anii binecuvântați ai administrației române în Transnistria, m-am scăldat într-o mare de literatură românească, printre care basmele, potrivite pentru vârsta mea de atunci, Petre Ispires-

cu cu *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*, apoi *Vieţile sfinţilor*, dintre care m-a cutremurat şi marcat pentru toată viaţa cea a lui Simion Stâlpnicul... După război, în seceta generală de carte, mi-a fost dat norocul să ajung în biblioteca unui profesor din Congaz, care se numea domnul Sofian, acolo l-am descoperit pe Alecsandri, şi asta tocmai la vârsta când începusem eu însumi să compun versuri... Ţin minte că mi-a copiat într-un carnet pastelul *Secerişul*, la care mă uitam ca la o minune, pentru că era scris româneşte, nu cu litere ruseşti, cum eram obligaţi noi să scriem în şcoală, devenită iar sovietică, rusească. În aceiaşi ani am scotocit prin podurile caselor din sat, pentru a descoperi cărţi româneşti, dar toate au fost arse de soldaţii care au cantonat trei luni la noi. Deşi oamenii, fiind evacuaţi, au distrus totul, totuşi am găsit câte ceva. Printre acestea, un manual de geografie de Mehedinţi, în care la o pagină era o notă despre românii din afara graniţelor, şi în acea notă figura numele lui Filimon Marian, om cu carte din satul meu, dar şi părinte al unui fost vecin. Acel Filimon Marian îi trimitea scrisori lui Pan Halippa la Chişinău în 1917, rugându-l să trimită în sat „preot moldovan, să facă la biserică slujba pe moldoveneşte, că avem preot rus şi norodul nu înţelege cuvântul Domnului...". Am mai descoperit la o bătrână, pe numele ei Dosia (Teodosia), nora lui Filimon Marian, un *Dicţionar* Şăineanu, ediţie de prin anii 1926-'28, în care la fel am găsit un alineat despre românii transnistreni, despre teroarea bolşevică a comuniştilor în părţile noastre... Să vedeţi ce mucalită era acea mamă Dosie! Când am început să public câte ceva şi mi-a mers buhul de literat, vin odată în sat şi cineva îmi transmite spusa ei: „Aista a lu' Vasile Beşleagă a ajuns scriitor! Dar cine l-o făcut scriitor? Eu l-am făcut, că i-am dat o carte de-a lui Laşu"... Laşu, Mihail, Mihăilaş, era feciorul ei mai mic, care a fost învăţător la Cimişlia. După război, n-a mai revenit în sat de la front, de teama represiunilor... Avea dreptate mama Dosia: în acel *Dicţionar* Şăineanu se aflau nu doar toate cuvintele pe care le foloseam eu în textele mele, ci infinit mai multe, ceea ce înseamnă că mai am atâtea a învăţa, pentru care treabă, alături de noua ediţie a *Dicţionarului* Şăineanu, apărut la Editura Litera, îl păstrez cu grijă pe vechiul Şăineanu, ambele – comori de nepreţuit!... Au venit alte timpuri, s-au iscat alte probleme în evoluţia mea de scriitor... Norocul meu şi al generaţiei mele a fost că în perioada formării ca oameni de litere am avut parte de relativa liberalizare a climatului cultural şi social, intervenit după moartea tiranului – dezgheţul hruşciovist, perioadă în care a fost permis accesul la cărţi româneşti şi s-a deschis la Chişinău o librărie, unde puteai să procuri cărţi din Ţară. Astfel ne-am adunat biblioteci de toată frumuseţea. Atunci am citit nu doar clasicii români, ci şi, în traduceri, literatură universală, autori din secolele trecute, dar şi moderni... Eram la curent cu tot ce se întâmpla în proza şi poezia română, citeam toate ziarele şi revistele literare şi de cultură... S-a produs un reviriment miraculos al literaturii în fosta R.S.S. Moldovenească. Atunci, în acele condiţii, au apărut o serie de cărţi care au supravieţuit timpului necruţător şi mai prezintă interes şi astăzi. Dar a venit iarăşi tăvălugul întunericului totalitar – Brejnev, cu ajutorul satrapului său Bodiul, a purces la deznaţionalizarea noastră, făcând-o în numele unei himere – „poporul sovietic unic", adică rus... Iar dacă e să revenim la întrebare, adică să răspundem ca la judecată, cu mâna pe inimă, vom recunoaşte că cel care a

spart primul clişeele proletcultiste dominante în epocă şi a adus o nouă, mai adevărată, viaţă în literatura de la noi a fost Ion Druţă, cu nuveletele sale de început şi cu povestirile de proporţii *Frunze de dor* şi *Ultima lună de toamnă*... Acestea au stabilit o nouă ştachetă a scrisului în această zonă, au impus noi criterii valorice şi ale adevărului artistic... Asta s-a produs exact în acei ani, ai dezgheţului... Un mare talent, un scriitor autentic are efecte contrarii în spaţiul unei literaturi. O ridică la un nou nivel, dar impune, în acelaşi timp, o modă care e şi ea un fel de teroare. Or, foarte mulţi autori de la noi au încercat să meargă pe calea deschisă de Druţă, dar se ştie că treaba asta nu duce decât la epigonism. În acest fel s-au pierdut destule talente, care, din lipsă de cultură, dar şi de caracter, au eşuat în cariera lor scriitoricească... S-au salvat cei care au avut conştiinţa propriei vocaţii, dar şi a propriei valori... Printre aceştia i-aş numi pe Vasile Vasilache, Aureliu Busuioc, Serafim Saka şi... cam atât. Tustrei, aş cuteza a spune, m-au stimulat în eforturile mele de autor, ca să nu zic că... m-au „influenţat". Cu „influenţatul" problema e ceva mai complicată, iar ca să ne dăm seama ce o mai fi să însemne această mâncare de peşte e destul să ne amintim câteva cazuri ruşinoase de plagiat, care s-au întâmplat în literatura noastră... Acum chiar revin la întrebare: marele miracol pentru mine a fost lectura şi descoperirea unor autori cum sunt Faulkner, Proust, Kafka, mai târziu Beckett, Buzzati, adică literatura modernă care venea să-mi spună că... Nu, nu să-mi descopere ceva magistral nou, necunoscut de mine, sub aspectul problematicii existenţiale, nu, ci că se poate scrie şi altfel decât în mod tradiţional, înşirând evenimentele mecanic într-o ordine cronologică... De altfel, cele mai multe descoperiri ale vieţii (adică adevărurile şi intuiţiile despre legile existenţei) le-am făcut pe cont propriu, prin propria frământare şi ardere... Vorba e că atunci când încercam să le exprim, mă simţeam încorsetat de modele şi procedee tradiţionale şi aveam impresia că sunt un ratat dacă nu le pot aşterne pe hârtie... Autorii numiţi m-au ajutat să mă debarasez de clişee şi şabloane vechi şi să adopt o scriere descătuşată, liberă. Eu n-am imitat, scriam dintr-o profundă necesitate interioară, aşa cum o fac şi astăzi... Or, atunci când spune cineva dintre critici că aş fi... proustian sau faulknerian, mă umflă râsul de-a binelea. Eu scriu ca mine însumi, nu mi-am propus niciodată să scriu ca un autor celebru... Dar mai e ceva la mijloc, ceva foarte important. Începând elaborarea unui nou text, caut pentru fiecare forma, stilul şi procedeele cele mai adecvate. Că le găsesc sau nu, e altă gâscă, dar, pentru mai multă certitudine, pornesc de la a mă analiza cu un ochi rece, imparţial, văd dacă mi se potriveşte cutare gen / modalitate de expresie, dacă este conform firii mele profunde, şi abia atunci purced la realizarea aventurii. Orice creaţie nu este decât o aventură, nu? Cu alte cuvinte, un experiment. Dar şi viaţa luată în ansamblu este o aventură. Adică tot un experiment. Dar numai pentru cine trăieşte conştient, nu şi pentru cei ce duc o viaţă vegetală... Ca exemplu, aş putea să mărturisesc faptul că nu am încercat să mă produc ca autor dramatic. M-am considerat întotdeauna o fire anti-dramatică. Ori de câte ori am căzut în situaţii tensionate, m-am retras şi am aşteptat. Ce am aşteptat? Poate momentul oportun pentru a mă produce? Da, cam aşa ar fi, dar nu neapărat pentru a fi în câştig, ci pentru a ieşi mai puţin traumatizat. Dar despre asta voi vorbi ceva mai încolo. Vă pot măr-

turisi în secret că în iarna ce a trecut am schițat textul unei fantasmagorii scenice pe tema *Dosarele securității sau morți misterioase ale unor intelectuali de la noi*..., care text zace şi el într-un colț cu păianjeni, desigur – din aceeaşi lipsă de... sponsori... La ce bun să mai textuiezi, mai bine tescuieşte! Dar şi asta numai până îți vine rândul să încapi şi tu în şirul celor... morți în împrejurări misterioase, căci de faptul că dosarele nu vor fi desecretizate curând, sau cel puțin pe parcursul unei întregi generații, putem fi mai mult ca siguri...

Apropo, anul acesta se împlinesc patru decenii de la apariția enigmaticei și fascinantei cărți care este *Povestea cu cocoşul roşu* de Vasile Vasilache, carte care, privită din perspectiva timpului, devine una profetică, una care ne dezvăluie sau, poate din contra, învăluie în mai mult mister destinul nostru, al celor din acest colț de lume românească.

– Pentru un scriitor autentic viața e un continuu naufragiu. Numai pus în situații-limită, numai supus unor încercări ieşite din comun ajungi „să întrevezi… toată drama şi tragedia existenței omului pe pământ…". Care sunt întâmplările-cheie ale destinului Dumneavoastră şi în ce măsură acestea v-au influențat soarta de om şi de scriitor?

– Iată o întrebare cu rezonanțe extrem de profunde și dureroase. Am mai făcut în această privință, cu alte ocazii, mărturisiri şi nu mi-a fost deloc uşor... Când îți aminteşti marile şocuri ale vieții, „naufragiile", cum le-am numit eu însumi într-o serie de texte, e ca şi cum le-ai trăi a doua oară, poate cu o mai mare intensitate. Dar... Îmi amintesc acuma un adagiu, ca să zic așa, despre ce face destinul unui scriitor. Zicea un scriitor aşa: „Să-şi dorească toate nenorocirile posibile ale lumii şi doar atunci va fi să fie ceea ce tinde să fie...". Cu mine s-a întâmplat, fără să vreau și s-o caut anume, că am fost mereu lovit și izbit de toți pereții, și cu capul, și cu fundul, de nu apucam a-mi reveni din una și mă pocnea alta. Astfel, pot afirma că le-am gustat pe toate sau, ca să fiu mai modest, am suferit destule... Mai întâi, asta se referă la chiar actul naşterii mele care s-a produs în vremuri extrem de vitrege – perioada colectivizării staliniste și a deportărilor, la care au fost supuşi cei mai buni şi harnici gospodari... Bunelul meu Andrei Ciocârlan și fiul său Alexandru, cu soția-maşteră, au fost duși în pădurile înghețate ale Rusiei, unde tatăl și fiul au murit la un an, iar bătrâna s-a întors abia după război... Am descris aceste întâmplări în cartea *Nepotul*... Când m-am ridicat ca vârstă și am conștientizat faptul că am venit pe lume cu prețul morții bunelului meu și a fiului său (maică-mea s-a măritat ca să scape de deportare – era foarte tânără), am decis că nu mai am dreptul la viață și am hotărât că trebuie... să mor. Da, să mor!... Și am murit. Simbolic, desigur... Cum am înțeles să găsesc o justificare a existenței mele mai departe? Cu mintea mea de copil – aveam șaisprezece ani – mi-am zis că datoria vieții mele, cea mai mare datorie, este să fac cunoscută lumii nedreptatea ce i-a fost făcută bunicului meu și altor oameni nevinovați, să denunț marile crime ale sistemului social din acea vreme, să aduc în fața ochilor dovezile cele mai grele... Tocmai de aceea, cred, cărțile mele pot fi calificate în primul rând ca mărturii ale unei epoci crude și sângeroase și abia apoi ca având o anumită valoare estetică... Un alt moment crucial în existența mea ar fi ziua când am mers

pentru prima dată la şcoală. Aveam doar 7 ani, dar copiii erau pe atunci luaţi la şcoală de 8 ani. În acel an plecau verişorul meu şi prietena mea de joacă, eu rămăsesem singur şi plângeam să mă dea părinţii şi pe mine la şcoală. Până la urmă, mama a zis către tata: „Du-l, măi, că tot n-o să-l primească şi va veni înapoi acasă". Eu însă, dus de mânuţă de tata, când am auzit că directorul şcolii într-adevăr nu mă ia, ci îi zice tatei: „Lasă-l să se mai joace un an şi la ceea toamnă va veni la noi", am început să urlu ca un apucat, m-am agăţat cu ambele mâini de uşa cancelariei, n-a avut încotro directorul şi m-a trimis într-o clasă de „a întâia"... Să vedeţi, toţi doisprezece ani cât am şcolărit (la cei zece, s-au mai adăugat doi, din cauza războiului), numai note mari am luat, fiind primul medaliat cu aur din satul nostru... Îmi amintesc un moment elocvent: deşi cunoşteam multe din lecturi şi lecţiile erau pentru mine o joacă, s-a întâmplat odată, era în clasa a doua, să nu pot găsi rezolvarea unei probleme la aritmetică... A fost ca un şoc pentru mine: cum? eu să nu rezolv? eu să mă duc cu problema aşa, nerezolvată? M-au podidit lacrimile de necaz... Iar încerc, aşa, cu ochii tulburi... După nu ştiu cât timp hop! găsesc soluţia. Atunci, pesemne, s-a manifestat firea mea îndârjită de a nu da înapoi în faţa dificultăţilor vieţii, mai exact – de a duce cu orice preţ un lucru la capăt. Dar acestea sunt doar nişte întâmplări din copilărie şi adolescenţă... Marile şi cele mai grele lovituri mi le-a dat destinul odată cu plecarea din sat la studii... Era anul 1950... An nefast... Eu, bucuros că am ajuns student, că voi face filologie, că voi cunoaşte marea literatură a lumii şi cea naţională... Pe dracu! În chiar toamna aceea tatăl meu, care era contabil în cooperativa de consum a satului, este arestat împreună cu şeful acelei cooperative şi cu o lucrătoare, pentru nişte lipsuri oarecare, dar pe atunci funcţionau nişte legi staliniste draconice (pentru un ştiulete de porumb luat din lanul colhozului omul încasa până la şapte ani de închisoare!). A fost condamnat la douăzeci de ani de privaţiune de libertate şi dus în Ural, la muncă în păduri... Mama – dată afară din casă, în locul ei e pus miliţianul de sector cu familia lui. Dar trebuie să vă spun că atunci când a fost deportat bunicul, casa a fost confiscată de stat şi vândută altui sătean... Părinţii mei, când s-au căsătorit şi am venit eu pe lume, au tot umblat din gazdă în gazdă, până şi-au cumpărat şi ei o casă. Era aceea de peste drum de Filimon Marian, de care aminteam mai sus – fosta casă a primului învăţător din sat Cozma T. Grebencea. Fiul lui, Mihail, a ajuns mare matematician la Moscova, a avut manuale cunoscute în toată Uniunea Sovietică. Or, când aveam mai mult ajutor de acasă, ca student, pentru că bursa ca bursa, niciodată nu-ţi ajunge, mi s-a întâmplat catastrofa – naufragiul... Am început să lucrez pe unde se putea, să fac un ban şi să-i trimit şi mamei, ca să adunăm suma necesară pentru a ne recupera... Casa, sărmana noastră casă... Avea să fie distrusă de troica de activişti încă atunci când l-au „ridicat" pe bunelul, dar... a scăpat... Acuma, când a fost închis şi tata, aceiaşi activişti din troică strigau: să dărâmăm casa! s-o dărâmăm! Şi aici vreau să mai explic un moment: cum, noi, cei cu casă la fostul învăţător, am ajuns să venim în casa bunelului Andrei Ciocârlan? Să vedeţi ce surprize îţi face istoria, destinul! Când începu războiul, ruşii s-au retras în adâncul ţării lor, iar la noi se instalase administraţia civilă română. La noi, în Transnistria, a fost ales primar al satului Ignat Ciocârlan, unul dintre gospodarii care au avut de suferit în urma deportărilor bolşevice. Şi tatăl meu, întors din război după încercuirea de la Ode-

sa, face cu acesta schimb de case. Gospodarul Iftode Bârnaz, care locuia în casa lui bunelu, trece în casa cumpărată de părinţi, pentru că era a unei rude de-a lor, astfel lucrurile reintrau în normal... Că am reuşit să salvăm împreună cu mama casa de distrugere, de cea de-a doua ameninţare, este cum este: am restituit suma de peste şase mii de ruble, atunci, la vreo doi ani după ce-a fost confiscată... Mulţumită omului de omenie care a fost preşedintele cooperativei Toader I. Grebencea... Dar vin anii '70, când ambii părinţi sunt călătoriţi din viaţă. Eu, rămas stăpân moştenitor, dar cu traiul la Chişinău, vin în sat, când mai des, când mai rar, caut de gospodărie şi de pământ cum pot, dar în 1986 mă întâlneşte capul satului, mă opreşte şi-mi spune răspicat: „Mata să vinzi casa, că de nu – ţi-o luăm noi şi ţi-o vindem...". Parcă m-ar fi trăsnit cu o bâtă drept în creştet! Să vând casa... Cum să vând casa? Doar asta-i viaţa mea, asta-i toată istoria neamului meu... Ce voi fi eu fără casa asta a noastră care acuma a rămas pe seama şi răspunderea mea?! Aici s-au născut înaintaşii mei, aici au trăit ei marile lor bucurii şi nenorociri, aici mi-am petrecut eu anii adolescenţei şi am încropit primele texte, aici am făcut nunta când mi-a sunat ceasul însurătorii şi părinţii mei mai erau în viaţă... Aici vreau să mor, de aici vreau să fiu dus pe drumul fără de întoarcere... Nu am lăsat-o – nici să fie vândută, nici s-o vând... S-a întâmplat ca şi în anul 1941, când am recăpătat-o datorită administraţiei române, aşa şi acum, a venit vremea de s-a dărâmat imperiul răului, iar casa a rezistat. Şocurile destinului însă au urmat... Mi-am pierdut părinţii, unul după altul, la numai câţiva ani. Biata mamă, femeie de-o rară puritate morală şi înţelepciune nativă, s-a stins la numai 52 de ani, după o grea suferinţă adusă de o boală incurabilă. Tatăl s-a petrecut subit, după un atac de cord... Dar cea mai grea lovitură, după ce în 1971 mi-a fost îngropată pentru aproape două decenii poate cea mai rezistentă carte a mea, *Noaptea a treia*, a fost că destinul mi l-a răpit pe fiul Alexandru în floarea vârstei, la 24 de ani, el, căruia la naştere i-am dat numele acelui unchi al meu, sfâşiat de lupi în pădurile unde a fost dus la numai 12 ani cu taică-său, bunelul meu... Pierderi, şocuri, nenorociri una după alta... Dacă ar fi să le amintesc pe toate, ar rezulta că viaţa mi-a fost marcată numai de expereinţe dintr-acestea, dar nu este aşa... Au fost şi momente frumoase, senine, iar cel mai mare dar pe care mi l-a oferit destinul este că am ajuns la această vârstă, că am ajuns să trăiesc timpurile noi, oricât de dificile ar fi ele, să văd cum se spun marile adevăruri despre toate câte le-am trăit, să ne bucurăm de libertate, de accesul liber la marile comori ale culturii naţionale şi universale... Cât despre mine personal, de peste un deceniu şi jumătate sunt preocupat intens de a mă regăsi cel din junie, de a încerca să recuperez viaţa aceea de care am fost atunci lipsit pe nedrept şi să încerc a trăi ca şi cum una nouă, dar nu pentru anume plăceri de care am fost privat, ci pentru a plăsmui acele cărţi pe care am fost împiedicat să le scriu... Atâtea cărţi frumoase, visate de mine, au fost asasinate de vitregiile timpului... Ajută-mă, Doamne, să le renasc din cenuşă...

– O seamă de critici şi istorici literari, mulţi colegi de breaslă vă consideră drept „vârful ierarhiei în proza basarabeană", subliniind că sunteţi „unul dintre cei mai reprezentativi scriitori basarabeni". Care sunt alţi „mai reprezentativi scriitori basarabeni"? După ce criterii, principii ar trebui declarată şi recunoscută o „autoritate literară"? Care este impac-

tul „reprezentativității" scriitorilor basarabeni în contextul literaturii române?

– Ce spun criticii şi istoricii literari îi priveşte. Eu ştiu mai bine şi mai exact propria-mi valoare ca scriitor. Am scris mult, dar am publicat puţin, relativ puţin, din care doar vreo două cărţi bune, nu mai mult. Acestea o să reziste timpului... Pe scriitorii reprezentativi i-am numit ceva mai sus, l-aş mai aminti pe Nicolae Vieru, dacă e să mă refer la prozatori, care e un autor încă insuficient de cunoscut şi apreciat. Din generaţia mai nouă îl voi numi pe Vasile Gârneţ, cu romanul său *Martorul*, a cărui ediţie revăzută o aştept cu multă nerăbdare. Acest scriitor, care ne-a dat şi câteva cărţi de poeme, e dintre cei mai serioşi, exigenţi şi profunzi autori de la noi. Vin apoi postmoderniştii, aşa cum sunt ei numiţi şi precum se autointitulează, cu texte de proză care ar fi fost imposibil să apară în acele negre vremuri din trecut. Este o explozie de romane *sui generis*, aproape toate experimentale: *AştepTaţii fiului sau carte pentru căruţaşi* de Dumitru Dan Maxim, *Rondul* de Ghenadie Postolache, *Totul despre mine* de Constantin Cheianu, *Pizdeţ* de Alexandru Vaculovschi, *Negrissimo* de Liliana Corobca, *Printre vagoane* de Mihaela Perciun, *Karlik* de Pavel Păduraru, *Avionul mirosea a peşte* (în curs de apariţie) de Nicolae Popa, la care aş adăuga seria de romane, de-o vigoare aparte, a veteranului scrisului basarabean Aureliu Busuioc: *Lătrând la lună*, *Pactizând cu diavolul*, *Spune-mi Gioni* şi *Hronicul Găinarilor* (în curs de apariţie)... Din seria de prozatori ai generaţiei '80 s-ar cuveni să le amintim şi pe Silvia Celac şi Lidia Istrati, două autoare remarcabile, dar şi pe Haralambie Moraru, un autor de o originalitate incontestabilă, care ne va mai oferi surprize, zic eu... Cât despre aşa-zisa „autoritate literară", eu i-aş zice altfel: priză la cititor sau, sub alt aspect, „noutate literară", care sunt oarecum în contradicţie, dar de fapt se completează în timp. Or, un criteriu de evaluare a unei cărţi constă în faptul dacă este citită, gustată, asta pe de-o parte, iar pe de altă parte, gustul comun nu poate servi drept criteriu de apreciere şi atunci se pronunţă experţii în materie, criticii literari. Dar aşa cum critică literară nu prea avem, apar multe cărţi, unele bune, însă lipseşte consemnarea lor în presă. Nu avem o presă culturală aici, la noi, ceea ce face să se consume în van multe fenomene literare demne de toată atenţia... Ăsta-i blestemul nostru. Deci să ne bucurăm că apar tot mai multe cărţi noi, critica va veni mai pe urmă, dacă va veni... Critica o fac criticii, iar aceștia întârzie să apară, pentru că a face critică e musai să citești cărțile, iar astă treabă nu e prea agreată la noi. Dacă nu sunteți de acord cu mine, enumerați-mi recenziile pozitive / negative la romanele apărute în ultimii ani, pe care le-am înșirat mai sus... Și nu-s toate, mi-a mai scăpat câte ceva...

„Impactul reprezentativității" scriitorilor basarabeni în contextul literaturii române? Foarte aproximativ / confuz. De altfel, ca și cel al literaturii române, luată în ansamblu, asupra literaturii europene și universale... Nul! De ce? O literatură se propagă în lume adeseori în sincronie cu imaginea țării de origine. Excepția o fac latino-americanii, dar excepția confirmă regula. Marile culturi, dar și literaturi, s-au produs în cadrul unor imperii în ascensiune, nu în declin... Mai depinde mult și de limba în care este scrisă acea literatură, de aria de circulație a acelei limbi... Zicea în cadrul unei reuniuni literare de la Chișinău

ex-preşedintele Uniunii Scriitorilor din România, Eugen Uricaru: „Credeam că după deschiderea ce a adus-o revoluția, literatura basarabeană va călări literatura română cel puțin timp de vreo patru ani!". Auzit-ați ce premoniție exprima dumnealui? „Nu s-a întâmplat!" – constata acelaşi Uricaru. Şi a spus un adevăr: nu s-a întâmplat. De ce? Eu la rândul meu mă întreb: dar de ce ar fi trebuit s-o „călărească"? Noi, într-o comunicare din 1990, am numit necesara „călăreală-împerechere" sincronizare, apropiere, unificare... Acest fenomen se produce totuşi lent, dar se produce... Altfel nici nu avea cum să se întâmple, dat fiind că ambele ramuri ale literaturii române ieşeau dintr-un mediu defavorabil creației, cel dictatorial, chiar dacă pentru literatura din Țară existau condiții mai favorabile decât pentru cea din Basarabia, care era supusă la asimilare şi deznaționalizare... Pe scurt: antologia *Literatura română din Basarabia, secolul XX*, apărută prin efortul comun al editurilor Ştiința şi ARC, este un eveniment epocal, căruia i-am dori noroc şi un cât mai mare „impact" asupra literelor româneşti. Iar seria de eseuri despre literatura de la noi, semnate de strălucitul critic şi istoric literar de la Oradea, Ion Simuț, vine să dea o nouă respirație receptării în Țară a literaților basarabeni... Laudă acestui om, care a ştiut să-şi învingă propriile reticențe şi să se aplece cu multă dragoste şi înțelegere asupra procesului literar basarabean... Iar o seamă de tineri autori de la noi se manifestă activ în spațiul larg al literelor româneşti, astfel că impactul dorit îşi va spori, în anii ce vin, intensitatea, fără îndoială...

– Apropo, Ion Simuț afirmă că volumul Dumneavoastră *Patria sovietică* (1971) este „un bizar tribut conjunctural". Cum, în ce context, în ce condiții a fost, de fapt, concepută lucrarea respectivă?

– Vai, „lucrare"! Vai, „volum"! Totul se trage de la o notă bibliografică, apărută în *Dicționarul general al scriitorilor români*, care precede textul respectiv semnat de... (vezi, te rog, *Dicționarul*). Acel semnatar a ținut să indice titlul unei cărțulii pentru copii, care cărțulie / text nu avea decât câteva propoziții, în total nici jumătate de pagină scrisă la maşină. Stimatul nostru critic a citit şi a conchis că e vorba de „un volum" (sic!). Nu e vina domniei sale, s-au scris destule cărți de conjunctură pe vremuri. S-au scris din interes sau din convingere, asta e musai să se analizeze în cazul fiecărui autor în parte. Cu mine problema a fost următoarea: în 1971 îmi este respins manuscrisul romanului *Noaptea a treia* (ulterior: *Viața şi moartea*...). În acea vreme, lucrau la Editura Literatura Artistică doi scriitori, colegi de-ai mei. Aveau ei, acolo, planurile şi programele lor de editare a literaturii pentru copii, inclusiv pentru cei mai mici. Într-una din zile îmi telefonează unul şi-mi spune că şefii le cer să editeze pentru cei mici cărți de educație a patriotismului sovietic şi că ei nu ştiu pe unde să scoată cămaşa. Mă roagă: „Scrie-ne ceva, că altfel...". Ştiind că acel coleg avea casa plină de copii şi că va fi rău de el dacă rămâne fără salariu, mă frământ eu cât mă frământ (dar trebuie să mărturisesc cu mâna pe inimă că sunt foarte sensibil la rugămințile oamenilor, mai ales când e vorba de colegi scriitori) şi, până la urmă, sclipuiesc un textuleț de câteva propoziții. Când îl am gata, îi dau un telefon respectivului coleg / editor şi-i spun că nu mi-a ieşit decât un text minuscul şi i-l şi citesc pe loc. El ascultă şi, la urmă, în loc să zică: „Nu, noi ne-am aşteptat la ceva mai serios din partea matale!" (în felul ăsta aş fi scăpat de belea!), el ex-

clamă îmbucurat: „E taman ceea ce se cere! I-o dăm unui pictor, face o sută de desene, înşirăm textul dumitale, atâta cât este, şi – cartea-i gata! E doar pentru cei mici-micuţi, care încă nu ştiu să citească...". A apărut cartea, un fel de carte pliantă, ceva nou în practica de atunci a editurii, am avut şi neplăceri cu acea apariţie, de se revoltase întreaga secţie de cultură a C.C.-ului: cum, adicătelea, despre Patria Sovietică să se scoată o carte cu asemenea proze suprarealiste? Şi încă pliantă? Nu cumva s-ar face aluzia că Uniunea Sovietică ar trebui... să se plieze? Da, da, nu vă miraţi de asemenea suspiciuni, pentru că atunci anume suspiciunea domina peste tot... Reproduc acum, rezumativ, textul, care avea să facă aparenţa de „un bizar tribut conjunctural". Iată-l: „Un copil întreabă: Pasăre, spune-mi, cât e de mare ţara sovietică? Pasărea răspunde: Întreabă... avionul, căci eu niciodată nu am ajuns până la marginea ei... Copilul: Avionule, spune-mi, cât de întinsă este ţara sovietelor? Avionul: Întreabă mai bine sputnicul, el ştie, pentru că eu nu am zburat până la capătul ei. Copilul: Sputnicule, spune-mi, cât îi de mare ţara sovietică? Sputnicul răspunde: De aici până la marginea lumii... E mare ţara sovietică, cum nu e alta în lume şi în ea locuiesc multe popoare şi toţi trăiesc ca prieteni, ca fraţi...". Era un text de cea mai veritabilă probă de „patriotism sovietic", care, desigur, punea accentul pe imensitatea teritoriului, fapt ştiut, adevărat, dar şi pe prietenia dintre popoarele uriaşei ţări, care prietenie a dat chix până la urmă, dar asta nu din vina popoarelor, ci a sistemului care le-a acaparat, la vremea fiecăruia, cu forţa armelor... Pentru acest păcat sunt gata să răspund oricând şi oricum, numai cu calificativul de „volum" nu sunt de acord şi de aceea am ţinut să aduc precizările de rigoare. Mulţumesc pentru întrebare: răspunzând, mi-am uşurat sufletul, cum s-ar zice...

– În eseul *Conştiinţa naţională sub regimul comunist totalitar – R.S.S.M., 1956-1963,* faceţi o radiografie a mişcării naţionale din această perioadă şi evocaţi numele mai multor personalităţi de excepţie ce au alcătuit nucleul rezistenţei noastre de atunci, între care V. Coroban, N. Romanenco şi G. Meniuc, scriitori şi cetăţeni de mare curaj şi rară demnitate morală. Cuvinte aparte aveţi pentru George Meniuc, autor al lucrării *Eseuri literare – o Dedicaţie tinerilor literaţi* – publicată în revista „Nistru", în care temerarul compatriot afirmă: „Poetul coboară în mijlocul neamului şi dezgroapă mitul naţional, fenomenul tipic, structura internă…". În ce măsură această aserţiune este valabilă şi pentru tinerii scriitori de astăzi? Au ei vigoarea, forţa, în fine, competenţa profesională pentru a depăşi ceea ce George Meniuc numea „redarea facilă a zilei de totdeauna"?

– Vasile Coroban, Nicolae Romanenco şi George Meniuc, intelectuali formaţi în perioada interbelică, au fost figurile emblematice ale rezistenţei culturii române în faţa tăvălugului asimilator rusesc la sfârşitul anilor '50 şi începutul anilor '60 în Basarabia. Oricine vrea să cunoască acel strălucit moment în evoluţia conştiinţei naţionale din zona noastră se poate informa citind acel eseu, publicat în revista „Contrafort" în perioada anului 2005 – începutul anului 2006. Cât despre George Meniuc în particular, dar şi despre eseul lui *Dedicaţie tinerilor literaţi* aş putea să spun, pe scurt, următoarele: G. Meniuc a fost unul dintre puţinii scriitori ai generaţiei sale care poseda o vastă cultură, atât literară, cât

şi filozofică. A fost omul care a trăit mereu în lumea miraculoasă a cărţilor, dar a coborât şi în tumultul vieţii, unde l-au interesat în primul rând comorile creaţiei populare, basmele, baladele, cântecele şi descântecele... Mi-a mărturisit odată că subiectul poemului-basm *Andrieş* el i l-a sugerat lui Em. Bucov, şi a mai adăugat că acesta era singurul text viabil din toată maculatura clasicului sovietic moldovean... A avut o evoluţie sinuoasă creaţia lui Meniuc, dar a fost singurul scriitor din generaţia sa care, spre sfârşitul vieţii, a renăscut precum pasărea Fenix din propria cenuşă, revenind la uneltele din tinereţe... Originalul său roman *Disc* a fost selectat pentru *Antologia Literaturii Române din Basarabia, secolul XX*, ca una dintre cele mai bune realizări în proza acestui segment de timp istoric... Iar *Eseurile literare* şi citatele pe care le aduceţi din ele au fost scrise în anii tinereţii scriitorului, reproduse în paginile revistei „Nistru" pe când era redactor-şef şi vizează, într-adevăr, misiunea „poetului care coboară în mijlocul neamului"... Scriitorii de astăzi au o altă formaţie culturală. Contextul literar este altul, net deosebit de cel din timpul când îşi scria eseurile G. Meniuc. Dar dacă stai mai bine să te gândeşti, se pot depista anumite similitudini între procesul literar din prezent şi cel interbelic. Prima ar fi efortul de încadrare în procesul literar unic românesc (sincronizarea), care a şi înregistrat în ultimii ani anumite succese. Cărţi ale autorilor din Basarabia apar la Bucureşti, Iaşi, Timişoara, Constanţa, iar ale autorilor din Ţară – la Chişinău. Cartea nu cunoaşte frontiere, ca şi pasărea. Al doilea moment pe care aş vrea să-l menţionez aici ar fi acela că fenomenul unificării literare, ca să-i zic aşa, este realizat anume de tinerii scriitori, parte dintre ei cu studii făcute în Ţară, care s-au format ca oameni de cultură în sânul marii culturi româneşti... „Redarea facilă a zilei...", sintagma pe care o desprinzi din textul lui G. Meniuc, nu vrea decât să-i cheme pe condeieri la aprofundarea problematicii creaţiei, nu la lunecarea pe suprafaţe netede. A face artă, nu gazetărie, asta vrea să spună autorul... Tinerii scriitori de astăzi nu mai fac o literatură cu o problematică direct sau frontal socială, aşa cum erau obligaţi predecesorii lor de către regim şi ideologie. Scrisul lor investighează lumea interioară a omului contemporan, făcând-o cu mijloacele şi procedeele pe care le pune la dispoziţie practica literară a secolului al XX-lea. După Proust, Faulkner, Kafka, Beckett, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gheorghe Crăciun, Bujor Nedelcovici şi atâţia alţii nu mai poţi să scrii ca... Or, scriitura, dar şi problematica tinerilor autori de astăzi, este modernă şi postmodernă, oricum ar fi ea, eternele teme ale existenţei umane rămân să fie esenţa lor: viaţa, dragostea, adevărul, minciuna, binele, răul, frumosul, urâtul şi tot aşa... până la implacabila moarte. Procedeele se schimbă, se reînnoiesc, temele rămân aceleaşi... Ca să aduc în discuţie lucruri concrete, mă voi referi doar la miraculosul fenomen care se produce sub ochii noştri şi pe care mulţi, ca adevăraţii orbi, nu-l observă. Este ceea ce eu numesc explozia dramaturgiei, alături de cea a unei proze de înaltă ţinută artistică. Avem autori dramatici care s-au consacrat acestui gen şi activează cu mult succes. Piesele lor sunt jucate şi la noi, şi în teatre din alte ţări: Val. Butnaru, Constantin Cheianu, Nicolae Negru, Irina Nechit ş.a., printre care ţin să-l remarc pe poetul scenic (aşa l-am numit într-un mic eseu) Dumitru Crudu. Teatrul lui D. Crudu aduce pe scenele din Basarabia şi din România, dar şi din unele ţări occidentale, fru-

musețea și mizeria existenței noastre, a celor de pe această palmă de pământ mereu năpăstuit, dar atât de binecuvântat cu talente autentice... Tinerii scriitori, zic eu, își fac datoria față de popor și cultura lui cu maximă dăruire.

– Să abordăm un alt subiect „delicat": rolul folclorului, în special al cântecului și al dansului popular, în conservarea identității noastre românești. Se pare că rezistența românilor din afara Țării are la temelie patrimoniul cultural creat de-a lungul secolelor. Or, românii, pomenindu-se, fără voia lor, în împrejurări istorice nefaste, într-o cruntă izolare față de patria lor istorică și față de lumea în continuă primenire și modernizare, au supraviețuit ca entitate datorită, paradoxal, tocmai acestei îngrădiri impuse de către străini. În lipsa accesului la valorile spirituale naționale și universale, strămoșii noștri „au bătut" pasul pe loc, limitându-se la „averea" autohtonă, pe care au păstrat-o și au perpetuat-o cum au putut. Transnistria e un caz cu totul special în acest sens…

– Folclorul și rolul lui în conservarea identității noastre e o problemă atât de complexă și complicată, încât în câteva cuvinte nu poți decât s-o încurci și s-o compromiți. Voi încerca să schițez doar anumite aspecte în această privință. Sud-estul Europei, țările slave, mai trăiesc, în comparație cu Europa occidentală, într-o lume arhaică. Nu am în vedere că aici nu ar fi prezente atributele civilizației moderne – automobil, televiziune, apă caldă etc., deși despre apa caldă s-ar mai putea discuta! –, ci spiritul dominant și mentalitatea. Acestea sunt de sorginte veche-străveche, în cel mai bun caz – feudală. Iar folclorul este expresia acelui spirit și a acelei mentalități. În țările din Occident folclorul a murit de cel puțin două secole, odată cu aprofundarea revoluției industriale. Sate, acolo, ca și în America de Nord, nu mai există. La noi, în această parte a lumii, mai mult de jumătate din totalul populației locuiește în așezări rurale. Fapt care explică persistența mentalităților și a culturii folclorice. E bine, e rău? Și, și, mai exact: nici, nici. Pentru că nu se poate pune întrebarea în acest mod. Nu putem decât să facem o constatare și atât. Folclorul e o comoară neprețuită. Dar dacă îl comparăm cu o comoară, nu suntem prea departe de a ne gândi la bani. Iar banii se schimbă cu timpul și atunci cei vechi devin inoperanți. E bine dacă avuția o deții în aur! Dar de unde aur în locurile noastre? Aud că România are nu știu câte zeci de tone de aur în lingouri, dar pe care nu le păstrează acasă, ci într-o bancă din Elveția sau Germania, nu se știe cu certitudine; mă rog, hoții... Să revenim: tocmai datorită acestei mentalități folclorice, arhaice, a majorității populației, se și întâmplă în această zonă a lumii ceea ce se întâmplă: revenirea comuniștilor la Putere, dominația corupției, un lux nebun al celor puțini și o teribilă mizerie a celor mulți... De aici până la Europa civilizată... Iar avuția folclorului trebuie să rămână ca atare, o moștenire prețioasă, dar să nu determine spiritul și mentalitatea de azi... De altfel, supraaprecierea folclorului în conservarea identității noastre este, după mine, una dintre reminiscențele, mai exact, diversiunile defunctului regim totalitar, care era interesat ca noi să rămânem în feudalism prin gândire, spre a fi mai ușor manipulați, asimilați ca națiune... Ni se serveau binefacerile civilizației și ale progresului cu marcă rusească, lăsați fiind să ne cântăm doinele de jale, de fapt, nici pe acelea nu le acceptau, vroiau doine „optimiste" și cântece de bucurie la înmormântări,

pentru că trebuiau să fie „înmormântări sovietice", ca şi „nunţile comsomoliste"... Amintiţi-vă de „Jocul" lui Curbet, care, stilizând stângaci dansurile populare, le prezenta lumii întregi ca să obţină cât mai multă valută străină pentru bugetul statului criminal... Asta era soarta pervertită a folclorului nostru secular, atât de bogat. Apropo, pe timpul satrapului Bodiul s-au publicat mai multe volume de folclor. Dar ce şi cât a intrat în acele volume din întreaga avuţie adunată? Ştiu de la alcătuitori că au fost excluse nenumărate texte care nu conveneau ideologiei totalitariste. De ce Academia de astăzi, zisă democratică, nu ar reedita integral, da, integral, textele adunate din zona noastră, inclusiv cele care reflectă lupta poporului împotriva împilării ocupanţilor şi calvarul deportărilor staliniste?...

Transnistria? E vai de ea...

Dar se mai ţine. În curând ar putea să-şi dea duhul... Şi atunci va veni rândul Basarabiei...

– În societate se discută din nou contradictoriu despre istoria noastră: sunt expuse puncte de vedere diametral opuse despre aceleaşi evenimente, fenomene şi chiar epoci. Unii uită că adevărata istorie a acestui neam se scrie şi astăzi. Ce condiţii trebuie să întrunească un autentic cronicar al timpului, obligându-se a lăsa „documente", pe care „se vor sprijini" urmaşii lor?

– Înainte de a fi scrisă, istoria se cuvine să fie făurită. Iar cum neamul nostru, în virtutea destinului său ingrat, dar şi a firii sale extrem de maleabile, a fugit de multe ori din faţa istoriei, retrăgându-se în a-istorie, vom vedea ce le rămâne acelor cronicari să facă. Istoria la români e o treabă extrem de delicată, dar şi foarte neobişnuită. Românii au avut mereu simţul istoriei, numai că n-au avut decât foarte rar posibilitatea de a o influenţa şi a şi-o face ei înşişi. Mereu au fost împinşi la o parte, iar uneori şi din spate, aşa că majoritatea evenimentelor lor istorice au depins de alţii. Au fost mai curând obiect decât subiect al istoriei. E bine, e rău? Şi, şi, sau, mai exact: nici, nici, ca şi în cazul folclorului. A te situa în afara istoriei, care nu e decât un lung şir de crime şi războaie sângeroase, este, aş zice, semn de oarecare înţelepciune. Dar şi de atitudine (cum să-i zic?) poetică, dacă nu chiar metafizică... Aş fi înclinat să spun că suntem un popor cu dominantă metafizică, ceea ce se mulează foarte bine pe dogma creştină ortodoxă, care domină şi va domina încă mult timp mentalitatea românească şi după aderarea la UE... „Documente", zici... Da, până acuma istoria a fost scrisă pe bază de documente. Şi a fost în mare parte o istorie falsă. De ce? Pentru că cei care au lăsat acele documente au pus în ele doar ceea ce le-a convenit lor. Dar câte lucruri şi câte adevăruri au rămas nereflectate în documente? În ele sunt fixate domniile şi războaiele, dar adevărata istorie fierbe şi se coace în adâncurile vieţii unui popor. Doar scriitorii apucă să le surprindă întrucâtva, dar aceştia au fost mereu sub presiunea ideologilor, a necazurilor de tot felul, iar astăzi şi la cheremul sponsorilor ş.a.m.d. Vreau să spun că în ultima perioadă a scrierii istoriei a apărut, dar cred că a existat dintotdeauna, doar că acuma a fost recunoscută de specialiştii în materie, aşa-numita istorie vie. Sau: istoria orală. Adică cea care nu a fost fixată în acte şi documente. Omul stă în faţa ta şi îţi povesteşte întreaga lui viaţă: tu o înregistrezi şi astfel ea devine parte a

istoriei mari... Pe parcursul ultimului deceniu am utilizat această metodă, am adunat mai multe dialoguri, care ar face o carte interesantă şi valoroasă, dar cine să ţi-o editeze?

– Problema denumirii limbii noastre rămâne deschisă şi după 17 ani de argumentări, discuţii, dezbateri. Chestiunea în cauză riscă să genereze noi explozii sociale – dovadă sunt ultimele evenimente, cauzate de extirparea din titulatura liceelor a cuvântului român – întrucât nu mai pot fi acceptate două denumiri pentru aceeaşi limbă. Când, cum vom scăpa (dacă vom scăpa!) de această tristă moştenire a ideologiei sovietice care stipula că pe cele două maluri ale Prutului locuiesc două popoare diferite care vorbesc două limbi diferite?

– Este exact confirmarea celor spuse de mine mai sus: nu noi am decis cum să fie denumită în *Constituţie* limba noastră, ci... străinii. Ei au dominat viaţa noastră social-politică, ei au hotărât să ne lase la acea falsă denumire a limbii, în speranţa că ea nu va mai ieşi de la bucătărie şi că, până la urmă, va şi sucomba. Dar ştii dumneata că există pe lumea asta şi un război al limbilor? Neamul nostru de aici a avut, vreau să zic, o intuiţie genială când a pornit, în condiţiile ce i le oferea perestroika gorbaciovistă, lupta pentru limbă şi alfabet. Da, a fost ceva colosal, deşi unii, ba chiar mulţi, au luat şi mai iau în derâdere acele evenimente... Or, cum poţi păşi pe calea libertăţii, chiar dacă fragile şi anevoioase, fără a te simţi în adâncul sufletului tău om liber, vorbind şi gândind în limba opresorului tău de ieri (şi, de altfel, de azi)? Când şi cum vom scăpa, şi dacă vom scăpa, nu pot să ştiu, nu sunt un profet, dar ştiu atât: vine o nouă generaţie care nu va suporta minciuna la infinit şi va repune adevărul istoric şi ştiinţific în drepturile lui. La fel e şi cu naţiunea, care a fost şi este una singură, pentru că are acelaşi suflet şi aceeaşi limbă, oricum ar denumi-o străinii...

– Primul Parlament al Republicii Moldova a încercat să impună noi dimensiuni vieţii sociale, politice şi economice a tânărului stat, apărut din ruinele imperiului sovietic, rezultatele activităţii deputaţilor democraţi însă, acum se vede acest lucru, s-au dovedit modeste. Care sunt greşelile, rătăcirile, erorile parlamentarilor de acum 15 ani? Ce ar fi trebuit să întreprindă ei pentru a justifica aspiraţiile populaţiei ce credea la 1989 că, în sfârşit, survine *schimbarea* în destinul moldovenilor din estul Prutului?

– Greşeli, erori şi rătăciri ale primului parlament? Ca unul care am făcut parte din el, vă pot aduce la cunoştinţă următoarele, deşi, poate, sunt lucruri ştiute de unii. În primul parlament, ales în mod democratic, al fostei R.S.S.M., devenită pe parcurs Republica Moldova, suverană şi independentă, au fost aleşi, în 1990, 380 de deputaţi, inclusiv cei din Transnistria. La scurt timp, aceştia din urmă s-au retras în mare parte, rămânând vreo 350. Atenţie: din aceşti 350 abia dacă 120-130 erau aleşi din partea Frontului Popular, partea reformatoare a legislativului. Cam o treime. Ceilalţi au fost preşedinţi de colhozuri şi sovhozuri, directori de fabrici şi uzine, preşedinţi de executive raionale şi primi secretari raionali de partid, dar şi secretari ai fostului, în „lege" pe atunci, C.C. al P.C.M. Altfel spus, două treimi din totalul deputaţilor erau nomenclaturişti.

Şi doar o treime frontişti! În primul an au mers lucrurile cum au mers, dar în al doilea, la comanda centrului moscovit, a început procesul de frânare a reformelor, boicotarea lor, ca şi a şedinţelor de parlament. Până la urmă, fracţiunea reformatoare s-a văzut nevoită să-şi dea demisia – amintiți-vă „revoltătoarea" demisie a „celor patru" din conducerea parlamentului! – iar instituția ca atare să se autodizolve înainte de termen... Un fapt pe care aş vrea să-l consemnez aici – pentru istoria-istorie! – dacă am tot vorbit despre adevărul pe care trebuie să-l consemneze cronicarii timpului. Iată-l: cu puţin înainte de alegeri, adus în fruntea P.C.M., domnul Petru Lucinschi a convocat în mod expres nomenclatura republicană şi le-a ordonat tuturora să se facă deputaţi. Şi s-au făcut. Au constituit 2/3 din legislativ. Şi au executat ordinele sale în continuare, domnia sa fiind atunci ambasador al Republicii Moldova la Moscova... Să mai cauţi greşeli, erori, rătăciri? La cine? La nomenclaturişti? Ce-au putut, frontiştii au făcut. Agrarienii comunişti i-au marginalizat şi au executat în continuare ordinele de la „Centru". Aşa a fost adoptată *Constituția*, de către agraro-comunişti, aşa a ajuns fostul prim secretar al comuniştilor preşedinte al Republicii Moldova, asta pe lângă faptul că şi primul preşedinte tot secretar al C.C. fusese; tot aşa au netezit şi asfaltat ei calea pentru un preşedinte-general de miliție... Să fi fost ales în fruntea acestui aşa-zis stat un fost disident, un om care a suferit şi a făcut puşcărie, luptând pentru libertatea neamului său! Altă făină s-ar fi măcinat la moară...

– Afirmați direct că „Republica Moldova este singura (formațiune statală din lume – *n.n.*) care îşi reclamă originea de la foştii colonizatori" şi că în prezent, ca şi pe timpul regimului sovietic, populația autohtonă abia de este tolerată de către reprezentații minorităților naționale care, de fapt, sunt la cârma Republicii Moldova. De ce un fost legislator nu crede în viitorul statului pentru a cărui independență, presupun, a votat?

– Adevărat, Republica Moldova se reclamă ca succesoare a R.S.S. Moldoveneşti, care a fost o creatură stalinistă. La fel cum aceea se reclama de la fosta Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească. La primele şedințe ale primului parlament de după declararea Independenței Republicii Moldova s-a făcut o nobilă încercare de a nu continua numărătoarea sesiunilor Legislativului după cele din perioada sovietică, ci a se începe de la evenimentul din august 1991: Parlamentul Republicii Moldova de legislatura I, apoi II ş.a.m.d., dar propunerea a întâlnit o rezistență furibundă şi deci a rămas să... La fel cum noi, toți cetățenii acestei republici, ne ducem traiul într-un stat care a fost fondat de tiranul Stalin. Vă place?... Ceea ce am spus în acel eseu este ferma mea convingere, de când a fost publicat şi până astăzi nu s-a schimbat nimic în substanța şi firea acestui stat artificial şi străin majorității populației româneşti de bază, ca să-mi reformulez afirmația... Cât despre faptul că aş fi votat pentru independența acestui stat şi că nu aş crede în viabilitatea lui – şi e adevărat că nu cred! – pot să vă mărturisesc că nu am votat, fiind la acea oră în afara țării. La revenire, am încercat să-mi pun şi eu semnătura, dar secretarul de atunci al parlamentului mi-a spus, cu un anume zâmbet: „Asta nu are nici o importanță!", şi nu mi-a oferit catastiful ca să semnez. Ulterior a mai apărut o

ocazie: în una din şedinţe au fost invitaţi toţi cei care, dintr-un motiv sau altul, nu semnaseră pentru independenţă, toţi au coborât să iscălească, eu însă am rămas la locul meu şi – bine am făcut! Poate sunt singurul, nu ştiu, dar asta, vorba respectivului secretar, nu are nici o importanţă... Şi fără semnătura mea statul numit Republica Moldova prosperă, iar cam pe la Paştele Cailor va intra şi în Uniunea Europeană.

La ce ne trebuie nouă Uniunea Europeană, dacă nu demult am scăpat din Uniunea Sovietică şi, băgaţi fiind de domnul Snegur în C.S.I., aşteptăm şi azi ca, prin „voinţa" clasei noastre politice, să revenim *Back in the USSR*, după cum cheamă un tablou publicitar, amplasat pe toate străzile capitalei ruseşti de pe Bâc!...

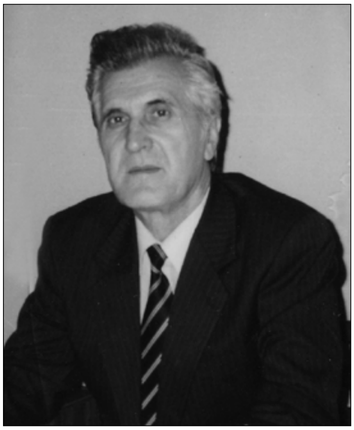
– Stimate domnule Vladimir Beşleagă, vă mulţumesc pentru că aţi binevoit să zăboviţi asupra întrebărilor noastre. Sper că răspunsurile vor oferi cititorilor un prilej în plus pentru a cunoaşte lumea (literară, cotidiană etc.) a unuia dintre scriitorii noştri de frunte. La mulţi ani, Maestre, şi sănătate!

„Limba Română", 2006, nr. 4-6, p. 164-187

Vladimir BEŞLEAGĂ s-a născut la 25.07.1931, în satul Mălăieşti, Grigoriopol. Romancier, eseist şi om politic. Nume de referinţă în literatura, cultura şi viaţa politică de la Chişinău. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova (1955); face doctorantura la aceeaşi instituţie, având ca temă de studiu *Liviu Rebreanu, romancier.* Şi-a început activitatea literară în anii '60. Secretar al Uniunii Scriitorilor (1971-1976). Director al Muzeului Republican de Literatură „D. Cantemir" (1988). Deputat în primul Parlament al Republicii Moldova (1990-1994). Primul roman, *Zbor frânt* (1966), este recunoscut drept una dintre prozele remarcabile din perioada postbelică, unul din romanele care au schimbat faţa prozei basarabene. Sensul şi problemele existenţei umane, confruntarea etică, frământările sufleteşti, zona neliniştită a conştiinţei devin efectiv materia epică şi documentară a romanelor *Acasă* (1976, reeditat în 1998 cu titlul *Nepotul* şi textul comentat), *Ignat şi Ana* şi *Durere* (1979). Epica şi eseistica fuzionează şi în volumele cu subiect istoric *Sânge pe zăpadă* (1985) şi *Cumplite vremi* (1990). Beşleagă are meritul de a fi utilizat noi tehnici narative, în special în romanul psihologic *Viaţa şi moartea nefericitului Filimon...*, scris în anii '60 şi publicat abia în 1988 (caz extrem de rar în literatura din stânga Prutului). Prezenţă activă şi în publicistica social-politică.

Mihail PURICE

„LEGALIZAREA DENUMIRII ŞTIINŢIFICE A LIMBII NOASTRE VA ANULA MULTE MOTIVE ALE DISCORDIEI DIN SOCIETATE"

– Stimate domnule Profesor, sunteți unul dintre oamenii de litere de la noi care au luat atitudine tranșantă în problema denumirii corecte a limbii noastre și a revenirii la alfabetul latin. V-ați pronunțat, de asemenea, pentru lichidarea efectelor negative ce le exercita limba rusă asupra climatului lingvistic. Ați făcut dovada unui adevărat curaj mai întâi în calitate de profesor și om de știință, iar apoi și în cea de decan al celei mai vechi facultăți de filologie din republică...

– Atitudinea categorică, fără alternative, față de problemele legate de identitatea noastră autentică nu putea fi alta decât cea manifestată de către colegii și profesorii Anatol Ciobanu, Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaş, George Rusnac, Ion Melniciuc ş.a., în general de către filologii şi istoricii din Republica Moldova, care în anii de debut ai mişcării de eliberare națională au susținut şi au apărat cu demnitate adevărul științific şi istoric. Atitudinea tranşantă la care vă referiți a constituit o exteriorizare firească a sentimentelor, trăirilor, suferințelor mai multor generații de români basarabeni, martiri şi victime ale procesului de deznaționalizare forțată din spațiul de la

est de Prut. Noi întotdeauna am avut argumentele la îndemână, însă ne era interzis să facem referință la ele, iată de ce după '89 am militat „necondiționat" pentru adevăr, de fapt pentru un alt destin al limbii și al neamului. Personal, încă din copilărie mi-am dat seama că dreptatea, sub sovietici, era cu „capul spart". Pe la sfârșitul anilor '50 moldovenii din orașele și centrele raionale ale republicii, datorită imigrărilor masive, erau deja în minoritate, posturile-cheie fiind ocupate de „specialiști", „eliberatori" și „veterani" aduși în Basarabia din întregul imperiu sovietic. În acest context, îmi amintesc calvarul pe care l-am suportat când a fost să-mi „scot metrica" de la Oficiul stării civile din centrul raional. Din cauza unor cinovnici, am tot parcurs luni în șir, pe jos, drumul, lung de 17 km. Umilința acelei experiențe o resimt și acum: parcă-i aud vorbind cu mine pe un ton disprețuitor și doar în limba lui Lenin.

Colonizarea fără precedent a Basarabiei cu rusofoni, deportările moldovenilor spre întinsurile reci siberiene, despre care s-a scris mai târziu, argumentat cu cifre și fapte incontestabile, au atins dureros fiecare familie, inclusiv pe a noastră. Bunelul Profire, unul dintre cei mai cărturari oameni din sat, considerat de puterea sovietică „dușman al poporului", a fost arestat într-o noapte și dus a fost cu toată familia în Siberia, de unde nu s-a mai întors. Prin urmare, n-a fost nevoie să fiu convins de soarta vitregă a conaționalilor mei, în general, sau a limbii române, în special. În decurs de câteva decenii postbelice, nivelul de cultură autohtonă a regresat în ritm galopant, iar vorbirea cotidiană a majorității populației a degradat, fiind împestrițată cu expresii și elemente sintactice preluate din limba rusă. Acest declin al limbii s-a produs sub ochii mei. Tot în anii regimului sovietic ni s-a inoculat și ideea existenței unei „limbi moldovenești" diferită de cea română.

Așadar, ajunși la vremuri mai bune, democratice, nu aveam dreptul moral să mai tolerăm falsul ascuns timp de o jumătate de secol.

– Astfel, probabil, se explică și faptul că în zilele marilor acțiuni de protest – până și după '89 – vă aflați în fruntea coloanei Facultății de Litere care mergea organizat în Piața Marii Adunări Naționale alături de alți colegi-profesori...

– Da, am considerat că e de datoria mea să fiu împreună cu studenții și colegii mei de muncă. Evident, după manifestații recuperam orele, așa încât să nu afectăm procesul de studii. În caz contrar dădeam apă la moara „vigilenților", care încercau prin diferite metode să îngrădească participarea tineretului studios la acțiunile revendicative din Piața Marii Adunări Naționale.

Îmi amintesc că în 1994 sau 1995, după adoptarea articolului 13 din *Constituția Republicii Moldova*, a venit la Facultate, trimis „de sus", un demnitar, având misiunea să ia măsuri drastice cu cei care nu respectă buchia respectivului articol din *Constituție*. Decanul, în opinia „vigilentului", era obligat să modifice în conformitate cu legislația deja în vigoare planurile de studii la specialitățile limba și literatura română, limba și literatura română – limba latină, limba și literatura română – limba engleză (sau franceză, greacă, rusă). Tot în planurile de studii figurau disciplinele

limba romăna, literatura română, istoria limbii române etc. I-am explicat atunci funcţionarului că schimbările nu pot fi făcute de către decan sau rector, ci doar de Senatul universităţii. Acest for, spre mândria noastră, al universitarilor, întotdeauna a fost, este şi acum, susţinător al procesului de modernizare a învăţământului, respectând, în cazul nostru, adevărul ştiinţific în problema denumirii limbii. Argumentul l-a dezarmat pe musafir, iar lucrurile au rămas, cum se ştie, neschimbate şi azi, când la cârma facultăţii se află colegii mei mai tineri.

– Timp de 12 ani aţi fost decanul Facultăţii de Litere. Ce schimbări au survenit în acest răstimp în procesul de organizare a activităţii didactice şi ştiinţifice de la Facultatea de Litere a U.S.M.?

– În postura mea de decan, m-am simţit obligat să fac tot ce îmi stătea în puteri pentru a asigura îmbunătăţirea procesului de studii. Este imposibil să avansăm fără a ne integra în sistemul european de studii lichidând diferenţele dintre programele noastre şi ale celor mai prestigioase universităţi din Europa, inclusiv din Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca ş.a. Diplomele de absolvire a U.S.M. trebuiau echivalate cu cele din Europa, iar pentru aceasta era necesară anularea decalajului dintre conţinutul planurilor de studii de la noi şi cele de la alte universităţi europene. După restructurarea esenţială a planurilor, a urmat adaptarea la noile condiţii a programelor analitice, însoţite de schimbările de rigoare, fapt care a solicitat modificarea esenţială a cursurilor predate, introdusă fiind şi materia privind unitatea limbii şi literaturii române.

În această situaţie, am considerat că, în eventualitatea integrării europene, un adevărat specialist filolog e obligat să cunoască două-trei limbi străine. Instanţele superioare au acceptat acest mod de abordare a problemei. Astfel, la facultate s-au deschis specializări noi, care includ studiul unei alte limbi străine pe lângă cea „principală” (engleza, franceza, greaca etc.). Trebuie să menţionez că facultatea a susţinut cu energie şi trecerea la sistemul de credite transferabile, aplicat anterior în cele mai prestigioase universităţi europene. În prezent e în plină desfăşurare realizarea unor acţiuni privind aderarea la procesul de la Bologna. Îmi face plăcere să menţionez că iniţiativa aparţine rectoratului U.S.M., care e mereu în căutarea celor mai efective mijloace de modernizare a învăţământului. Am trecut deja la sistemul de trei ani licenţă plus doi ani masterat, plus trei ani studii postuniversitare. Dar – şi acest lucru nu poate fi trecut cu vederea – starea învăţământului preuniversitar, problemele acestuia – multiple şi complicate – generează anumite îndoieli. Actualul nivel de pregătire a elevilor în multe din şcoli ar putea reprezenta un impediment în pregătirea cadrelor cu licenţă în numai trei ani...

– Despre modul actual de organizare a admiterii în universitate se discută contradictoriu. Am în vedere testarea scrisă, media notelor din licee şi colegii etc. Nu este prea subiectivă această formă de verificare a cunoştinţelor viitorilor studenţi? Ce zice practica?

– Întotdeauna admiterea la universitate a fost şi rămâne una dintre cele mai dificile probleme. Nu negăm faptul că cele două sesiuni – la absolvirea liceului

şi la admiterea în universităţi – pe parcursul unei perioade scurte, ar provoca elevilor o stare de stres. Din acest punct de vedere, admiterea fără examene este parcă în favoarea adolescenţilor. Totodată, aplicând acest fel de admitere, pui stavilă vorbelor şi zvonurilor despre mituirea examinatorilor. Nu se poate nega şi faptul că un candidat, având cunoştinţe mediocre, care a obţinut în liceu nouă şi zece, „accede", iar un altul, venind dintr-o instituţie cu exigenţe didactice sporite şi care a luat note de 7-8, nu este admis. Altfel spus, noul contingent de studenţi se formează în funcţie de notele din atestat, care nu sunt obţinute după aceleaşi cerinţe didactice. Or, practica demonstrează că sunt frecvente cazurile de majorare nejustificată a notelor. Sistemul admiterii fără examene ar fi poate îndreptăţit, dacă s-ar găsi condiţii, posibilităţi de a-i primi pe toţi pretendenţii, iar pe parcursul unui semestru s-ar produce selecţia.

Am militat insistent în favoarea testării scrise. Universitatea de Stat a trecut, prima în Republica Moldova, la sistemul de admitere prin examen scris. Odată ce instituţia noastră poartă răspundere pentru nivelul de pregătire a absolvenţilor ei, tot ea trebuie să aibă şi dreptul de a selecta noul contingent de studenţi prin verificarea cunoştinţelor şi aptitudinilor lor. Evident, nu sunt de părerea că ar trebui organizate examene în baza unor teste care să presupună comentarii literare desfăşurate, eseuri de ample proporţii sau analiza gramaticală a unor fraze kilometrice. Nivelul de pregătire generală poate fi stabilit şi după nişte teste mult simplificate, dar bine gândite. Răspunsurile ar trebui formulate pe două-trei pagini. Orice formă de admitere trebuie să atingă următorul scop: promovarea tinerilor talentaţi care ar putea face faţă celor mai înalte exigenţe ale învăţământului modern.

– Cultivarea limbii române literare este o problemă mereu actuală în Republica Moldova. De ce, mai ales în ultimul timp, puţini (extrem de puţini!) cercetători au ca obiect de studiu utilizarea corectă a limbii române literare? Ce se face în acest sens la facultate?

– S-a considerat că decretarea limbii române ca limbă de stat, luarea ei sub protecţie, revenirea la alfabetul latin vor fi un impuls şi pentru rezolvarea problemelor de cultivare a limbii. Mediul lingvistic din oraşele şi orăşelele republicii continuă să fie alterat, limba rusă şi-a păstrat funcţiile limbii dominante în detrimentul limbii de stat. Rusificarea persistă şi astăzi. Consecinţele rusificării şi ale tolerării indiferenţei faţă de problemele vorbirii corecte se pot observa la orice pas: atât în conversaţiile particulare, cât şi în discursurile oficiale ale celor mai înalţi funcţionari de stat. Construirea unei societăţi civilizate presupune inclusiv asigurarea dezvoltării reale a învăţământului şi a ştiinţelor, a culturii şi, desigur, nu în ultimul rând, a limbii literare, pe care trebuie s-o posede toată lumea. Cunoscutul lingvist Ovid Densusianu afirma: „O limbă nu este numai un complex de sunete, de forme combinate şi schimbate într-un fel sau altul; ea mai este semnul unui anumit fel de gândire, al unui anumit chip de viaţă, expresiunea stărilor sufleteşti şi de cultură determinate de împrejurări". Prin urmare, o limbă pocită este semnul unui grad scăzut de gândire, al unui mod de viaţă rudimentar, al unui disconfort sufletesc şi, în fine, al unui nivel de cultură scăzut. De

aici vine, cred eu, actualitatea şi acuitatea preocupărilor în domeniul cultivării limbii. Având în vedere climatul lingvistic ostil limbii române şi cunoaşterea superficială a normelor literare, împărtăşesc opinia Dumneavoastră: se face prea puţin pentru lărgirea funcţiilor sociale ale limbii literare şi pentru popularizarea normelor literare. De acest lucru îşi dau bine seama profesorii de la facultate Anatol Ciobanu, Vitalie Marin, Irina Condrea, Ion Melniciuc ş.a., care muncesc cu dăruire pe ogorul cultivării limbii. Orice teză de doctorat susţinută la catedră are neapărat şi un aspect „practic", deseori legat nemijlocit de cultura exprimării. Cursurile din ciclul lingvistic conţin atât probleme teoretice, cât şi practice, de utilizare corectă a normelor literare.

– Care sunt dascălii ce au lăsat o amprentă adâncă în conştiinţa Dumneavoastră? Prin ce s-au impus?

– Primii mei dascăli au fost chiar părinţii mei. Mama, Daria, m-a fermecat încă în fragedă copilărie cu fantasticele naraţiuni despre Meşterul Manole, despre *muma* lui Ştefan cel Mare, despre cei trei ciobănei din *Mioriţa* şi atâtea altele. Le ştia pe de rost, deşi avea numai şase clase „româneşti". Mama mi-a adus, pe rând, toate cărţile pe care le avea preotul şi cei doi dascăli din sat (cu regret, eu nu împlinisem nici 12 ani când ea a plecat în lumea celor drepţi). Visul mamei a fost ca eu să devin învăţător, iar sora, Raisa, – „ferşeliţă". I s-a împlinit, dar fără să mai afle acest lucru.

De la tata, Petrea, am învăţat „să port respectul" celor mai mari decât mine, să fiu principial, corect. Tata a fost pentru mine un exemplu de perseverenţă în muncă. În viaţa lui n-a folosit cuvinte indecente şi ne-a cerut şi nouă să vorbim frumos, sau cum îi plăcea lui să spună, să nu „dezgrăim".

Un adevărat îndrumător pentru mine a fost profesorul de limbă şi literatură română Isac Komarov de la Şcoala de cultură din Soroca. Nu mai ţin minte în ce mod, prin ce procedee didactice, dar ne-a deprins să citim mult, să cugetăm asupra problemelor de limbă sau literatură.

Primul contact cu profesori universitari (în imaginaţia mea, ei trebuiau să fie cu barbă, asemenea lui Marx sau Darwin), l-am avut la examenele de admitere (anul 1958). Nici unul dintre ei nu avea... barbă. Mă refer la bunii mei dascăli – Nicolae Corlăteanu şi Vitalie Marin. Diferiţi ca vârstă, ambii erau simpatici, înţelepţi, inteligenţi, cumpătaţi şi deosebit de binevoitori. Prezenţa lor, atunci la admitere, dar şi mai târziu, când am devenit colegi, inspira mult respect. O influenţă aparte asupra noastră a avut-o tânărul şi energicul profesor Anatol Ciobanu. Ne-a cucerit prin faptul că, deşi de-o vârstă cu noi (încă recuperam anii pierduţi cu serviciul militar), era mult mai avansat la carte. De la Domnia Sa am învăţat să fim perseverenţi la studii, să nu pierdem timpul în zadar (prelegerile şi le începea de cum intra în auditoriu, de la uşă), să ne manifestăm la seminarii şi la cercurile ştiinţifice. La izvoarele limbii noastre, graiurile populare, ne-a adus profesoara Faina Cojuhari, bună ca pâinea cea caldă, respectuoasă faţă de omul simplu, de la ţară. Dar cel mai exigent dascăl pentru mine e Măria Sa studentul. El este cel care apreciază calitatea prelegerilor sau a seminariilor.

– V-a preocupat în mod constant relația *alolingvi – limba română*. În legătură cu aceasta vă întreb: în Republica Moldova există condiții (manuale, dicționare, crestomații, profesori calificați etc.) care să permită organizarea eficientă a lecțiilor de limba română? Cum ar putea fi sporit interesul alolingvilor față de limba statului ai căror cetățeni sunt?

– Subtextul întrebării îl cunosc. Pentru a justifica de ce alolingvii, inclusiv unii parlamentari și funcționari publici, nu însușesc limba, au fost invocate mai multe motive, între care lipsa de manuale și de profesori bine pregătiți. Aș vrea să-i întreb pe cei care apelează la aceste „argumente": miile de moldoveni (și ruși!) care pleacă în Italia în căutare de lucru învață italiana după manuale? Într-un an de zile (românii moldoveni, dar și rușii) reușesc să vorbească liber italiana. Învățătorul lor, în cazul de față, este mediul lingvistic. Și ca să revenim la spațiul dintre Prut și Nistru: de ce toți alolingvii care au locuit în Basarabia între 1918 și 1944 vorbesc excelent româna? Răspunsul e simplu: și în acest caz un rol decisiv l-a avut mediul lingvistic. Paradoxal, dar mediul lingvistic nefavorabil limbii noastre este menținut chiar de actuala legislație care, de fapt, îi conferă limbii ruse atributele celei de a doua limbi de stat.

Apropo de manuale. Să nu creadă cineva că eu neg importanța lor sau a specialiștilor calificați. Avem de toate, în suficientă măsură. Lipsesc însă factorii care ar putea sensibiliza procesul de cunoaștere a limbii de stat de către alolingvi. E vorba înainte de toate de un cadru juridic adecvat, în măsură să asigure condiții reale pentru însușirea temeinică și pentru utilizarea limbii române în toate sferele vieții politice și social-economice. Carta europeană a limbilor, aprobată de către Consiliul Europei, trebuie respectată și la noi. Interesul alolingvilor ar spori dacă funcțiile limbii de stat le-ar avea numai limba populației majoritare, româna adică, nu și limba diasporei rusești, precum se stipulează în Legislația lingvistică aprobată în 1989 (pe timpul Uniunii Sovietice), dacă ar fi pusă în aplicare o altă legislație lingvistică care să țină cont de noile condiții ale statului suveran Republica Moldova, dacă în domeniul politicii naționale ar înceta să fie promovată minciuna privind originea limbii și a neamului nostru, dacă ar fi dezavuată la nivel de stat falsa teorie a celor două limbi și două popoare din orientul latin ș.a.m.d.

– Ce se poate întreprinde astăzi, în mod concret, pentru a schimba atitudinea față de limba de stat, care, cu părere de rău, nu și-a ocupat încă locul cuvenit în societate?

– În momentul adoptării, în condițiile unui imperiu totalitar, când o limbă națională practic nu avea șansa să devină de stat, Legislația lingvistică din 1989 a avut un anume efect. A fost într-un fel o pledoarie în favoarea limbii de stat, stimulând cunoașterea ei, inclusiv de către alolingvi. Apoi, chiar la nivel oficial, prevederile Legislației lingvistice, importante pentru noul statut al limbii române, au fost treptat neglijate și chiar anulate. Ne-am revoltat și ne revoltăm și acum că alolingvii nu respectă legislația în vigoare. Ba, aș zice, că „o respectă"! În conformitate cu acest act legislativ limba de comunicare în relațiile cu orga-

nele puterii de stat, ale administrației de stat etc. (observați: numai de stat, nu şi particulare) e „moldoveneasca sau rusa", „o alege cetățeanul" (art. 6).

E limpede că cetățeanul, în cazul când nu cunoaşte „moldoveneasca", va alege pentru comunicare rusa. Şi, evident, nu încalcă legislația. Mai precizăm că tot în acelaşi articol se stipulează: „În localitățile în care majoritatea o constituie populația de naționalitate ucraineană, bulgară sau de altă naționalitate se foloseşte pentru comunicare limba maternă sau altă limbă acceptabilă". Care altă limbă poate fi „acceptabilă" la Bălți, Dubăsari, Chişinău, Tighina, Comrat etc., dacă nu rusa? În general, toate articolele vizând funcțiile sociale ale limbilor pe teritoriul Republicii Moldova „oferă" două variante: „moldoveneasca" sau „altă limbă acceptabilă", „moldoveneasca" sau rusa. Fără să vrei, te întrebi: în ce fel Legislația în vigoare, având menirea „luării sub protecția statului a limbii moldoveneşti" (cităm legislația), „contribuie la realizarea suveranității depline a republicii"?

Pentru a ameliora cu adevărat climatul lingvistic e necesară o nouă legislație care să țină cont de prerogativele statului suveran şi independent.

– Denumirea limbii continuă să provoace discuții, interpretări...

– Nu denumirea limbii noastre, în sine, provoacă discuții. Unicul glotonim corect şi recunoscut de către predecesorii noştri, Varlaam sau M. Costin, Eminescu sau Sadoveanu, de către un Carlo Tagliavini sau Eugeniu Coşeriu, Ruben Budagov sau Rajmund Piotrowski, glotonim consfințit prin „Declarația de Independență a Republicii Moldova", este *limba română*. Discuțiile sunt provocate de către cei care, prin politizarea problemelor noastre identitare, vor să obțină anumite „dividende". Continuă agresivitatea declanşată împotriva unor închipuite „forțe politice radicale de orientare naționalistă", a unor forțe care „au dus la dezintegrarea statului şi societății moldoveneşti, la confruntarea interetnică şi la scindarea teritorială a țării". Discuțiile inutile, având pronunțată tentă politică, trebuie să înceteze. E timpul ca întreaga societate să accepte adevăratul nume al limbii – româna, pentru că astfel au numit-o strămoşii noştri, aşa o numeşte astăzi toată lumea civilizată. Recunoaşterea adevărului nu poate conduce la „dezintegrarea statului". Dimpotrivă! Legalizarea denumirii ştiințifice a limbii noastre va anula multe motive ale discordiei din societate, va stăvili „războiul lingvistic" ce durează de aproape două decenii. Dacă cei aflați acum la putere nu au curajul să spună lucrurilor pe nume, vin, inclusiv în politică, cei tineri, care nu vor mai ezita să recunoască adevărul, pentru că ei cunosc testamentul „identitar" lăsat de vechii noştri cărturari. Să rememorăm spusele unor înaintaşi:

- Mitropolitul Țării Moldovei Varlaam îşi numeşte *Cazania Carte românească de învățătură… tălmăcită din limba slovenească pre limba românească*. Adresându-se cititorilor din Ardeal, Varlaam scrie: „iubiți creştini şi cu noi de un neam român", adică neamul mitropolitului nostru e numit „român".

- Mitropolitul Dosoftei: „…Cu cât ne-a fost ştiinţa limbii rumâneşti, am nevoit de le-am scos de pre greceşte şi de pre sârbeşte pre limba românească" (*Viaţa şi petreacerea sfinţilor*).

- Grigore Ureche: „Românii câţi se află locuitori la Ţara Ungurească şi la Ardeal şi la Maramoreş, de la un loc sunt cu moldovenii şi toţi de la Râm se trag".

- Miron Costin: „acestor ţări şi ţării noastre, Moldovei şi Ţării Munteneşti numile cel direptu de moşie este rumân" (*De neamul moldovenilor…*).

- Dimitrie Cantemir: „Hronicul vechimii a româno-moldo-vlahilor întâi pre limba latinească izvodit, iar acum pre limba românească scos"; „…noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iară limbii noastre, nu dacică, nici moldovenească…, ci românească".

Nu mai vorbim aici de scriitorii clasici, de cei moderni, care au numit limba *română*. Despre aceasta s-a scris mult în anii din urmă. Cine mai poate cuteza să ascundă un adevăr atât de evident?!

– Vă mulţumesc, domnule Profesor, pentru amabilitatea de a răspunde la întrebări. Folosindu-mă de prilej, vă urez, din partea cititorilor revistei „Limba Română", mulţi ani şi sănătate, împlinirea tuturor visurilor!

– Mulţumesc! Ştiu că cititorii revistei, precum şi cei care îngrijesc „Limba Română", militează pentru propăşirea limbii noastre şi sunt adevăraţi patrioţi ai neamului. Le doresc tuturor sănătate, să rămână fideli cauzei naţionale.

„Limba Română", 2006, nr. 11-12, p. 153-163

Mihail PURICE s-a născut la 20 octombrie, 1936, în satul Dărcăuţi, judeţul Soroca. În anul 1950 susţine examenele de admitere la Colegiul de cultură din oraşul Soroca, pe care îl absolveşte în anul 1953. În anul 1958 este admis la Universitatea de Stat din Chişinău, Facultatea de Litere. După absolvire este repartizat în funcţie de asistent la Catedra limba română. În primăvara anului 1969 susţine teza de doctorat, peste cinci ani i se oferă titlul de conferenţiar universitar. Domeniile de investigaţii metodico-ştiinţifice sunt: *Dialectologia, Istoria limbii române literare, Didactica limbii române pentru alolingvi, Sociolingvistica, Ortografia şi ortoepia, Stilistica* etc. Profesorul universitar Mihail Purice elaborează mai multe manuale, excelent suport didactic al cursurilor predate: *Schiţe de istorie a limbii moldoveneşti literare*, 1986 (în colaborare cu acad. N. Corlăteanu); *Limba Română (pentru alolingvi)*, 1997; *Curs de dialectologie a limbii române*, 1991 (în colaborare cu Vladimir Zagaevschi şi Ion Ciornâi); *Ortografia şi ortoepia în şcoală*, Iaşi, 2005; *Curs de istorie a limbii române literare*, 2004; *Istoria limbii române literare*, 2000 ş.a. În anul 1992 este ales la Senatul U.S.M. în funcţie de decan al Facultăţii de Litere, iar peste 5 ani încă pe un termen, implicând activ facultatea în procesul de modernizare a învăţământului.